

A lokális térségek versenyképességének elemzése

Doktori értekezés

Témavezető:

Prof. Dr. Lengyel Imre D.Sc.

Intézetvezető egyetemi tanár

Szegedi Tudományegyetem

Gazdaságtudományi Kar

Közgazdaságtani és Gazdaságfejlesztési Intézet

Készítette:

Lukovics Miklós

Szegedi Tudományegyetem

Gazdaságtudományi Kar

Közgazdaság-tudományi

Doktori Iskola

Szeged, 2007

Előszó

A doktori értekezés a doktorandusz számára az önálló kutatói pálya kezdetét jelenti. Azt gondolom, hogy disszertációm egyenes következménye mindannak, amivel az utóbbi években egyetemi és doktori tanulmányaim, majd munkáim során foglalkoztam. Egyetemi hallgatóként a Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Karán a vállalkozásfejlesztés szakirányon eltöltött első év során találkoztam először a regionális versenyképesség fogalmával, melyben már akkoriban is a mérhetőség problematikája foglalkoztatott leginkább. Abban az időben a Kar Statisztikai és Demográfiai Tanszékén töltöttem be demonstrátori feladatkört, melynek következtében egyre inkább elmélyedtem a különféle statisztikai módszerek regionális elemzésekben történő alkalmazhatóságának vizsgálatában.

Ötödéves közgazdász hallgatóként a Kar Regionális és Alkalmazott Gazdaságtani Tanszékére kerültem demonstrátorként. Két érdeklődési területem, a statisztika és a regionális versenyképesség összekapcsolásának első kísérleteként 2002. végén tudományos diákköri dolgozat írásába kezdtem Lengyel Imre témavezetésével. Módszertani ismereteim akkoriban jelentős korlátok közé szorították próbálkozásaimat, így végül – a piramis-modellre, mint elméleti keretre támaszkodva – két megye versenyképességének összehasonlítására vállalkoztam egyszerű statisztikai módszerek alkalmazásával. A *„Regionális versenyképesség: eltérő fejlettségű megyék versenyképességének összehasonlító elemzése”* című dolgozatom első díjat nyert a XXVI. OTDK Közgazdaságtudományi Szekciójának Regionális gazdaságtan tagozatán, mely elismerés hatására a megkezdett kutatás folytatása mellett döntöttem, és beiratkoztam az SZTE GTK Közgazdaságtudományi Doktori Iskolájába.

Az Európai Unió 2004-es, tíz országgal történő bővítése markánsan előtérbe állította a regionális versenyképesség fogalmát, mely előmozdította a versenyképességgel kapcsolatos tudományos kutatásokat, valamint a versenyképességi elemzéseket is. Ezen folyamatokat – többek között – igyekeztem hallgatóimmal a *„Területi stratégiák”* tárgy keretén belül is megismertetni. A szemináriumok keretén belül elemzett hazai területi dokumentumok helyzetelemzési részeinek vizsgálata döbbsített rá a területi egységek valós helyzetét objektívan feltáró módszertan kidolgozatlanságára.

Ph.D. hallgatóként Lengyel Imre témavezetése mellett több olyan kutatásba is bekapcsolódhattam, ahol statisztikai eszköztár alkalmazására nyílt lehetőség. A *„Szegedi Tudományegyetem lehetőségei a tudásalapú helyi gazdaságfejlesztésben”* című kutatásban –

egyebek mellett – a Dél-alföldi régió versenyképességét elemeztem. A *„Kihívások és válaszok: a magyar építőipari vállalkozások lehetőségei az Európai Unió csatlakozás utáni időszakban”* című kutatásban az építőipar helyzete és az építőipar térbelisége került vizsgálatom fókuszába. A *„Versenyképesség és foglalkoztatás: Javaslat a gazdasági hatások területi értékelési módszertanára a Dél-Alföldön”* című kutatásban a gazdasági hatásokat leginkább leképező mutatószám-rendszer alkalmazására tettünk javaslatot. Részt vettem továbbá a 2006. novemberében elfogadott Dél-alföldi Operatív Program gazdasági helyzetelemzésének, valamint a Biopolisz Egészségipari Kulcsprojekt gazdasági hatásvizsgálatának és gazdaságossági számításainak elvégzésében.

A fentebbi kutatások egyre letisztultabb fogalmi háttér alkalmazását, valamint egyre összetettebb statisztikai problémák megoldását követelték meg tőlem, melynek hatására egyre inkább elmélyedtem a regionális versenyképesség, a területi elemzések, valamint a többváltozós statisztikai elemzési módszerek szakirodalmában, egyre több aspektusból és egyre mélyebben átgondolva azokat. Jelen disszertáció mindezek eredményeképpen született.

Dolgozatom megírásában nyújtott közvetlen vagy közvetett segítségükért sokaknak tartozom köszönettel. Ezúton – is – szeretném megköszönni Lengyel Imrének a témavezetői „feladatkörét” messze meghaladó segítségét, a közös gondolkodásokat, a jótanácsokat, a lelkiismeretes átolvasásokat, bátorító szavakat. Ugyancsak kiemelt köszönettel tartozom szeretteimnek a biztos érzelmi háttérért, a fontos pillanatokban érkező mosolyért, szeretetért.

Köszönöm dolgozatom elő-opponenseinek – Csordás Lászlónak, Dusek Tamásnak, Farkas Beátának, Káposzta Józsefnek, Pukli Péternek és Rechnitzer Jánosnak – az elismerő és a bíráló szavak optimális egyensúlyát, valamint igen értékes javaslataikat, melyeket kivétel nélkül átgondoltam, és ennek eredményét jelen verzióban már szerepeltettem.

Nem feledkezhetem meg Kovács Péter barátom és szerzőtársam elévülhetetlen érdemeiről, hiszen a kidolgozott módszertan gerince a Vele való együttgondolkodások alkalmával tisztult le. Köszönöm Bajmócy Zoltánnak az igen hasznos elmélkedéseinket, Fenyővári Zsoltnak az elméleti közgazdaságtani irányzatok áttekintésében nyújtott segítségét, Deák Istvánnak az alkotó légkör biztosítását, Buzás Norbertnek a hasznos tanácsokat, Mikó Tivadarnak és Kaló Zoltánnak a „fiatal közgazdászba” vetett bizalmat. Köszönet illeti továbbá mindazokat, akikkel az elmúlt évek során együtt dolgoztam, akik gondolataimat formálták, akik barátságukkal megtiszteltek, szeretetükre érdemesnek találtak!

Tartalomjegyzék

Előszó	i
Tartalomjegyzék	iii
Táblázatok jegyzéke	iv
Ábrajegyzék	v
Mellékletek jegyzéke	v
Bevezetés	1
1. A regionális versenyképesség fogalmi háttere, felértékelődése	7
1.1. A területi egységek versenyének, versenyképességének értelmezési lehetőségei	7
1.2. A regionális versenyképesség és az elméleti közgazdaságtani irányzatok	12
1.3. A regionális versenyképesség kiemelt demonstrációs modelljei	23
1.4. A versenyképesség és kohézió fogalompár az Európai Unióban	35
1.5. A fejezet összegző megállapításai	40
2. A térbeliség sokszínűsége	41
2.1. A tudásalapú gazdaság kihívása a versenyképesség szemszögéből	41
2.2. Az urbánus-rurális dimenzió	46
2.3. A régiók tipizálásának lehetőségei	53
2.4. A fejezet összegző megállapításai	61
3. Nemzetközi kísérletek a versenyképesség mérésére	63
3.1. Országok versenyképességét indikátorokkal vizsgáló jelentősebb megközelítések	65
3.2. A regionális versenyképesség mérése	77
3.3. Lokális térségek versenyképességének, gazdasági jellemzőinek mérése	88
3.4. A fejezet összegző megállapításai	98
4. A kistérségek előtérbe kerülése	101
4.1. Lokalizások az Európai Unióban	103
4.2. A kistérségek, valamint a kistérségi elemzések felértékelődése Magyarországon	105
4.3. A területi folyamatok elemzésére indikátorokat használó hazai megközelítések	110
4.4. Versenyképesség elemzésére vállalkozó hazai megközelítések	120
4.5. A fejezet összegző megállapításai	128
5. A versenyképesség mérése a piramis-modell alapján	135
5.1. A fejlettségi és versenyképességi elemzések tapasztalatai	135
5.2. Az adatállomány	139
5.3. A modell változóinak szelektálása	142
5.4. A változók súlyozása	150
5.5. A magyar kistérségek versenyképességének komplex elemzése	152
5.5.1. Klaszteranalízis	152
5.5.2. Többdimenziós skálázás	164
5.5.3. A klaszteranalízis és a kétdimenziós skálázás eredményének összevetése	172
5.6. A modell dinamizálása	176
5.7. A tipizálás kiterjesztése az urbánus-rurális dimenzió mentén történő szeparálással	182
5.8. A fejezet összegző megállapításai	191
6. Összegzés	193
Felhasznált irodalom	202
Mellékletek	209

Táblázatok jegyzéke

<i>1.1. táblázat</i>	Elméleti közgazdaságtani irányzatok versenyképességgel kapcsolatos kiemelt szempontjai	22
<i>1.2. táblázat</i>	Az Európai Unió 2007-2013 – as pénzügyi szerkezete	37
<i>2.1. táblázat</i>	A ruralitási index döntési táblája	53
<i>3.1. táblázat</i>	Indikátorkészlettel dolgozó fontosabb országos, regionális és kistérségi elemzések	64
<i>3.2. táblázat</i>	A versenyképességre ható tényezők csoportjai az IMD vizsgálataiban	67
<i>3.3. táblázat</i>	Az Üzleti Versenyképességi Index alindexei és fontosabb mutatóik	71
<i>3.4. táblázat</i>	A DTI 2006-os országos szintű versenyképességi indikátorai	73
<i>3.5. táblázat</i>	A DTI 2006-os regionális versenyképességi indikátorai	78
<i>3.6. táblázat</i>	A PSRC 2006-os regionális versenyképességi indikátorai	80
<i>3.7. táblázat</i>	A BHI versenyképességi vizsgálatában alkalmazott alindexek, és az azokat alkotó indikátorok	82
<i>3.8. táblázat</i>	A regionális versenyképesség mutatói a 2003-as Európai Versenyképességi Jelentésben	85
<i>3.9. táblázat</i>	Az ESPON regionális versenyképességi indikátorai	86
<i>3.10. táblázat</i>	A State of the Cities Report indikátorai	90
<i>3.11. táblázat</i>	Kistérségek helyi gazdaságfejlesztési célú elemzésének indikátorai	92
<i>3.12. táblázat</i>	A finn kistérségek versenyképességének elemzésére szolgáló indikátorok	96
<i>4.1. táblázat</i>	Az Európai Unió tagállamainak területi egységei	104
<i>4.2. táblázat</i>	A legjelentősebb hazai kistérségi elemzésekben és dokumentumokban felhasznált mutatók	129
<i>5.1. táblázat</i>	A TeIR-ben elérhető adatgyűjtések legfontosabb adatai	142
<i>5.2. táblázat</i>	Az egyes klaszterekbe eső objektumok száma három klaszter esetén	154
<i>5.3. táblázat</i>	Kistérségek, és távolságuk a klaszter középpontjától három klaszter esetén	155
<i>5.4. táblázat</i>	A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság három klaszter esetén	156
<i>5.5. táblázat</i>	Az egyes klaszterekbe eső objektumok száma négy klaszter esetén	158
<i>5.6. táblázat</i>	A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság négy klaszter esetén	158
<i>5.7. táblázat</i>	Kistérségek, és távolságuk a klaszter középpontjától négy klaszter esetén	159
<i>5.8. táblázat</i>	Az egyes klaszterekbe eső objektumok száma öt klaszter esetén	161
<i>5.9. táblázat</i>	Kistérségek, és távolságuk a klaszter középpontjától öt klaszter esetén	162
<i>5.10. táblázat</i>	A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság öt klaszter esetén	163
<i>5.11. táblázat</i>	A kistérségek versenyképességi rangsorai az egydimenziós skálázások alapján	169
<i>5.12. táblázat</i>	Az egyes klaszterekbe eső objektumok (1998)	177
<i>5.13. táblázat</i>	A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság 1998-as és 2004-es értéke	178
<i>5.14. táblázat</i>	Urbánus-rurális lehatárolási küszöbszámok néhány országban	184
<i>5.15. táblázat</i>	A 168 magyar kistérség osztályozása versenyképességi szempontból	187

Ábrajegyzék

1.1. ábra A versenyképességet befolyásoló kiemelt tényezők elméleti közgazdaságtani kapcsolatai	15
1.2. ábra Az RCC-modell logikai összefüggései	26
1.3. ábra A versenyképességi cylinder	28
1.4. ábra A versenyképességi fa	30
1.5. ábra A régiók versenyképességének piramis-modellje	32
2.1. ábra Az OECD kétszintű urbanitás-ruralitás értelmezése	52
2.2. ábra A régiók típusai az Európai Unióban	55
2.3. ábra Néhány kiemelt régiótípus eredményének összevetése	61
3.1. ábra A FORFÁS versenyképességi piramisa	76
3.2. ábra A versenyképesség komplex elemzésének követendő logikai szerkezete	99
4.1. ábra Városok a magyar kistérségekben, 2005	109
5.1. ábra A regionális versenyképesség mérésének modellezési követelményei	138
5.2. ábra Az adatbázis kialakításának folyamatábrája	140
5.3. ábra A kiválasztott és szelektált indikátorok a piramis-modell szerint rendszerezve	149
5.4. ábra A távolságmátrixot legjobban közelítő kétdimenziós „térkép”	167
5.5. ábra A kistérségek relatív versenyképessége szeparált egydimenziós skálázások szerint	170
5.6. ábra Klaszterek lehatárolása a kétdimenziós skálázás eredményei alapján három klaszter esetén	172
5.7. ábra Klaszterek lehatárolása a kétdimenziós skálázás eredményei alapján négy klaszter esetén	173
5.8. ábra Klaszterek lehatárolása a kétdimenziós skálázás eredményei alapján öt klaszter esetén	174
5.9. ábra Az elméleti versenyképességi típusok elhelyezkedése a térben, 2004	175
5.10. ábra Az elméleti versenyképességi típusok elhelyezkedése a térben, 1998	179
5.11. ábra A kistérségek versenyképességi klaszter szerinti hovatartozásának változása (1998-2004)	180
5.12. ábra A kistérségek relatív versenyképességének szignifikáns változása (1998-2004)	182
5.13. ábra A háromféle elméleti régiótípus differenciálása	183
5.14. ábra A 168 magyar kistérség elhelyezése versenyképességi és urbanizáltsági dimenziók mentén	189
5.15. ábra Az elméleti kistérség-típusok elhelyezkedése a térben	190

Mellékletek jegyzéke

1. számú melléklet A térségi versenyképesség méréséhez alkalmazott indikátorok és azok pontos adattartalma és adatforrása	209
2. számú melléklet A főkomponens-analízis legfontosabb adatai	232
3. számú melléklet A hierarchikus klaszterezési eljárás felépítési táblázatának releváns oszlopai	238
4. számú melléklet Az egyes kistérségek koordinátái a kétdimenziós skálázás eredményeként	239
5. számú melléklet A vizsgált kistérségek sorrendje az egy dimenziós skálázás komplex versenyképességi rangsora szerint	240
6. számú melléklet Az 1998-as és a 2004. évi adatok alapján készített egydimenziós skálázás (versenyképességi rangsor) rangszámai, és azok változása kistérségenként	241
7. számú melléklet Az egyes kistérségek koordinátái a komplex versenyképesség egydimenziós skálázása, valamint az urbánus-rurális dimenzió mentén	242

Bevezetés

Közismert, hogy napjaink uralkodó folyamata, **a globalizáció a gazdasági térszerkezetet is erőteljesen befolyásolja**. A vállalatok tartós versenyelőnyeit megtestesítő gazdasági tevékenységek térbeli elhelyezkedése a piaci versenyben való sikeres helytállást egyre markánsabban meghatározza. A globalizáció újrafogalmazza a nemzetközi munkamegosztásban betöltött szerepeket, melynek eredményeképpen a területi egységek specializációra kényszerülnek. Mindez a helyi adottságok szerepét is átértékeli.

A globalizáció mellett, azzal párhuzamosan – szinte már-már divatfogalommá válva – kiemelten fontos térszervező erő a **tudásalapú gazdaság** is, mely a fejlett országokban egyre inkább teret nyer, azonban térségenként eltérő formát ölt, köszönhetően az adott térségek igen eltérő adottságainak, feltételrendszerének és az ezzel kapcsolatban a globális verseny hatására kialakuló új nemzetközi munkamegosztásnak. Mindez a lokális térségek szintjén alapvetően fontos tényező, hiszen a tudásbázis lokális szinten determinálja a versenyképességet.

Az előbbieket egyenes következményeként egyre jelentősebben érzékelteti hatását a helyi szint felértékelődése, mint azon kulcskompetenciáknak helyet adó tér, ahol a vállalatok tartós versenyelőnyei koncentrálnak, és ahol a helyi szereplők összefogásukkal érvényre tudják juttatni gazdaságfejlesztési elképzeléseiket. A gazdasági előnyök elsődleges vizsgálati területi egysége ugyanis a **lokális térség**, amelyen belül úgy lehet munkahelyet változtatni, hogy közben nem kell lakást cserélni (lényegében egy ingázási övezet). A regionális elemzésekben ebből adódóan egyre nagyobb figyelmet kell szentelni a lokális térségek vizsgálatának.

A nemzetközi tapasztalatok alapján elmondható, hogy **a lokális térségek kiinduló helyzetét, adottságait figyelembe véve térségtípusonként igen eltérő fejlődési pályák valószínűsíthetőek**, valójában csak igen kevés térségben lehet tudásteremtésen alapuló gazdasági fejlődésre számítani. Ez azonban a globalizáció természetes velejárója, hiszen az országok specializációja mellett napjainkban már a lokális térségek gazdasága is erőteljesen specializálódik a szűkös és térségenként differenciáltan rendelkezésre álló erőforrások miatt. A lokális térségek döntő többségében hiányzik a tudásalapú gazdaság tényezőinek kritikus tömege (városnagyság, munkaerő felkészültsége, infrastruktúra színvonala), az innovációs kapacitás megléte, specializáltsága, a felsőoktatás kapacitása, illetve színvonala stb.

A lokális térségek elemzésére egyfajta lehetőséget kínál a versenyképesség fogalma, amely a globális verseny speciális jellemzőinek következtében a közgazdaságtan egyik központi fogalmává vált. A gazdasági hatások térbeliségének vizsgálatát a nemzetközi szakirodalom egyértelműen a **versenyképességhez** köti, főleg az országok versenyképességének vizsgálatára vannak alaposan kidolgozott modellek. Az Európai Unió 2007 és 2013 közötti programozási időszaka szintén kiemelt figyelmet szentel a versenyképességnek, valamint az azt befolyásoló tényezők javításának a kohézió és a felzárkózás érdekében. A regionális versenyképesség erősítése szerte az Európai Unióban mindenkinek érdeke, hiszen fokozza az EU gazdaságának növekedési potenciálját.

Kiváló versenyképességi jelentések készülnek évről évre országok szintjén, azonban a regionális versenyképesség vizsgálatánál egyre kisebb területi egységekre kell összpontosítani. A városok és a városi területek ezen elemzések természetes alapegységei, hiszen egy ország vagy egy régió versenyképességét döntően a városok határozzák meg, amelyek versenyképessége általában jelentősen meghaladja a városok között elhelyezkedő területek versenyképességét. A városok versenyképességével foglalkozó nemzetközi vizsgálatok arra is rámutattak, hogy a városok versenyképességét a városmag körül elhelyezkedő agglomerációs gyűrű is meghatározza, ami csomóponti régióként fogható fel, s így empirikus elemzések esetén nehezen kezelhető. A lokális térségnek, mint közgazdasági kritériumnak leginkább a kistérség, mint közigazgatási-statisztikai területi egység felel meg, azonban ezek határai nyilvánvalóan valamelyest eltérnek a tényleges gazdasági vonzaskörzetektől. Mindezek alapján **jelen disszertációban a magyar kistérségek versenyképességének vizsgálatára vállalkozom.**

Napjainkban a területi tervezés egyre inkább előtérbe kerül, hiszen a különféle aggregációs szintű területi egységeknek juttatott Európai Uniók források elnyeréséhez az elkészült területi dokumentumok jelentik az alapot. A 2007–2013-as programozási időszak közeledtével Magyarországon is célegyenesébe érkezett a különféle kistérségi, megyei, regionális területi dokumentumok és programok elkészítése. **A hazai területfejlesztés sikeréhez azonban elengedhetetlen, hogy az igen összetett területi folyamatokat a lehető legpontosabban fel lehessen mérni.**

A pontos, fejlesztési célú helyzetelemzés kitüntetett szerepe a területi tervezésben vitathatatlan, hiszen a kiinduló feltételek különbözősége térségenként másfajta gazdaságfejlesztési beavatkozást, stratégiát kell, hogy maga után vonjon. A versenyképességi különbségekkel leírható térségeknek különféle utakat kell bejárniuk a globális versenyben

való hosszú távú sikeres helytállás eléréséhez. Lényegesen eltérő kiindulási helyzetük miatt ugyanis nem kezelhetők egységes gazdaságfejlesztési cselekvéstervvvel. A versenyképességi típusokon túlmenően a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően egyre inkább figyelembe kell venni a vizsgált térség urbánus-rurális dimenzió mentén történő elhelyezkedését is, hiszen a globális versenyben elsősorban a nagyvárosok és vonzáskörzetük vesznek részt sikeresen.

A disszertáció célja az, hogy bemutasson egy lehetséges, zárt logikai rendszerre épülő módszert a lokális térségek **versenyképességének vizsgálatára, fejlesztési célú helyzetelemzésének** kidolgozására. Ezen módszer empirikus alkalmazásának keretében többváltozós adatelemzési módszerek segítségével a magyar kistérségeket **versenyképességi típusokba** sorolom. Az indikátorok szelektálásánál és súlyozásánál a megfelelően kiválasztott elméleti modellek logikáját követő, erre a célra **eddig még nem használt szelektálási és súlyozási módszert** alkalmazok. Az elemzés végeredményét a magyar kistérségek két dimenzió, a regionális versenyképesség, valamint az **urbánus-rurális** dimenzió mentén kialakított típusai adják.

A disszertáció a vázolt globális peremfeltételek, valamint a kutatási cél ismeretében a következő hipotézisek tesztelésére tesz kísérletet:

Hipotézis 1: A versenyképesség fogalmának Európai Unió szintjén történő igen szembetűnő előtérbe kerülésére, valamint a versenyképességgel kapcsolatos nemzetközi kutatások eredményeire támaszkodva **a lokális térségek versenyképessége napjainkban egyre inkább mérhető kategóriává válik.**

Hipotézis 2: A **regionális versenyképesség piramis-modellje** logikai szerkezete, kezelhetősége, átláthatósága és széles körű elfogadottsága miatt **alkalmas arra, hogy lokális térségek versenyképességi elemzésének alapjául szolgáljon.**

Hipotézis 3: A **regionális versenyképesség mérésére kidolgozható egy olyan zárt logikai rendszert követő modell**, amely az indikátorok kiválasztásakor, szelektálásakor és súlyozásakor az elemzői szubjektivitás torzító hatásait a lehető legnagyobb mértékben ki tudja küszöbölni.

Hipotézis 4: A kidolgozott tipizálási eljárás alkalmas arra, hogy segítségével a magyar kistérségeket **versenyképességi típusokba soroljuk.**

A dolgozat három nagy logikai részből áll, amely öt érdemi fejezetre osztható. Az első két nagy rész a piramis-modellre épülő versenyképességi elemzés és tipizálás felvezetésére, megalapozására szolgál.

1. **Az első nagy logikai rész** (1. és 2. fejezetek) a dolgozat során tárgyalt **legfontosabb fogalmakat tekinti át**. Mivel a disszertáció három olyan kategóriát is használ (regionális versenyképesség, tudásalapú gazdaság, urbánus-rurális dimenzió), amelyek tartalma nem pontosan definiált, ráadásul a regionális versenyképesség és a tudásalapú gazdaság kifejezések még erősen vitatottak is, ezért ezen kategóriákról mindenképpen állást kell foglalni a dolgozatban. Az állásfoglaláson túlmenően lényeges azon **definíciók bevezetése**, amelyek az empirikus elemzés alapját képezik, hiszen a kiválasztott megközelítés maga után vonja az empirikus elemzés során alkalmazható módszertant is. A területi versenyről, illetve a regionális versenyképesség fogalmi megközelítéseiről igen alapos, szerteágazó hazai munkák jelentek meg, így az áttekintő fejezet kizárólag azon mérföldkövekre koncentrál, amelyek a disszertáció kutatási célja szempontjából kiemelt jelentőséggel bírnak. A regionális versenyképességről publikált **szemléletes demonstrációs modellek** közül ebben a fejezetben mutatom be az RCC-modellt, a versenyképességi cilindert, a versenyképességi fát és a versenyképesség piramis-modelljét. Végezetül az áttekintő részben ismertetem azon kiemelt **régiótípusozási kísérleteket** is, amelyekre az empirikus elemzés során jelentős mértékben támaszkodom.
2. **A második nagy logikai rész** (3. és 4. fejezetek) a nemzetközi és a hazai szakirodalomban publikált legjelentősebb versenyképességi és fejlettségi elemzések módszertanát és **indikátorkészletét tekinti át**, valamint ebben a részben nyer indoklást, hogy az elemzés alapegységének miért a kistérséget választottam. A 3. fejezet a széles körben ismert és elismert nemzetközi versenyképességi jelentéseket elemzi, amelyek többsége ugyan országokra vagy régiókra készült, mégis módszertani értelemben a dolgozat célja szempontjából igen érdekesek. A 4. fejezetben bemutatom a kistérségek (illetve annak megfelelő területi egységek) előtérbe kerülésének folyamatát mind az Európai Unióban, mind Magyarországon, valamint a kistérségek jelenlegi helyzetét a magyar területi hierarchiában. Áttekintem továbbá a legszélesebb körben hivatkozott, indikátorokra támaszkodó hazai kistérségi elemzéseket, melyek egy része fejlettségi, kisebb része versenyképességi vizsgálatra történő vállalkozás.
3. **A harmadik nagy logikai rész** (5. fejezet) a dolgozat „lelke”. Az 5. fejezetben az adatbázissal kapcsolatos legfontosabb információk ismertetése után mutatom be az Európai Unió 6. periodikus jelentésében publikált egységes versenyképességi definícióra, valamint a régiók, térségek és városok versenyképességének piramis-

modelljére épülő újszerű módszert, mely **a piramis-modell alapkategóriáira, alaptényezőire és sikerességi faktoraira illesztett, objektíven súlyozott, a modell szerint kizárólag releváns indikátorokat tartalmazó mutatószám-rendszer alapján elemzi a lokális térségek versenyképességét.** A módszer kidolgozásakor az előző fejezetekben megvizsgált 13 külföldi, valamint 17 hazai fejlettségi, illetve versenyképességi vizsgálat előnyös tulajdonságaira nagy mértékben támaszkodtam, azok feltárt hátrányait pedig igyekeztem kiküszöbölni. Ennek eredményeképpen alakultak ki azon **tulajdonságok**, amelyeket a modelltől mindenképpen elvárhatunk. A kidolgozott módszert a dolgozatban a 168 magyar kistérség versenyképességének elemzésére alkalmazom, melynek keretén belül többváltozós adatelemzési módszerek felhasználásával a magyar kistérségeket a 2004. évi adatok alapján **versenyképességi típusokba sorolom**, kitérek továbbá a modell dinamizálásának lehetőségére is.

Meggyőződésem, hogy a **valós állapot felmérése** egyértelműen megkönnyíti a területi tervezést, az adott térségtípus versenyképességéhez, sajátosságaihoz, kiinduló helyzetéhez leginkább illeszkedő területi stratégiák, prioritások, programok megfogalmazását. **Jelen dolgozat gyakorlati célja** az, hogy a maga szerény eszközeivel ehhez hozzájáruljon.

1. A regionális versenyképesség fogalmi háttere, felértékelődése

Napjaink egyik legfontosabb kihívása annak megismerése, **hogyan lehet versenyezni a globális gazdaságban**. Egyre inkább elfogadottá válik, hogy nem csak a vállalatok, hanem **a területi egységek is versenyeznek** egymással. A versenyben való helytállást kifejező versenyképesség fogalma mára a globalizáció alapfolyamatai, a globális verseny speciális jellemzőinek következtében a közgazdaságtan és az üzleti tudományok egyik **központi fogalmává** vált. De nemcsak az elméleti kérdésekkel foglalkozó kutatók, hanem a gazdaságpolitikusok is a versenyképesség, mint „hívószó” köré szövik programjaikat. Ezzel összefüggésben az Európai Unióban a harmonikus, kiegyensúlyozott területi fejlődés megvalósítását célzó regionális politika évek óta a régiók versenyképességének javítását tartja a kohézió és a felzárkóztatás egyik legfontosabb, leghatékonyabb eszközének. A területi versenyről, illetve a regionális versenyképesség fogalmi megközelítéseiről igen alapos, a témakört körbejáró munkák jelentek meg (Horváth 2006, Lengyel 2003, Gardiner et al 2004), de ennek ellenére ez a kérdéskör még viták kereszttüzeiben áll, a széles körben elfogadható álláspontokhoz további alapos kutatásokra, a fogalmak és eddigi eredmények pontosítására van szükség.

A területi verseny értelmezéséről, tartalmi kérdéseiről és ehhez kapcsolódva a regionális versenyképességről folyó vitákban a felfogások markáns elkülönülése érhető tetten. A fejezetben először röviden kitérek a versenyképességi viták legfontosabb alapkérdéseire, kifejtve a dolgozatban alapul vett álláspontot. Ezt követően bemutatom a regionális versenyképesség fogalmát az urbanizációs és lokalizációs előnyökre visszavezető RCC-modellt, valamint a regionális versenyképesség szemléletét visszatükröző demonstrációs modelleket (versenyképességi cylinder, versenyképességi fa, piramis-modell). Az alapvetően közgazdaságtani gondolatok után röviden áttekintem az Európai Unió területi egyenlőtlenségek mérséklése érdekében a regionális politikában tett erőfeszítéseinek kiemelt kérdéseit, amelyek a regionális versenyképesség fogalmán alapulnak.

1.1. A területi egységek versenyének, versenyképességének értelmezési lehetőségei

A területi egységek versenyképességének vizsgálata előtt mindenképpen célszerű áttekinteni **a területi egységek versenyéhez kapcsolódó alapgondolatokat**. Értelmezhető-e egyáltalán a közgazdaságtan egyik legfontosabb fogalma, a verseny területi egységekre,

avagy nem? Ha nem értelmezhető, akkor nem beszélhetünk a területi egységek versenyképességéről sem. Ha értelmezhető a területi verseny, akkor több kérdés felmerül, pl. mit értünk alatta, melyek a főbb jellemzői? Minden területi egység részt vesz-e benne, és szükségszerűen vannak-e a területi versenynek vesztesei is, avagy csak győztesekről beszélhetünk? A feltett kérdések a mai napig heves vitákat váltanak ki a témával foglalkozó kutatókból. **Egységes álláspont nem alakult ki**, azonban a fő irányzatok mindenképpen elkülöníthetőek.

Markáns és közismert álláspontot képvisel az országok, így a területi egységek közötti verseny kérdésében Paul Krugman, amely megegyezik Michael Porter 90-es évek elején kifejtett véleményével. Eszerint szerint **a verseny területi egységekre nem alkalmazható** fogalom, megalapozottabb és korrektebb, ha a **termelékenységet** használjuk arra, amit a versenyképesség fejezne ki. Krugman indoklása logikailag összefogott (Krugman 1994, Lengyel 2003):

- A nemzetgazdaságok nem hasonlítanak a vállalatokhoz: a sikertelen területi egységeket nem lehet bezárni, mint a sikertelen vállalatokat. Nincs jelen tehát a piactisztító hatás, amely a vállalatok relációjában könyörtelenül dolgozik.
- A leegyszerűsített modellfeltevések következtében az országok közötti kereskedelem nem zérus összegű játék, míg a vállalatok versenye közel áll ahhoz: miközben egy vállalat sikeressége esetén a versenytársai tönkremehetnek, tehát a nyertes-vesztes szituáció igen gyakori, addig az országok és területi egységek komparatív előnyeik¹ alapján specializálódhatnak és kereskedhetnek egymással. Az egymással kereskedelmi kapcsolatban álló országok mindegyikének javulhat a gazdasági teljesítménye, azaz mindegyik ország egyidejűleg nyertes lehet, vagyis területi egységek esetén nem csak mások rovására lehet fejlődni.
- Versenyről nem, hanem csak bizonyos rivalizálásról lehet szó: a pozícióért, hatalomért, amely nem vethető össze a vállalati versennyel. Az országok jóléte hosszabb távon termelékenységüktől függ, ezért arra kell figyelni a rivalizálásban elért sikerek vizsgálatakor.

Krugman fentiekben röviden ismertetett, a komparatív előnyök tanán alapuló álláspontjával egyetért Török Ádám is (1999), aki szerint a neoklasszikus közgazdaságtan

¹ A komparatív előnyöket – a kompetitív előnyöktől való eltérések kihangsúlyozása miatt – az 1.3. alfejezetben az RCC modell bemutatásakor tárgyaljuk.

fogalomrendszere alapján nem értelmezhető az országok, így a területi egységek közötti verseny. Véleményem szerint is helytállóak Krugman gondolatai, az országok a komparatív előnyök alapján sikeresen vehetnek részt a nemzetközi versenyben. Továbbá az is egyértelmű, hogy az országok és térségek „versengése” nem hasonlít a vállalatok közötti piaci versenyhez. Viszont a gyakorlatban megfigyelhető, hogy a régiók, főleg nagyvárosok közül csak azok képesek a gyors fejlődésre, amelyek „versenystratégiát” dolgoznak ki és hajtanak végre. Ezt a „rivalizálást” a regionális tudomány több neves képviselője (pl. Begg, Camagni, Malecki, Polenske) már a „területi verseny” fogalmkörébe sorolja.

A területi egységeknél meg kell különböztetni az országok közötti és az országokon belüli (szubnacionális) térségek közötti versenyt. Az országok közötti versenyben valóban a komparatív előnyök a mérvadók, de az országon belüli szubnacionális térségeknél már az abszolút előnyök (Lengyel – Rechnittzer 2004), lásd a későbbiekben ismertetendő RCC-modellt. Főleg azért, mert egy országon belül nem teljesülnek a komparatív előnyök elméletének alapfeltevései (pl. a tényezők mobilak). Az abszolút előnyök pedig a vállalati, iparági döntésekkel szoros kapcsolatban állnak, azaz kötődnek a vállalati versenyhez.

Malecki (2002) szerint az országon belüli térségek versenyében a **szűkösség** alapvetően két tényezőre vezethető vissza: az új piaci szegmensekben történő, speciális szakértelmet igénylő befektetésekre, valamint a tehetséges szakemberekre. A vállalatok a települések sokaságából választhatnak telephelyet, ezért a városok versenyeznek egymással a szűkösen rendelkezésre álló jövedelmező cégek „odavonzásában”: a versenyben nemcsak pénzügyi kedvezmények (adókedvezmények, támogatások stb.), hanem elsősorban az előnyös üzleti környezet (az infrastruktúra színvonala, az oktatási intézmények rugalmassága és minősége, az átlátható jogi szabályozás stb.) a döntő (Lengyel 2005). Egy-egy komolyabb üzleti befektetés esetén a városok tucatjai „licitálnak”, versenyeznek egymással felkínálva kedvezményeket, a szükséges üzleti környezet elemeinek kialakítását stb. *„Röviden, a nagyvárosok közötti verseny létezik és egyre 'fontosabbá' válik”.* (Malecki 2002, 930.o.).

Felfogásom szerint a területi verseny fogalmára nem feltétlenül a hagyományos vállalati analógia (túlél/tönkremegy) a megfelelő. A vállalatok versenyénél sokkal jobban hasonlít a térségek versenye az **egyéni sportversenyek**hez (futás, kerékpározás, úszás stb.), ahol a legjobban teljesítő versenyzők győznek, de a többi versenyzőt – a győzelemről való lemaradás lelki fájdalmain kívül – semmilyen hátrány nem éri, újra indulhatnak a következő versenyben. Azaz **álláspontom az, hogy létezik területi verseny**, de elfogadva Krugman érvelését, annak jellemzői alapvetően **eltérnek a vállalatok közötti piaci versenytől**.

Állásfoglalásom szerint tehát értelmezhető területi egységek viszonylatában is a verseny, ebből kifolyólag **van értelme területi versenyképességgel is foglalkozni**. A területi verseny fogalma viszont eltér a vállalati verseny értelmezésétől: *„egy olyan folyamat, amely a területi egységek között zajlik és célja a régióban, városban élők jólétének növelése a regionális, helyi gazdaság fejlődésének elősegítésével, amely fejlődést bizonyos csoportok a helyi politikákon keresztül más térségekkel versengve, rivalizálva próbálnak befolyásolni explicit vagy gyakran implicit módon”* (Lengyel 2003, 153.o.).

A területi verseny fenti értelmezése, időnként árnyalatnyi eltérésekkel, de **széles körben elfogadottá vált** a regionális tudomány szakértői között. Porterhez hasonlóan, aki későbbi munkáiban versenyképesség alatt a termelékenység magas szintjét és növekedési ütemét értette, a területi egységeknél is a termelékenység vált ez egyik legfontosabb mutatóvá (Gardiner et al 2004, Lengyel 2000b). Porter tehát elfogadja a területi verseny létezését, amit az iparágakra, a térségben működő klaszterekre vezet vissza és erre alapozva a „verseny új gazdaságtanát” is definiálta (Lengyel 2003, Porter 1998).

A területi verseny felismerése vonta maga után, hogy értelmeznünk kell: mit tehetünk, hogy ebben a versenyben sikeres legyen a régió? Azaz hogyan javítható a régió versenyképessége? Országok versenyképességének vizsgálatára több közgazdaságtudományi megközelítés ismert: kínálat-oldali, kereslet-oldali, export stb. versenyképesség (Török 1999). A globális feltételeket figyelembe véve dolgozták ki a területi verseny bemutatott fogalmán alapuló **sztenderd versenyképesség** fogalmát, amelyik a nemzetközi piacokon értékesíthető (azaz versenyképes) termékek előállítása mellett elvárja, hogy egyúttal a lakosság jóléte, életszínvonala is emelkedjen (Lengyel 2003).

A sztenderd versenyképességi definíciót először az Egyesült Államok Versenyképességi Tanácsa, majd a 90-es években az OECD több munkabizottsága is elfogadta (Lengyel 2000b). A versenyképességnek a hazai és a nemzetközi szakirodalomban többféle definícióját publikálták², melyek sokszor eltérően értelmezik a versenyképesség területi egységekre való alkalmazhatóságát. Nyilván az alkalmazott megközelítés maga után vonja a versenyképesség empirikus elemzése során alkalmazható módszertant is.

A versenyképességnek közismert, különféle megközelítései közül kutatásaim során a legszélesebb konszenzuson alapuló, a területi verseny ismertettett definíciójából kiinduló **egységes versenyképességi definícióra támaszkodom**: *„a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas*

² A többféle fogalmi meghatározás véleményünk szerint a probléma igen összetett jellegére, komplexitására világít rá.

foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben a nemzetközi (globális) versenynek ki vannak téve” (EC 1999a, 75. o, Lengyel 2000b, 974. o.).

Az egységes versenyképességi definíció az Európai Unió dokumentumaiba először a hatodik periodikus jelentésben került 1999-ben. Az Európai Unió bizottsági anyagai, valamint a szakértők többsége is erre a fogalomra támaszkodik, amikor versenyképességről beszél. Az Európai Unió jogszabályalkotásába és a gazdaságpolitikai szemléletébe egyaránt beépült, egyre inkább felhasználják a területfejlesztési és regionális politika során (Lengyel-Rechnitzer 2000, EC 2004a). Ennek elsődleges oka az, hogy a közgazdászok által elvárt termelékenység mellett az Európai Unióban a foglalkoztatottság növelése is kiemelt cél (Lengyel 2000b), s az egységes definíció mindkettőt magában foglalja.

A definíció jelentős előnye, hogy igen széles körben értelmezhető, hiszen a vállalatoktól a régiókon át kiterjed egészen a nemzetek feletti régiókra is. Tartalmazza továbbá a globalizáció egyik legfontosabb kihívásának, a nyitottságnak a kritériumát is. A fogalmi megközelítés ezen felül kényelmes, hiszen két mérhető közgazdasági kategóriát emel ki: a jövedelmi és a foglalkoztatottsági szintet. Ezeknek azonban **relatív** magas értékét várja el, vagyis nemcsak az abszolút nagyság a döntő, hanem valamihez képesti viszonyítás. Ez történhet:

1. a térség korábbi önmagához képest,
2. hasonló adottságokkal rendelkező, hasonló nagyságú, általában szomszédos területi egységekhez képest.

A fogalomnak fontos eleme a **tartósság**, vagyis nem átmenetileg kell rendelkeznie a területi egységnek a megfelelő paraméterekkel, mert az önmagában még nem elégíti ki a versenyképesség fogalmát. Fontos, hogy hosszú távon legyen mérhető a két kategória relatív magas értéke. A relatív magas foglalkoztatottsági szint elvárása társadalompolitika célt tükröz: a jólét a foglalkoztatottságon keresztül tud szétterülni a térben, és ez társadalmi békéhez vezet. Megjegyezzük, hogy a definíció első, kevésbé széles körben használt változatait még országokra használták, azonban a 90-es évek közepétől egyre szélesebb körben kezdett elterjedni a regionális alkalmazás is (Lengyel 2004).

Nemes Nagy József (2005b) szerint a regionális versenyképesség egy sajátos „**fogalmi innováció**” következménye, mely a térbeli szempont előtérbe kerülésének eredménye. A versenyképességi vita talán egyre inkább az elfogadó válasz felé mozdul el azzal a kitételrel, hogy a versenyképesség fogalmát területi egységekre csak abban az esetben szabad használni,

ha a fogalom tartalmát pontosan és helyesen ismerjük. Nemes Nagy (2005b) arra is felhívja a figyelmet, hogy a területi versenyképességet egy olyan fogalomnak kell tekinteni, amely egyértelműen gazdasági maggal rendelkezik, melyet nem szabad olyan elemzések szolgálatába állítani, ahol a versenyképességet tisztán komplex társadalmi fogalomként kezelik. Mindez összhangban van kutatói ars poeticámmal, melynek keretében a regionális versenyképesség fogalmát közgazdasági kategóriának fogom fel, mely a fenntartható sikeres gazdasági fejlődéshez köthető.

A fentiekből kiindulva a **regionális versenyképesség** új tartalmat nyert: az életszínvonal tartós javulását szolgáló, a **globális viszonyok közepette olyan fenntartható regionális gazdasági növekedés, amely magas foglalkoztatottsági szint mellett valósul meg** (EC 2004a). A fentiekből is érzékelhető, hogy a versenyképesség egységes felfogásán alapuló **regionális versenyképesség** fogalomnak nincs egyetlen kiemelt mutatója, hanem egymáshoz szorosan kapcsolódó, viszonylag **jól mérhető és egyértelmű közgazdasági kategóriák együttesének** halmaza (DTI 2004, Huggins 2003).

A regionális versenyképesség olyan **fenntartható regionális gazdasági növekedést** jelent, amelyik magas foglalkoztatottsági ráta mellett magas termelékenységéből származik (Begg 1999, 2002, Budd-Hirmis 2004, Lengyel 2006), amelyben nemcsak az egyes kategóriák abszolút szintje, hanem **növekedési ütemük** is fontos. Szoros kapcsolat van az egy lakosra jutó GDP-vel mért regionális gazdasági növekedés, a munkatermelékenység és a foglalkoztatottság között. A versenyképesség fogalmában megjelenik egy kettősség is: nemcsak a közelmúltbeli és jelenbeli helytállást, hanem a jövőbeli sikeresség esélyét, a **képességet** is beleértjük (Camagni 2002, Huggins 2003, Malecki 2002, Lengyel 2006).

1.2. A regionális versenyképesség és az elméleti közgazdaságtani irányzatok

Ahhoz, hogy a regionális versenyképességet, mint közgazdasági fogalmat megfelelő precízséggel tudjuk használni, továbbá annak érdekében, hogy helytálló következtetéseket lehessen levonni, fontos az alapvető elméleti közgazdaságtani irányzatok és a regionális versenyképesség közötti kapcsolódási pontok áttekintése.

Az Európai Unió megbízásából a 2007-2013 közötti regionális politika megalapozására Ron Martin vezetésével a Cambridge-i Egyetem által 2003 novemberében lezárt nagy volumenű kutatásban a **regionális versenyképességre ható tényezőket** mérték

fel. Ezen vizsgálatban a regionális versenyképesség fogalmi megközelítését különféle elméleti közgazdasági irányzatok versenyképességgel kapcsolatos felfogását is áttekintették.

Martin és munkatársai az általuk vizsgált irányzatokat két nagy csoportra bontották: elkülönítették a **makroökonómiai** és **alternatív** irányzatokat, melyek eltérő módon ítélik meg a regionális versenyképességet, illetve speciális típusú régiók versenyképességének magyarázatára alkalmazhatók (1.1. ábra). Lényegében arról van szó, hogy a régiók fenntartható gazdasági növekedésének mik az alaptényezői. A speciális régiótípusok³ eltérő módon vesznek részt a versenyben, más a versenyelőnyük, így más módon lehet azt megfelelő módon megmagyarázni (Martin et al 2005):

- **A termelő ágazatok régiója** versenyelőnyeit a költségelőnyökre alapozott **nemzetközi munkamegosztás** erőteljesen befolyásolja. Ebben az esetben a gazdasági tevékenységeket a hagyományos telepítési tényezők (természeti kincsek elérhetősége, nagy tömegben rendelkezésre álló munkaerő, piacok elérhetősége stb.) térbeli elhelyezkedése határozza meg. Ennek következtében komparatív előnyökhöz alapuló nemzetközi munkamegosztás jön létre, melyben a gazdasági teljesítményt alapvetően meghatározza az exportra termelő iparágak relatív nagysága és sikeressége. Martin és munkatársai ezen régiótípusok versenyképességét meghatározó tényezők tárgyalására elsősorban a makroökonómiai irányzatokat, azon belül is a klasszikus, a neoklasszikus, valamint a keynes-i közgazdaságtan fogalmait tartják alkalmasnak.
- **A tudásközpont régiók** versenyképességében a tudás szerepe domináns, ahol kiemelt szerepet kap a párbeszéd, a közös tanulás és a helyi innovációs miliő is. Az innovációs miliő lényegét gyakorlatilag a térbeli koncentráció adja, mely lehetővé teszi, hogy közös értékrend, értelmezési mód, kódok, a valahova tartozás érzése, közös szakmai háttér alakuljon ki. A tudásközpont régiók versenyelőnyeit meghatározó tényezők tárgyalására Martinék jellemzően az alternatív közgazdasági irányzatok fogalmait tartják alkalmasnak. Az innováció kiemelt szerepet játszik ezen régiók versenyelőnyeiben, mely folyamat leginkább az **evolucionista közgazdaságtan** fogalmaival írható le. Az innováció, mint interaktív tanulási folyamat kiterjedt interakciókat, fejlett innovációs rendszert, intézményeket és segítő szabályozási környezetet igényel. Utóbbi leírására az **intézményi közgazdaságtan** fogalomrendszerét javasolják a szerzők. Mindezekon túlmenően lényeges, hogy a

³ A Cambridge-i régiótípusokra az egyes régiótípezálási munkákat tárgyaló 2.3. alfejezetben még visszatérünk.

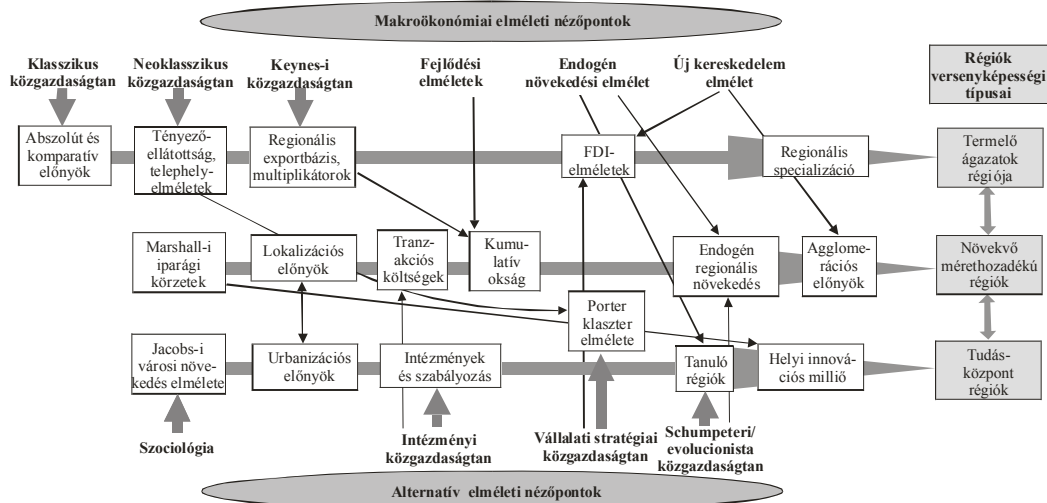
tudásközpont régiókban több iparág egymásra hatása általában extern hatásokat generál, mely jelenséget részletesen **Jacobs városi növekedésmélete** írja le.

- **A növekvő mérethozadékú régiók** jellemzői a tudásközpont régiók és a termelő ágazatok régiói között helyezkednek el, így a versenyképességüket befolyásoló tényezők tárgyalására egyaránt fel kell használnunk a **makroökonómiai és az alternatív** irányzatokat. A növekvő mérethozadék első számú forrása egy kumulatív folyamat, melynek keretén belül a régióban termelt outputok iránti növekvő régió kívüli kereslet a növekvő regionális kibocsátáson és a termelékenység növekedésén keresztül visszahat a régióban termelt outputok keresletére, tovább növelve azt. Ebben a folyamatban kiemelt szerepet kapnak a régió endogén forrásai, a specializáción alapuló vállalati együttműködés, valamint a térbeli koncentráció, melyek a tranzakciós költségek jelentős csökkentéséhez, valamint főként lokalizációs előnyök⁴ érvényesüléséhez vezethetnek. Martinék szerint az endogén növekedési elmélettel, a fejlődési elméletekkel az új kereskedelem elmélettel és az evolucionista közgazdaságtannal, közvetve pedig a keynes-i közgazdaságtannal hozható kapcsolatba a növekvő mérethozadékú régiók versenyképessége.

Porter klaszter-felfogását a szerzők nem tartják egyértelműen hozzárendelhetőnek egyik régiótípushoz sem, viszont a megközelítés kiemelt jelentőségét egyértelműen elismerik. Porter ugyanis elfogadja a területi verseny létezését, amit a térségben működő húzóágazatokra, klaszterekre vezet vissza. Mivel a sikeres klaszterekben mind a növekvő skálahozadék, mind pedig a tudás fontos szerepet tölt be, így Porter elmélete a modellben a növekvő mérethozadékú és a tudásközpont régiókhoz egyaránt kapcsolódik. Porter „a verseny új gazdaságtanában” közismerten a mikroökonómiai alapokra koncentrál, ily módon a régió tényezőellátottsága is fontos szerepet kap, azonban elsősorban a domináns iparág szükségleteit kielégítő speciális tényezők jelenléte a döntő.

⁴ A lokalizációs előnyöket az RCC-modell bemutatása kapcsán definiáljuk.

1.1. ábra A versenyképességet befolyásoló kiemelt tényezők elméleti közgazdaságtani kapcsolatai

Forrás: Martin et al (2005, 2-14. o.)

A cambridge-i kutatók által kiemelt összefüggések és megállapítások érzékeltetik, hogy a régiótípusoktól is függ, hogyan tudnak részt venni a területi versenyben, ezáltal versenyképességük is eltérő módon írható le. Jelen fejezetben további részében néhány kiemelt elméleti közgazdaságtani irányzat legfontosabb, versenyképességgel kapcsolatos szempontjait tekintem át. Különös figyelmet érdemel az, hogy az egyes irányzatok hogyan viszonyulnak a verseny, illetve a területi verseny fogalmához, valamint az, hogy az egyes irányzatok fogalmkörében értelmezhetőek-e egyáltalán a területi egyenlőtlenségek.

Nyolc elméleti irányzatot emeltem ki, amelyek vagy azért kerültek bele a kutatás fókuszába, mert a regionális versenyképesség fogalmával igen szoros kapcsolatba hozhatóak, vagy pedig azért, mert a fogalom az adott irányzat fogalomrendszerében értelmezhetetlen, s ezért tartózkodnunk kell azon irányzat foglmainak használatától. A vizsgálatba bevont kiemelt elméleti közgazdasági irányzatok:

1. klasszikus közgazdasági elmélet,
2. neoklasszikus közgazdasági elmélet,
3. keynes-i elmélet,
4. endogén növekedési elmélet,
5. exportbázis-elmélet,
6. térgazdaságtan: új gazdasági földrajz,
7. új intézményi közgazdaságtan,
8. evolucionista közgazdaságtan.

A **klasszikus közgazdasági elmélet** a gazdasági növekedés hordozójaként a **munkamegosztást** – illetve annak szükségszerű következményét, a cserét – és a **tőkefelhalmozást** nevezi meg, Smith munkásságából kiindulva. Ebben a megközelítésben a tőkébe és a kereskedelembe történő beruházás előmozdítja a specializációt, és **növeli a termelékenységét** és az output növekedési ütemét. Az országok közötti kereskedelem a termelékenységben fennálló abszolút különbségeknek tulajdonítható (Martin et al 2005).

Ricardo azt is be tudta bizonyítani, hogy a nemzetközi munkamegosztás és a kereskedelem még a relatív (komparatív) költségelőnyök mellett is jövedelmező (Lengyel – Rechnitzer 2004). A javak piaci ára szükségképpen igazodik az előállításukkal kapcsolatos élőmunka- és tőkeáfordások relatív nagyságához. Ez az alkalmazkodás a versenypiacon megy végbe. Mindez a szuverén gazdasági szereplők racionális döntéseinek köszönhető, akik a rendelkezésükre álló erőforrások hatékony hasznosítására törekcszenek. A termelők által így elérhető „rendes profit” (mai szóhasználatlal élve: normál profit) biztosítja a jólét maximumát. „... ez állja útját annak, hogy a javak piaci ára hosszabb időn át jelentékenyen a természetes ár felett vagy alatt maradjon. És ez a verseny alakítja ki a javak változó értékét olyan módon, hogy [...] a megmaradó érték, vagyis felesleg minden termelési ágban a befektetett tőke értékével lesz arányos” (Ricardo 1940, 60.o.). A klasszikus közgazdaságtanban tehát **a verseny a gondolkodás középpontjában áll**, mindez azonban az egyéni aktorok cselekvéseit mozgatja, a területi verseny, mint kérdésfeltevés **az adott korban nem értelmezhető**.

Annak ellenére, hogy az adott történelmi és gazdasági körülmények között a területi verseny nem volt aktuális probléma, a klasszikusok **versenyabszolutizáló elképzelése** adaptálható **napjaink országok és régiók közötti versenyére** is. A klasszikusok munkásságának legfontosabb üzenete a versenyképesség szempontjából az, hogy minden országnak az abszolút és a relatív előnyére támaszkodó szerepe van a munkamegosztásban. Azonban ha a technológia és ennél fogva a termelékenység ugyanaz országok vagy régiók között, akkor a kereskedelemnek nincs alapja. Lényeges ugyanakkor, hogy a munkamegosztás természetesen a társadalmi szintű kibocsátás (jólét) növekedését is eredményezi. A szakosodással esetenként együtt járó jelenségek (növekvő skáláhozadék, koncentrált iparági tudás) a versenyképesség növekedésének további forrásait jelenhetik.

A **neoklasszikus közgazdasági elmélet** megkérdőjelezhetetlenül versenycentrikus modell. Elsősorban mikroökonómiai alapokon építkezve továbbfejleszti a klasszikusok gondolatait. A dolgozatban vizsgált téma szempontjából két vonulat tűnik relevánsnak: a

marginalista szemléletmód eluralkodása és az önszabályozó piaci mechanizmusok hegemoniája. Mindkettő ugyanabba az irányba mutat, a piaci versenynek nincs alternatívája. A kompetitív mechanizmusok révén kialakuló Pareto-hatékony erőforrás-allokációnak köszönhetően jóléti veszteség – általában – nem keletkezik. Másrészről a piactisztító árak mikro- és makroszintű dominanciája arra enged következtetni, hogy a versenyidegen jelenségek (legyen az állami beavatkozás vagy bármely versenykorlátozó megnyilvánulás) hatékonyság-veszteséggel járnak.

A fentiek ellenére a modell alapfeltevései – tökéletes informáltság, állandó skáláhozadék, a hosszú távon érvényesülő egyensúlyi helyzet, és főként a teljes tényezőmobilitás és a tökéletes verseny – és eszközrendszere azonban **lehetetlenné teszik** azt, hogy a regionális versenyképesség fogalmát a neoklasszikus elméleti háttér adta korlátok között tárgyaljuk⁵. Török Ádám (1999) - mint fentebb említetem – szintén arra az álláspontra helyezkedett, hogy a neoklasszikus közgazdaságtan fogalomrendszere alapján **nem értelmezhető az országok, így a területi egységek közötti verseny**. A Solow-féle neoklasszikus növekedési modell – a dolgozat témája szempontjából – legfontosabb erőssége az, hogy azonosítja a technikát, mint a növekedés hordozóját, ami a közismert versenyképességi felfogásokkal is összhangban van. A tényezők – így a technológia – régiók közötti abszolút mobilitásának feltételezése miatt a modellben hosszú távon minden különbség – így a régiók között fennálló bármilyen fejlettségi különbség – eltűnik.

Keynes-i elmélet azzal, hogy kimondta, hogy a piacok nincsenek szükségszerűen egyensúlyban, hallgatólagosan elfogadja a regionális egyenlőtlenségeket. A keynes-i teória szerint a **verseny a modern piacgazdaság alapintézménye**, ám önmagában nem képes biztosítani a társadalmi jólét maximumát, így a versenyt, mint alapintézményt ki kell egészíteni az aktív kormányzati beavatkozással. Ugyanez érvényes régiók szintjén is. A kihasználatlan kapacitások (köztük kitüntetetten az alacsony foglalkoztatási szint) ugyanis jóléti veszteséggel járnak, az aktív regionális kormányzati szerepvállalás tehát nem nélkülözhető.

⁵ Annak ellenére, hogy a regionális versenyképesség fogalma a fentiek miatt nem tárgyalható a neoklasszikus elméleti háttér keretei között, mégis meg kell említeni a neoklasszikus közgazdaságtan egyik elméleti kategóriáját, az extern hatás fogalmát, mely napjaink területi folyamatainak elemzésekor kiemelt fontossággal bír. „*A külső gazdaságosság [...] célja az elemzésbe bevonni a gazdasági tevékenységek nem szándékolt, nem ellentételezett olyan mellékhatásait, olyan lényeges tényezőit, amelyek az árakkal (költségekkel) kifejezhető piaci tranzakciókon kívül esnek, főleg amiatt, hogy az erőforrás-allokáció hatékonyabbá váljon.*” (Lengyel – Mozsár 2002, 10. o.).

A modell nemzetgazdasági szinten tudatosan változtatható jövedelemmel számol, ennek egy lehetséges olvasata, hogy a bővülő kormányzati kiadások kapcsán tapasztalható – és a neoklasszikusok által sokat emlegetett – kiszorítási hatás nem, vagy kevésbé érvényesül. Emiatt a paretoi értelemben vett hatékonyság-követelmény nem sérül, miközben a differenciált költségvetési beavatkozások, illetve azok multiplikatív hatása révén a nem kívánt regionális termelékenységi (versenyképességbeli) különbségek mérséklődnek vagy az éppenséggel kívánatos versenyelőnyök megerősödnek. A folyamat jótékony kísérőjelensége a növekvő foglalkoztatottsággal együtt járó keresletnövekedés, amely közismerten a keynesi gazdaság motorja.

A keynes-i elméletnek a regionális versenyképesség fogalmával fontos közös pontja a regionális egyenlőtlenségek elfogadása, a kormányzati intervenciók gazdasági ciklusokra gyakorolt hatásának felismerése, a régiók felzárkózásában a gazdaságpolitika szerepének hangsúlyozása, valamint a tőkeintenzitásnak a termelékenységre és a gazdasági növekedésre gyakorolt hatása (Martin et al 2005). A keynes-i teória az eddig tárgyalt irányzatok közül tehát először ismeri fel az intézmények gazdasági növekedésre és fejlődésre gyakorolt hatását, ami a regionális versenyképességet meghatározó faktorok közül az empirikus elemzések tanúsága szerint az egyik legfontosabb. A fentiek értelmében a keynes-i teória fogalomrendszere egyértelműen **alkalmas** mind **a regionális versenyképesség**, mind a terület- és gazdaságfejlesztés elméleti megalapozására.

Az **endogén növekedési elmélet** a technikai fejlődés, a humántőke-felhalmozás explicit modellezésével elemzi a gazdasági növekedést. A neoklasszikus növekedési modellben a technikai fejlődés exogén változó, ami esetünkben annyit tesz, hogy az minden régiót egyformán érint (Valentinyi 1995). Ezzel ellentétben az endogén növekedési elmélet szerint a technikai haladás többé nem exogén változó, hanem racionális gazdasági döntéshozói tevékenység eredménye. A humántőke-felhalmozáshoz az emberek közötti kapcsolattartásra, a már megszerzett tudás átadására van szükség, vagyis a humántőke bővülése a humántőkének múltban elért szintjétől függ. Továbbá a humán tőkének el kell érnie egy kritikus szintet ahhoz, hogy növekedés forrása lehessen, ez alatt növekedést érdemben nem tud generálni.

A humántőke és a technológia régióként eltérő (endogén) fejlődésének következtében kialakuló termelékenységbeli különbségek tartósan fennállnak. A tökéletes informáltságra, egyforma termelési (és költség-) függvényekre építő kompetitív piaci modell a valóságban nem érvényesül, mivel a piacok tökéletlenek.

Az endogén növekedési modellek másik alapvető típusa az innovációt helyezi a vizsgálatok középpontjába (Valentinyi 1995). A találmányok jellege hasonlatos a közjavakéhoz. Egy találmányt egyszerre akár többen is használhatnak, másrészt a találmány tulajdonosa jogi eszközökkel sohasem zárhatja ki tökéletesen annak használatából azokat, akik ezért nem fizettek. A találmány sokrétű hasznosítása révén folyamatos horizontális termékdifferenciálódás megy végbe, így végső soron a gazdaság hatékonysága nő. Az uralkodó piacforma pedig a monopolista verseny lesz, az esetenként eltérő hasznosítási módok versenyelőnyök és -hátrányok kialakulásához vezetnek. Az egyes gazdasági rendszerekben nem feltétlenül a shumpeteri értelemben vett technológiaváltás a jellemző, sok helyütt a régi és új technológia egymás mellett élése jelenik meg, amely újfent átrendezheti a „versenyterképet”.

Ki kell emelni, hogy az endogén növekedési elméletnek **térbeli szempontból** a fentiektől eltérő értelmezési lehetőségét is használjuk a regionális gazdaságtanban. Térbeli szempontból ugyanis nem csak a technológiát tekintjük belsőnek, amikor endogén növekedési elméletéről beszélünk, hanem a térség saját belső erőforrásait, amelyek a növekedés hordozóiként funkcionálnak.

Az endogén növekedési modellekben verseny tehát értelmezhető, de mindez **tökéletlen verseny** formájában valósul meg, ahol tartós versenyelőnyök keletkeznek. Tekintettel arra, hogy a modell többségében napjainkban érvényes alapfeltevésekből indul ki, a tudásalapú gazdaság leírására is használható, emiatt az endogén növekedési elmélet fogalmai és eszközrendszere **mindenképpen alkalmasak** a regionális folyamatok tárgyalására.

A technológia, a tudás, valamint a térség saját erőforrásainak endogén változóként való szerepeltetése az endogén növekedési elmélet legfontosabb, a versenyképesség fogalmát alapvetően meghatározó újdonsága. A modell értelmében a tudás a tudás felhalmozódása növekvő skálahozadékot eredményez. A termelékenység növekedése ennek értelmében a tudás és a technológia térbeli terjedésének következménye (Lengyel 2003), ami továbbgondolva nem hordoz semmiféle, a regionális egyenlőtlenségek csökkentésére irányuló automatizmust.

A gazdasági bázis elméletek a regionális versenyképesség azon lényegi elemét hangsúlyozzák ki, miszerint az egyes régiók a nemzeti és főként a nemzetközi exportpiaci részesedés nagyságáért **versenyeznek egymással**. Ez a megközelítés egyértelműen összecseng a hagyományos exportbázis elmélettel, amely központi szerepet tulajdonít a régió

exportjának, melyet a régió gazdasági növekedésének és gazdasági teljesítményének hordozójaként fog fel. Abból indul ki, hogy a regionális gazdasági növekedés az exportra termelő ágazatok fejlődésétől függ (Lengyel – Rechnitzer 2004).

A logikai lánc értelmében az exportra termelő traded szektor (vagy bázis szektor) ágazatai a régió kívüli gazdaság számára termelnek, ezáltal teremtvé meg az egész elmélet lényegét: a régió kívülről származó jövedelmek régióba történő bevonása a pótlólagos jövedelemnövekményen keresztül a teljes helyi gazdaság fejlődését elősegíti, mely a regionális multiplikátor hatásokkal is leírható. Ezen nézőpont szerint egy régió kereskedelmi mérlege egy sokat mondó indikátorként fogható fel a regionális versenyképesség szempontjából, amely megmutatja a vizsgált régióknak az exportpiaci részesedés megszerzésére és megtartására irányuló képességét. Mindez kapcsolódik Porter azon klaszter-teóriájához is, amelyben a specializált, exportorientált klaszterek jelenléte a helyi gazdasági sikerek egyik legjelentősebb hordozójaként fogható fel.

Az 1990-es évek elejétől előtérbe kerülő irányzatok művelői szerint a globalizáció hatásainak következtében a közgazdaságtan korábbi fogalomtára és eszközei kevésbé alkalmasak napjaink gazdasági folyamatainak leírására, így a verseny hagyományos értelmezésére sem (Lengyel 2003). A **térgazdaságtan, vagy új gazdasági földrajz** az 1990-es évek elején bontakozott ki, mint a „tér újrafelfedezése” egyik legfontosabb irányzata (Varga 2003). Krugman a termelés térbeli elhelyezkedésének vizsgálatára helyezte kutatásának fókuszát, melynek keretén belül elsősorban a gazdasági tevékenységek térbeli struktúrájának kialakulását és változását modellezte, nagy hangsúlyt fektetve a térbeli koncentrációkra (Lengyel – Rechnitzer 2004). Kiinduló feltevései között a növekvő skáláhozadék, a tökéletlen verseny, a fajlagos szállítási költségek csökkenése, a lokális extern hatások kiemelten fontos szerepet kapnak (Ács – Varga 2000).

Krugman szerint a komparatív előnyök alapján specializálódó országok/régiók mindegyike nyertes lehet. A centripetális és a centrifugális erők révén a térbeli egyensúly Pareto-hatékony, így **nincs értelme területi versenyről, ezáltal versenyképességről sem beszélni**. A fentiek logikus következménye, hogy a termelékenység regionális eltérése elsősorban a térbeli specializáció, az agglomerálódás, valamint a klaszteresedés eltérő szintje következtében alakul ki. Bár az irányzat több gondolata összecseng a regionális versenyképesség logikájával⁶, a teljes térgazdaságtan építménye nem alkalmas a

⁶ A 2003-as Európai Versenyképességi Jelentés az agglomerációt, a specializációt és a növekvő skáláhozadékot emeli ki, mint a regionális versenyképességgel szoros kapcsolatba hozható térgazdasági alapfogalmakat (EC 2003b).

versenyképesség fogalmának tárgyalására, hiszen felfogása szerint a spontán piaci folyamatok alakítják a régiók közötti termelékenységkülönbségeket (Lengyel 2003).

Az **új intézményi közgazdaságtan** vizsgálódása főként a gazdasági, társadalmi és politikai intézmények magyarázatát foglalja magában. Kutatásának fókuszja annak tanulmányozása, hogy miért és hogyan alakulnak ki a különböző intézmények, melyek az emberi magatartásnak keretet szabnak, illetve adott interakciókat megszerveznek. Az irányzat az intézményeket kiemelt fogalomként kezeli, akárcsak a tranzakciókat, valamint az egyes intézményekhez köthető tranzakciós költségeket. **A versenyt alapintézménynek tartja**, ugyanis fogalomrendszerében a hagyományos marginalista megközelítés nem sérül, megjelenik azonban a termelési és költség- függvények mellett a tranzakciós függvény és a tranzakciós költségek. Így jelentősen bővül a vizsgálódás változóinak köre, a termelékenységbeli regionális különbségek az intézményi tényezők figyelembe vételével **újraértelmezett versenymodell** keretei között érvényesülnek.

A regionális versenyképességet alapvetően meghatározza a vizsgált régió társadalmi és intézményi környezete, továbbá az ezekkel kapcsolatba hozható keresési és információs, kommunikációs, koordinációs költségek, alku- és döntési költségek, ellenőrzési és kikényszerítési költségek (Martin et al 2005). Megítésem szerint ez a kibővített feltételrendszer napjaink gazdasági folyamatainak komplexitását megfelelő érzékenységgel kezeli. Ennek következtében az új intézményi közgazdaságtan fogalomrendszere és eszköztára **kiválóan alkalmas a területi verseny és a regionális folyamatok tárgyalására**.

A hagyományos mainstream irányzatokkal szemben az **evolucionista közgazdaságtan** az innovációra és a tanulásra helyezi a hangsúlyt, és kihangsúlyozza a gazdasági struktúra folyamatosan növekvő változatosságát. Ebben az irányzatban a heterogenitás, a megkülönböztetés, a komplexitás és a bizonytalanság központi fogalmak (Martin et al 2005). A gazdasági növekedést mindezek értelmében nem determinisztikusan, de jelentősen meghatározzák a helyben meglévő feltételek és történelmi háttér. Ezen feltételek – főként az intézményi, társadalmi és technológiai feltételek – nem exogének, sőt, a „gazdasági evolúció” részei. Mindezek alapján a regionális versenyképesség a térség történelmi múltjában gyökerezik, azonban az új technológiák és új intézmények kiszoríthatják a régit, és a gazdasági növekedés új pályáját jelölhetik ki, mely az innováció következtében adott esetben a múlthoz alig kötődik. A hosszú távú regionális versenyképesség tehát a térségek azon képességétől függ, hogy tudnak-e újdonságot, innovációt generálni, amelyben a térbeli koncentráció fontos szerepet tölt be. **A verseny központi fogalom** az evolucionista

közgazdaságtanban, hiszen mindig létrejönnek újabb variációk, amelyek versengenek egymással, s amelyek közül bizonyos lehetőségek a verseny során kiszelektálódnak. A szelekciót nem csak a piac végezheti, azonban az alapmodellben jellemzően a piac szelektál. Az evolucionista közgazdaságtan kiinduló feltevései és fogalmai tehát kiválóan alkalmasak a regionális folyamatok tárgyalására.

A fent részletezett irányzatok leírásából egyértelműen kirajzolódik, hogy a regionális versenyképesség fogalmával egyáltalán kapcsolatba hozható elméleti közgazdaságtani irányzatok a regionális versenyképesség lényegének **más-más aspektusait hangsúlyozzák** ki (Martin 2005), ezáltal is alátámasztva a fogalom komplexitását (1.1. táblázat).

1.1. táblázat Elméleti közgazdaságtani irányzatok versenyképességgel kapcsolatos kiemelt szempontjai

<i>Irányzatok megnevezése</i>	<i>Területi versenyről alkotott nézet</i>	<i>Regionális egyenlőtlenségek lehetnek-e</i>	<i>Az irányzat legfontosabb, regionális versenyképességgel kapcsolatba hozható gondolatai</i>
Klasszikus közgazdasági elmélet	Eredeti modellben nem értelmezett	Nem	Specializáció, munkamegosztásra épülő kereskedelem, termelékenység-különbségek.
Neoklasszikus közgazdasági elmélet	Elveti	Nem	A neoklasszikus növekedési modellek alapfeltevései lehetetlenné teszik azt, hogy a regionális versenyképesség fogalmát a neoklasszikus elméleti háttér adta korlátok között tárgyaljuk. Területi folyamatokkal kapcsolatos legfontosabb elméleti kategóriája az externáliák fogalmköre.
Endogén növekedési elmélet	Tudomásul veszi	Igen	Tudás, technológia, mint a térség belső erőforrásai endogének.
Keynes-i elmélet	Tudomásul veszi	Igen	Gazdaságpolitika, állami beavatkozások, költségvetési kiadások, intézmények.
Gazdasági bázis elméletek	Tudomásul veszi	Igen	Nemzetközi exportpiaci részesedésért folyó verseny, traded szektor kitüntetett szerepe.
Térgazdaságtan: új gazdasági földrajz	Elveti	Igen	A teljes térgazdaságtan építmény nem alkalmas a versenyképesség fogalmának tárgyalására, hiszen felfogása szerint a spontán piaci folyamatok alakítják a régiók közötti termelékenységi különbségeket. A területi folyamatokkal kapcsolatos kiemelt kategóriái: térbeli specializáció, agglomerálódás, klaszteresedés.
Új intézményi közgazdaságtan	Tudomásul veszi	Igen	Az intézmények kiemelt szerepe, tranzakciók, tranzakciós költségek térbelisége.
Evolucionista közgazdaságtan	Abszolutizálja	Igen	A regionális versenyképesség a térség történelmi múltjában gyökerezik, azonban az új technológiák és új intézmények a gazdasági növekedés új ösvényét jelölhetik ki.

Forrás: Saját szerkesztés

Az elméleti közgazdaságtani irányzatok áttekintéséből az is kitűnik, hogy az egyes elméletek több lényegi kérdésben is **ellentmondanak egymásnak**, így a regionális versenyképesség fogalmával kapcsolatos konzisztens elmélet általános szintézissel nem

hozható létre. Ugyanakkor mindegyik elmélet külön-külön kihangsúlyoz egy-egy folyamatot faktort, vagy részelemet, melyek egyenként a regionális versenyképesség fogalmának egy-egy fontos szeletét képezik. Ebből következően ezen megközelítések **egyes részei egymást kiegészítve** segítenek hozzá a regionális versenyképesség fogalmának pontosabb megértéséhez. A különféle elméleti irányzatok tehát **nem elkülönült alternatívaként** értelmezendők a regionális versenyképesség fogalmának pontosítására tett erőfeszítések mentén.

Lényeges, hogy a bemutatott irányzatok a **fejlődést**, vagy a **növekedést** írják le elsősorban, lényegében a termelékenység térbeliségével foglalkoznak, többségük nem foglalkozik azonban a versenyképesség **fejlesztési** oldalával, azaz a gazdaságpolitikai, gazdaságfejlesztési kérdésekkel. A következőkben a versenyképesség fejlesztési, jövőbeni „képesség” szempontjaival is foglalkozó elképzelések is helyet kapnak a vizsgálatban, hiszen a versenyképesség empirikus elemzése során a vizsgált térségek megvalósult versenyképességét és jövőbeni fejlődési esélyeit egyaránt kutatni szándékozom.

1.3. A regionális versenyképesség kiemelt demonstrációs modelljei

A regionális versenyképesség fogalmának a közismert definícióknál jóval komplexebb értelmezését publikálta Budd és Hirmis (2004). Mindez azért lényeges, mert a dolgozat empirikus elemző részében törekedni fogok a **kritikus tömeg** jelentőségének hangsúlyozására, mely az ún. RCC-modellben (RCC: Regional Competitiveness Capacity) az urbanizációs és a lokalizációs előnyök szerepének szétválasztásában szintén megjelenik. A tanulmány a regionális versenyképesség fogalmának többféle értelmezését a komparatív előnyök, a kompetitív előnyök, az agglomerációs előnyök, valamint az X-hatékonyság kombinációjára vezeti vissza (Budd – Hirmis 2004). Ezzel a megközelítéssel a szerzők a fogalommal kapcsolatban fennálló definíciós problémák enyhítését tűzték ki célul, ennek érdekében építik fel az RCC-modelljüket, melynek legfontosabb alkotóelemei a következők (Budd – Hirmis 2004):

1. **Komparatív előnyök:** a klasszikus közgazdasági elmélet fogalmi viszonyai között „*a komparatív előnyök törvénye szerint egy országnak azon árucikkek termelésére kell szakosodnia, amelyeket relatíve alacsonyabb költségen tud előállítani, s azokat az árukat kell importálnia, amelyeket viszonylag magas költséggel termel*” (Samuelson – Nordhaus 2000, 721. o.) Az RCC modell szempontjából kiemelten lényeges, hogy –

hagyományosan – a komparatív előnyök fogalmát nem regionális szinten, hanem országok szintjén értelmezzük!

2. **Kompetitív előnyök:** Porter felfogása szerint a komparatív előnyök tana nem képes olyan tényezőket figyelembe venni, amelyek a globalizáció természetes velejárói, és a világgazdaságban megkérdőjelezhetetlenül jelen vannak. Ilyenek a méretgazdaságosság, a vállalati hálózatok és stratégiai szövetségek megerősödése, a termelési tényezők országok közötti áramlása, a technológia, technológiatranszfer egyre növekvő jelentősége stb. (Lengyel – Rechnitzer 2004). A kompetitív előny keletkezése és fenntartása erősen kötődik a lokalitásokhoz, hiszen az externáliák döntő szerepet játszanak a vállalati/iparági versenyelőnyökben. A kompetitív előnyök fogalmát tehát jellemzően regionális, illetve vállalati szinthez köthetjük.
3. **X-hatékonyság:** A modern gazdaságokra jellemző nem tökéletesen versenyző piachoz köthető fogalom, ahol a vállalatok abszolút költséghatékonysága nem igazolható. A hagyományos közgazdasági definíció szerint *„olyan szituáció, amikor a cég összköltségét nem minimalizálják, mivel az adott inputokból származó tényleges output kisebb a maximálisan megvalósítható szintnél”* (Pearce 1993, 594. o.). A teória szerint a munka és a tőke, mint termelési tényezők kombinációja nem löki a vállalatokat a termelési lehetőségük határára. Lényegében egy vállalat akkor tekinthető X-hatékonynak, ha inputjának minimalizálása közben maximalizálja outputját. Az input tényezők termelékenységének javulása növelni fogja az X-hatékonyságot is. Az X-hatékonyság egyik legnagyobb gátja az, amikor a menedzsment és a dolgozók saját céljaikat részesítik előnyben a tulajdonosok profitmaximalizálási céljaival, mint hatékonysági céllal szemben. Ahol az X-hatékonyság növekedése általánossá válik az egész gazdaságban, ott a kompetitív előnyök növekedési potenciálja is jelentősen növekszik. Tökéletlen piacokon az externáliákból származó előnyök befogadásának, felszívásának képessége igen fontos forrás a vállalatok kompetitív előnyének fenntartásában.

A modellben az agglomerációs előnyök⁷ két fő típusa is megjelenik, melyek egyértelműen hozzárendelhetők a kompetitív, illetve a komparatív előnyök, továbbá azokon keresztül a regionális, illetve a nemzeti szint valamelyikéhez.

⁷ Agglomerációs előnyök alatt a regionális gazdaságtanban általában gazdasági tevékenységek térbeli sűrűsödéséből származó előnyöket értjük (Lengyel – Mozsár 2002).

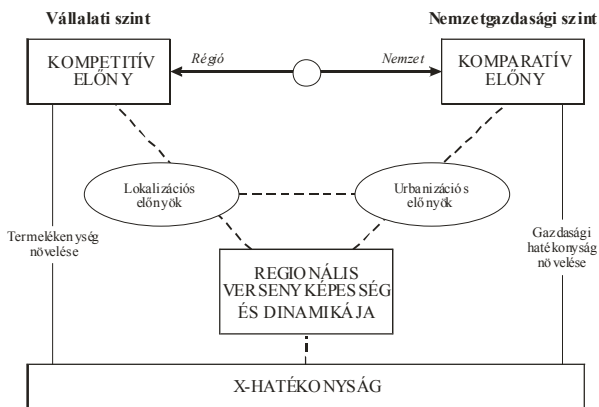
4. **A lokalizációs előnyök** egyetlen iparágra vonatkoznak, ezen iparág szempontjából belsőnek, viszont egy vállalat számára külsőnek tekinthetők. Jellemzően kisvárosokban keletkeznek, ha egy meghatározott iparág térbeli koncentrációja, valamint a gazdasági interakciók erőssége révén nő a hatékonyság, vagy az érintett cégek hasonló inputjaikat alacsonyabb egységköltségen tudják beszerezni (Lengyel – Rechnitzer 2004). A lokalizációs előnyök esetén kiemelten fontos a közelség, a térbeli koncentráció, kevésbé fontos viszont a kritikus tömeg elérése, ebből adódóan a lokalizációs előnyöket egyértelműen a vállalati/regionális szinthez rendelhetjük hozzá.
5. **Az urbanizációs előnyök** ezzel szemben egy térség szempontjából belsőnek, viszont egy szektor, iparág, vállalat szempontjából külsőnek tekinthetők. Lényeges továbbá, hogy nagyvárosokban figyelhetők meg, ahol általában több iparág/üzletág vállalatai koncentrálódnak (Lengyel – Rechnitzer 2004). Az urbanizációs előnyök esetében kiemelten fontos a kritikus tömeg elérése, így az urbanizációs előnyök elsősorban a nagyobb aggregációs szinthez ('metropolitan'⁸ régiók, nemzetgazdasági szint) köthetők. Az urbanizációs előnyök érvényesülése esetén általában költségmegtakarítás jelentkezik a nagy helyi piac és a belőle eredő specializáció, a közszolgáltatások méretgazdaságossága, a pénzintézetek közelsége, a modern infrastruktúra kiépültsége, a színvonalas egyetemek és kutatóintézetek közelsége miatt (Lengyel – Rechnitzer 2004).

A regionális versenyképességi kapacitás modellje ezen fentebbi tényezőket egyesíti (1.2. ábra). A modell az X-hatékonyság elméletét használja, mint fogalmi alapot a kompetitív előnyök és a komparatív előnyök, illetve a hozzájuk tartozó szintek integrálására. Az agglomerációs előnyök előmozdítása kiemelten fontos a régiók termelékenységének növelésére tett erőfeszítések közül. A modell logikája szerint minél nagyobb egy vállalat X-hatékonysága, annál nagyobb eséllyel jelenik meg a nemzetközi kereskedelemben, és a fennálló X-hatékonyság még versenyképesebb árakat eredményez. A jólét a jövedelem és a foglalkoztatottsági szint formájában növekszik a régióban, növelve a kompetitív előnyöket. Egy X-hatékony régióban a lokális adottságokat, (mint például az agglomerációs előnyöket) a helyi vállalatok optimálisan ki tudják aknázni. A komparatív helyi tényezőadottságok mérete és változatossága ezzel szemben a gazdasági hatékonyság

⁸ A kifejezést – csakógy, mint a későbbiekben tárgyalandó 'micropolitan' kifejezést – angol nyelvű eredetiben használom, mivel nincs tudomásom széles körben elfogadott magyar fordításról.

növelése által a magasabb aggregációs szint (nemzetgazdaság) X-hatékonyságával hozható kapcsolatba.

1.2. ábra Az RCC-modell logikai összefüggései

Forrás: Budd – Hirmis (2004, 1020. o.) alapján saját szerkesztés

A modell logikája értelmében tehát a **komparatív előnyök** jellemzően **nagyobb aggregációs szinten** ('metropolitan' régió, nemzetgazdasági szint) jelentkeznek, ezzel szemben a **kompetitív előnyök regionális és vállalati szinten** (Budd – Hirmis 2004). Camagni (2002) szerint élesen el kell különíteni egymástól a kereskedelmet mozgató előnyöket a nemzetgazdasági és 'metropolitan' régiók, illetve regionális és lokális szinten. Nemzetgazdasági és 'metropolitan' szinten értelmezzük a komparatív előnyök fogalmát, viszont a javak és a termelési tényezők országon belüli mozgása révén a régiók és a lokális térségek az abszolút előnyök által mozgatott interregionális kereskedelembe vesznek részt legnagyobb mértékben. Mindez azt jelenti, hogy nincs olyan hatékony piaci automatizmus, amely minden egyes területi egységnek biztosítana valamilyen szerepet a nemzetközi munkamegosztásban (Camagni 2002). Tehát a régiók szintjén az abszolút, másképpen kompetitív előnyök a mérvadók.

Az RCC-modell logikája a regionális versenyképesség fogalmának tárgyalását abba az irányba terjeszti ki, amely a globalizáció korában egyre fontosabbá válik: egy-egy területi egység versenyképessége szempontjából kiemelten fontos az, hogy bizonyos szempontok szerint a térség el tud-e érni egyfajta kritikus tömeget. Hiszen a kritikus tömeg meghatározhatja a térség versenyképességét, sőt, a kiinduló helyzethez és kritikus tömeghez hozzárendelhető gazdaságfejlesztési stratégiát is.

A fejezet további részében azon demonstrációs modellek áttekintése következik, amelyek a versenyképesség fogalmának kiterjesztésével, a **fejlesztési oldal** vizsgálatba történő bevonásával teszik szemléletessé a regionális versenyképességet befolyásoló tényezők széles körét. Lényeges, hogy a bemutatandó demonstrációs modellek közül mind a versenyképességi cylinder, mind a versenyképességi fa, mind pedig a piramis-modell az versenyképesség egységes definíciójára⁹ támaszkodik, így várhatóan szerves egészet alkot majd a fent leírt gondolatokkal.

A versenyképességi cylinder

A különböző regionális versenyképességi definíciók szintetizálására tesz kísérletet a Cambridge-i Egyetem egyik kutatócsoportja (Martin et al 2005). Megállapítják, hogy dacára a többféle megközelítésnek, a nemzetközi szakirodalomból kiemelhető néhány olyan kérdéskör, amelyeket mindenképpen a regionális versenyképesség megkülönböztető ismérvének kell tekintenünk. Ezen tényezőket rendszerezi a regionális versenyképességi cylinder¹⁰, mely négy különböző szintből áll: regionális eredmény, regionális kibocsátás, regionális közbenső kibocsátás, a regionális versenyképesség tényezői¹¹ (1.3. ábra). Utóbbit, a regionális versenyképesség tényezőit a cylinder szintről szintre történő megnyitásával lehet felfedezni.

A cylinder tetejét alkotó GDP/fő tényezőkre való bontásával¹² kapjuk meg a cylinder felső szintjét képező regionális eredmény (outcome) két tényezőjét, a GDP/foglalkoztatott, valamint foglalkoztatottak számát. Az egységes versenyképességi definícióra támaszkodva tehát a versenyképesség a termelékenységi és a foglalkoztatottsági ráta függvénye – hozzáteszem: több más tényező mellett! Ezen a szinten kell megjegyezni azt, hogy regionális szinten az egy főre jutó GDP nem csak a vállalati tevékenységből keletkezik, hanem a regionális transzferek¹³ és a nem piaci bruttó hozzáadott érték¹⁴ is alakítja, azonban ezen két

⁹ A versenyképesség egységes fogalmát alkalmazza például az Egyesült Királyságban a Kereskedelmi és Ipari Minisztérium (Department of Trade and Industry: DTI), valamint ez a szemlélet jelenik meg a Benchmarking the Competitiveness of European Industry című tanulmányban is.

¹⁰ A kiadványban „competitiveness hat”-nak nevezik a modellt, azonban megítélésünk szerint a magyar fordításban szerencsésebb a kalap szó helyett a cylinder szót használni, mivel vizuálisan jobban lefedi a modellt.

¹¹ A Világbank szakértői a városi és helyi gazdasági stratégiák kidolgozásakor 2000-ben a vizsgált mutatók háromféle típusát különítették el, mely megközelítés az Európai Unióban széles körben elfogadottá vált: az inputmutatókat, az outputmutatókat és az eredménymutatókat (outcomes) (Worldbank 2000). A regionális versenyképesség fogalmát indikátorok felhasználásával körüljáró megközelítések közül igen sokban felfedezhető ezen hármass felosztás, vagy ennek valamilyen továbbgondolása.

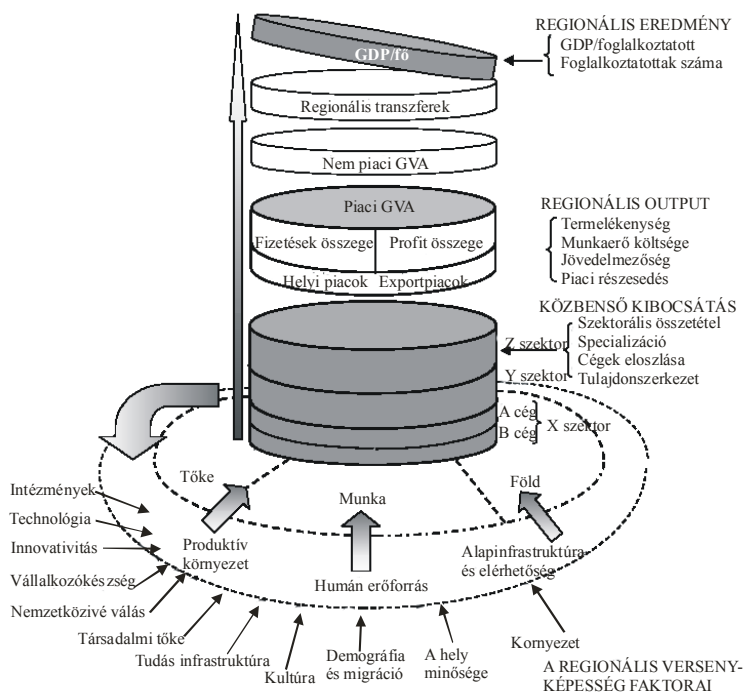
¹² Az egyenletre, és az ebből következő közgazdasági törvényszerűségekre a 3. fejezetben térünk ki részletesebben.

¹³ Martinék (2005) az ingázók jövedelmét, vagyontárgyak régió kívülieknek történő értékesítését, nyugdíj, munkanélküli segélyeket, emigránsok pénzküldéseit sorolják ide.

¹⁴ A közösségi szektor aktivitása tartozik ide (Martin et al 2005).

tényező nem szükségszerűen kell, hogy része legyen a versenyképességi építménynek (Martin et al 2005).

1.3. ábra A versenyképességi cylinder

Forrás: Martin et al (2005, 2-36. o.) alapján saját szerkesztés

A regionális kibocsátást (outputot) a versenyképességi cylinder a piaci bruttó hozzáadott érték oldaláról közelíti, amelyre mint két tényező, a bérék és a profitok kombinációjaként tekint. Ezen szint fontos mérőszáma a regionális termelékenység, a munka egységköltsége és a jövedelmezőség. Nyilvánvalóan bérék és profitok csak akkor keletkeznek, ha a cégek sikeresen el tudják adni termékeiket, illetve szolgáltatásaikat a helyi vagy az exportpiacokon. Ennélfogva ezen a szinten a piaci részesedés is lényeges mérőszámnak tekinthető.

Az összesített vállalati teljesítményt külön szinten veszi figyelembe a versenyképességi cylinder. Ide belső tényezők tartoznak, úgy, mint a vállalati menedzsment vagy innovativitás. A vállalatok szektorális összetétele, a specializáltsági szint, a vállalatok eloszlása és a tulajdonosi struktúra (beleértve a külföldi működőtőkét is) lényeges szerepet játszanak.

A cylinder karimáját a regionális versenyképesség faktorai alkotják (inputs), melyek koncentrikus köröket alkotnak. A legbelső kört a munka, a tőke és a föld, mint termelési tényezők képezik. A második körben a regionális tőkebefektetési viszonyok tényezői helyezkednek el, melyeket egy sor másodlagos tényező határoz meg, az intézményektől a technológián át egészen a környezetig. Számos ilyen tényező van, melyek hatása a regionális kibocsátásra és eredményre mindenképpen közvetett, késleltetett és nehezen mérhető.

A versenyképességi cylinder szemléletéből a dolgozat tárgyát képező módszertan átgondolásakor mindenképpen figyelembe kell venni a **fogalom komplexitására** való egyértelmű utalást. A regionális versenyképességet ugyanis nem elegendő az outputok oldaláról vizsgálni, hanem figyelembe kell venni azon **inputtényezőket** is, amelyek a térség versenyképességét, valamint fejlesztési lehetőségeit alapvetően meghatározzák. Ez a megközelítés igen szoros kapcsolatba hozható mind a fentebb bemutatott evolucionista, valamint az endogén növekedési elmélettel. A versenyképességi cylinder fontos mondanivalója a mérhetőség megjelenítése, valamint a regionalitás előtérbe helyezése.

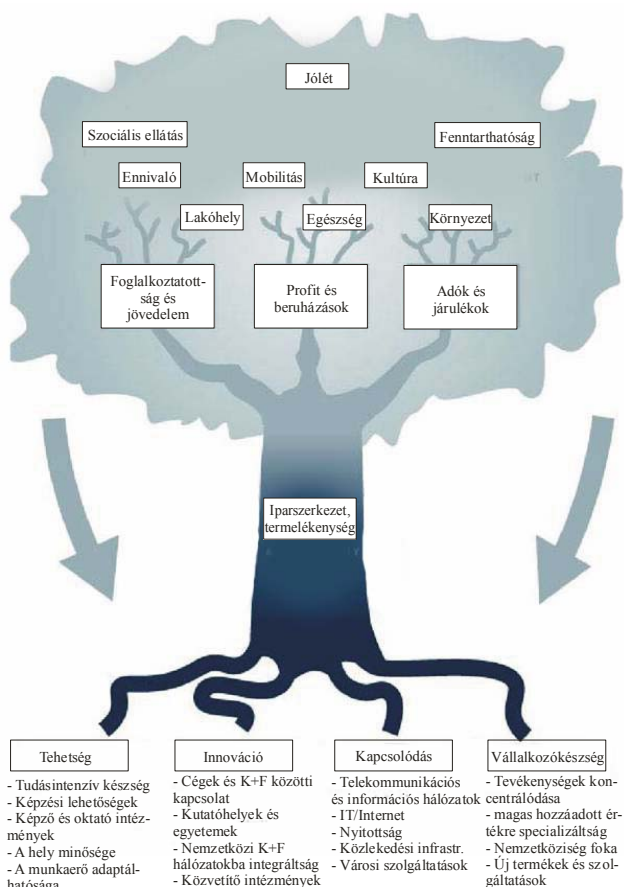
A versenyképességi fa

Az ECORYS kutatócsoportja Jan Maarten de Vet (2004) vezetésével a versenyképességi cylinderhoz hasonlóan szemléletes demonstrációs modellt alkotott a regionális versenyképességről (1.4. ábra), melyet logikája, felépítése, elemei, valamint az egységes versenyképességi definícióra való épülése miatt indokolt szerepeltetni a dolgozatban.

A versenyképességi fa leírásában a szerzők is a regionális versenyképesség mindenki által elfogadott definíciójának hiányát említik, mint a modell megalkotásának elsődleges motivációját. A koncepció célja az, hogy azon komplex kapcsolatok megértését javítsa, amelyek a különböző helyek és terek versenyképességét alakítják, valamint hogy fejlesztési politikák alapjául szolgáljon. A szerzők elképzelése szerint a fa, mint organikus egység egyben a versenyképesség fogalmának ciklikusságát is jellemzi (de Vet et al 2004). Ez a metafora úgy telik meg tartalommal, hogy a föld minősége, valamint a gyökérzet, törzs és ágak hatékony működése határozza meg a fa erősségét, és a termés minőségét. Ez egy dinamikus folyamat, hiszen a talaj termékenységét részben az is meghatározza, hogy a lehulló gyümölcsök milyen mértékben revitalizálják azt. A versenyképesség „gyümölcsét” (jólét, fenntarthatóság stb.) tehát egyértelműen meghatározzák a versenyképességre ható különböző

szinten és erősséggel ható kategóriák. Az összefüggéseket szemléltető ábra egy demonstrációs modell, amely egyfajta logikát tükröz, azonban egzakt tudományos összefüggéseket nem vizsgál.

1.4. ábra A versenyképességi fa

Forrás: de Vet et al (2004, 12. o.) alapján saját szerkesztés

A versenyképességi fa a következőképpen épül fel (de Vet et al 2004):

- **Gyökerek a talajban**, a versenyképesség faktorai (inputok): a termékeny talaj tartalmazza a versenyképesség motorjaként szolgáló faktorokat (tehetség, innováció, kapcsolódás, vállalkozókészség). Ezek azok a faktorok, amelyeket a szerzők álláspontja szerint a legegyszerűbben lehet befolyásolni a versenyképesség javítása érdekében.
- **Törzs és ágak**, a versenyképesség alapjai: a törzs az ipari szerkezetet és a termelékenységet, míg az ágak outputokat jelölnek (foglalkoztatottság, profit és adók).

- **A gyümölcs** maga a versenyképesség: egy erős fa olyan gyümölcsöket terem, mint a jólét, a fenntarthatóság és a szociális biztonság.

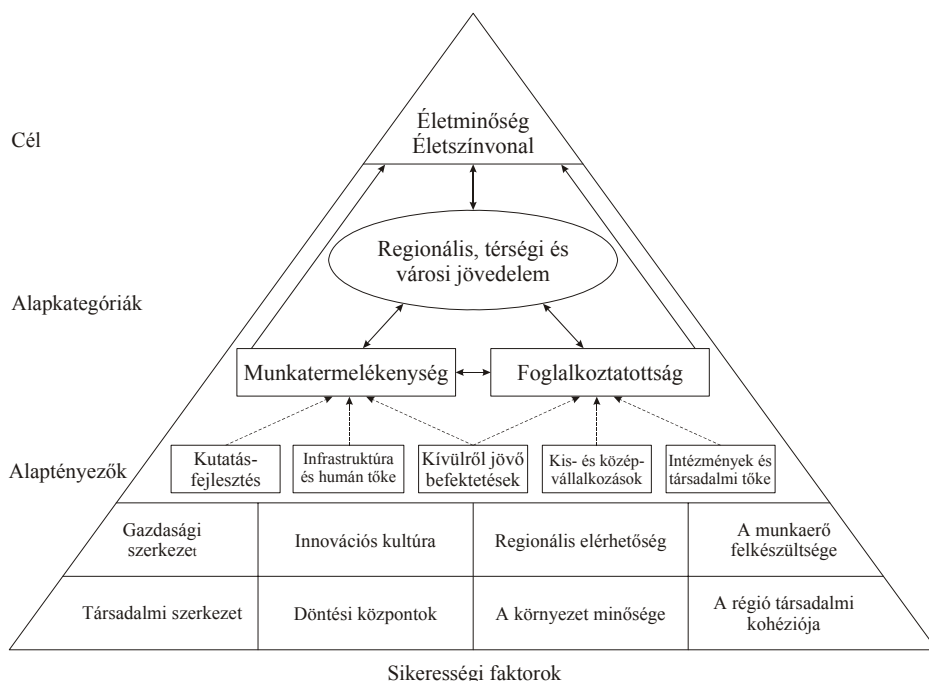
A versenyképességi fa jelentősége – többek között – az, hogy a regionális versenyképességet befolyásoló **tényezők egymásra épültségét** mutatja, és szintén felhívja a figyelmet a **fogalom komplexitására**. A gyökerekben megjelenő inputok jelentőségének hangsúlyozása szintén főként az evolucionista közgazdaságtannal, valamint az endogén növekedési elmélettel mutat szoros kapcsolatot. A gyökerek megjelenítik továbbá a fejlesztési lehetőségeket is, ami szintén lényeges üzenete a versenyképességi fának.

A régiók versenyképességének piramis-modellje

A régiók versenyképességének **piramis-modellje** a versenyképesség egységes definíciójára épül, mely fogalmi megközelítés kényelmes, hiszen két mérhető közgazdasági kategóriát emel ki: a jövedelmi és a foglalkoztatottsági szintet (Lengyel 2000b). A definíció egyaránt kiterjed a vállalatokra, valamint a különböző szintű területi egységekre, így komplex fogalom. A modell csúcsán a végső cél, az életminőség, az életszínvonal javítása található, másképpen outcomes (1.5. ábra). Ehhez három, egymásra épülő szinten keresztül vezet az út:

1. **Alapkategóriák:** a versenyképesség egységes definíciójából következő **mérhető** kategóriák, a jövedelem, a munkatermelékenység és a foglalkoztatottság.
2. **Alaptényezők:** a versenyképességet **javító** stratégiai fejlesztések. Ezek közvetlenül, általában rövid időtávon belül hatnak. Az Európai Unió hatodik periodikus jelentésében faktoranalízissel határozták meg azon alaptényezőket, amelyek a régiók fejlettsége közötti szóródás szignifikáns hányadát magyarázzák, így a régiók versenyképességét meghatározzák. A piramis középső részén tehát a gazdaságfejlesztéshez, stratégiai programozáshoz alkalmazható alaptényezők találhatók, amelyekre épülnek az egységes versenyképesség definíciójában szereplő alapkategóriák.
3. A piramis alapzatát a **sikerességi faktorok** alkotják. Ezek közvetetten, általában hosszabb távon fejtik ki hatásukat a régiók versenyképességére. A 8 sikerességi faktor összecseng Enyedi György tízes felsorolásával, amelyben a városok sikerességi okait vizsgálja (Enyedi 1996, 1997). Az egymás alatt elhelyezkedő sikerességi faktorok szoros korrelációt mutatnak egymással. A sikerességi faktorok az EU-s felosztásban az inputtényezőknek feleltethetők meg.

1.5. ábra A régiók versenyképességének piramis-modellje

Forrás: Lengyel (2003, 292. o.)

A fentebbiekből egyértelműen kiderül, hogy a piramis-modell a versenyképesség egységes fogalmára támaszkodva egyaránt törekszik az ex post¹⁵, valamint az ex ante¹⁶ tényezők figyelembe vételére (Lengyel 2003). A piramis-modell ex post tényezői az alap kategóriák, az ex ante tényezői pedig az alaptényezők és a sikerességi faktorkok. A versenyképességre ható tényezőket ugyanis általában két csoportra osztjuk aszerint, hogy a gazdaságfejlesztéssel milyen kapcsolatba hozhatók. Az egyik csoportot a versenyképességre rövidebb időtávon ható, a regionális gazdaságfejlesztési programokkal megerősíthető, elsősorban gazdasági tényezők, az ún. alaptényezők alkotják, amelyek fejlesztése közvetlenül javíthatja a régióban működő vállalatok versenyképességét is. A tényezők másik csoportját elsősorban olyan gazdaságon kívüli tényezők, az ún. sikerességi faktorkok alkotják, amelyek hosszabb távon alapvetően megmagyarázzák a régió versenyképességét, de gazdaságfejlesztési programokkal alig lehet hatni rájuk. (Lengyel 2003). Ezen érvelés alapján a piramis-modellhez legközelebb az evolucionista közgazdaságtan, valamint az endogén növekedési elmélet áll.

¹⁵ Realizált versenyképességet leíró tényezők, a gazdaság múltbeli teljesítményéből indulnak ki, főként output jellegű adatokat használnak (Lengyel 2003).

¹⁶ Feltételes versenyképességet leíró tényezők, a gazdasági teljesítmény jövőbeli növelésének képességét, a vállalatok jövőbeli sikerességének helyi szintű háttérfeltételeit fejezik ki (Lengyel 2003).

A **piramis-modell tehát** az egységes versenyképesség fogalmából kiindulva összegzi a regionális versenyképesség mérésének mutatóit és javításának tényezőit. A modell szerint a jólétet a magas foglalkoztatottságból és magas munkatermelékenységből származó magas jövedelem biztosítja. A termelékenység növelése elsősorban a vállalkozások versenyelőnyeit erősíti, ezzel szemben a foglalkoztatottság magas szinten tartása, a munkából kikerülők részére perspektivikus iparágakban (főleg üzleti szolgáltatásokban) történő munkahelyteremtés társadalmi célokat jelenít meg (Lengyel – Lukovics 2006).

A zárt logikai rendszer szerint összeállított piramis-modell a maga komplexitásában a **régiók, kistérségek fenntartható fejlődésének** megítéléséhez nyújt támaszt a sikeres régiók tapasztalatait felhasználva. A versenyképesség egységes felfogásából kiindulva megpróbálja mind a megvalósult és így mérhető (revealed competitiveness), mind a jövőben várható fejlődés (a „képesség”) összhangját megteremteni. A mérhető alapkategóriák (jövedelem, munkatermelékenység, foglalkoztatottsági ráta) a versenyképesség méréséhez, megítéléséhez nyújtanak támpontokat, az alaptényezők a versenyképesség javításának prioritásait tartalmazzák, míg a sikeresség faktorok a hosszú távú, általában gazdaságon kívüli fejlődési feltételeket rendszerezik.

A versenyképességi cylinder, a versenyképességi fa és a piramis-modell összevetése

A hagyományos közgazdasági irányzatok közismerten **jelentős egyszerűsítésekkel élnek**, a társadalmi-gazdasági folyamatok területi különbözőségeinek vizsgálatába általában nem mennek bele, továbbá jellemzően **output-szemléletben** mérnek. Ezzel szemben a versenyképességi cylinder, a versenyképességi fa, valamint a piramis-modell kiemelt hangsúlyt fektet az **inputtényezők** tárgyalására is. A térbeli fejlődés rendkívül összetett jellegére hívják fel a figyelmet, rengeteg **gazdaságon kívüli tényező integrálásával**. Éppen ez a szint az, amely a kistérségek esetén rendkívül heterogén, így kistérségi szintű empirikus vizsgálatok során az inputtényezők vizsgálatára szintén nagy hangsúlyt kell fektetni.

A versenyképességgel kapcsolatos empirikus vizsgálat elvégzéséhez tehát egyre letisztultabb demonstrációs modellek állnak rendelkezésre a nemzetközi és a magyar szakirodalomban egyaránt. A magyar kistérségek versenyképességének vizsgálatakor a Szegedi Tudományegyetemen kidolgozott **piramis-modellre fogok támaszkodni**. Ezen döntés szubjektív okokkal is magyarázható, hiszen a szegedi műhely eredményeit szeretném továbbdolgozni, kiegészíteni, igazolni.

A Világbank által javasolt, és egyre szélesebb szakmai körökben elfogadott **input-output-outcome** felosztást a versenyképességi cilinder és a piramis-modell tartalmazza, azonban a versenyképességi fa nem. A versenyképességi fa ellen szól továbbá az, hogy megítélésünk szerint az iparszerkezet jelentőségét túldimenzionálja, csakúgy, mint az adók és járulékok esetét, melyek különbözősége inkább nemzetgazdasági elemzéseknél használható, kistérségi elemzéseknél kevésbé. A versenyképességi fa alapján elvégzendő kistérségi szintű empirikus elemzést jelentősen nehezítené bizonyos kategóriák (pl. ennyivaló, fenntarthatóság) kistérségi szintű definiálhatósága és mérhetősége.

A versenyképességi cilinder a versenyképességi fánál jóval kifinomultabb demonstrációs modell. Logikája azonban bonyolultabb, és kevésbé szigorú, mint a piramis-modellé, mely bonyolultság elsősorban az egyes kategóriák indikátorokkal való leképezhetőségét nehezítheti. A versenyképességi cilinder alapján elvégzendő kistérségi szintű empirikus elemzést jelentősen nehezítené pl. a bruttó hozzáadott érték piaci és nem piaci részre történő osztása, mely indikátorokkal csak igen nagy nehézségek és költségek árán lenne leképezhető. Hasonló helyzetet eredményezne a hazai piac-exportpiac szembeállítás, a kistérségi vállalatok jövedelmezőségének, valamint piaci részesedésének megadása.

A régiók, térségek és városok versenyképességének **piramis-modellje** (Lengyel 2000b) lényegében „kibontja” a versenyképesség egységes definícióját. A piramis-modellbe olyan alaptényezők, illetve sikerességi faktorok kerültek, amelyek komoly empirikus vizsgálatok bizonyossága szerint nagymértékben hatnak a térségek közötti különbségekre (a regionális GDP-különbségekre) (EC 1999a). A megyei és kistérségi versenyképességi elemzésekhez, a gazdasági kérdések és hatások logikai összefüggéseinek áttekintéséhez és a stratégiai programok kidolgozásához a fent vázolt módszertani megközelítés véleményem szerint jól felhasználható.

A modell logikai szerkezete, kezelhetősége, átláthatósága és széles körű elfogadottsága szintén lényeges szempont. A piramis-modell nemzetközi elismertsége egyre kiterjedtebb: az Egyesült Királyságtól Ausztráliáig felhasználják különféle versenyképességi jelentések, területi dokumentumok, döntéselőkészítő tanulmányok elméleti megalapozására (Gadiner – Martin – Tyler 2004, Garlick 2003, GHK 2005). A piramis-modell eredeti formájában bekerült az Egyesült Királyság kormányának egyik háttéranyagába (Pike et al 2006), azonban a 2000-ben publikált alapmodellt többen továbbgondolták, saját elképzeléseik szerint továbbfejlesztve alkalmazzák kutatásaik során (LDY 2006, Parkinson et al 2006).

1.4. A versenyképesség és kohézió fogalompár az Európai Unióban

Az Európai Unió regionális politikáját megalapozó dokumentumokból egyértelműen kiderül, hogy az **Európai Unió elfogadta** azon szemléletet, hogy a **verseny területi egységek között is értelmezhető** (EC 1999a, EC 1999b, EC 2004b, EC 2004c, EC 2006a, EC 2006b, EC 2006c). A 2007 és 2013 közötti programozási időszakban a Strukturális Alapok működését meghatározó alapelvek közül több (szubszidiaritás, programozás, partnerség) kapcsolatba hozható a területi versennyel, és arra utal, hogy a top-down jellegű megközelítés mellett kiemelt szerepet kell szánni a helyi cselekvéseknek, ami helyi versenystratégiák kidolgozását jelenti (EC 2004b). Az elmúlt évek területi folyamatai azonban arra utalnak, hogy a spontán folyamatok **nem csökkentik** a területi egyenlőtlenséget, így az eleve hátrányról induló térségekben a versenyképesség javításához szükséges a közösségi szintű támogatás. A területi egyenlőtlenségek, a kieleződő területi verseny, valamint a térségek versenyképessége a 27 tagú Európai Unió kohéziós politikájának kiemelten fontos fejezeteit alkotják.

Az Európai Tanács döntése értelmében a 2007 – 2013-as programozási időszakban a teljes költségvetés 37,6%-át (307,6 milliárd eurót) a területi egyenlőtlenségek mérséklésére, a kohéziós politika eszközeire fordítják. Az Európai Unió egészét tekintve ugyanis komoly regionális egyenlőtlenségek mutatkoznak mind a kibocsátást, mind a termelékenységet, mind pedig a foglalkoztatottságot illetően. Ezen különbségek a versenyképesség alapvető alkotóelemeiből származtathatóak, mint a fizikai (infrastruktúra) és humán tőke (munkaerő felkészültsége) elégtelen adottságából, az innovációs kapacitás, az elégtelen üzleti környezet hiányából, szerkezeti nehézségekből, a környezeti tőke alacsony szintjéből. A 2007 és 2013 közötti programozási időszak ebből adódóan a kohézió érdekében kiemelt figyelmet szentel a versenyképességnek, valamint az azt befolyásoló tényezők javításának. A fejlődési problémák ugyanis a leginkább elmaradott régiókban a legkomolyabbak. Ezen térségek jellemzően a kohéziós országokban, illetve az új tagállamokban koncentrálódnak.

Az Európai Unió egészének versenyképességét vizsgálva további probléma, hogy a gazdasági növekedés észrevehetően lecsökkent az Európai Unióban az elmúlt fél évtizedben. Az Európai Unió felzárkózása megtorpant, az egy főre jutó GDP az Egyesült Államok ugyanezen mutatójának 72%-a (EC 2004c). Nőtt a munkanélküliség ennek minden szociális velejárójával együtt. Ezen problémák visszatükröződnek a termelékenység alacsony növekedési ütemében, különösen, ha az adatokat az Egyesült Államokkal hasonlítjuk össze.

Az Európai Bizottság javaslata értelmében a kohéziós politikának olyan prioritásokat kell támogatnia, amelyek összhangban vannak a lisszaboni¹⁷, illetve 2001. júniusi göteborgi¹⁸ stratégiával. A regionális programokat illetően a Bizottság néhány kulcsfontosságú témát javasolt: **innováció és tudásgazdaság, környezet és kockázat-megelőzés, elérhetőség és általános gazdasági szolgáltatások** (EC 2004a). Ezen témák az Unióra általánosan érvényesek, azonban ezeket ki kell egészíteni és terjeszteni a legkevésbé fejlett régiók és tagállamok speciális igényeinek megfelelően.

Az Európai Tanács 2005. december 15-16-i ülésén jóváhagyta a Strukturális Alapok célkitűzéseink harmadik kohéziós jelentésben javasolt struktúráját a 2007 – 2013-as programozási időszakra (EC 2005). A programok új generációját a fenti témák figyelembe vételével három fő célkitűzés köré rendezték (EC 2004a):

1. konvergencia,
2. regionális versenyképesség és foglalkoztatás,
3. európai területi együttműködés.

A kohézió, valamint a versenyképesség kiemelt fontosságát támasztja alá az a tény, hogy a támogatások legnagyobb hányada, 81,7%-a az első célkitűzés körébe eső térségeknek jár, míg a második célkitűzésre a teljes támogatási keret 15,8%-a jut. Vagyis összesen a kohézió, valamint a versenyképesség és foglalkoztatás célkitűzések együttesen a Strukturális Alapok támogatási keretének 97,5%-át teszik ki.

Az Európai Unió teljes költségvetésében szintén a két kiemelt terület fontossága emelhető ki (EC 2006a) (1.2. táblázat). A fenntartható gazdasági növekedés prioritását a 2000. márciusi lisszaboni, illetve 2001. júniusi göteborgi csúcs eredményeinek messzemenő figyelembe vételével fogalmazták meg. A versenyképesség és a kohézió ezen prioritásnak kiemelt jelentőségű és súlyú tényezője. A kohéziós politikának azonosulnia kell a lisszaboni célokkal, és lényeges szerepet kell játszania a célok elérésében. A területi különbségek csökkentésével segít abban, hogy minden régió **hozzájáruljon** az Európai Unió gazdasági fejlődéséhez és **részesedjen** az Európai Unió gazdasági fejlődéséből.

¹⁷ Lisszabonban kidolgoztak egy stratégiát, melynek értelmében 2010-re Európa a világ legsikeresebb és leginkább versenyképes tudásalapú gazdaságává kell, hogy váljon (EC 2000).

¹⁸ Göteborgban a lisszaboni stratégiát bővítették azzal, hogy új hangsúlyt kapott a környezetvédelem és a fenntartható fejlődés (EC 2004a).

1.2. táblázat Az Európai Unió 2007-2013 – as pénzügyi szerkezete

<i>Kötelezettségvállalási előirányzatok</i>	<i>Mrd. euro (2004-es árakon)</i>	<i>%</i>
1. Fenntartható gazdasági növekedés	379,7	44,1
1.a. Versenyképesség a növekedés és a foglalkoztatás érdekében	72,1	8,4
1.b. Kohézió a növekedés és a foglalkoztatás érdekében	307,6	35,7
2. A természeti erőforrások megőrzése és kezelése	371,2	43,1
Ebből: piachoz kapcsolódó kiadások és közvetlen kifizetések	293,1	34,0
3. Unió polgárság, szabadság, biztonság és jog érvényesítése	10,3	1,2
4. Az EU, mint globális partner	50,0	5,8
5. Igazgatás	50,3	5,8
6. Ellentételezések BG/RO	0,8	0,1
Összes kötelezettségvállalás	862,4	
Az EU-27 GNI %-ában	1,045	

Forrás: EC (2006a) alapján saját szerkesztés

A kohéziós célok iránti elhivatottság jeleként a javaslat értelmében az Európai Unió teljes költségvetésének harmadát az 1.b prioritásra különítenék el. A versenyképességi prioritásra a teljes költségvetés 8,4%-át szánják. Kiemelhető viszont az egységes versenyképességi definíció szemlélete az 1.a prioritásban, hiszen a versenyképesség két kiemelt tényezőjére, a növekedésre és a foglalkoztatásra koncentrál. Ezen nagyfokú következetesség is megerősít bennünket abban a szakmai meggyőződésünkben, hogy az egységes versenyképességi definíció kistérségi elemzésünk megfelelő alapjául szolgálhat.

A versenyképesség és a kohézió fogalmával kapcsolatban ezen a ponton kell megjegyezni, hogy **élesen el kell különíteni** egymástól a **hatékonyság** és a **méltányosság** kérdéskörét, mely maga után vonja azt is, hogy az Európai Unió fogalomhasználatában a versenyképesség és a kohézió fogalma is a fenti két fogalompárral ekvivalens módon kezelendő. A továbbiakban elsősorban a **versenyképességgel**, mint gazdasági jelentéstartalmat megtestesítő fogalommal dolgozom, szemben a méltányossági kritériummal, melyet inkább társadalmi-politikai jelentéstartalommal bíró fogalomnak tartok. A két, lényegesen különböző fogalom szigorú elkülönítése ellenére evidenciaként kezelhető az a tény, hogy a hatékonysági és a méltányossági kritérium egyaránt kiemelten fontos szerepet játszik a területi folyamatokban, továbbá elfogadható az, hogy hosszabb távon a versenyképesség és a kohézió egymást erősítik (EC 2004b). A területfejlesztés ennek megfelelően csak abban az esetben lehet sikeres, ha a hatékonysági, a méltányossági és a fenntartható gazdasági fejlődésre vonatkozó kritérium együttesen jelenik meg a területi tervezés, a programozás, valamint a nyomon követés folyamán. Az Európai Területfejlesztési Perspektívában (ESDP) 1999-ben rögzített hármas cél megerősítést nyert a 2007–2013-as programozási periódusra érvényes közösségi stratégiai iránymutatásokban is: „a

tagállamoknak és a régióknak [...] serkenteniük kell a gazdasági, társadalmi és környezetvédelmi dimenziók közötti összhangot.” (EC 2006c, 14. o.). A fentiekből következően **dolgozatomban a területi folyamatok értékelésénél a hatékonysági kritérium (versenyképesség) számba vételére vállalkozom.**

Az Európai Unió kohéziós politikájának eddigi eredményeiről elmondható, hogy a kohéziós országokban megfigyelhető a felzárkózás mind az egy főre jutó GDP-t, mind a foglalkoztatottságot, mind a termelékenységet vizsgálva (EC 2004a). Az egy főre jutó GDP-t tekintve kiugró eredményt ért el Írország, mely az EU átlagos növekedési ütemét átlagosan négyszeresen meghaladó növekedést ért el az egy főre jutó GDP-t PPS-ben vizsgálva 1994 és 2001 között. Míg a kilencvenes évek elején a vásárlóerő paritáson számított egy főre jutó GDP tekintetében az EU-átlag alatt volt 25%-kal, 2001-ben pedig már 17%-kal felette. A többi három kohéziós országban (Görögország, Portugália, Spanyolország) ennél mérsékeltebb, de az EU-átlagot meghaladó növekedési ütem volt tapasztalható.

A foglalkoztatottság szintén észrevehetően nőtt a kohéziós országokban. 1996 és 2002 között a foglalkoztatottsági ráta kétszer annyival nőtt a négy kohéziós országban, mint az EU-átlag. Ezzel a kohéziós országok átlagos foglalkoztatottsági rátája 60%-ra nőtt, s már csak 4% ponttal marad el az EU-átlagtól. Írország gyors gazdasági növekedése a munkaerő-piacon is megmutatkozott, a vizsgált időszakban a foglalkoztatottsági ráta 10% ponttal nőtt, s ezzel az EU-átlag fölé került. Görögországban viszont csupán 2% pontos növekedést sikerült elérni 6 év alatt, ami szintén rávilágította a figyelmet arra, hogy az EU-politikák egyik legfontosabb célja a foglalkoztatottság növelése kell, hogy maradjon (EC 2004a).

A termelékenység a fentiekből adódóan Írországban szintén jelentősen növekedett, viszont Spanyolországban, ahol a foglalkoztatottság nőtt ugyan, de a termelékenység növekedési ütemi csak fele volt az EU-átlagnak. Görögországban az alacsony foglalkoztatottság viszont az EU-átlagot kétszeresen meghaladó termelékenység-növekedéssel párosult.

Amint kiemelttem, ezen három vizsgált tényező (egy főre jutó GDP, foglalkoztatottság, munkatermelékenység) a regionális versenyképesség alapkategóriái a piramis-modell szerint. Mivel a versenyképesség alapkategóriáit tekintve pozitív elmozdulás figyelhető meg, ezért megállapítható, hogy a kohéziós országok *versenyképessége* szintén nőtt. Ugyancsak pozitív

trend tapasztalható a Strukturális Alapok 1. célkitűzésébe¹⁹ tartozó régiók tekintetében, ahol a versenyképesség mindhárom vizsgált alapkategóriája az EU-átlag feletti növekedést ért el. A konvergencia üteme azonban nem egyforma a vizsgált régiókban, ebben a tekintetben is megfigyelhető területi differenciálódás. A kohéziós országok NUTS-2 szintű²⁰ területi egységeinek növekedési üteme kimagaslik az 1. célkitűzés régiói közül.

A jövedelemmel, a foglalkoztatottsággal, illetve a termelékenységgel leírható területi egyenlőtlenségek az Európai Unióban tehát csökkentek, különösen a kilencvenes évek közepétől. Az 1. célkitűzés régióiban további előrelépés a gazdasági szerkezet modernizációja, a regionális szintű kormányzás helyzetének javulása, valamint az európai szintű regionális kooperációk megvalósulása (EC 2004a). Mindezek ellenére még mindig nagy regionális különbségek mutathatóak ki: 29 régióban, amelyben az EU15 lakosságának 13%-a él, 2001-ben a vásárlóerő-paritáson számított GDP kétharmada alatt volt. Ezen térségek dominánsan Görögországban, Portugáliában, Spanyolország és Olaszország déli részén, valamint Németország keleti részében koncentrálódnak. A foglalkoztatottságban is megfigyelhető a területi differenciálódás: Görögországban és Spanyolországban 6-8%-kal kevesebb munkaképes korú dolgozik, mint az Unióban átlagosan.

Az új kohéziós politika várható hatásairól készült tanulmányok optimistán tekintenek a 2007-2013-as programozási időszakra. A dublini székhelyű *Economic and Social Research Institute* elsősorban makroökonómiai tényezőkre helyezte a hangsúlyt 2004. októberében elkészült anyagában. A kutatócsoport empirikus úton próbálta elemezni a kohéziós politika várható hatásait, melyhez az ún. HERMIN ökonometria modellt használták. A modell segítségével a kilencvenes évek eleje óta speciálisan a strukturális alapok hatásait vizsgálják. Négy szektort különítenek el, a traded szektort, a non-traded szektort, a mezőgazdaságot és a közsztort. Ezen dezaggregáció lehetővé teszi azt, hogy a Strukturális Alapok programozási időszaka alatt az adott szektorokra ható legfontosabb változásokat azonosítsák (Bradley et al 1995). A szerzők következtetése szerint a kohéziós politikának a kedvezményezett országokban alapvetően kedvező hatása lehet (Bradley – Morgenroth 2004).

¹⁹ A 2000. és 2006. közötti programozási időszakban az 1. célkitűzés az elmaradott régiók fejlődésének és szerkezeti alkalmazkodásának elősegítését célozza azon NUTS-2 szintű régiókban, ahol az egy főre jutó GDP (PPS) kevesebb, mint az EU-átlag 75%-a (EC 1999b).

²⁰ Az Európai Unióban a Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrájáról (NUTS) szóló jelenleg hatályos szabályozás (1059/2003/EK rendelete) értelmében ötféle területi egységet különböztetünk meg: NUTS-1 szint alatt általában országot, vagy nagyrégiót, NUTS-2 alatt általában régiót, NUTS-3 alatt megyét, LAU-1 alatt általában kistérséget, LAU-2 alatt általában települési szintet értünk. Megjegyezzük, hogy 2003 előtt a jelenlegi LAU-1 elnevezés megfelelője a NUTS-4, míg a jelenlegi LAU-2 megfelelője a NUTS-5 volt (EC 2003a).

A glasgow-i székhelyű *European Policies Research Centre* 2004. novemberében publikált tanulmánya számba veszi, hogy a rendelkezésre álló információk alapján az egyes tagállamok hogyan fognak részesedni a forrásokból, különböző módszerekkel megvizsgálja az alapok lehetséges felosztását a különböző tagállamok között. Bachtler és Wislade (2004) megfogalmaz néhány gondolatébresztő kérdést a kohéziós politika további irányának esetleges meghatározásához, de tanulmányuk alapvetően optimista hangvétellel zárul.

1.5. A fejezet összegző megállapításai

Felfogásom szerint tehát **értelmezhető a verseny fogalma területi egységek között**, de ez eltér a vállalatok közötti versenytől. A területi verseny természetével és konkrét résztvevőivel jelen értekezés keretében bővebben nem foglalkozom. A területi egységek közötti egyre élesedő verseny váltotta ki napjainkra a **regionális versenyképesség** fogalmának látványos **előtérbe kerülését**, mely az Európai Unió dokumentumaiban és kohéziós politikájában is nyomon követhető. A regionális versenyképesség erősítése az Európai Unióban mindenkinek érdeke, így a 2007–2013-as programozási periódusban kiemelt figyelmet fordítanak a regionális versenyképességnek, valamint az azt befolyásoló tényezők javításának a kohézió és a felzárkózás érdekében.

A regionális versenyképesség többféle közismert definíciója közül a legszélesebb körben elfogadott **egységes definícióra támaszkodom**, mely a dolgozat empirikus elemzésének alapjául is szolgál. Az egységes definíciót kibontó demonstrációs modellek közül a versenyképességi fa és a versenyképességi cylinder **szemléletét** saját vizsgálatom során alkalmazni fogom, az empirikus elemzést azonban **a piramis-modell alapján fogom elvégezni**. A piramis-modell lényegében „kibontja” az elemzés alapjául szolgáló egységes versenyképességi definíciót, ami lehetővé teszi azt, hogy mindvégig **zárt rendszerben gondolkodva következetesen használjuk** az elemzés lefolytatásához szükséges fogalmakat, amit az elméleti közgazdasági irányzatok legfontosabb kapcsolódási pontjainak áttekintésével igyekeztem megalapozni.

Az empirikus elemzés során kiemelt figyelmet kell továbbá fordítani a bemutatott RCC-modell szemléletének, mely – többek között – az urbanizációs és a lokalizációs előnyök szétválasztásával a kritikus tömeg fontosságára hívja fel a figyelmet versenyképességi elemzések során.

2. A térbeliség sokszínűsége

Jelen fejezetben azon jelentősebb **régiótípezálási munkák** kerülnek áttekintésre, amelyeknek eredményeire nagy mértékben támaszkodni fogok a kistérségek versenyképességi szempontú típusainak meghatározásakor. Mielőtt azonban rátérnék a régiótípusok bemutatására, azon legfontosabb **térszervező erőket tekintem át**, amelyek az egyes térségtípusok kialakulásában jelentős szerepet töltenek be.

A globalizáció, illetve az azt kísérő háttér folyamatok a **térbeliséget eddig soha nem látott mértékben színessé tették**. Az 1990-es évekig az egyes térbeli egységek különböző adottságait, lehetőségeit a fejlett-fejletlen fogalompárral közelítették meg. Ez a megközelítés napjainkban már nem elégséges, hiszen az uralkodó térszervező erők a fejlett-fejletlen fogalompárral leírható térségtípusoknál jóval bonyolultabb és színesebb régiótípusokat hoznak létre, így ezen hagyományos megközelítés fejlesztési stratégiákhoz nem alkalmazható. A térbeliség sokszínűségét kiváltó térszervező erők közül – egyéb fontos tényezők mellett – **a tudás, valamint az urbánus-rurális jelleg jelentősen befolyásolhatja egy-egy térség versenyképességét**.

Napjaink uralkodó folyamata, a globalizáció mellett ugyanis egyre fontosabb térszervező erőként kell gondolnunk azon háttér folyamatokra is, amelyek a szakirodalomban a tudásalapú gazdaság fogalmával illetett jelenség mögött meghúzódnak. A **tudásalapú gazdaság kifejezés igen vitatott**, emiatt jelen fejezetben röviden kifejtem, hogy mit értek tudásalapú gazdaság alatt, mely szemléletmódot és alap gondolatokat mind a modellépítésnél, mind az empirikus elemzés folyamán figyelembe veszek. Mivel a tudásalapú gazdaság motorjaként szolgáló tényezők jellemzően az urbánus térségekben koncentrálódnak, ezért felhívom a figyelmet az urbánus és a rurális területi egységek elkülönítésének szükségességére, és bemutatom, milyen kísérletek születtek viszonyuk tisztázására. Ezen problematikát azért kiemelten fontos körüljárni, mert mind a tudásalapú gazdaság jellemzőit, mind pedig az urbánus-rurális dimenzió jelentőségét vizsgálni kívánom a lokális térségek versenyképesség szerinti tipizálásakor.

2.1. A tudásalapú gazdaság kihívása a versenyképesség szemszögéből

Napjainkban a gazdasági környezetet az egyre erősödő globalizációs folyamatok, a nem anyagi erőforrások felértékelődése és a gyorsuló technológiai váltások befolyásolják. Ebben a viszonylatban a vállalatok és a régiók versenyképessége egyre inkább a tudás és az

információ előállításának, megszerzésének, illetve adaptálásának képességétől függ (Porter 1998). A tudás napjaink információs társadalmában a gazdasági fejlődés mozgatórugójává vált, az innovációs képesség, a regionális versenyképesség és a regionális gazdaságfejlesztés között igen szoros kapcsolat mutatkozik (Lengyel 2003). Lényeges továbbá, hogy az eltérő fejlettségű régiókban az innováció is másként jelenik meg, így a különböző fejlettségű régiókat nem lehet ugyanolyan regionális innovációs stratégiákkal, illetve gazdaságfejlesztési stratégiákkal kezelni.

Napjaink információs társadalmában a térségek versenyképességét döntően meghatározza az innovációk jelenléte, magasabbrendű versenyelőnyökhöz állandó innovációra van szükség (Lengyel 2000b). Az innovációt egyre inkább a fejlett gazdaságok versenyelőnyeinek egyik legfontosabb forrásaként tarthatjuk számon (Holbrook – Wolfe 2002, Porter 2006). **A tudás létrehozásának, megszerzésének, adaptálásának képessége meghatározza mind a vállalatok, mind pedig a térségek innovációs lehetőségeit, és ezen keresztül versenyképességét is.** Ez a felismerés nem újkeletű, már az 1988-ban publikált Sundquist-jelentés a technológiai, gazdasági és társadalmi változások kölcsönösen egymástól függő természetét hangsúlyozta, valamint kiemelte a technológiai innováció hosszabb távú, gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását (Wolfe – Creutzberg 2003).

A tudást a termelékenység és ezáltal a gazdasági növekedés motorjaként foghatjuk fel, ezáltal **a tudásnak, az innovációnak, a technológiának és a tanulásnak gazdaságban betöltött szerepét újra kell gondolni.** A tudásalapú gazdaság kifejezés erre tesz kísérletet (OECD 1996), és egyre inkább elfogadottá válik, főleg a gazdaságpolitikusok körében. Az Európai Tanács 2000. márciusi lisszaboni csúcsa óta az elnevezés egyre inkább kulcshatárként jelenik meg (EC 2000), az Európai Unió és hazai dokumentumok egyik leggyakrabban előforduló kifejezése lett. A lisszaboni stratégia 2005-ös átfogalmazása után is a tudásalapú gazdaság kialakítása és megerősítése az Európai Unió stratégiai gondolkodásának középpontjában maradt. A 2007-2013 közötti időszakra érvényes, a gazdasági, társadalmi és területi kohézióra vonatkozó közösségi stratégiai iránymutatások (CSG: Community Strategic Guidelines) 2006. október 6-án elfogadott verziója értelmében az egyik legfontosabb prioritás az innováció és a vállalkozói szellem, továbbá a tudásalapú gazdaság növekedésének a kutatási és innovációs képességekkel történő ösztönzése (EC 2006c). A CSG értelmében a tudás és az innováció ösztönzése az Európai Uniónak a gyorsabb fejlődés előmozdítására tett erőfeszítéseinek fókuszában áll.

Ki kell ugyanakkor emelni, hogy **a „tudásalapú gazdaság”-nak gyakori használata ellenére sincs általánosan elfogadott tartalma.** Ez a fogalom vitatott jelentéssel bír, több erőfeszítés történik pontosítására. Az a tendencia, hogy napjainkban már nem csak a fejlett, hanem a fejlődő országokat is sokszor – és helytelenül – a „tudásalapú” jelzővel említik, a tudásnak, az innovációnak a gazdasági növekedésben és gazdasági fejlődésben betöltött szerepének szélesebb újraértékeléséhez vezetett (Wolfe – Creutzberg 2003).

Talán megköckáztatható, hogy a tudásalapú kifejezés túlzottan széles körben használt divatfogalommá vált. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor az is elmondható, hogy egyre több kritika éri abból az alaplogikából kiindulva, hogy már az ősközösség is tudásalapú társadalomnak volt tekinthető, sőt, valójában minden társadalmi formáció valamiféle tudáson alapult (MTA KTI 2006). Lényeges, hogy a kételkedők elsősorban magát az elnevezést, a kifejezést bírálják, azonban **kevesen vitatják azt a tartalmat, amit legtöbbször a tudásalapú gazdaság alatt értenek.** A tudásalapú gazdaság kifejezés tehát főleg tudományos körökben vitatott fogalom, azt azonban kevesen vitatják, hogy a fogalomhoz kapcsolódva **bizonyos háttér folyamatok megfigyelhetők a globális gazdaságban** (Enyedi 2000, Lengyel 2003, Rechnitzer 1998, Rechnitzer – Lados 2004). A fejlett társadalmakban, sőt a fejlődő országokban is egyre inkább nő a szolgáltatási szektor részesedése a GDP-ből (Begg 2002, KSH 2005), a térségek fejlettsége, jövedelemtermelő képessége főleg a munkaerő kvalifikáltságától, „tehetségtől” függ (Florida 2004), az innovációk kidolgozása és alkalmazása a vállalati sikeresség egyik legfontosabb tényezője.

Lényegi kérdéssé vált, hogy kik és hogyan hoznak létre új tudást, kik és hogyan férhetnek hozzá az új tudáshoz, hogyan hasznosíthatják azt. Milyen ütemben terjednek és hasznosulnak, avulnak el új tudáselemek, illetve hogy kik, hogyan, milyen sikerrel képesek befogadni új ismereteket (MTA KTI 2006). Napjainkban a tudás szerepe a korábbi korokban betöltött szerepéhez képest döntően megváltozott, erőteljesen felértékelődött. Versenyképességi szempontból azonban nem csak az új tudás létrehozása, hanem az interaktív tanulás is döntővé vált (Camagni 2002). Párhuzam vonható az ipari forradalommal, azonban nem a gőzgép, mint bázisinnováció által elindított forradalomról, hanem egyfajta **tudásforradalomról** kell beszélünk.

A fenti logika alapján lényegében – egyfajta evolucionista megközelítésben – **a gazdasági és az intézményi szereplők közötti interaktív tanuláson alapuló gazdaságban** kell gondolkodnunk, melynek nagyon fontos ismérve, hogy **az üzleti életben hasznosítható eredményeket hoz létre** (Boschma 2004). Felfogásom szerint – és a továbbiakban erre

támaszkodom – napjainkban a **tudás bizonyos feltételek teljesülése esetén képes betölteni a gazdasági növekedés és fejlődés motorjának szerepét.**

A fentebb kifejtett nézethez a tudásalapú gazdaságról alkotott definíciók közül leginkább az OECD felfogása áll a legközelebb. *„A tudásalapú gazdaság egy kifejezés, amelyet arra hoztak létre, hogy leírja a fejlett országokban zajló tendenciákat a tudástól, az információtól és a magas képzettségi szinttől való erősebb függés, valamint annak növekvő igénye irányába, hogy mindezekhez a vállalatok és a közsféra gyorsan hozzáférhessen.”* (OECD 2005, 28. o.). Az OECD definíciója érzékletesen utal bizonyos háttér folyamatok érvényesülésére (a tudás, az információ és a képzettségi szint felértékelődésére), a vállalati- és a közsféra szereplőinek jelenlétére, valamint – amit kiemelten lényegesnek tartok – az eredmények üzleti hasznosíthatóságának szükségességére. A definíció ugyanakkor nem utal azon interaktív tanulási képességre, amelyet magam a tudásalapú gazdaság fontos ismervének tekintek.

A tudásalapú gazdaság előtérbe kerülése megjelent a gazdaságpolitikai elképzelésekben is. A globális gazdaság kihívásaira reagálva az Európai Unió egyre komolyabb figyelmet szentel a tudásalapú gazdaságfejlesztés egyik kiemelt eszközének, a **regionális innovációs stratégiáknak**. Az Európai Unió regionális politikája ugyanis az alulról szerveződő regionális gazdaságfejlesztést támogatja, mely stratégia alapvetően a klaszterekre épülő gazdaságfejlesztési stratégiával ekvivalens (Lengyel 2002). Ebben jelentős hangsúlyt kap a vállalatok innovációs képességének növelése, valamint a térbeli koncentrációból adódó előnyök kihasználása.

Az Európai Unió jelenlegi, regionális innovációs stratégiákra vonatkozó elképzelése hosszú fejlődési folyamat eredményeként alakult ki. Az 1975-ben létrejött Európai Regionális Fejlesztési Alap (European Regional Development Fund, ERDF) 1988-as reformját követően a Strukturális Alapok (ezen belül az ERDF) forrásainak egy részét az **innovatív tevékenységek** támogatásának szentelték. A Maastrichti Szerződés részletesen kibontotta a kohézió fogalmát: gazdasági konvergenciát és társadalmi szolidaritást értettek alatta (EC 1992). Mindez azon a felismerésen alapult, hogy az innovatív képességek egyenlőtlenül oszlanak el az európai gazdasági térben, ami veszélyezteti a fenntartható, kiegyensúlyozott fejlődést és veszélyezteti a kohéziót. A megoldáshoz vezető út első állomását a Bizottság olyan **kísérleti projektek** támogatásában látta, amelyek **elmaradott térségekben** segítették elő **Regionális Technológiai Programok (RTP)** elkészítését. Ebben felmérték a térségben

elérhető technológiá(ka)t és ennek hatását a helyi gazdaság fejlődésére, majd mindezt helyi, nemzeti és közösségi programokhoz próbálták kötni technológiatranszfer elősegítése céljából.

A kezdő fázisban lezajlott négy projekt sikerét hivatott bizonyítani az, hogy 1995-ben ismét meghirdették a programot, amely már **Regionális Innovációs Stratégia** (RIS: Regional Innovation Strategy) elkészítését támogatta. Lényeges változás az RTP-hez képest, hogy szakít a szükségletteremtő innovációs modellel (Inzelt 1998), és egy **bottom-up** megközelítést helyez előtérbe, amely szükségletkövető, és a **régió belüli vállalatok igényeihez igazodik**. Ez erőteljesen megköveteli a vállalatok, technológiatranszfer-szervezetek és a többi helyi gazdaságfejlesztési szereplő közötti párbeszédet és konszenzust, valamint a stratégiai szemléletet a fejlesztések kidolgozásában és végrehajtásában (Wolfe – Creutzberg 2003).

A RIS projektek a stratégiai tervezésben hozzájárultak a tudatosság növeléséhez, valamint az innovatív tevékenységek regionális fejlesztési stratégiákon belüli felértékelődéséhez. Ezen kívül látványosan elősegítették a magánszféra és a közszféra közötti kapcsolatok erősítését, valamint a hálózati gazdaság irányába történő elmozdulást. Kiemelt jelentősége, hogy feloldja a regionális gazdaságfejlesztési stratégiák által támogatott **bottom-up** megközelítést, és a közösségi forráselosztás **top-down** megközelítése közötti dichotómiát azáltal, hogy összekapcsolja a stratégiák regionális szintű koordinálását a közösségi és központi kormányzati finanszírozással.

Az Európai Uniónak a regionális bottom-up szerveződésű fejlesztések, valamint a tudásalapú gazdaság iránti elkötelezettsége tükröződik mind a 2000-2006, mind pedig a 2007–2013-as programozási időszak javasolt prioritásaiból, valamint költségvetéstervezetéből (EC 1999a, 2004a, 2004b, 2006c). A 2006/702/EK rendeletben rögzített három közösségi stratégiai iránymutatásainak egyike a **növekedést szolgáló** tudás és innováció fejlesztése: „*az Unió növekedésre és munkahelyteremtésre irányuló céljai megkövetelik majd a gazdaság tudásalapú tevékenységek irányába történő strukturális elmozdulását*” (EC 2006c, 18. o.).

A tudásalapú gazdaság lényegét megragadni kívánó fejezet végén úgy érzem, joggal idézhetők Széchenyi tanulságos gondolatai, akiben már a reformkorban megfogalmazódott az, hogy a költségelnyők nem képesek hosszú távú versenyelőnyöket nyújtani, mert az csak tudásra épülve, innováción keresztül érhető el: „*Nem termékeny lapány, hegyek, ásványok, éghajlat 's a' t. tesz a' közérőt, hanem az ész, melly azokat józanon használni tudja. Igazibb*

suly 's erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a' nemzetnek több vagy kevesebb szerencséje" (Széchenyi 1830, 178. o.).

2.2. Az urbánus-rurális dimenzió

A tudásalapú gazdaságban eltérő az egyes régiótípusok gazdasági szerepe, megfigyelhető egy **újraszerveződő regionális munkamegosztás** (Lengyel 2003). A régiók gazdasági fejlődésnek lehetősége főleg a „**kritikus tömegüktől**” függ, lényegében az agglomerációs előnyök típusától. Emiatt a térségek versenyképességének vizsgálatakor célszerű az urbánus-rurális dimenzió szerinti szétválasztást alapul venni. Ez főleg abból a felismerésből következik, hogy a tudásalapú szektor tevékenységei igen **speciális feltételeket és környezetet igényelnek**, melyek közül az egyik legfontosabb a tudásbázisokhoz való közelség, amely szinte kizárólagosan városi területeken figyelhető meg (Begg 2002).

Az előző alfejezethez hasonlóan jelen pontban is olyan fogalmak (urbánus-rurális) körüljárása a cél, amelyekre többféle megközelítés született, de egzakt, mindenki által elfogadott definíció még nem. Az, hogy az urbánus és a rurális térségtípus között milyen mutatók és értékek szerint kell különbséget tenni, igen változó, ebben sincs konszenzus a regionális tudomány főbb irányzatai, de az egyes országok és nemzetközi szervezetek között sem²¹.

Annak ellenére azonban, hogy az urbánus-rurális fogalompár mind akadémiai, mind gyakorlatias fogalmi körüljárása sok esetben nehézségekbe ütközik, az elkülönítés szükségességét igen sok esetben evidenciaként kezelik. De ezt a fogalompárt elsősorban nem a tudományos kutatók, hanem a gazdaságpolitikuskok, köztük a regionális politikával és térségfejlesztéssel, integrált vidékfejlesztéssel foglalkozók használják. Véleményem szerint a regionális versenyképesség szerinti térségtípusok lehatárolásakor nagyon szemléletes és hasznos ez a megkülönböztetés, főleg azért, mert eltérő módon és eszközökkel lehet a két típusnál a bottom-up gazdaságfejlesztést megvalósítani.

Az Európai Unió 2007 és 2013 közötti programozási periódusára érvényes, már említett közösségi stratégiai iránymutatások (CSG) különleges figyelmet szentelnek olyan területek **egyedi igényeinek**, mint amilyenek **az urbánus és a rurális térségek** (EC 2006c). A városok fogadják be a legtöbb munkahelyet, vállalkozást és felsőfokú oktatási intézményt,

²¹ Az egyes országok által használt sarkszámokat az 5. fejezetben részletesen áttekintjük, amikor arra teszünk kísérletet, hogy saját kritériumrendszert határozzunk meg a magyar kistérségek urbánus-rurális dimenzió mentén történő differenciálására.

az innováción alapuló változások, a vállalkozó szellem és a gazdasági növekedés központjai. (EC 2006f). A CSG kiemeli, hogy „a szolgáltatások [...] hatékony biztosításához szükséges kritikus tömeg elérése különös kihívást jelent” (EC 2006c, 31. o.), ami szintén alátámasztja az urbánus-rurális dimenzió szétválasztásának szükségességét. Az urbánus térségekben működő vállalkozások többféle gazdasági előnyt realizálhatnak, mint például a méretgazdaságosságból fakadó, avagy a tudás túlszaporításából származó agglomerációs előnyöket (extern hatásokat), nagy fogyasztói piacokhoz és nagy tömegű speciális tudású munkaerőhöz férhetnek hozzá, amely a rurális területeken jóval alacsonyabb mértékben áll rendelkezésre (Jones et al 2006). Begg (2002) ennél jóval bátrabb kijelentést tesz: szerinte a városi tevékenységek napjainkra a gazdasági jólét legfőbb forrásai lettek.

Általánosságban elmondható, hogy – bármelyik elfogadott lehatárolási módszert vesszük figyelembe – az Európai Unió területének és népességének jelentős részét teszik ki rurális térségek. Egy OECD-felmérés szerint az összterület 86%-át rurális térségek foglalják el, melyekben az összlakosság 28%-a él (OECD 2001). 1988-ban a Strukturális Alapok feladatairól szóló 2052/88/EGK számú rendelet szerint a Strukturális Alapok 5b. célkitűzése a vidéki térségek fejlődésének ösztönzését volt hivatott elősegíteni. A rendelet alapján a vidéki térségek lehatárolása során „*azt kell figyelembe venni, hogy azok ténylegesen milyen mértékben vidékiek, továbbá az ott mezőgazdasággal foglalkozó személyek számát, gazdasági és mezőgazdasági fejlettségüket, azt, hogy mennyire peremterületek, valamint az érzékenységeket a mezőgazdasági ágazat változásaira, különösen a közös mezőgazdasági politika összefüggéseiben*” (EC 1988, 9. o.). Az Európai Unióban először 1997-ben született statisztikai értelemben is kezelhető definíció arra vonatkozóan, hogy mit kell rurális térség alatt érteni: „*olyan helyi közösségek, ahol egy négyzetkilométeren kevesebb, mint 100 fő él*”²² (OECD 2001, 25. o.). Ennek ellenére NUTS-3 szintű empirikus elemzéseknél az Európai Unió Statisztikai Hivatala, az Eurostat 200 fő/km²-ben állapítja meg a határt az urbánus és a rurális térségek lehatárolása között (UNECE-Eurostat-FAO-OECD-WB 2005).

A hagyományos megközelítés szerint urbánus terület alatt a városokat, míg rurális alatt a „városok közötti kis népsűrűségű”, főleg mezőgazdasági jellegű területeket, vidéki tájakat értették. Az iparosítás felgyorsulásával a 20. század közepétől kezdetét vette azonban egy olyan folyamat, melynek keretén belül egyre inkább elmosódott az urbánus és rurális területek között fennálló éles határvonal, mely közeledési folyamatot a globalizáció is

²² A Strukturális Alapok 2. célkitűzésébe eső támogatások odaítélésekor a ruralitás vizsgálatánál nem csak a népsűrűséget, hanem a mezőgazdasági foglalkoztatottak arányát is vizsgálták.

felerősítette (ESPON 2005b). Főleg a sűrűn lakott országokban a szuburbanizációs térségek egyre inkább felértékelődnek, és egyfajta köztes típusként értelmezhetőek a tisztán rurális és urbanus területek között (Kerselaers et al. 2005). Ennek köszönhetően ma már nem városról és vidékről kell tehát ebben a viszonylatban beszélnünk, hanem az urbanus **térség** és rurális **térség** inkább egy-egy „szélsőértéket” alkot, amelyek keveredése is tetten érhető. Sok esetben urbanus térségen belül is vannak belső perifériák, rurális jellegű részek,. A találón **rurbanizáció**nak nevezett folyamat mentén a rurális területeken élők élete is egyre inkább követi az urbanus területeken élőkét, vagyis a rurális életforma is urbanizálódik (ESPON 2005b).

A globális-lokális paradoxonhoz hasonlóan annak ellenére, hogy egyre nehezebbé válik megtalálni a határvonalat az urbanus és a rurális térségek között, mégis egyre fontosabb az urbanus és a rurális térségek fejlesztési és versenyképességi célú elkülönítése. A kétféle térségtípus között ugyanis szignifikáns különbségek vannak mind a népsűrűség, mind a gazdasági teljesítmény, mind a foglalkoztatottsági szerkezet, mind a vállalati versenyelőnyök forrásai stb. tekintetében. A rurális térségekben átlagosan az egy főre jutó GDP megközelítőleg fele-kétharmada, a népsűrűség körülbelül tizede, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma pedig körülbelül tízszerese a városi térségek ugyanazon mutatójának (ESPON 2005b). A rurális térségek általában elmaradottabbak és hiányosabb infrastruktúrával és alapszolgáltatással rendelkeznek, mint az urbanus térségek, továbbá olyan jelentős kihívásokkal néznek szembe, mint az elnéptelenedés és a gazdasági lehetőségek hiánya (EC 2006c).

Az urbanus és a rurális térségek közötti alapvető különbségeket a tudásalapú gazdaság még jobban kiélezi. Az innovációs eredmények előállításában élen járó magasan képzett munkaerő kritikus tömege az urbanus térségekben koncentrálódik, csakúgy, mint az innovációs eredményeket a vállalatból valósággal „kiszívó” nagy tömegű, kifinomult igényű kereslet, a szükséges intézményrendszer, infrastruktúra, üzleti szolgáltatások stb. Florida (2004) kiemeli, hogy a kreatív gazdaságban a gazdasági fejlődés motorjaiként funkcionáló kreatív osztály szintén az urbanus térségekben koncentrálódik, hiszen ott találja meg a kreativitása kifejtéséhez elengedhetetlenül fontos környezeti elemeket.

A 2006. október 6-án elfogadott közösségi stratégiai iránymutatások kiemelt figyelmet fordítanak a kohéziós politika területi dimenziójára. A CSG értelmében a területi dimenzió megfelelő figyelembe vétele segít megakadályozni azt, hogy a területi egyenlőtlenségek növekedése veszélyeztesse az egész közösség növekedési potenciálját. Eszerint ez a fajta

megközelítés megköveteli azt, hogy az **urbánus és rurális területek sajátos problémáival és lehetőségeivel elkülönülten foglalkozunk**. Ennek elsődleges oka az, hogy az urbánus és a rurális területekre összpontosító programok igen eltérő formákat ölthetnek (EC 2006c):

1. A városok esetében egyik lehetőség a **városok regionális fejlődés motorjaiként** történő felfogása. Ekkor a versenyképesség javítását célzó intézkedések, mint pl. a vállalkozókészség fejlesztése, az innováció- és a szolgáltatásfejlesztés kerülnek előtérbe. Lényeges továbbá a városi területeken belüli belső kohézió előmozdítása, amikor is a válságos helyzetű kerületek helyzetének javítását célozzák meg. Ebben a dimenzióban jelenik meg a kiegyensúlyozottabb, több központú városhálózat fejlődésének előmozdítása is.
2. A vidéki területekkel kapcsolatban lényeges, hogy a kohéziós politika támogatni fogja a **vidéki térségek endogén teljesítőképességét**. Az intézkedéseknek meg kell őrizniük és ki kell használniuk a természeti és kulturális értékeket. Az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap jelentős összegekkel támogatja a rurális térségek fejlesztését, mégpedig saját speciális lehetőségeikre alapozva.

Az urbánus-rurális dimenzió egzakt szétválasztása tehát lényegi kérdés, melyre történt több konkrét kísérlet (Blunden et al 1998), mely többváltozós adatelemzési módszerek felhasználásával közelítette a problémát. Mind az USA-ban, mind az Egyesült Királyságban 2002 után újrafogalmazták a rurális térségek lehatárolását és fejlesztésük szempontjait (erről az 5. fejezetben az urbánus-rurális küszöbértékek tárgyalásakor bővebben szólnunk), ez az új megközelítés a szakirodalomban mint „new rural paradigm” jelent meg (OECD 2006). Ki kell emelni azonban, hogy **nem létezik pontos, mindenki által elfogadott definíció** arra vonatkozóan, hogy mit kell érteni rurális és mit urbánus térség alatt (UNECE-Eurostat-FAO-OECD-WB 2005).

Az ESPON (European Spatial Planning Observation Network) 1.1.2. számú, az Európai Unió urbánus-rurális dimenzióját kutató projektjának záró jelentésében **saját lehatárolási módszer** megadására vállalkozik. Az ESPON által kidolgozott urbánus-rurális tipológia azért nagyon jelentős, mivel a tagállamok által alkalmazott kritériumok nagyon sokszínűek, s ennek következtében az egyes tagállami osztályozások egymással nem vethetőek össze. A nemzeti osztályozások összehasonlíthatóvá tétele első lépésben úgy történt meg, hogy az ESPON a vizsgált ismérvek (népsűrűség, beépítettség, mezőgazdasági területek aránya) országos átlagának függvényében három osztályt határozott meg, követve az OECD ajánlását (OECD 2001). Az eredmény a viszonylagos vidékiség tipológiája a nemzeti

meghatározások szerint három osztályban: alacsony vidékiség (az országos átlag 90%-a alatt), közepes vidékiség (90% és 110% között) és magas vidékiség (110% fölött).

Az ESPON-projekt keretében az elkülönítést NUTS-3 szinten három kritérium mentén végzik el: népsűrűség, a térség vezető városának státusza, valamint az emberi környezeti beavatkozásának mértéke. Az európai NUTS-3 szintű területi egységek tipizálását végül két dimenzió mentén végezték el: az első két kategória összevonásával keletkezett városi befolyás, valamint az emberi beavatkozás mértéke, mint dimenzió alapján. Ezen szempontok szerint 6 típust különítettek el (ESPON 2005b):

1. magas a városi befolyás és magas az emberi beavatkozás mértéke,
2. magas a városi befolyás, az emberi beavatkozás mértéke közepes,
3. magas a városi befolyás, az emberi beavatkozás mértéke alacsony,
4. alacsony a városi befolyás, magas emberi beavatkozás mértéke,
5. alacsony a városi befolyás, közepes az emberi beavatkozás mértéke,
6. alacsony a városi befolyás, alacsony az emberi beavatkozás mértéke.

Az ESPON 1.1.1. számú projektjének zárójelentésében az **urbánus térségek tipizálására** vállalkozik, melynek keretén belül a már urbánusnak definiált térségek három altípusát különbözteti meg (ESPON 2005a):

1. urbánus agglomeráció (UA),
2. funkcionális urbánus terület (FUA),
3. 'metropolitan' növekedési terület (MEGA).

Ez a megközelítés nagyon hasonlít a **csomóponti régió elméleti háttéréhez**, hiszen a lehatárolás alapja azon mag meghatározása, amely a vizsgált urbánus térség központjaként szolgál. Ezt követően a terület nagysága és népességgkoncentrációja alapján kerül lehatárolásra az urbánus térségek három típusa, azonban a küszöbértékek a nemzeti sajátosságokhoz igazodóan különbözőek (ESPON 2005a).

Az értekezés végső célja szempontjából kiemelten fontos az OECD osztályozása, amely a **legkisebb méretű statisztikai egységek** (a mi fogalomrendszerünk szerint kistérségek) szintjén külön értelmezi az urbánus-rurális lehatárolást (2.1. ábra). A két dimenzió elkülönítésére az ESPON klasszifikációhoz hasonló lehatárolási kritériumot publikált az OECD is, azonban ez a fentebbinél jóval egyszerűbb logikán, és kizárólag egy tényező vizsgálatán alapszik. Az OECD definíciója szerint rurális területen olyan **lokalitást**

kell érteni, ahol 150 fő/km²-nél alacsonyabb a népsűrűség²³ (OECD 2001). A területi egységek urbánus-rurális mivoltának megállapítása előtt tehát az OECD fogalomrendszere szerint mindenekelőtt a különböző aggregációs szinteket kell elkülönítenünk. Az OECD (2001) a nemzeti szinten belül **különbőséget tesz a regionális és a lokális szint között**. A lokalitásokat úgy definiálja, mint alapvető adminisztratív egységeket, vagy kis területű közigazgatási-statisztikai körzeteket. Ezen belül kétféle lokalitás típus fordulhat elő (OECD 2001):

1. **Urbánus térség:** olyan lokális térségek, ahol a népsűrűség nem alacsonyabb, mint 150 fő/km².
2. **Rurális térség:** olyan lokális térségek, ahol a népsűrűség alacsonyabb, mint 150 fő/km².

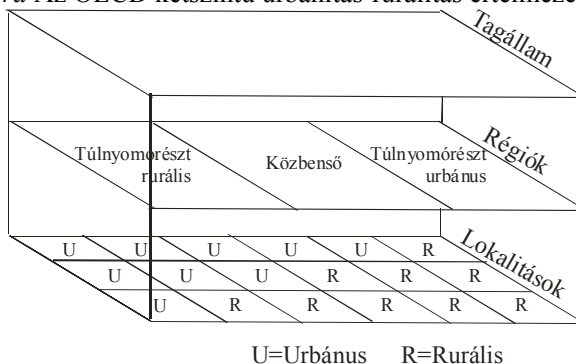
A következő, ugyancsak nemzeten belüli aggregációs szint a régió, amely eggyel nagyobb adminisztratív egység, ahol már a három kategóriát különítene el az urbánus-rurális dimenzió mentén (OECD 2001):

1. **Túlnyomórészt rurális térség:** a régió népességének több, mint fele él 150 főnél alacsonyabb népsűrűségű területen.
2. **Közbenső térség:** 15% és 50% között van azoknak az aránya a régióban, akik 150 főnél alacsonyabb népsűrűséggel leírható területen élnek.
3. **Túlnyomórészt urbánus:** a régió népességének kevesebb, mint 15%-a él 150 főnél alacsonyabb népsűrűségű területen.

Ezen felül, amennyiben egy régióban van legalább egy olyan város, amelynek legalább 200 000 lakosa van, automatikusan közbenső térség besorolást kap, illetve ha 500 000 főnél nagyobb városa van, automatikusan túlnyomórészt urbánus térségnek kell tekinteni.

²³ Az urbánus és rurális típus közötti elkülönítést definiáló számérték egy-egy vizsgált ország sajátosságait figyelembe véve változhat. Az OECD pl. Japán esetében 500 fő/km²-ben határozta meg a határértéket (OECD 2001).

2.1. ábra Az OECD kétszintű urbanitás-ruralitás értelmezése

Forrás: OECD (2001) alapján saját szerkesztés

Az Eurostat TAPAS-projekt (TAPAS: Technical Action Plan for improving Agricultural Statistics) keretében egy belga szakértői csoport évről évre **módszertani javaslatot tesz az urbánus-rurális lehatárolás minél precízebb meghatározására**. Ez a módszertani kísérlet a vizsgált terület elégtelen definiáltságából eredő problémákat kívánja kiküszöbölni. A 2002-ben kidolgozott módszer egyetlen végső mutatóba, a **ruralitás-indexbe** összegzi mindazon elérhető statisztikai adatokat, amelyek a lehatárolásban szerepet játszanak. Az indexet évről évre szakértői vitára bocsátják, melynek eredményeként megfogalmazódott javaslatokat és észrevételeket felhasználják a módszer finomítására. A ruralitás-index a szerzők reményei szerint önmagában is alkalmas arra, hogy definiálja a ruralitást, míg ennek komplementere, az **urbanitás index** definícióként szolgálhat az urbanizáltságra (Kerselaers et al. 2005).

$$RI = \sum_{i=1}^n \frac{w_i \cdot c_i}{N} \quad (1)$$

ahol:

RI : ruralitás index

w_i : az i -edik ismerv súlya

c_i : az i -edik ismerv értéke

N : az ismérvek száma

Az index kiszámításának menete az ismérvek meghatározásával kezdődik. Ezt követően minden egyes ismerv értékét egy 0-100 közötti skálára transzformálják. A transzformált ismervértékek összege generálja a ruralitás indexet, melynek komplementere az urbanitás index. Az index kiszámítása a modell szerint súlyozással és súlyozás nélkül

egyenként elvégezhető, az egyes ismérvek az ország sajátosságainak figyelembe vételével változtathatóak. Az alapmodell a következő ismérveket veszi figyelembe:

1. **Népsűrűség:** az OECD által bevezetett, és azóta széles körben használt 150 fő/km²-es küszöbértékből kiindulva Belgium különböző régióira 500 fő/km², illetve 300 fő/km² küszöbértéket állapítottak meg az ország egyedi sajátosságait figyelembe véve.
2. **Városi körzet:** városközponttól, mint urbánus centrumtól távolodva alacsonyabb az urbanizáltság. Ezen ismérv szerint az alapmodellben rurálisnak tekintenek minden olyan térséget, amely a városi agglomeráción kívül esik.
3. **Beépítetlen területek:** ezen kritérium szerint a ruralitás küszöbértéke a 75%-nál nem kisebb beépítetlen területi arány. Ez a küszöbérték is változhat egy-egy régió adottságait figyelembe véve, pl. Belgiumon belül Flandriában 65%-os beépítetlen arány alatt már urbánus térségről beszélnek.

A ruralitási index értéke alapján négy típusba sorolják a belga térségeket (2.1. táblázat).

2.1. táblázat A ruralitási index döntési táblája

$0 < RI \leq 37$	Urbánus térség
$37 < RI \leq 63$	Fél-urbánus térség
$63 < RI \leq 84$	Fél-rurális térség
$84 < RI \leq 100$	Rurális térség

Forrás: Kerselaers et al. 2005

A ruralitás index **segítséget nyújthat az urbánus-rurális fogalompár elméleti jellegű elkülönítésére tett kísérletek során**. Abban azonban, hogy a magyar kistérségek empirikus elemzésénél az urbánus és a rurális térségeket a belga módszertan segítségével lehatároljuk, elsősorban a **kistérségi szinten elérhető adatok korlátoznak**. Mind a beépített területek, mind pedig a városi körzet mérése csak igen nagy adatgyűjtési költségek árán lenne elérhető Magyarországon. Ennek ellenére az index **igen hasznos gondolatokat vetett fel**, melyeket a magyar kistérségek empirikus vizsgálatánál alkalmazni lehet.

2.3. A régiók tipizálásának lehetőségei

Az előző alfejezetben láthattuk, hogy az Európai Unióban, valamint az OECD-nél milyen alapelvek szerint közelítenek az urbánus-rurális fogalompárhoz, illetve milyen módszertannal tesznek kísérletet az urbánus és a rurális típusú térségek szétválasztására, differenciálására, hogyan tipizálják a térségeket az urbánus-rurális dimenzió mentén. Jelen alfejezetben a **régiótípusozás szempontjai kitágulnak**: a tipológia ezúttal nem szűkül le az urbánus-rurális fogalompár szerinti típusok kialakítására, hanem minden olyan jelentős

régiótipizálási munka áttekintésre kerül, amelyek eredményei a disszertáció végső céljával – a magyar kistérségek versenyképességi típusainak meghatározásával – szoros kapcsolatba hozhatók.

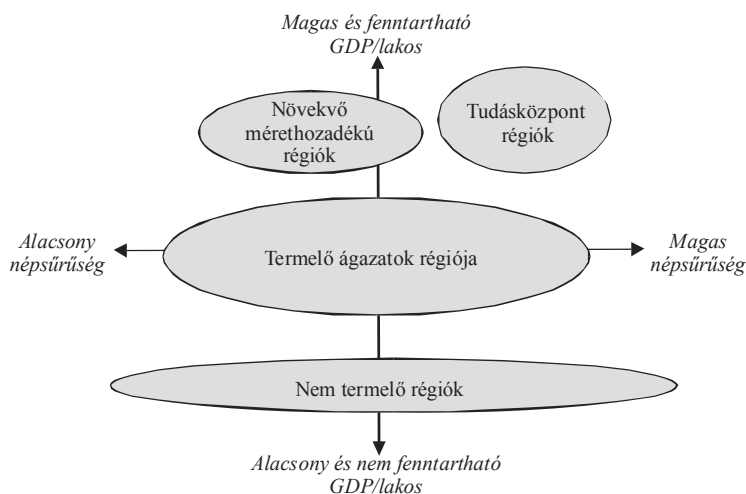
A nemzetközi szakirodalomban többféle régiótipizálás létezik, amelyek közül több **a versenyképességgel is kapcsolatban áll**. Elsősorban azokat emelem ki, amelyeket kutatásom szempontjából a legfontosabbaknak tartok: a Cambridge-i Egyetem európai régiók tipizálására készült megközelítését, az Európai Unió régiótípusait kétféle megközelítésből, az USA-ban használt kétféle alaptípust, az OECD tipizálását, Porter kompetitív fejlődési szakaszait, a World Economic Forum legfrissebb tipizálását, a fordista, posztfordista ciklusok területi folyamatokra történt továbbgondolásából keletkezett régiótípusokat, valamint a magyar jogszabályi környezet által definiált térségtípusokat.

Az Európai Unió megbízásából a 2007-2013 közötti regionális politika megalapozására a **Cambridge-i Egyetem** által 2003 novemberében lezárt nagy volumenű kutatásban **a regionális versenyképességre ható tényezőket** vizsgálták NUTS2 szinten, valamint azt, hogy a versenyképességet meghatározó faktorok az egyes régiótípusokban mennyire dominánsak. A régiókat két dimenzió, a népsűrűség és a GDP növekedési üteme mentén sorolták elméleti régiótípusokba (2.2. ábra). A kutatás végeredményeként ökonometriaival módszerekkel négy elméleti régiótípust különítettek el (Martin et al 2005):

1. **Nem termelő régiók:** a tipizálás szerinti legfejletlenebb térségek, alacsony jövedelmi szinttel. Ezen térségek jellemzően a periférián helyezkednek el, rurális térségek, vonzerejük alacsony, a külföldi működőtőke-befektetések aránya nem jelentős.
2. **Termelő ágazatok régiója:** közepes jövedelmi szinttel leírható régiók. Ezen térségek jellemzően az olcsó inputra építkeznek, versenyképességüket leginkább az alapinfrastruktúra, olcsó telkek, zsúfoltság hiánya, valamint a relatíve olcsón elérhető humán erőforrás határozza meg. Mindezen jellemzők optimálisak az összeszerelő multinacionális vállalatok számára. Ezen térségekben közepes népsűrűség, valamint átlagos GDP növekedési ütem jellemző.
3. **Növekvő mérethozadékú régiók:** azon térségek tartoznak ide, amelyek növekedési rátája magas, népsűrűségük közepes. Versenyképességüket leginkább a munkaerő képzettsége, a beszállítók elérhetősége, a piacméret határozza meg. Általában néhány húzóágazat biztosítja a térség jólétét.

4. **Régió, mint tudásközpont:** magas, és fenntartható GDP-növekedés és relatíve magas népsűrűség jellemzi ezen térségeket. Nyitottak nemzetközi kapcsolatokra, igen jó karrierlehetőségeket kínálnak, ami vonzza a legtehetségesebb munkaerőt. Ezen térségtípusra a K+F és innováció magas szintje jellemző. Versenyelőnyük leginkább a humán erőforrás kimagasló minőségéből, a nemzetközi piacok egyszerű elérhetőségéből, valamint az üzleti szolgáltatások helybeli igénybevételének lehetőségéből származik.

2.2. ábra A régiók típusai az Európai Unióban

Forrás: Martin et al (2005, 6-23. o.) alapján saját szerkesztés

A Cambridge-i régiótípezési módszertan legfontosabb üzenete, hogy előjön benne az **urbánus-rurális dimenzió** mentén történő csoportképzés szükségessége. Igaz ugyan, hogy az elhatárolást kizárólag egyetlen mutató, a népsűrűség mentén teszik meg, ennek ellenére szemléletesen felhívják a figyelmet a kritikus tömeg meglétének jelentőségére. A másik dimenzió – a fajlagos GDP (az egységes versenyképességi dimenzió egyik kategóriája) – kistérségi szinten nem elérhető adatból építkezik, továbbá – mivel csak egyetlen indikátor mentén tipizál – igen korlátozottan alkalmas arra, hogy fejlesztési célú helyzetelemzés alapjául szolgáljon. A Cambridge-i módszer azon alapötlete viszont, hogy az egyes térségeket egy urbanizáltsági dimenzió és egy eredményindikátorból alkotott dimenzió mentén ábrázolja, mindenképpen adaptálható a versenyképesség elemzésére kidolgozandó modellbe úgy, hogy a fajlagos GDP helyett a komplex versenyképességet jelenítjük meg.

Az Európai Unió a legutóbbi (2000–2006), valamint a jelenlegi (2007–2013) programozási időszakában egyaránt kiemelt figyelmet fordít a területi egyenlőtlenségek kérdésére. A kohéziós politika legfontosabb szegmense marad a fejlődésben elmaradott

térségek támogatása, így a Strukturális Alapok 1. célkitűzésében (Objective 1) foglalt kritériumok alapján hallgatólagosan két régiótípust különíthetünk el:

- **Elmaradott régiók:** azon régiók sorolhatóak ide, amelyek esetén az egy főre jutó, PPS-ben számított GDP a három utolsó rendelkezésre álló éves adat átlagában kevesebb, mint az EU-átlag 75%-a.
- **Nem elmaradott régiók:** ezen régiók egy főre jutó, PPS-ben számított GDP-je a három utolsó rendelkezésre álló éves adat átlagában eléri, vagy meghaladja az EU-átlag 75%-át.

Az Európai Unió ezen igen egyszerű régiótípezálása kizárólag NUTS-2 szintre vonatkozik, más aggregációs szintre – így kistérségekre – nem alkalmazható.

Az ESPON 1.1.2. számú, az Európai Unió urbánus-rurális dimenzióját kutató projektjének záró jelentésében a térségeket fejlődési kilátásaik alapján tipizálta. A csoportosítás két mutató, az egy főre jutó regionális GDP (euróban), valamint a munkanélküliségi ráta kombinációján alapul. Mindkét indikátor értékeit standardizálták, majd mértani átlagaikra alapozva speciális indexet képeztek belőlük, végül három típust alakítottak ki (ESPON 2005b):

- **Hanyatló régiók:** azon régiókat sorolták ide, amelyek indexértéke a legalacsonyabb volt. A legalacsonyabb indexértékkel rendelkező régiókat egészen addig sorolták ebbe a térségtípusba, amíg azok lakossága nem haladta meg az ESPON-országok teljes népességének 30%-át.
- **Potenciális hanyatló régiók:** azon térségek után a legalacsonyabb index értékkel rendelkező régiók, amelyek nem kerültek besorolásra a hanyatló régiók közé, míg azok össznépessége meg nem haladja az ESPON országok népességének 50%-át.
- **Nem hanyatló régiók:** az összes többi régió, amely sem a hanyatló régiók közé, sem pedig a potenciálisan hanyatló régiók közé nem került besorolásra.

Az ESPON régiótípusai azért lényegesek, mert a tipizáláshoz használt mindkét csoportképző ismérv (fajlagos GDP, munkanélküliségi ráta) az **egységes versenyképességi definícióból következő mérhető kategória**, illetve a **piramis-modell alapkategóriája**. A módszertan kistérségi szinten csak a fajlagos GDP adat kistérségi szinten is elérhető, hasonló adattartalmú mutatóval való helyettesítése árán alkalmazható.

Az Európai Unióban ezen felül egyre inkább terjed az a szemlélet, hogy a globális versenyben a NUTS-2 szintű régiókon belül **elsősorban a nagyvárosok és vonzáskörzetük** vesznek rész sikeresen, a köztük elhelyezkedő, döntően externáliákra támaszkodó térségek nem. Ezt a szemléletet tükrözi a térségek fenti logika szerinti osztályozása:

- **urbánus térségek:** a fejlődés fő hordozói a nagyvárosok és vonzáskörzetük által alkotott csomóponti régió,
- **rurális térségek:** az urbánus térségek közötti kevésbé fejlett teret töltik ki.

Az urbánus-rurális megközelítés általában **nem kötődik közigazgatási határokhoz**, a csomóponti régió szemlélet tükröződik bennük. Implicit, általánosan elfogadott elhatároló ismérv a két térségtípus között nincs, általánosan elfogadott viszont az *50 ezer fő* feletti lélekszám. Ezen felül többféle oldalról megközelíthető a fogalom (ESPON 2005b).

Ehhez teljesen hasonló logikán alapuló **két térségtípust különítettek el az Egyesült Államokban** is. Mindkettőnél meghatároztak egy magtérseget, mely alatt a térségben élők többségének lakóhelyét értik. Figyelembe vették továbbá a vonzáskörzetet, amely a magtérseggel magas szintű gazdasági és társadalmi integrációt alkot. A két típus (OMB 2000):

- **‘metropolitan’ térségek:** a magtérseggben legalább 50 ezer fő él,
- **‘micropolitan’ térségek:** a magtérseggben legalább 10 ezer fő, de kevesebb, mint 50 ezer fő él.

A fentebbi néhány tipizáláshoz hasonlóan **a népesség térségben történő koncentrációját** – mint ahogy a 2.2. alfejezetben részletesen láthattuk – **az OECD is elhatároló ismérvként veszi figyelembe** régiótípusai kialakításakor. Az OECD ezen eredményeire az 5. fejezetben nagy mértékben támaszkodni fogok.

Porter a térségek versenyelőnyeit fejlődési szakaszokba (**tényező vezérelt, beruházás vezérelt, innováció vezérelt**) való besorolással próbálja megragadni. Már 1990-ben megfogalmazta, hogy a nemzetközi munkamegosztás, a térségek nemzetközi vérkeringésbe való bekapcsolódásának vizsgálatakor a **komparatív előnyök** elmélete helyett a **kompetitív előnyök** elméletére kell támaszkodnunk (Porter 1990). Ez a szemlélet összecseng az 1. fejezetben bemutatott **RCC-modell logikájával**, melynek értelmében az országok közötti versenyben valóban a komparatív előnyök a mérvadók, de az országon belüli szubnacionális térségeknél már az abszolút előnyök.

A komparatív előnyök nem képesek olyan tényezőket figyelembe venni, amelyek a globalizáció természetes velejárói, és a világgazdaságban megkérdőjelezhetetlenül jelen vannak. Ilyenek a méretgazdaságosság, a vállalati hálózatok és stratégiai szövetségek megerősödése, a termelési tényezők országok közötti áramlása, a technológia, technológiatranszfer egyre növekvő jelentősége stb. Porter ennek továbbfejlesztésére a térség azon sikeres innovatív vállalataiból indul ki, amelyek a nemzetközi versenyben helytállnak.

Az egyik legújabb tipizálást Porter három fejlődési szakaszából kiindulva a versenyképességi rangsorokat évente publikáló **World Economic Forum tette közzé** 2006 közepén. A WEF abból az alapfeltevésből indul ki, hogy ahogy az országok egyre magasabb fejlettségi fázisba kerülnek, annál magasabbak lesznek a jövedelmek. Annak érdekében, hogy a magasabb jövedelmi szint fenntartható legyen, szükségszerűen a munkatermelékenység is növekedni fog. A 2006-2007-es versenyképességi jelentésben országok viszonylatában három gazdasági fejlettségi fázist különítettek el (WEF 2006):

1. **Tényező vezérelt:** a legfejletlenebb térségtípus, ahol az országok tényezőellátottságukra (szakképzetlen munkaerő, természeti erőforrások) építve vesznek részt a területi versenyben. A vállalatok ilyen országokban költségelőnyöket realizálnak, alacsony termelékenységgel termelnek, és az alacsony bérekre települnek.
2. **Hatékonyság vezérelt**²⁴: ahogy nőnek a fizetések, nő a fejlettség, a vállalatok kénytelenek egyre hatékonyabb termelési eljárásokat kidolgozni, és növelni termékeik minőségét. Ebben a fázisban a versenyképesség motorjaként a felsőoktatás, a hatékony piacok, valamint a meglevő technológiák előnyeinek hasznosítási képessége funkcionál.
3. **Innováció vezérelt:** ebben a szakaszban az országok képesek a magas fizetések és az ezzel összefüggő magas életszínvonal fenntartására, ha a vállalataik új és különleges termékekkel tudnak részt venni a piaci versenyben. A versenyképességet ekkor az innováció határozza meg, az új termékek gyártásának, a legkifinomultabb eljárások alkalmazásának képessége.

Ez a megközelítés tehát a jövedelem és a munkatermelékenység előtérbe állítása miatt egyértelműen **versenyképességi központú**, az egységes versenyképességi definícióval és a piramis-moddal is szoros kapcsolatba hozható, így jelen dolgozat végső célja szempontjából kiemelten lényeges kiindulási pontként kezelhető. Érdekes megfigyelni, hogy Porter korábbi

²⁴ Porter kompetitív fejlődési szakaszaihoz képest ez a hatékonyság-vezérelt szakasz újdonságnak tekinthető.

tipizálásához képest úgy tűnik, hogy a tudásalapú gazdaság kihívásaira reagálva az innováció – és a felsőoktatás – már a középső fázisban is fontos tényezővé válik, ami döntő különbséget jelent az új „hatékonyság-vezérelt” típus javára a korábbi „beruházás-vezérelt” típussal szemben. A tipológiát ugyan országokra dolgozták ki, de adaptálása megfelelő körülményekkel alacsonyabb aggregációs szintre is megoldható.

Az 1970-es évekig a területi folyamatok fordista jellemzőkkel voltak leírhatók, majd a fejlett tőkés országok regionális folyamatai – a szocialista országokétól eltérően – új gazdasági fejlődési szakaszba, a posztfordista szakaszba léptek (Enyedi 1996, Rechnitzer 1998). A **fordista-posztfordista ciklusok kiterjesztésével** olyan régiótípusokat kapunk, amelyek napjaink uralkodó globális tendenciáit, a láthatatlan vagyonelemek felértékelődését, a tudás előtérbe kerülését stb. veszik alapul. **A tudásalapú gazdaságban betöltött szerepük szerint három régiótípust különíthetünk el** (Lengyel 2003):

1. **A neofordista régiókban** (relatív fejletlen régiótípus) elsősorban egyetemi alapkutatások zajlanak, vállalati kutatások nem. Ennek oka, hogy a betelepült vállalatok elsődleges motivációját a költségelőnyök jelentik (pl. olcsó munkaerő, adókedvezmények). A régió vállalatai a máshonnan vásárolt innovációs eredményeket hasznosítják, általában jelentős késéssel.
2. **A tudásalkalmazó régiókban** (közepesen fejlett régiótípus) az innováció szerepe magasabb, a globális verseny erősebben érinti a régió vállalatait. Innovációs centrumok működnek, a még mindig csak vásárolt technológiák viszont az elérhető legjobbak.
3. **A tudásteremtő régiókban** (relatív fejlett régiótípus) a tartós versenyelőnyök forrása az innovációs eredmények létrehozása. A vállalatok az egyetemekkel sikeresen együttműködnek. Több helyen tudományos parkokba koncentrálódnak a high-tech cégek. Saját fejlesztésű technológiát alkalmaznak.

Ezen tipizálás egy **nagyon fontos dologra világít rá**: a tudásalapú gazdaság kihívásaira csak abban az esetben adható sikeres válasz, ha élesen elkülönítjük egymástól azon térségeket, amelyek a tudás teremtése folyik azoktól, ahol kizárólag a tudás felhasználása, hiszen mindez jövőbeni lehetőségeiket is alapvetően befolyásolja. Ez a logika összhangban van Porter (és a WEF) három régiótípusával, hiszen az innováció-vezérelt szakaszban a versenyelőnyök a tudásteremtésből származnak, míg a beruházásvezérelt (illetve hatékonyságvezérelt) típusban a tudás felhasználásából. Ezen filozófiát saját tipizálásunk

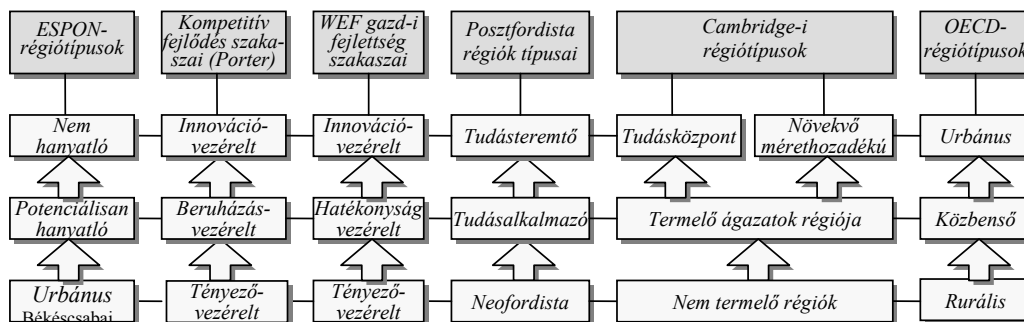
átgondolásakor mindenképpen figyelembe fogjuk venni. A tipológia elméletileg bármilyen aggregációs szinten alkalmazható.

Magyarországon a 2004. évi LXXV. tv. a területfejlesztésről és a területrendezésről szintén különböző fejlettségi fázisokat definiál:

1. **Szerkezetátalakítás térségei:** azok az aránytalan ipari szerkezetű munkaerő-piaci vonzáskörzetek, ahol a munkanélküliség aránya jelentősen, és az ipari foglalkoztatottak aránya, továbbá csökkenése meghaladja az országos átlagot.
2. **Mezőgazdasági vidékfejlesztés térségei (rurális térségek):** azok a térségek, ahol jelentős a mezőgazdaságban foglalkoztatottak, illetve a mezőgazdasággal foglalkozók aránya a foglalkoztatási szerkezetben, illetve a községekben, továbbá a kisvárosokban élő népesség aránya.
3. **Innovációs központok:** azon megfelelő termelési és szellemi háttérrel, illetve kapcsolatrendszerrel rendelkező települések, amelyek a gazdaság növekedését, szerkezetváltását és megújulását, illetve a társadalmi fejlődést nagyobb térségben segítik elő, vagy mindezek elérése érdekében tudatos fejlesztési politika érvényesül.

Látható, hogy több, jelentős régiótipizálási munka **három vagy négy régiótípust** különít el (2.3. ábra). Ez a tény adja az inspirációt a **168** magyar kistérség megközelítőleg homogén csoportokba rendezésére. Ezáltal lehetőség nyílik arra, hogy egy bizonyos szempontrendszer szerint elkülönítsünk egymástól eltérő versenyképességű térségtípusokat. A fentebb bemutatott régiótipizálási munkák arra is rávilágítottak, hogy a térségtípusok versenyképességi fázisokba sorolásánál kiemelt figyelmet kell szentelni az urbanizáltságnak, az RCC-modell logikájának megfelelően az urbanizációs és lokalizációs előnyök érvényesülésének, vagyis az emberek kritikus tömegének térségben történő koncentrálódásának.

2.3. ábra Néhány kiemelt régiótípezálás eredményének összevetése

Forrás: Saját szerkesztés

2.4. A fejezet összegző megállapításai

Összességében elmondható, hogy amennyiben napjainkban a térségeket tipizálni szeretnénk, igen **jelentős térszervező erők hatásait kell figyelembe vennünk**. Ezek közül is kiemelkedik a tudás egyre inkább előtérbe kerülő szerepe, valamint egy bizonyos kritikus tömeg jelenlétét vizsgáló utaló urbánus-rurális dimenzió. Napjainkban már nem elegendő az egyes térségek különböző adottságait, lehetőségeit a fejlett-fejletlen fogalompárral leírni, hiszen az uralkodó térszervező erők jóval színesebb és bonyolultabb térségtípusokat hoznak létre. Ebből következik, hogy napjaink regionális folyamatait csak abban az esetben tudjuk a lehető legpontosabban leképezni, ha a legfontosabb térszervező erők hatásait is bevonjuk elemzésünkbe.

Napjainkban főként a tudásalapú gazdaságnak hívott jelenség mögött meghúzódó **háttér folyamatok** hatnak igen jelentősen a térszerveződésre, mely alatt felfogásom szerint a gazdaság és az intézményi szereplők közötti **interaktív tanulási folyamatot** kell érteni, melynek eredménye **üzletileg hasznosítható**. A tudás létrehozásának, megszerzésének, adaptálásának képessége meghatározza mind a vállalatok, mind pedig a térségek innovációs lehetőségeit, ezen keresztül versenyképességét is. Ebből kifolyólag a tudás – bizonyos feltételek teljesülése esetén – képes betölteni a **gazdasági növekedés és fejlődés motorjának** a szerepét.

Jelen fejezet ugyanakkor világossá tette, hogy – az 1. fejezetben bemutatott RCC-modell logikájának megfelelően – empirikus vizsgálatok során kitüntetett szerepet kell szentelni annak, hogy vajon a vizsgált kistérségek urbánusnak, vagy éppen rurálisnak tekinthetők-e. A kistérségben meglévő (vagy éppen hiányzó) népességtömeg, annak

koncentrációja, térbeli eloszlása és egyéb kritériumok szerinti kritikus tömeg átlépése kiemelten fontos az egyes programok sikere szempontjából. A kritikus tömeg megléte ugyanis pozitívan képes befolyásolni egy-egy lokális térség jövőbeni fejlődési lehetőségét, míg a kritikus tömeg hiánya adott esetben konzerválhatja egy-egy lokális térség kevésbé előnyös helyzetét.

A kistérségek versenyképességi tipizálásakor tehát mindenképpen figyelembe kell venni a vizsgált kistérség urbánus vagy rurális jellegét, melynek három fő okát lehet kiemelni:

- az urbánus és rurális térségek között **munkamegosztás van,**
- **másként vesznek részt a területi versenyben,**
- **a versenyképesség javítása is eltérő módon kell, hogy megvalósuljon.**

Mindezek alapján úgy gondolom, hogy a lokális térségek versenyképességét elemző modellt úgy célszerű összeállítani, hogy a végső versenyképességi típusok tükrözzék a fentebb bemutatott régiótipizálási munkák eredményeiként létrejött régiótípusokat, **melyeket célszerű tovább differenciálni az urbánus-rurális dimenzió mentén.**

3. Nemzetközi kísérletek a versenyképesség mérésére

A dolgozatban használt legfontosabb alapfogalmak áttekintése után a következőkben azon általam legjelentősebbnek tartott, a **versenyképesség mérésére tett kísérletek** áttekintése következik, amelyeket a dolgozat tárgyát képező elemzés szempontjából figyelemre méltónak tartok. A fejezet célja, hogy egyfajta benchmarking jelleggel megvizsgáljuk, hogy az eddig alkalmazott módszerek és indikátorkészletek mely elemei alkalmazhatóak a versenyképesség elemzésére kidolgozandó saját modellben, illetve mely elemek azok, amelyek hiányosságainak kiküszöbölési lehetőségét mindenképpen át kell gondolni.

Jelen fejezetben a **nemzetközi**, míg a következő, negyedik fejezetben a hazai szakirodalom térségi versenyképességgel, illetve fejlettséggel kapcsolatos vizsgálati módszereinek és eredményeinek elemzése következik. Az országok és a NUTS-2 szintű régiók versenyképessége mérésére használt módszereket és eredményeket áttekintő, a nemzetközi szakirodalmat feldolgozó munka rendelkezésre áll a magyar szakirodalomban (Lengyel 2003), így a disszertáció jelen fejezetében elsősorban az abban leírtak aktualizálására, kiegészítésére, bővítésére törekszem.

A nemzetközi áttekintés egyre **szűkülő területi dimenzióban** történik: először az országok versenyképességének mérésére megjelentetett, legszélesebb szakmai körökben elfogadott jelentések fogalmi és módszertani hátterét, indikátorkészletét tekintem át. Az országokat vizsgáló jelentések bemutatása után a regionális (NUTS-2) szinten elvégzett versenyképességi vizsgálatok módszertanának és mutatóinak számba vétele következik. A fejezet a kistérségek (NUTS-4), valamint a városi vonzáskörzetek versenyképességének elemzésére kialakított indikátorkészletek, valamint módszerek bemutatásával zárul.

Jelen fejezetben összesen **13 olyan elemzést** vizsgálok részletesen, amelyek a térségek versenyképességének, vagy fejlettségének kvantifikálására **indikátorkészletet használ**, ebből négy esetben az elemzés alapjául szolgáló területi egység ország, négy további esetben régió, egy esetben megye, öt esetben pedig (nagy)város és vonzáskörzete, vagy kistérség (3.1. táblázat). Mint látni fogjuk, versenyképességi elemzések a szakirodalomban eddig döntően országokra, illetve NUTS-2 szintű régiókra születtek, NUTS-4, illetve LAU-1 szintű területi egységek, kistérségek **versenyképességét jóval kevesebben vizsgálták**.

3.1. táblázat Indikátorkészlettel dolgozó fontosabb országos, regionális és kistérségi elemzések

<i>Cím és évszám</i>	<i>Publikálja</i>	<i>Az elemzés alapjául szolgáló területi egység</i>	<i>A vizsgálat célja</i>	<i>Statisztikai módszertan</i>
World Competitiveness Yearbook 2006	International Institute for Management and Development: IMD	Ország	Komplex versenyképességi rangsor	Többváltozós elemzés, információsűrítés
The Global Competitiveness Report 2006-2007	World Economic Forum: WEF	Ország	Komplex versenyképességi rangsor	Többváltozós elemzés, információsűrítés
UK Productivity and Competitiveness Indicators 2006	Department of Trade and Industry: DTI	Ország	Versenyképességi összehasonlítás	Egyszerű adatelemzési módszerek
Annual Competitiveness Report 2006	Forrás – National Competitiveness Council: NCC	Ország	Versenyképességi összehasonlítás	Egyszerű adatelemzési módszerek
Regional Competitiveness & State of the Regions, 2006	Department of Trade and Industry: DTI	Régió	Versenyképességi összehasonlítás	Egyszerű adatelemzési módszerek
Puget Sound Regional Competitiveness Indicators 2006-2007	Puget Sound Regional Council: PSRC	Régió	Versenyképességi összehasonlítás	Egyszerű adatelemzési módszerek
Metro Area and State Competitiveness Report 2005	The Beacon Hill Institute at Suffolk University	Régió ²⁵	Komplex versenyképességi rangsor	Többváltozós elemzés, információsűrítés
Európai Versenyképességi Jelentés 2003	Európai Bizottság	Régió	Mutatónkénti versenyképességi rangsorok, összehasonlítások	Egyszerű adatelemzési módszerek, bizonyos esetekben regresszióelemzés
ESPON 2.2.3: Territorial Effects of the Structural Funds in Urban Areas, 2005	European Spatial Planning Observation Network: ESPON	Megye	Városi területek gazdasági teljesítményének mérése	Egyszerű adatelemzési módszerek
State of the Cities Report, 2006	Office of the Deputy Prime Minister, London	Nagyvárosi vonzáskörzet	Versenyképességi és teljesítménybeli összehasonlítás	Egyszerű adatelemzési módszerek
Developing Indicators to Inform Local Economic Development in England, 2002	Wong, C.	Kistérségek	Helyi gazdaságfejlesztési szempontú differenciálás	Többváltozós elemzés, információsűrítés
Constructing an index for regional competitiveness, 2002	Huovari, J. – Kangasharju, A. – Alanen, A	Kistérségek	Komplex versenyképességi rangsor	Többváltozós elemzés, információsűrítés
The State of the Key Factors, 2004	South West Regional Development Agency	Kistérségek	Iparági helyzetelemzés	Egyszerű adatelemzési módszerek

Forrás: Saját szerkesztés

Az elemzések áttekintésekor minden esetben megvizsgálom az alkalmazott indikátorkészletet aszerint, hogy ex post, vagy ex ante mutatókat használ, illetve a gyakran

²⁵ A jelentésben az elemzés alapjául szolgáló területi egység egészen pontosan: 'metropolitan' régió (BHI 2006)

alkalmazott hard²⁶ mutatók mellett felvonultat-e a azok árnyalására kiválóan alkalmas szoft²⁷ mutatókat is. Különös hangsúlyt fektetek annak feltárására, hogy az adott indikátorkészlet **felhasználható-e** a magyar kistérségek versenyképességének elemzésére. Az indikátorkészletek vizsgálatán túlmenően az adott elemzés statisztikai módszertanát is áttekintem. Arra keresem a választ, hogy komplex versenyképességi vizsgálat elvégzéséhez **milyen statisztikai adatelemzési módszereket, esetleg súlyozási módszereket alkalmaznak a nemzetközi gyakorlatban**, amelyeket megfelelő adaptáció után esetleg a magyar kistérségek versenyképességi szempontú elemzésekor is lehetne alkalmazni.

3.1. Országok versenyképességét indikátorokkal vizsgáló jelentősebb megközelítések

A jelentősebb nemzetközi versenyképességi elemzések **főleg országokról** készülnek. Ezek módszertani értelemben mindenképpen figyelemre méltóak, azonban az elemzett aggregációs szint túl nagy ahhoz, hogy egy regionális elemzés alapegysége legyen, mivel elfedi az országon belüli területi egyenlőtlenségeket. Az országok versenyképességének empirikus vizsgálatánál két eltérő szemlélet figyelhető meg, amelyek a regionális és kistérségi versenyképesség vizsgálatánál is **jól használható szempontokat** vetnek fel (Lengyel 2003):

1. Az egyik, egyre gyakrabban alkalmazott szemlélet szerint az országok versenyképességét meg lehet fogalmazni, azt mérni is lehet, ennek következtében az egyes országokat versenyképességük alapján össze lehet hasonlítani, továbbá az országok között rangsort is fel lehet állítani.
2. A másik szemlélet elfogadja ugyan a versenyképességet, mint fogalmat, azonban elsődlegesen egyszerű statisztikai elemzésekre törekszik, hiszen a versenyképességet túl komplexnek és mennyiségi adatokkal nehezen mérhetőnek tartja. Emiatt csak a versenyképesség egyes jellemzőit tartalmazó adatbázisokat állítanak fel. Több esetben egyetlen ország versenyképességére korlátozódnak a vizsgálatok, az országokat csak egy-egy mutató esetén hasonlítják össze.

Az országok évenként megadott versenyképességi rangsorával foglalkozó munkák közül kiemelkedik kettő, melyeket a legszélesebb szakmai körökben is elismernek. Az egyik a lausanne-i *IMD* által 1989 óta folyamatosan kiadott „*IMD World Competitiveness Yearbook*”, illetve a Világgazdasági Fórum gondozásában 1996-tól megjelenő „*The Global*

²⁶ Statisztikai nyilvántartásokból, adatgyűjtésekből elérhető adatok.

²⁷ Megkérdezés útján (kérdőív, interjú stb.) keletkező adatok.

Competitiveness Report” című évkönyv. A két – közös múlttal rendelkező – kiadvány a **fejlett országokra** állapít meg versenyképességi sorrendet.

IMD World Competitiveness Yearbook

A lausanne-i International Institute for Management and Development (IMD) által évente publikált *World Competitiveness Yearbook* (WCY) megvizsgálja, és rangsorolja a nemzetek képességét arra vonatkozóan, hogyan tudnak vállalataik számára olyan környezetet megvalósítani és fenntartani, amely biztosítja versenyképességüket. Az IMD 2006-os versenyképességi rangsorában 61 országot (közte 8 régiót) vizsgált 312 ismerv szerint. A versenyképesség megragadására évek óta következetesen saját definíciójukat alkalmazzák: *„A nemzetek versenyképessége a közgazdaságtannak azon tényezők és politikák vizsgálatával foglalkozó része, amely meghatározza egy nemzet képességét a vállalkozások nagyobb értékteremtését és az állampolgárok nagyobb jólétét létrehozó és megőrző környezet fenntartására”* (Garelli 2006, 2. o., Lengyel 2003, 184. o.).

A disszertáció 1. fejezetében áttekintett, a regionális versenyképesség fogalmát leginkább befolyásoló elméleti közgazdaságtani irányzatok közül az IMD által használt fogalomkör leginkább az **új intézményi közgazdaságtan**, valamint az **evolucionista közgazdaságtan** fogalomkészletére építkezik, hiszen kiemelt hangsúlyt fektet a vizsgált térség tágan értelmezett intézményi környezetére (politikák, egyéb háttértényezők), valamint a térségben bekövetkező „gazdasági evolúcióra” (nagyobb jólét). Az IMD versenyképesség-felfogásában tetten érhetőek még az **endogén növekedésmélet** (amikor is a vizsgált térség belső adottságait tekinti a növekedés hordozójának), valamint a **keynes-i közgazdaságtan** (intervenciós politikák) bizonyos fogalmai is. A szintén az 1. fejezetben bemutatott RCC-modell logikája szerint az IMD World Competitiveness Yearbook vizsgálati alapegységei, az országok elsősorban komparatív előnyök realizálása által növelhetik versenyképességüket.

Lényeges, hogy az IMD felfogása teljes mértékben makroökonómiai szemléletet tükröz. Az alkalmazott mutatószám-rendszer egyaránt tartalmaz a gazdaság múltbeli, mérhető teljesítményét nyomon követő indikátorokat (ex post), valamint a gazdasági teljesítmény növelésére, a „versenyben való helytállás képességére” utaló (ex ante) indikátorokat.

A vizsgálat módszertana fő logikai elemeit tekintve évek óta változatlan, azonban bizonyos apró módszertani finomítások, a változók számának bővítése, újabb országok

bevonása stb. évről-évre megfigyelhető. A 2006-os módszertan szerint a 312 változót négy ún. fő faktorba sorolták (McCauley 2006):

1. gazdasági teljesítmény,
2. kormányzat hatékonysága,
3. üzleti szféra hatékonysága,
4. infrastruktúra.

A négy tényezőcsoport elkülönítése alapján megállapítható, hogy az IMD szerint a versenyképesség több, mint mutatókkal mérhető gazdasági teljesítmény. A gazdasági környezetet leíró másik három tényezőcsoport elemeinek többsége olyan háttértényezők (kormányzati adminisztráció hatékonysága, az oktatás minősége, avagy a munkaerő termelékenysége, a technológiai infrastruktúra fejlődése), amelyek a gazdasági teljesítménnyel csak lazább kapcsolatban állnak (3.2. táblázat).

3.2. táblázat A versenyképességre ható tényezők csoportjai az IMD vizsgálataiban

<i>Gazdasági teljesítmény (77 adat)</i>	<i>Kormányzat hatékonysága (72 adat)</i>	<i>Üzleti szféra hatékonysága (68 adat)</i>	<i>Infrastruktúra (95 adat)</i>
1. Belföldi gazdaság 2. Nemzetközi keresk. 3. Külföldi befektetések 4. Foglalkoztatottság 5. Árak	1. Közpénzügyek 2. Költségvetési politika 3. Intézményrendszer 4. Gazdasági törvénykezés 5. Társadalmi szerkezet	1. Termelékenység 2. Munkaerő-piac 3. Pénzügyek 4. Váll. vezetési gyakorlat 5. Attitűdök és értékek	1. Alap infrastruktúra 2. Technológiai infrastr. 3. Tudományos infrastr. 4. Eü. infrastr és körny. 5. Oktatás

Forrás: McCauley (2006).

Módszertanuk szerint minden egyes főfaktort 5-5 további alfaktorra bontanak annak érdekében, hogy a főfaktorban definiált terület minden szegmensét külön-külön meg tudják vizsgálni (5. táblázat). Így a WCY összesen 20 alfaktort tartalmaz, mely magában foglalja a több, mint 300 változót, azonban ezek a változók nem egyenletesen oszlanak el az alfaktorok között.

Az egyes változókhoz tartozó adatokat az eltérő mértékegységek kiküszöbölése miatt első lépésben standardizálják, ezáltal az így kapott értékek közvetlenül összegeezhetők az adott tényezőt jellemző pontszámmá. Attól függetlenül, hogy egy alfaktor hány változót tartalmaz, minden alfaktor azonos, 5%-os súllyal szerepel a modellben. Lényeges, hogy az alapadatok között egyaránt találhatók ún. kemény adatok és ún. puha adatok:

- **Kemény adatok** alatt az egyes országok hivatalos statisztikai rendszere által gyűjtött és közreadott adatokat, információkat értjük (amelyek mindegyik vizsgált országban rendelkezésre állnak). A felhasznált adatok kétharmada ebbe a csoportba tartozik.

- **Puha adatnak** minősül a 61 ország (régió) 4 055 gazdasági szakértőjétől beérkezett kérdőív kb. 100 információja. Ezen adatok összegyűjtésében az IMD világszerte elhelyezkedő 58 partnerintézete nyújt segítséget.

Vannak olyan változók a rendszerben, amelyeket bizonyos háttér folyamatok értékelésére használnak fel, azonban a komplex versenyképességi rangsor összeállításához már nem (pl. a 15 éven aluliak aránya a népességen belül). Így összességében a versenyképességi rangsor kb. 250 adat alapján készül, míg a többit az egyes országok egyedi elemzéséhez használják fel.

Lényeges, hogy a vizsgálat outputja nem csak a végső versenyképességi rangsor, hanem főfaktoronként és alfaktoronként is közölnek rangsorokat, amelyeken belül külön veszik a 20 millió főnél nagyobb és kisebb népességű országokat (régiókat). Továbbá országonként közlik az elmúlt öt évre a fontosabb tényezők és mutatók időbeli alakulását is.

A fentebbi mutatókat döntően országokra adják meg, azonban régiókra, sőt részben lokális térségekre is adaptálható a módszer, amennyiben a makrogazdasági szintű információkat elhagyjuk. Bizonyos kompromisszumokkal lokális térségekre is mérhető, pl. a gazdasági teljesítmény, a regionális/helyi kormányzat, illetve a helyi üzleti szféra hatékonysága, az infrastruktúra kiépültsége és egyéb hagyományos mutatók. Az is megszívlelendő, hogy nemcsak statisztikailag megadható, hanem kérdőívvel begyűjtött szubjektív véleményeket is aggregálnak, ugyanis az üzleti, befektetői döntések tényezői sok esetben nem mérhetők mennyiségi mutatókkal. Ráadásul ezeket a véleményeket a statisztikailag mérhető adatokkal egyenrangúként kezelik. Az elemzés további pozitívuma, hogy a versenyképességet a kimutatott gazdasági teljesítménynél bővebb fogalomként fogják fel, azonban az IMD által használt versenyképességi definíciót túl általánosnak, elnagyoltnak, az elemzés alapegységét (nemzetek) tekintve pedig nagyon leszűkítettnek érzem ahhoz, hogy a dolgozat tárgyát képező kistérségi elemzés alapjául szolgáljon. Az is lényeges, hogy népességük száma alapján elkülönítik az országok két csoportját, azaz elfogadják a „**kritikus tömeg**” jelentőségét, amely gondolat alacsonyabb aggregációs szinten is felhasználható, amit a dolgozat 5. fejezetében az urbánus-rurális alaptípusok elkülönítésénél figyelembe kell venni.

WEF The Global Competitiveness Report

A World Economic Forum (WEF) évente publikál összehasonlító elemzést (*Global Competitiveness Report*), melyben országok versenyképességét vizsgálja és rangsorolja. A

WEF szerint az országok versenyképességének mérésekor a fő kérdés a termelékenység szintjére és növekedési ütemére ható tényezők vizsgálata. A genfi/davosi Világgazdasági Fórum éves jelentése éveken keresztül két indexet közölt az országok versenyképességi rangsoráról: **Növekedési Versenyképességi Indexet** és **Üzleti Versenyképességi Indexet**. A makroökonómiai felfogásban készült 2006. évi jelentésben a korábbi évek gyakorlatától eltérő módon ugyanazon versenyképességi fogalmat alkalmazzák a két index vonatkozásában: „*Nemzetek versenyképessége alatt azon tényezők, politikák és intézmények összességét értjük, amelyek egy ország termelékenységének a szintjét meghatározzák.*” (WEF 2006, 9. o.).

Ezen versenyképességi felfogás elsősorban **új intézményi elemeket** tükröz, hiszen a vizsgált ország tágan értelmezett intézményi háttérének kiemelt szerepet tulajdonít a vizsgált ország versenyképességének alakulásában. A politikák bármilyen intervenciók jellege már **keynes-i** irányokba is elviszi az értelmezést, és nyilván a térség belső adottságaira való támaszkodás az **endogén növekedési elmélet** fogalmainak használatát is feltételezi. Mivel a vizsgálat alapegységei országok, ezért az RCC-modell értelmében elsősorban komparatív előnyeik növelése révén növelhetik versenyképességüket. A termelékenység középpontba állítása pedig az elméleti közgazdászok (pl. Krugman, Samuelson) álláspontjának elfogadására utal.

A Global Competitiveness Report 2006-2007 módszertani újdonsággal szolgált, ugyanis az eddig publikált növekedési indexet felváltotta az ún. **Globális Versenyképességi Index** (GCI: Global Competitiveness Index). A módszertani váltást az egyre erősödő globalizációs folyamatok hatására felértékelődő nemzetközi kapcsolatok, valamint az elemzésbe bevont országok nagy mértékű heterogenitásával indokolja a WEF. Ezen kívül a régi indexek módszertana nem volt képes olyan lényegi tényezők hatásait kellően szofisztikáltan kimutatni, mint pl. a munkaerőpiac hatékonysága, mely a termelékenység növekedésének egyik kiemelkedő befolyásoló tényezője. Ugyancsak hiányoztak a régi módszertanból az egészségügyi indikátorok, amelyek főként az afrikai országok elemzési körbe vonásával váltak lényeges vizsgálati szemponttá, de szintén a munkaerő állapotát mutatják. Az alapinfrastruktúra kifinomultabb mérése is alapvető igényként fogalmazódott meg az új indexszel kapcsolatban. Az új index Sala-i-Martin professzor elképzeléseinek megfelelően kilenc pillérből áll, melyek megfelelő kombinációja három alindexet definiál (WEF 2006):

Alapkövetelmények alindex:

1. pillér: Intézmények,
2. pillér: Infrastruktúra,
3. pillér: Makroökonómia,
4. pillér: Egészségügy és oktatás.

Hatékonyágfokozók alindexe:

5. pillér: Felsőoktatás és képzés,
6. pillér: Piaci hatékonyság (termékpiac, munkaerőpiac, pénzpiac),
7. pillér: Technológiai felkészültség.

Innováció és kifinomultság alindex:

8. pillér: Üzleti kifinomultság,
9. pillér: Innováció.

Lényeges továbbá, hogy a GCI három alindexe alapján a WEF három versenyképességi csoportba (tényezővezérelt, hatékonyságvezérelt, innovációvezérelt) rendezi a 125 vizsgált országot, mely tipizálás mindenképpen figyelemre méltó a kistérségek kutatásánál is²⁸! A WEF mozgó súlyozást alkalmaz, ami azt jelenti, hogy az egyes alindexek eltérő súllyal szerepelnek a három versenyképességi típusnál. Az elemzés végeredményeképpen nem csak a végső GCI-rangsort közlik, hanem a három alindex szerinti, sőt, a kilenc pillér szerinti rangsort is. Módszertani szempontból lényeges továbbá, hogy a WCY-hoz hasonlóan a GCR is egyaránt tartalmaz kemény és puha adatokat a több, mint 100 mutatót felsorakoztató, ex post mutatókat tartalmazó indikátorkészletében.

Az Üzleti Versenyképességi Index (BCI: Business Competitiveness Index) módszertana az elmúlt években nem változott: a mikrogazdasági ex ante alapokból kiindulva az Üzleti Versenyképességi Index két alindexből áll: az egyik a **vállalati működés és stratégia alindexe**, míg a másik a mikrogazdasági üzleti környezet, pontosabban a **nemzeti üzleti környezet alindexe**. A nemzeti üzleti környezetet a rombusz-modell írja le, amely négy egymáshoz kapcsolódó determinánsból áll. A kérdőív 13 nagyobb kérdéscsoportjában találhatók a két alindexhez felhasznált kérdések, a rombusz-modell négy determinánsának elemzéséhez szükséges információkat utólag rendszerezték (3.3. táblázat).

A felmérés során kapott adatok között fellépett a multikollinearitás, Porter (2003) a változókból két mesterséges indexet, főkomponenst definiált, majd a GDP értékét magyarázta

²⁸ A WEF tipizálását a 2. fejezetben tárgyaltuk részletesebben.

ezen két főkomponens segítségével egy lineáris regressziós modellben. A két mutató súlyát a regressziós együtthatók segítségével határozta meg. A két alindexből súlyozással készítették egy végleges **Üzleti Versenyképességi Indexet**: a mikrogazdasági üzleti környezet minőségére kapott alindexet 0.63-al, a vállalati működés és stratégia kifinomultságát jelző alindexet 0.37-es súllyal vették figyelembe. Az így nyert index, mint egyesített rangsor és az egy lakosra jutó GDP között szoros a kapcsolat, a GDP szóródásának 81 %-át ez az index megmagyarázza. Véleményem szerint az index érdemben felhasználható nemcsak az országok, hanem régiók és kistérségek versenyképességének értelmezéséhez, mivel a versenyelőnyök egyes mikrogazdasági tényezői (a rombusz determinánsai) szerepe régióként elemezhető.

3.3. táblázat Az Üzleti Versenyképességi Index alindexei és fontosabb mutatóik

<i>Vállalati működés és stratégia alindex</i>	
Termelési folyamat kifinomultsága	Értéklánc megjelenése
Versenyelőnyök természete	Nemzetközi piacok nagysága
Vezetői tréningek gyakorisága	Vevőorientáltság szintje
Marketing fontossága	Professzionális menedzsment iránti bizalom
Innovációs kapacitás	Regionális eladások jelentősége
Vállalati K+F kiadások	Külföldi technológiai licencek elterjedtsége
<i>Nemzeti üzleti környezet alindex</i>	
<i>Tényező (input) feltételek</i>	
Műszaki infrastruktúra: vasút minősége, kikötők minősége, repülőterek minősége, elektromos ellátás minősége, telefon/fax hálózat minősége, mobiltelefonok, Internet használat	Humán erőforrások: menedzsment iskolák minősége, állami iskolák minősége, matematikai és természettudományos képzés színvonala
Közigazgatási infrastruktúra: rendőrségi védelem a cégeknek, bíróság függetlensége, startup cégek, adminisztratív támogatása	Technológiai infrastruktúra: szabadalmak száma, kutatók és mérnökök, tudományos kutatóintézetek minősége, egyetemi-ipari együttműködés, szellemi jogvédelem
	Tőkepiacok: pénzpiacok kifinomultsága, kockázati tőke, helyi részvénytőke
<i>Keresleti feltételek</i>	
Vásárlók kifinomultsága	Fogyasztóvédelmi szabványok
Legújabb termékek vásárlói elfogadása	Információ technológiához kapcsolódó törvények
Fejlett technológiák kormányzati támogatása	Szigorú környezetvédelmi szabályozás
<i>Támogató (kiszolgáló) és kapcsolódó iparágak</i>	
Helyi beszállítók minősége	Termelési együttműködés kiterjedtsége
Klaszter-fejlesztés helyzete	Helyi beszállítók száma
Modern gépek, eszközök helyi elérhetősége	Alkatrészek és részegységek helyi elérhetősége
Specializált kutatási és képzési szolgáltatások helyi elérhetősége	
<i>Vállalati stratégia és versengés összefüggései</i>	
Ösztönzők:	Verseny:
Kormányzati támogatások elherdálása	Helyi verseny intenzitása
Kormányzati hivatalok döntéseiben a kedvezményezettség elterjedése	Helyi bázisú versenytársak gyakorisága
Munkavállalók-munkaadók együttműködése	Antitröszt politika hatékonysága
Nagyvállalati vezetés hatékonysága	Nagyvállalati tevékenység decentralizálása
	Többi cég illegális/tiszteletlen tevékenységének átháramló költségei
	Vámtarifa liberalizáció

Forrás: Lengyel (2003, 199. o.)

Az IMD évkönyvéhez hasonlóan a WEF jelentése is tartalmaz olyan mutatókat, amelyek csak nemzetgazdasági szinten értelmezhetők, azonban a mutatók többsége regionális és alacsonyabb területi szinten is elérhető. Figyelemre méltónak ítéljük meg az elemzésben a **puha** (kérdőív segítségével gyűjtött) adatok szignifikáns súllyal történő szerepeltetését, amely kiválóan alkalmas a kemény adatok által kevésbé, vagy egyáltalán nem mérhető folyamatok, tendenciák feltérképezésére.

A WEF által alkalmazott versenyképességi definíciót csak **korlátozottan tartom alkalmasnak arra**, hogy kistérségi elemzés alapjául szolgáljon. Egyrészt kizárólagos aggregációs szintként a nemzeteket jelöli meg, tehát regionális, vagy lokális térségi vizsgálathoz ez alapján nem alkalmazható. Másrészt – nyilván Porter munkásságának hatására – a versenyképességet a termelékenységre szűkíti le, aminél mindenképpen tágabb felfogásban gondolok a versenyképesség fogalmára. A definíció új intézményi, keynes-i, endogén szemlélete azonban mindenképpen követendő példának tűnik első megközelítésben.

A módszertanból egyértelműen **a rombusz-modellre, mint elméleti keretre való támaszkodást**, valamint az **indikátorok súlyozására tett kísérletet** tartom a létre hozandó modell szempontjából kiemelten lényegesnek. Mindkét elemre nagy mértékben támaszkodni kívánok mind a modellépítés során, mind pedig az empirikus elemzés során a súlyozási módszer kidolgozásakor.

Az Egyesült Királyság versenyképességi vizsgálatai

Az Egyesült Királyság Ipari és Kereskedelmi Minisztériuma (DTI) által publikált versenyképességi jelzőszámok országok versenyképességének összehasonlítására hivatottak. Ezen kívül rávilágítanak az ország erősségeire és gyengeségeire, s felhívják a kormány figyelmét a cselekvésre. A makroökonómiai szemléletű, az általuk használt versenyképességi fogalmat pontosan nem definiáló kiadvány legfrissebb verziója 2006. márciusában jelent meg **UK Productivity and Competitiveness Indicators 2006** címmel (DTI 2006a).

Az áttekinthetőséget elősegítendő, az általuk használt mutatókat átfogó csoportokba sorolták. A kiadvány módszertani érdekessége, hogy szinte évről-évre csökkentik a felhasznált indikátorok számát. A 2001-es kiadáshoz képest először 2003-ban csökkentették a mutatók számát 41-ről 32-re, majd 2006-ban 29-re annak érdekében, hogy az áttekinthetőséget elősegítsék, és a kormányzati politikát a megfelelő területekre fókuszálják. Az indikátorok együttesen írják le a térség versenyképességét (3.4. táblázat), tehát

adatsűrítésre nem látunk példát (DTI 2006a). Ez azért nem zavaró, mert a módszertan **egyszerű statisztikai módszereket** használ, amelynek lényege, hogy az Egyesült Királyságot mind a 29 mutató ismérvértékei szerint összehasonlítják az Egyesült Államok, Németország és Franciaország ugyanezen mutató szerint felvett értékével, és minden indikátor értékeit több évre visszamenőleg értékelik minden egyes jelentésben²⁹. Az évenkénti összehasonlíthatóság kritériuma így kiadványonként érvényesül, de a kiadványok között már nem feltétlenül.

3.4. táblázat A DTI 2006-os országos szintű versenyképességi indikátorai

<i>Főcsoportok</i>	<i>Indikátorok</i>
Eredménymutatók	1. GDP/fő 2. Foglalkoztatottsági ráta 3. GDP/foglalkoztatott 4. GDP/ledolgozott munkaóra
Beruházási mutatók tényezőcsoportja	5. A GDP növekedésének volatilitása 6. A rövid távú kamatlábak volatilitása 7. Üzleti beruházások a GDP %-ában 8. Kormányzati beruházások a GDP %-ában
Innovációs mutatók tényezőcsoportja	9. Publikációk egy lakosra jutó száma 10. Hivatkozások egy lakosra jutó száma 11. Teljes K+F kiadások a GDP %-ában 12. Üzleti K+F kiadások a GDP %-ában 13. Megadott szabadalmak száma az USA-ban/1 000 000 lakos 14. Az innovációban aktív vállalkozások azon aránya, amely technológiai innovációs kooperációban vesz részt 15. A bevétel termékfejlesztésre fordított része
Képességre vonatkozó mutatók tényezőcsoportja	16. A 25-64 éves népesség legmagasabb iskolai végzettsége 17. A gazdaságilag aktív népesség képzettségi szintje 18. Menedzsment képességek
Vállalkozásokra vonatkozó mutatók tényezőcsoportja	19. Vállalkozói kultúra indexe 20. A vállalkozásindítás költsége 21. A vállalkozásindítás időszükséglete 22. Kockázati tőkebefektetések a korai szakaszokban 23. Kockázati tőkebefektetések a felfutási és későbbi szakaszokban 24. Teljes vállalkozási aktivitási index 25. Nemek szerinti vállalkozásalapítás 26. A termelékenység növekedése a vállalkozások nagysága szerint
A versenypiaci környezetre vonatkozó mutatók tényezőcsoportja	27. Gazdasági nyitottság a termékek és a szolgáltatások piacán 28. Termékpiaci korlátozások 29. A verseny indexe

Forrás: DTI (2006) alapján saját szerkesztés

A jelentés módszertani értelemben igen **precíznek** tekinthető, hiszen minden egyes mutatónál definiálják annak pontos adattartalmát és adatforrását, valamint megadják a számítások pontos módszertanát. Kiemelik, hogy a **versenyképesség nagyon sokrétű**

²⁹ Az országok versenyképességét elemző jelentős nemzetközi jelentések közül elemzési eszköztárában a DTI anyagához hasonlít leginkább a 2006-ban kiadott magyar Versenyképességi Évkönyv abban az értelemben, hogy bizonyos mutatók mentén összehasonlítja Magyarországot jórészt hasonló gazdasági fejlettségi szinttel jellemezhető országokkal (GKI 2006). A versenyképesség fogalmát a dokumentum külön nem definiálja, a mutatók kiválasztását külön nem indokolja, azok pontos adattartalmát nem közli. Az elemzés módszertani értelemben nem hozott újdonságot, így bővebben nem tárgyalom.

fogalom, ezért csak árnyalt mutatórendszerrel lehet megbecsülni, továbbá hogy a versenyképesség mérése szándékosan eklektikus, mivel nincs olyan mérték, amely a releváns gazdasági teljesítmény összes lényeges dimenzióját meg tudná mérni (Lengyel 2003).

Megállapítható, hogy az alkalmazott indikátorkészletben mind a versenyképességi cylinder, mind a versenyképességi fa, mind pedig a piramis-modell bizonyos elemei felfedezhetőek, azonban teljes egészében egyik demonstrációs modellre sem illeszkedik az indikátorkészlet, holott pl. a Cambridge-i Egyetemen kidolgozott versenyképességi cylinder eredményeit a brit vizsgálatban figyelembe lehetett volna venni. Az indikátorkészlet mindenestre tükrözi azon komplexitást, amely mindhárom modell sajátja. A GDP és a foglalkoztatottság nevesítetten csak a piramis-modellben és a versenyképességi cylinderben jelenik meg, a versenyképességi fa legfelső ágán elnagyoltan „jólét”-ről beszélnek. A többi tényezőcsoport mutatói ugyan se nem átfedésmentesen, se nem hézagmentesen, de többé-kevésbé a három modellben megtalálhatóak. Mivel országokat hasonlít össze, így az RCC-modell értelmében ebben az esetben is a komparatív előnyök jelentősége felülreprezentált a kompetitív előnyökkel szemben.

Az Egyesült Királyság versenyképességi jelentései részben a **versenyképesség mérése**, részben a több év alatt felhalmozódott **statisztikai tapasztalatok**, részben az **új gazdasági folyamatok beépítése** miatt érdemelnek figyelmet. Kiemelten fontos és alkalmazandó az egyes mutatók **pontos adattartalmának** közlése, amelynek segítségével az olvasó számára egyértelműen világossá válik az egyes alkalmazott indikátorok mögött meghúzódó pontos statisztikai adatgyűjtés és számítási mód. Mindenképpen lényeges a DTI azon törekvése is, hogy az áttekinthetőség érdekében évről-évre csökkentik a modell változóinak a számát. Az indikátorkészlet részben alkalmazható regionális, illetve lokális térségi elemzésekre, a módszertan alkalmas alacsonyabb aggregációs szintű területi egységek versenyképességének vizsgálatára is.

FORFÁS Annual Competitiveness Report

Írország Nemzeti Versenyképességi Tanácsa 2006. októberében publikálta éves versenyképességi jelentését **Annual Competitiveness Report 2006** címmel, amely a sorban már a kilencedik. A DTI fentebb bemutatott kiadványához hasonlóan egy makroökonómiai szemléletű, benchmarking jellegű jelentésről van szó, amelyben Írországot 135 versenyképességi indikátor alapján 16 országhoz hasonlítják. Az indikátorokat komoly

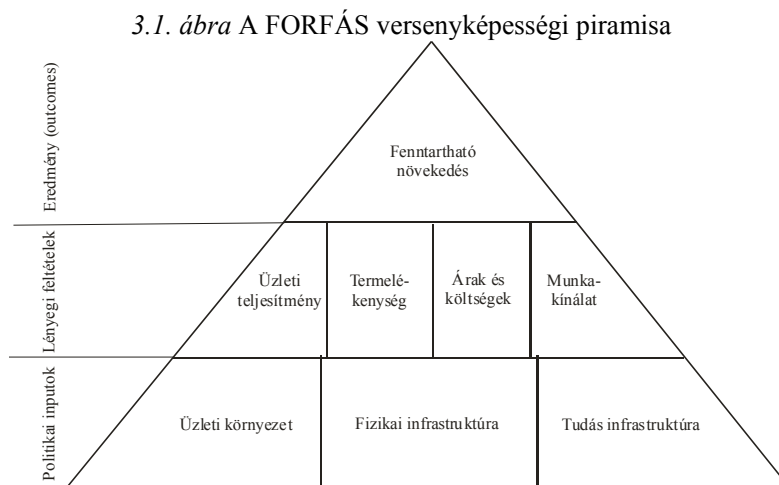
nemzetközi adatbázisokból származtatják, így felhasználják az OECD, az Eurostat, az IMD World Competitiveness Yearbook, a WEF Global Competitiveness Report, a GEM Report, valamint az UNCTAD World Investment Report publikált adatait (Forfás 2006). A makroökonómiai felfogású jelentés saját versenyképességi fogalmat használ, amelyet azonban évről-évre pontosítanak. A 2006-os jelentés szerint: „*a nemzeti versenyképesség mindazon tényezők összessége, amelyek hatással vannak az ír cégek azon képességére, hogy a nemzetközi piacokon versenyezzenek, ezáltal megteremtik a lehetőséget Írország lakói számára életszínvonaluk növelésére*” (Forfás 2006).

A definíció megítélésünk szerint az **endogén növekedési elmélet**hez, valamint a **gazdasági bázis-elmélet**hez köthető elsősorban, hiszen az országon belül található erőforrásokra támaszkodva a nemzetközi versenyben való sikeres részvételt tekintik alapvető szempontnak. Az 1998 óta évente közzétett jelentés évről-évre változó indikátorkészlettel és szerkezetben készül. A felhasznált indikátorok száma erős ingadozást mutat: 2000-ben elemzett 160 mutató³⁰ előbb 95-re csökkent, majd 128-ra, aztán 143-ra nőtt, 2005-ben már 171 mutató felhasználásával készült a jelentés, míg a legfrissebb, 2006-os verzió 135 indikátor felhasználásával készült, ami az egyes évek jelentései közötti összehasonlítást jelentősen megnehezíti.

A jelentés készítői folyamatosan törekedtek arra, hogy az indikátorok kiválasztását valamilyen elméleti konstrukcióval alá tudják támasztani. Többféle megközelítés és ábrázolási mód után 2004-ben publikálták először azt a versenyképességi piramist, amely a **Lengyel-féle piramishoz hasonló logika** szerint, de eltérő alkotóelemekkel próbálta rendszerezni a versenyképességre ható tényezőket (Lengyel 2003). A Forfás-piramisban az **input – output – outcome** logika korlátozottan, de érvényesül: az alsó szinten találhatóak az inputok, de a középső szinten az outputok (termelékenység) keverednek az inputokkal (munkakínálat), viszont a legfelső szinten az outcome (fenntartható növekedés) tisztán megtalálható. A Forfás-piramis alkotóelemei leginkább a versenyképességi cylinderhez hasonlíthatóak, hiszen az inputok és az eredmény teljes egészében, míg a középső szint részlegesen megfeleltethető a versenyképességi cylindernek. A versenyképességi fával csak a fenntarthatósági kritérium, valamint az inputokban (gyökerekben) való némi hasonlóság a közös pont.

³⁰ Az indikátorkészlet egyaránt tartalmaz ex post, és ex ante mutatókat

A Forfás 2005-re is és 2006-ra is jelentősen átalakította a piramist, melynek csúcsa³¹ változatlan maradt, középső részét és talapzatát viszont teljesen átszerkesztették. Talán a legjelentősebb változás a modellben a tudásalapú gazdaság kihívásaira való reagálás, a tudásinfrastruktúra önálló építőelemként való szerepeltetése (3.1. ábra).

Forrás: Forfás (2006, 14. o.) alapján saját szerkesztés

A jelentés **egyszerű statisztikai** módszertannal dolgozik. A piramist felülről lefelé haladva vizsgálják, építőelemként különböző számú indikátort definiálva grafikonokon szemléltetik Írország mutatónként elfoglalt relatív helyzetét a 16 benchmark országhoz viszonyítva. A kiválasztott országok között egyébként 6 euró-zóna-ország, 6 további EU-tagország (közte 2 új tagállam³²) és 4 nem európai ország található. A jelentés a grafikonos ábrázolásnál mélyebb elemzésre nem vállalkozik, az adatokat egyenként felhasználva tesz megállapításokat, míg adatsűrítésre, rangsorolásra stb. nem látunk kísérletet. A felvázolt modell logikájának követése, mint zárt rendszer adta keret azonban követendő elgondolásnak tűnik a regionális versenyképesség mérésének modellépítése szempontjából.

A Forfás jelentéséből a felhasznált **adatok igen széles köre** tekinthető követendő példának a magyar kistérségek versenyképességi elemzése során. Módszertani értelemben kifogásolható azonban az indikátorok számának és körének évről-évre történő jelentős változtatása, hiszen az évenkénti összehasonlítást jelentősen megnehezíti, adott esetben **lehetetlenné teszi**. Az alkalmazott versenyképesség-fogalom csak országokra vonatkozik, ezen kívül túl általános, így régiókra nehezen alkalmazható. Mindenképpen követendő

³¹ Ezen értelmezés szerint a versenyképesség sikerének mértéke a fenntartható növekedés, ez szerepel a piramis csúcsában (Forfás 2006).

³² Az elemzésbe bevont két új tagállam egyike Magyarország.

azonban az alkalmazott módszer **zárt rendszere**, melyben a kimondott definíciót következetesen alkalmazva, egy modell alkotóelemeit indikátorokkal leképezve jutnak el a végeredményig. Az egyszerű statisztikai elemzések alkalmazásának módszerét nem kívánom követni, hiszen – reményeim szerint – a regionális versenyképesség többváltozós adatelemzési módszerek alkalmazásával korrekt módon vizsgálható.

3.2. A regionális versenyképesség mérése

Lengyel Imre (2003) kiemeli, hogy az országok versenyképességére vonatkozó makroökonómiai eredményeknek csak **egy része alkalmazható a régiókra**, hiszen regionális szinten hiányoznak olyan intézmények (pl. önálló gazdaságpolitika), amelyek országos szinten léteznek. Kétféle szemlélet figyelhető meg a szakirodalomban: az egyik a régiót, mint egy „kis nyitott országot” feltételezi, míg a másik a régióban levő vállalatok versenyképességének összegzéséből (exportpiaci részesedéséből, termelékenységből), a vállalati versenyelőnyökből, azaz lényegében mikrogazdasági szemléletből indul ki (Lengyel 2003). A két szemlélet közül a makroökonómiai felfogás elsősorban a regionális versenyképesség mérésére, míg a mikrogazdasági alapállás inkább a régiók versenyképességének javításakor hasznosítható. Mindez kapcsolatba hozható az 1. fejezetben bemutatott RCC-modell logikájával is: a komparatív előnyök jellemzően nagyobb aggregációs szinten (‘metropolitan’ régió, nemzetgazdasági szint) jelentkeznek, ezzel szemben a kompetitív előnyök regionális/lokális és vállalati szinten (Budd – Hirmis 2004).

A regionális versenyképesség mutatórendszere az Egyesült Királyságban

Az országok versenyképességét feldolgozó előző fejezetben láthatattuk az Egyesült Királyság Ipari és Kereskedelmi Minisztériumának (DTI) nemzetgazdaságokra vonatkozó versenyképességi indikátorait és módszertanát. A DTI azonban a regionális szint (NUTS-2) versenyképességének vizsgálatára külön mutatószámrendszert dolgozott ki és jelentet meg meghatározott időközönként, évente két alkalommal. A versenyképesség fogalmát a 2002-es vizsgálatban definiálta: *„a régiók azon képessége, hogy magas jövedelmet és foglalkoztatottsági szintet érjenek el, miközben ki vannak téve a hazai és nemzetközi versenynek”*. (Lengyel 2003, 266. o.). Megfigyelhető, hogy ez a definíció lényegében az egységes versenyképességi definícióra építkezik, azonban a vizsgálat alapegységét regionális szintre specifikálja, és kevésbé pontosan fogalmaz.

A disszertáció írásának időpontjában elérhető legfrissebb verzió 2006. júliusában jelent meg **Regional Competitiveness & State of the Regions**³³ címmel. A kiadvány fő célja a fenntartható gazdasági fejlődés folyamatának, a szakértelemnek (szaktudásnak) és a társadalmi megújulásnak a mérése, egyúttal értékelve a regionális fejlesztési ügynökségek tevékenységét is.

Az ex post és ex ante **mutatókat öt szekcióba rendezték**: átfogó versenyképesség, munkaerőpiac, hátrányos társadalmi helyzet, üzleti fejlődés, valamint föld és infrastruktúra. A néhány évvel korábbi jelentések átfogó versenyképességi mutatói nagyjából megmaradtak, de a többi mutatócsoport (szekció) megváltozott, előtérbe kerültek a régiók társadalmi helyzetét visszaadó jelzőszámok. Az átfogó versenyképességi mutatók a gazdasági növekedést, munkatermelékenységet, a feldolgozóipar kibocsátását, az exportot, a háztartások nettó jövedelmét fejezik ki, amelyek a gazdasági fejlődés széles körben elfogadott jelzőszámai. Viszont a foglalkoztatottság már inputjellegű mutatóvá vált, és külön szekciót alkotnak a hátrányos társadalmi helyzet indikátorai. A kiválasztott mutatók úgy tűnik, hogy széles körű elfogadást nyertek, hiszen a 2005-ös verzióhoz képest 2006-ra egyetlen helyen sem változtattak rajtuk (3.5. táblázat).

3.5. táblázat A DTI 2006-os regionális versenyképességi indikátorai

<i>Szekciók</i>	<i>Indikátorok</i>
Átfogó versenyképesség	1. Egy főre jutó bruttó hozzáadott érték (GVA) és a háztartások egy főre jutó nettó jövedelme. 2. Munkatermelékenység a feldolgozóiparban, szolgáltatásokban és a többi ágazatban. 3. Hazai és külföldi tulajdonú feldolgozóipari cégek kibocsátásai és befektetései. 4. Termékek és szolgáltatások exportja.
Munkaerőpiac	5. Bruttó átlagbérek. 6. Foglalkoztatottság. 7. Munkanélküliség. 8. Munkanélküli segély. 9. Oktatás és szakképzés.
Hátrányos társadalmi helyzet	10. Jövedelem kiegészítések, támogatások. 11. Jövedelem egyenlőtlenségek.
Üzleti fejlődés	12. Cégalapítás és túlélési ráta. 13. Teljes vállalkozói aktivitás 14. K+F és a csúcstechnológiai, valamint technológia-igényes iparágakban való foglalkoztatottság.
Föld és infrastruktúra	15. Közlekedés. 16. Telephely vásárlás és ingatlan bérleti költségek. 17. Üresen álló és gazdátlan földek újrahasznoítása.

Forrás: DTI (2006b) alapján saját szerkesztés

³³ A kiadvány két korábbi elemző munka összevonásával jött létre: a Regionális Versenyképességi Mutatók (Regional Competitiveness Indicators) kiadványt a DTI jelentette meg az Office for National Statistics (Nemzeti Statisztikai Hivatal) és más kormányzati szervekkel közösen. Először 1998-ban adták ki, általában évente kétszer jelent meg (májusban és októberben). Ezt a kiadványsorozatot 2003-ban összevonták a Regionális Fejlesztési Ügynökség (RDA: Regional Development Agency) „A régió állapota: kulcsmutatók” ('State of the Region' Core Indicators) kiadvánnyal (DTI 2006b).

A jelentésben tehát 17 mutatót ismertetnek, mindegyiket több kapcsolódó adatsorral, grafikonokkal illusztrálják. Az indikátorok lokális térségek szintjén is számíthatók, így az indikátorkészlet elméletileg alkalmas lokális térség szintű versenyképességi elemzés keretként funkcionálni. Az indikátorkészlet leginkább a versenyképességi cylinder logikáját követi, azonban a hátrányos társadalmi helyzet szekciójának leválasztása inkább a versenyképességi fával való kapcsolat irányába mutat. Külön kiemelhető, hogy az egy főre jutó GDP helyett - ami megyei szintnél alacsonyabb aggregációs szintre nem érhető el – a vállalati adatokból számítható egy főre jutó bruttó hozzáadott érték (GVA) mutatóját használják, amely jelentősen megkönnyíti az indikátorkészlet esetleges lokális térségekre történő adaptálását.

Regionális versenyképesség mérése Washington Államban

A Puget Sound regionális fejlesztési tanács által 2006. novemberében publikált **Puget Sound Regional Competitiveness Indicators 2006-2007** című tanulmány 20 gazdasági és társadalmi indikátor segítségével tesz kísérletet a regionális versenyképesség mérésére, annak *pontos definiálása nélkül*. Puget Sound egy ‘metropolitan’ régió az Egyesült Államokban, Washington Államban, melynek központja Seattle. Az alkalmazott módszertan egyszerű: statisztika mutatókkal összehasonlítja Puget Sound régiót öt hasonló Egyesült Államokbeli ‘metropolitan’³⁴ régióval (San Francisco Bay Area, San Diego, Denver, Phoenix, Minneapolis-St. Paul) a 20 indikátor alapján egyenként, majd ezek alapján értékeli. Az értékelés mutatószámokként külön-külön történik mind szöveges formában, mind pedig grafikonok, táblázatok szemléletes közzétételével. Az elemzés készítői leszögezik, hogy a globális verseny által támasztott kihívásokra reagálva a következő évi jelentésben a benchmark régiók körét külföldi ‘metropolitan’ térségekkel bővítik.

A jelentés kettős céllal készült: egyrészt a 20 indikátor segítségével méri a régió versenyképességét a benchmark régiókhoz viszonyítva, másrészt pedig a 2006-os regionális gazdaságfejlesztési stratégia akciótervének nyomon követésére is hivatott. Kiemelten lényeges az elemzés azon célja, hogy hozzájáruljon a jövőbeni prioritások és cselekvéstervek megfogalmazásához. Az elemzésnek igen hasznos része az egyes mutatók **pontos adattartalmának** leírása, amely az indikátorok jelentését tisztázza.

³⁴ Az Egyesült Államokban az Office of Management and Budget statisztikai elemzések céljából 362 ‘metropolitan’ és 560 ‘micropolitan’ térséget alakított ki, melyben a lehatárolás alapja a lakosság száma, a munkaerő-ingázás nagysága és intenzitása, valamint a központi magterület népessége volt (OMB 2000).

A 20 indikátor kiválasztásánál a Puget Sound regionális fejlesztési tanács a következő alapelveket követte (PSRC 2006):

1. elérhető: az adatok megbízható, objektív forrásból származzanak,
2. kurrens: az elérhető legfrissebb adatokat tartalmazza,
3. releváns: Közösségi értékeket és érdekeket tükrözzön vissza,
4. összhang: olyan körülményeket és tevékenységeket mér, amelyekre a helyi szereplők hatással tudnak lenni, és amelyek kapcsolatban állnak a stratégiai célokkal,
5. összehasonlítható: az adat legyen elérhető a benchmark régiók vonatkozásában is,
6. érthető: széles körben megértsék és elfogadják.

A fenti hat alapelv figyelembe vételével kiválasztott 20 gazdasági-társadalmi indikátort hat alapvető tényezőcsoportba rendezték, melyek az összehasonlító elemzés alapjául szolgáltak (3.6. táblázat).

3.6. táblázat a PSRC 2006-os regionális versenyképességi indikátorai

<i>Tényezőcsoportok</i>	<i>Indikátorok</i>
Oktatás és a munkaerő	1. Negyedik kategóriájú matematikai és olvasási jártasság ³⁵ 2. Felsőoktatási ráta ³⁶ 3. Diplomások ezer lakosra jutó száma 4. A természettudományi és mérnöki diplomások ezer lakosra jutó száma 5. Munkatermelékenység
Technológia és innováció	6. K+F ráfordítások 7. Megadott szabadalmak száma 8. SBIR-díjazottak száma ³⁷
Vállalkozások és beruházások	9. Kockázati tőke 10. Kisvállalati hitelek 11. Induló vállalkozások száma/megszűnő vállalkozások száma
Üzleti klíma	12. Adók nagysága
Közlekedés és infrastruktúra	13. Utazási idő index ³⁸ 14. Közlekedésfejlesztési ráfordítások 15. Háztartások Internet-hozzáférése
Életminőség és társadalmi tőke	16. Jótékonyági adományok 17. Lakáshoz jutási lehetőségek 18. Művészeti intézmények 1000 lakosra jutó száma 19. Légszennyezettségi mutató 20. Bűncselekmények száma

Forrás: PSRC (2006) alapján saját szerkesztés

Az alkalmazott mutatószámrendszer csak jelentős adaptáció után válhat alkalmassá arra, hogy a magyar kistérségek versenyképességét leíró mutatószámrendszer alapjául

³⁵ Az Egyesült Államokban egy központilag meghatározott értékelési rendszer alapján kategóriákba sorolják a tanulók felkészültségét. Az ezen indikátor által mért szinten közepes vagy magas szintű jártasságot vesznek figyelembe (PSRC 2006).

³⁶ Azoknak az arányát *becsli* a mutató, akik a vizsgálat évében állami felsőoktatási intézmény hallgatói (PSRC 2006).

³⁷ A kisvállalatok innovációs és kutatási tevékenységét figyelemmel kísérő program (Small Business Innovation Research, SBIR) díjjal jutalmazza a kisvállalatok K+F tevékenységét (PSRC 2006).

³⁸ Az utazási idő indexet úgy számítják, hogy azt az időt, ami ahhoz szükséges, hogy csúcsforgalomban eljussanak egyik helyről a másikra elosztják ugyanezen út megtételéhez nem a csúcsforgalomban szükséges idővel (PSRC 2006).

szolgáljon. Ez főként egyes mutatók értelmezésének nehézségéből származik, amit elméletileg megkönnyíthet a jelentés korrekt adattartalom-leírása. Bizonyos mutatók (pl. negyedik kategóriájú matematikai és olvasási jártasság, SBIR-dízottak száma) magyar kistérségi szintű előállításának tranzakciós költségei aránytalanul magasak az általuk nyert valószínűsíthető információtöbbletével viszonyítva.

‘Metropolitan’ térségek versenyképességének mérése az Egyesült Államokban

A bostoni székhelyű Suffolk University egyik intézete, a Beacon Hill Institute (BHI) 2001. óta évente publikál versenyképességi jelentést, mely két aggregációs szintre, ötven amerikai állam, valamint 48 ‘metropolitan’ térség szintjére egyaránt tartalmaz indikátorokra alapozott versenyképességi vizsgálatot. Ezen versenyképességi vizsgálatot azért tartjuk jelentősnek, mert az országos szintnél alacsonyabb aggregációs szintű területi egységekre mutat be olyan módszertant, amely az egyszerű leíró statisztikai összehasonlítást meghaladja. A jelentés küldetése, hogy azonosítsa azon tényezőket, amelyek egyes térségekben lehetővé teszik a magasabb jövedelemtermelődést, míg másokat gátolnak abban, hogy ugyanezen versenyképességi szintet elérjék (BHI 2006).

A jelentés saját versenyképességi definíciót mond ki: *„akkor versenyképes egy ‘metropolitan’ térség, ha minden olyan feltétel és politika helyben van, amely biztosítja és fenntartja az egy főre jutó jövedelem magas szintjét és annak növekedését.”* (BHI 2006, 8. o.). Az 1. fejezetben elemzett elméleti közgazdaságtani irányzatok közül a BHI felfogása leginkább az **endogén növekedési elmélet**hez kapcsolódik azáltal, hogy a versenyképességet befolyásoló tényezőktől elvárja, hogy azok helyben legyenek. A definíciónak talán **evolucionista kötődése** is van azáltal, hogy a jövedelem növekedését értelemszerűen az eredeti állapotból kiindulva, a helyi feltételektől függően folyamatában kell elképzelni.

A jelentés egyértelműen mikroökonómiai versenyképességi felfogásból indul ki, ebből kifolyólag az üzleti környezet vizsgálatára helyezi a hangsúlyt. A fentebb bemutatott, országokra készülő WEF The Global Competitiveness Report mintájára a befolyásoló tényezőket a Porter-rombusz négy determinánsa alapján rendszerezik, melynek eredményeképpen összesen nyolc tényezőcsoportot, alindexet hoztak létre (3.7. táblázat).

Ezt követően a **versenyképességi index** kiszámításánál először normalizálták a változókat, hogy átlaguk 5, szórásuk pedig egységnyi legyen. A változók legkisebb értéke 0, legnagyobb értéke 10 lett. Ezt követően a nyolc alindexet az azt alkotó változók egyszerű

számítani átlagként számították ki, majd magukat az alindexeket normalizálták $\bar{x}=5$, $\sigma=1$ paraméterekkel. Ezt követően a nyolc alindex egyszerű számtani átlagának ismételt normalizált értéke adja a versenyképességi indexet, melynek legalacsonyabb mintán felvett értéke 2,57, míg legmagasabb 7,14. A jelentés szerzői kiemelik, hogy igen lényeges pontja a versenyképességi vizsgálatok módszertanának a helyes súlyozás megválasztása, azonban vizsgálatukban a legegyszerűbb, leginkább átlátható megoldást választották, így minden alindexet ugyanolyan súllyal kalkuláltak a versenyképességi index számításakor (BHI 2006).

3.7. táblázat A BHI versenyképességi vizsgálatában alkalmazott alindexek, és az azokat alkotó indikátorok

<i>Alindexek</i>	<i>Indikátorok</i>
Költségvetési és fiskális politika	18. Egy főre jutó állami és helyi adók/egy főre jutó jövedelmek 19. Kötvények kamatlába a főbb városokban és megyékben 20. Államilag meghatározott kamatláb
Biztonság	21. Erőszakos bűncselekmények 100 000 lakosra jutó száma 22. A bűnügyi index %-os változása 23. Lopások 100 000 lakosra jutó száma 24. Gyilkosságok 100 000 lakosra jutó száma
Infrastruktúra	25. Munkába járás időigénye 26. Havi lakásköltségek mediánja 27. Egy lakosra jutó utazók száma 28. Elektromossági díjak
Humán erőforrás	29. Egészségbiztosítás nélküli lakosok aránya 30. A 25 évnél idősebb felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a megfelelő korúak %-ában 31. Munkanélküliségi ráta szezonális kiigazítás nélkül 32. A szakképző intézményekbe beiratkozott hallgatók 1 000 lakosra jutó száma 33. A munkaerőként figyelembe vett felnőttek aránya 34. 1 000 élve születésre jutó csecsemőhalálozások száma 35. 1 000 lakosra jutó nem szövetségi orvosok száma
Technológia	36. Egyetemi K+F a GDP %-ában 37. Szabadalmak 100 000 lakosra jutó száma 38. Természettudományi és mérnöki diplomával rendelkező hallgatók 100 000 lakosra jutó száma 39. Tudósok és mérnökök aránya a munkaerő-piacon
Üzleti inkubáció	40. A kereskedelmi bankokban és egyéb betétgyűjtő helyeken elhelyezett betétek/egy lakos 41. Az elérhető kockázati tőke egy lakosra jutó értéke 42. Vállalkozásalapítások 100 000 lakosra jutó száma 43. Vállalkozási aktivitási index 44. Szakszervezeti tagsággal rendelkező munkavállalók aránya
Nyitottság	45. Export egy lakosra jutó értéke 46. A lakosság külföldön született részének aránya
Környezeti politika	47. Szennyezés megszüntetési beavatkozások egy négyzetmérföldre jutó értéke 48. Szennyezési index 49. Magas UV-sugárzással jellemezhető napok száma 50. Részecske szennyezés

Forrás: BHI (2006).

Az elemzés **végeredményeként egy-egy rangsor** áll elő államonként és ‘metropolitan’ térségenként, amely a versenyképességi index alapján készült. Ezen kívül a jelentés minden egyes állam, illetve ‘metropolitan’ térség vonatkozásában egy scorecard jellegű táblázatot közöl, melyben különböztetik azon változókat, amelyek relatív versenyhátrányt, illetve amelyek relatív versenyelőnyt okoznak. Azon változók, amelyek szeparált rangsorában a vizsgált térség az 1-20 ranghelyeket foglalja el, versenyelőnyt okozó változóként, míg a 30. feletti ranghelyre predesztinálnak, azok versenyhátrányt okozó változóként kerülnek a scorecardra, mégpedig a konkrét érték, és a rangszám feltüntetésével. Ennek eredményeképpen könnyen láthatóvá válik minden olyan változó, amely a térség versenyképességét javítja, és az is, amelyik rontja.

A bemutatott indikátorkészlet néhány eleme (pl. 2, 30, 31, 33, számú mutatók) kistérségi szinten egyáltalán nem értelmezhető. Nyilvánvaló továbbá, hogy több mutató sajátosan „amerikai”, pl. a szakszervezeti tagság, a szövetségi orvosok, a lakosság külföldön született aránya, vagy akár a lopások száma stb, melyek Magyarországon kistérségi szinten csak igen nagy tranzakciós költséggel lennének hozzáférhetőek. Az alkalmazott definíciót ugyan ‘metropolitan’ térségekre értelmezik, de endogén kötődése, valamint a jövedelemnövekedés, mint végcél elvárása közel áll az általunk vallott versenyképességi filozófiához, azonban alaposságában és komplexitásában elmarad attól. A BHI által alkalmazott módszer legfontosabb módszertani mondanivalója a **standardizálás**, valamint a **súlyozás követelményének kimondása**, melyet mindenképpen figyelembe kívánok venni.

Az Európai Unióban elvégzett fontosabb versenyképességi vizsgálatok

A Bizottság éves, olykor kétéves rendszerességgel versenyképességi jelentésben vizsgálja az Európai Unió relatív helyzetét. A 2007-ig megjelent versenyképességi jelentések közül hármat emelünk ki: a 2001-es, a 2003-as és a 2006-os versenyképességi jelentéseket. A három kiragadott jelentés foglalkozik ugyanis a legjelentősebb mértékben a versenyképesség regionális dimenziójával. A 2001-ben készült **ötödik versenyképességi jelentést** azért emeljük ki, mert egyrészt részletesen tárgyalja a versenyképesség fogalmához és vizsgálatához kapcsolódó elméleti háttérrel, másrészt kimondja a versenyképesség általuk alkalmazott egységes fogalmát és mérésének alap gondolatait.

A 2003-as **Európai Versenyképességi Jelentésben** a régiók közötti különbségek vizsgálatának két fő célját határozták meg: egyrészt a régiók sikerességét³⁹, másrészt a sikerességre ható tényezőket kívánták számba venni. külön figyelmet szentelve a kevésbé sikeres régiókban is alkalmazható megoldásokra (EC 2003b). Kiemelték, hogy a regionális versenyképesség értelmezése eltér az országokétól, mivel a szubnacionális régiók más feltételek között működnek (Lengyel 2003).

A regionális versenyképesség mérésekor alapmutatónak az **egy lakosra jutó GDP-t** vették, amelyet négy mutató szorzataként értelmeztek: munkatermelékenység, az egy foglalkoztatott által ledolgozott óra, a foglalkoztatottsági ráta és a munkaképes korú lakosság aránya. Így a regionális versenyképesség mérését lényegében öt, egymással is kapcsolatban levő mutatóra vezették vissza:

$$\frac{GDP}{Lakónépeség} = \frac{GDP}{ledolgozott_órák} \times \frac{ledolgozott_órák}{Foglalkoztatottak} \times \frac{Foglalkoztatottak}{Munkaképeskorúak} \times \frac{Munkaképeskorúak}{Lakónépeség} \quad (2)$$

A 2003-as versenyképességi jelentés készítésekor matematikai-statisztikai és ökonometria vizsgálatokat végeztek annak érdekében, hogy megállapítsák, hogy az öt mutató között milyen kapcsolatok mutathatók ki, illetve ezen öt mutató milyen magyarázóváltozóktól függ. A regionális versenyképesség mutatóira ható tényezők, azaz a **versenyképesség magyarázó változói** adatbázisának összeállításánál az új gazdasági földrajzból, az agglomerációs előnyökből és a tudásalapú gazdaság főbb jellemzőiből indultak ki, amelyek szoros kapcsolatban vannak az új (endogén) növekedési elmélettel. A vizsgálat során 13 mutatót vettek figyelembe (3.8. táblázat).

Az ex post és ex ante mutatókat több évre visszamenőleg elemezték. A tudás és halmozódása csak áttételesen mérhető, ezért különböző adatokkal becsülték: a K+F kiadások nagyságával, a felsőoktatási hallgatók számával, a csúcstechnológiai ágazatokban foglalkoztatottak számával stb. Az alkalmazott mutatók közül a bruttó hazai termék kistérségi szinten nem elérhető, a többi – figyelembe véve a fentebb vázolt egyéb mérhetőségi problémákat – apró módosításokkal kistérségi szintű versenyképességi vizsgálat alapjául szolgálhat.

³⁹ Sikeresség alatt a versenyképesség magas szintjét értették és az egy lakosra jutó GDP-vel mérték (EC 2003b).

3.8. táblázat A regionális versenyképesség mutatói a 2003-as Európai Versenyképességi

Jelentésben

<i>Mutatók</i>	<i>Megjegyzések</i>
Bruttó hazai termék (GDP)	vásárlóerő-paritáson (PPS, 1995)
Bruttó hozzáadott érték (GVA):	vásárlóerő-paritáson (PPS, 1995), 15 ágazatra
Foglalkoztatottak száma	15 ágazatra
Ledolgozott órák száma	hetenkénti átlag
Népesség nagysága	a munkaképes korú lakosságon belül több korcsoportot megkülönböztetve
Csúcstechnológiai ágazatokban a foglalkoztatottak száma	három ágazatot soroltak ide: feldolgozóipar, szolgáltatások és tudás-intenzív szolgáltatások
Tudományos és technológia-fejlesztési területeken foglalkoztatottak száma	összes és csúcstechnológia
Tanulók száma	összes és felsőoktatási hallgatók
Beruházások	5 ágazat
Munkabérek	5 ágazat
K+F kiadások	összes és három intézményi szektor
K+F tevékenységgel foglalkozók száma	összes és három intézményi szektor
Európai Szabadalmi Hivatal által elfogadott szabadalmak száma	összes és csúcstechnológiai

Forrás: EC (2003b, 139. o.) és Lengyel (2003, 264.o.)

A 2006-os európai versenyképességi jelentés a versenyképesség mutatói közül kiemeli a **termelékenységét**. Igen lényeges eleme továbbá a dokumentumnak az, hogy az egységes versenyképességi definíció foglalkoztatottsági kritériumát a **kényszerű munkanélküliség minimalizálására** pontosítják (EC 2006e). Versenyképesség ez alapján az értendő, hogy „*egy nemzet vagy régió életszínvonala fenntarthatóan emelkedik, a kényszerű munkanélküliség szintje pedig a lehető legalacsonyabb.*” (EC 2006e, 2. o.).

A dolgozat célját tekintve kiemelten fontos az ESPON 2.2.3. számú projektje (**Territorial Effects of the Structural Funds in Urban Areas**). Ezen projekt zárójelentése kimondja, hogy a lokális térségi szintű vizsgálatok – főként az adatok elérhetőségi problémái miatt – a regionális tudományok kevésbé feltárt területeként értékelhetők, így igen aktuális kutatási témát jelentenek. A projekt ugyanis az urbánus területek teljesítményét kívánja kvantifikálni, azonban az elemzés alapegységéül a NUTS-3 szintet választja, „*bár optimálisan a NUTS-4, vagy éppen NUTS-5 szintre kellett volna adatot gyűjteni*” (ESPON 2004, 30. o.).

Az Európai Unióban a regionális/térbeli politika megújításának előkészítésére az **ESPON program** szolgál. A program keretében számos vizsgálat történt, igen nagyszámú szakértői team bevonásával mindegyik tagállamból. A 2.2.3. alprogram keretében NUTS-3 (megyei) szinten gyűjtött, a különböző tagállamokból származó összevethető indikátorok

négy szekcióba sorolhatók (3.9. táblázat), azonban a negyedik szekcióba (környezetvédelem) nem sikerült minden tagállam által gyűjtött indikátort definiálni (ESPON 2004).

3.9. táblázat Az ESPON regionális versenyképességi indikátorai

Szekciók	Indikátorok
Gazdasági bázis:	1. Bruttó hozzáadott Érték (GVA): mezőgazdaság, ipar és szolgáltatások 2. Bruttó hozzáadott Érték (GVA): 17 NACE ágazat 3. Foglalkoztatás a szolgáltatásokban 4. High-tech foglalkoztatás a szolgáltatásokban 5. High-tech foglalkoztatás a feldolgozóiparban
Gazdasági teljesítmény	6. GDP/lakos 7. GDP vásárlóerő-paritáson 8. Összes foglalkoztatott
Társadalmi teljesítmény	9. Felsőfokú oktatásban résztvevők aránya 10. Munkanélküliek aránya 11. Népeség életkor és nemek szerint 12. Háztartási jövedelmek

Forrás: ESPON (2004) alapján saját szerkesztés

Az alkalmazott indikátorok közül kiemelhető a 4. és az 5. számú indikátor, hiszen az ESPON indikátorkészlete az UK „fehér könyvek” után az elsők között ismerte fel a **high-tech ágazatok** versenyképességben betöltött kiemelt szerepét. Az indikátorkészlet azonban lokális térségi szinten történő elemzésekre csak korlátozottan alkalmas: az egy főre jutó GDP kistérségi szinten nem érhető el. Továbbá pontosan definiálni kell a high-tech ágazatok fogalmát, azonban erre is egyre kifinomultabb módszerek állnak rendelkezésre. A létrehozott szekciók nem követik egyik modell (piramis-modell, versenyképességi fa, versenyképességi cylinder) logikáját sem, azonban az indikátorok leginkább a piramis-modell (részben a versenyképességi cylinder) egyes kategóriáihoz illeszkednek: mindegyike besorolható a piramis-modell valamelyik szintjére. Az ESPON fenti felsorolásában továbbá tetten érhető az **inputs-outputs-outcomes** szerkezet, a versenyképesség méréséhez és értékeléséhez a mutatók hierarchikus rendszerét kell figyelembe venni. Azaz a versenyben eddig elért eredményektől elkülönülnek az ezutáni időszakra utaló „képesség” mutatók. Másképpen, a versenyképesség lényegében összegyűrja a múltból eredő jelenbeli (ex post) fejlettség és jövőbeni fejlődés (ex ante) fogalmakat is.

Az Európai Unióban szerteágazó vizsgálatok folynak a térbeli folyamatok nyomon követésére. Egyértelműen a gazdasági hatások állnak előtérben, azaz a versenyképesség legfontosabb összetevői. Mind a régiók és megyék (lásd ESPON), mind a városok esetében a hazai adatgyűjtésnek és értékelésnek célszerű kapcsolódnia az EU-s gyakorlathoz, mivel több évtized alatt kialakult, szakmailag megalapozott és stabil módszertanról van szó (Lengyel 2003).

A versenyképesség mérését az Európai Unióban NUTS-2 szinten leggyakrabban az **egy lakosra jutó GDP-ből származtatják**, mely felbontható négy szorzótényezőre (EC 2003b). A (2) egyenletet a ledolgozott órákkal egyszerűsítve kapjuk az egy főre jutó GDP legszélesebb körben alkalmazott, ún. triadikus felbontását, melynek eredményeképpen az egy főre jutó GDP három kategória szorzataként áll elő (3):

$$\frac{GDP}{Lakónépesség} = \frac{GDP}{Foglalkoztatottak} \times \frac{Foglalkoztatottak}{Munkaképesek} \times \frac{Munkaképesek}{Lakónépesség} \quad (3)$$

- Az egy foglalkoztatottra jutó GDP megközelítőleg egyenlő a munkatermelékenységgel. Utóbbi az egy ledolgozott órára jutó kibocsátást jelenti, ami nehezen mérhető. Sok a részmunkaidős, betegszabadság, meghosszabbított ebédidő stb.
- A foglalkoztatottsági ráta megmutatja a térség munkaerő kínálatára jutó munkaerő kereslet nagyságát.
- Egyenletünk (3) jobb oldalának utolsó szorzótényezője a munkaképes korú lakosság aránya az össznépességben. Ez időben lassan változik, ezért elhagyhatjuk.

Ezek alapján a versenyképességet visszavezethetjük három közgazdasági kategóriára, melyek **együttesen jellemzik** egy régió versenyképességét. Ebben a megközelítésben a versenyképességnek tehát nincs egyetlen kiemelt mutatója, hanem három, egymással bonyolult kapcsolatban levő mutató együtteseként értelmezhető:

$$Fajlagos\ regionális\ jövedelem \approx Munkatermelékenység \times Foglalkoztatottsági\ ráta \quad (4)$$

Fontos, és az egyes fejlesztési elképzelések szempontjából mindenképpen figyelemre méltó üzenete ezen összefüggésnek, hogy a két szorzótényező általában **egymással ellentétes irányban mozog**. A munkatermelékenység⁴⁰ növekedése általában elbocsátásokkal jár, azaz romlik a foglalkoztatottság. A munkatermelékenység növelése vállalati szinten is csak a tisztán technikai fejlesztések esetén jár munkaerő-csökkentéssel. Ha ez kapacitásbővítéssel is jár, akkor munkaerő száma is növekedhet. Megyei és regionális szinten a munkatermelékenység növekedésével pedig csak akkor csökken a foglalkoztatottság, ha az elbocsátott munkaerőt nem szívja fel más ágazat.

A (4) egyenlet gyakorlatilag a regionális gazdasági növekedés két tényezőre, egy mennyiségi és egy minőségi tényezőre való visszavezetését jelenti: a foglalkoztatottak

⁴⁰ Fontos különbség az egységes definíció és Porter megközelítése között, hogy Porter teljes termelékenységről beszél, míg itt a munkatermelékenység kerül kiemelésre.

számának növekedésére (**menyiségi**) és ezen tényező hatékony felhasználásának növekedésére (**minőségi**). A (4) egyenlet három tényezője megegyezik a piramis-modell alapkategóriáival, melyek a piramis csúcsában helyezkednek el arra utalva, hogy a versenyképesség leírásában **kiemelten fontos szerepük van**.

A versenyképesség azonban igen összetett kategória, amit általában nem elegendő néhány kiemelt mutatóval mérni. A mérés – mint láttuk – **mutatószám-rendszerekkel** történik, ahol kulcsfeladat azon változók meghatározása és kiválasztása, amelyek a vizsgált jelenséget megfelelően leírják.

3.3. Lokális térségek versenyképességének, gazdasági jellemzőinek mérése

Amikor a magyar kistérségek versenyképességének mérésére teszünk kísérletet, akkor az országok, NUTS-2 szintű, illetve ‘metropolitan’ régiók versenyképességének mérésére történt eddigi legfontosabb erőfeszítések számbavétele után mindenképpen célszerű a LAU-1 szintű térségek, valamint a városok versenyképességének legfontosabb létező nemzetközi mérési módszertanait is áttekinteni. Amint azt látni fogjuk, a **lokális térségek és a városok** versenyképességének vizsgálata a nemzetközi szakirodalomban igen sok esetben **összemosódik**. Ki kell emelni, hogy amikor városok versenyképességéről beszélünk, akkor az angol nyelvű szakirodalomban egyaránt találkozhatunk az **urban competitiveness** és a **competitiveness of cities** kifejezésekkel, azonban az esetek döntő többségében ugyanazt mérik. A Worldbank állásfoglalása szerint az *urbánus térség* versenyképességét kell vizsgálni, melynek központja értelemszerűen egy nagyváros. Ez a megközelítés magában foglalja tehát a város közigazgatási területét és az agglomerációs gyűrűt, melyet az ingázási övezet fogalmával közelítenek (Webster – Muller 2000). A lokális térségek szerepe tehát felértékelődik, ami az RCC-modell logikája értelmében ezen a területi szinten a kompetitív előnyök érvényesülésének erősödő dominanciáját feltételezi a komparatív előnyökkel szemben.

Napjainkban egyre szélesebb körben kezd elterjedni a **városrégió** (city-region) kifejezés, amely alatt szintén várost és annak munkaerő-vonzáskörzetét értik⁴¹, mint funkcionális várost (Jones et al 2006). Amikor ezen urbánus területek versenyképességének mérésére kerül sor, akkor az adatok rendelkezésre állásának aggregációs szintjéhez, a

⁴¹ Mindezt kiválón érzékelteti a városrégió másik angol elnevezése, az ingázási övezet: „travel-to-work region” kifejezés (Jones et al 2006).

városhatárokhöz igazítják az elemzéseket (Parkinson et al 2004). Mindez megegyezik a kistérségek, mint városi vonzáskörzetek magyarázatával, azzal a döntő különbséggel, hogy a nemzetközi vizsgálatokban alacsonyabb aggregációs szintre (vissza a város közigazgatási határához) ugranak, a magyar kistérségek elemzésekor pedig egy magasabb aggregációs szintre (kistérség) célszerű ugrani, ami döntően a városok méretének jelentős különbségéből adódik.

Lokális térségek, városok versenyképességének mérése az Egyesült Királyságban

Az Egyesült Királyságban a Miniszterelnöki Hivatal megbízásából rendszeresen készülnek felmérések a brit városok versenyképességéről, melyek közül több is használna indikátorokat a versenyképesség leképezésére. Az évente megjelenő State of the Cities Report (SOCR) a jelen fejezet bevezetőjében említetteknek megfelelően a vizsgálat szempontjából releváns területi egységet a nagyváros és vonzáskörzetében jelöli meg, azonban az adatok elérhetőségére hivatkozva a városok közigazgatási határaival végzi az empirikus elemzést. Az elemzés érdekessége és specifikuma, hogy külön fejezet foglalkozik a **kistérségek (sub-regions) és a városok vonzáskörzete közötti igen szoros kapcsolattal**, és a kistérségek regionális versenyképességben betöltött szerepének felértékelődésével. Ennek ellenére az elemzést városok szintjén végzi el azzal az indokkal, hogy nemzetközi összehasonlításra törekszik, amelyben – a kistérségi struktúrában fennálló nemzetközi különbségek miatt – célszerűbb a városi aggregációs szinttel dolgozni (Parkinson et al 2004, 2005). A DTI-országjelentésekhez hasonlóan, ezen tanulmányban sem mondják ki az elemzéshez alapul vett versenyképességi definíciót.

A versenyképességi cilindernél, a piramis-modellnél és a Forrás-piramisnál alkalmazott logikához hasonló módon megjelenik az **input-output-eredmény** hármas felosztás, azonban a módszertani leírás szerint a vizsgálat elsősorban az eredményindikátorokra fókuszál (Parkinson et al 2004). A kiválasztott városok összehasonlítására törekszik, figyelembe veszi továbbá a **versenyképesség időbeli változását** idősorok felhasználásával. Az elemzésbe nyolc brit nagyvárost és további 15 európai nagyvárost vont be. **Leíró statisztikai** módszertant követve minden egyes indikátorra vonatkozóan elemző rész és grafikonos, táblázatos ábrázolás olvasható. Azon egyszerű módszertani elemeket, amelyekre a szerzők vállalkoznak, igen precízen, adattartalmak, adatforrások megadásával, közérthetően, következetesen és szemléletesen végzik el.

Adatsűrítéssel, indexalkotással a tanulmány nem foglalkozik. Az elemzésbe bevont összesen 14 indikátort 7 tényezőcsoport szerint közlik (3.10. táblázat).

3.10. táblázat A State of the Cities Report indikátorai

<i>Tényezőcsoportok</i>	<i>Indikátorok</i>
Népesség	1. Teljes népesség 2. A 16 éven aluliak és a nyugdíjkorhatáron felüliek %-os aránya
Termelékenység	3. GDP ⁴²
Foglalkoztatottság	4. Foglalkoztatottak száma 5. Foglalkoztatottsági ráta 6. A K+F foglalkoztatottak aránya 7. A tudásiparban foglalkoztatottak aránya 8. A high-tech iparágakban foglalkoztatottak aránya
Humán tőke	9. A munkaképes korú lakosságból a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya
Munkanélküliség	10. A regisztrált munkanélküliek száma 11. ILO-szerinti munkanélküliségi ráta
Elérhetőség	12. Repülőterek utasainak száma
Innováció	13. A regisztrált szabadalmak száma 14. Egy munkavállalóra jutó szabadalmak száma

Forrás: Parkinson et al (2004) alapján saját szerkesztés

A bemutatott indikátorkészlet több szempontból sem tűnik alkalmasnak többváltozós matematikai-statisztikai módszerekkel dolgozó kistérségi versenyképességi elemzésre. A 14. számú indikátort kivéve **nem foglalkozik fajlagos mutatókkal**, ami mindenképpen torzíthatja az eltérő nagyságú népesség- és munkaerő-koncentrációval leírható lokális térségek összehasonlítását⁴³. A mutatók harmada egy tényezőcsoportban (foglalkoztatottság) koncentrálódik, ami felveti annak veszélyét, hogy egy komplex elemzésben a foglalkoztatottnak köszönhető helyzet „elnyomja” a csak egyetlen indikátorral leképzett tényezőcsoportot. Érdekességgént megemlíthető, hogy az elérhetőséget a vizsgált elemzés a repülőterek utasaival közelíti, ami az elemzés tárgyát képező európai nagyvárosok esetén indokolt, de kistérségi elemzésben más indikátort kell találni. Mindenképpen követendő az egyes indikátorokhoz tartozó **pontos adattartalmak** megadása, valamint az **adatforrás** megjelölése.

Kistérségek indikátorokkal történő elemzése helyi gazdaságfejlesztési szempontból

A dolgozat témája szempontjából kiemelten lényeges Cecilia Wong (2002) munkája, amelyben az Egyesült Királyság kistérségeit helyi gazdaságfejlesztési szempontból vizsgálta.

⁴² A termelékenység alapmutatójaként a hazai és a nemzetközi szakirodalom általában az egy foglalkoztatottra jutó GDP-t ismeri el, a GDP nagysága önmagában általában keveset mond.

⁴³ Természetesen bizonyos esetekben indokolt lehet abszolút mutatók alkalmazása is fajlagos mutatók helyett. Ezt a fajta megoldást inkább akkor javasoljuk, amikor a globális versenyben való sikeres helytálláshoz szükséges kritikus tömeg jelenlétét vizsgáljuk, vagy azt, hogy a térség az adott mutatót tekintve önmagához képest rontott, vagy javított helyzetén.

Mivel a helyi gazdaságfejlesztés célja a térségben élők jólétének növelése, eszköze pedig a versenyképesség javítása (Lengyel 2003), így az elemzés módszertanát versenyképességi témájú munkánkban mindenképpen indokolt megvizsgálni. A regionális versenyképesség és a lokális gazdaságfejlesztés közötti erős kapcsolatot a szerző is kiemeli (Wong 2002).

Wong az Egyesült Államokbeli, valamint európai tapasztalatokra építve 11, a helyi gazdaságfejlesztés szempontjából lényeges faktort azonosított egy korábbi kutatása alkalmával, melynek módszertanára 2002-es munkájában nem tér ki. Wong elemzett kutatásában azon indikátorok meghatározására tesz kísérletet, amelyek a 11 előre meghatározott faktort a lehető legpontosabban leírják. Az elemzés módszertana azért jelentős témánk szempontjából, mert nem egyszerű leíró statisztikai, hanem **többváltozós adatelemzési technikákat** alkalmazó vizsgálatról van szó. Lényegi sajátossága Wong kutatásának, hogy a megvizsgált több, mint 30 hazai és nemzetközi mutatószám-rendszert alkalmazó versenyképességi, illetve fejlettségi elemzés közül ez az egyetlen, amely a **főkomponens-analízis** eszközét alkalmazza⁴⁴.

A szerző megállapítása szerint a 11 faktort leíró 29 indikátor inkább input, mint output jellegű mutató, melyek a 61 kiválasztott potenciális indikátor szelektálásával álltak elő, s amelyek célja az, hogy gazdaságfejlesztési stratégiákat alapozzon meg (3.11. táblázat).

Wong eredetileg 11 faktor létrehozására vállalkozott, azonban egy faktor, az intézményi kapacitás faktorába a főkomponens-analízis elvégzése után a szerző nem talált megfelelően illeszkedő indikátort, így végül 10 faktor alkotja a modellt.

Az indikátorkészletnek az az érdekessége, hogy **egyetlen olyan eredménymutatót sem vizsgál**, amely bármelyik bemutatott demonstrációs modell logikája értelmében egy empirikus elemzés alkalmával a vizsgálat tárgyát kellene, hogy képezze (pl. jövedelmi adatok, foglalkoztatottsági adatok). Ezen – nem elhanyagolható – tényt leszámítva az indikátorkészlet elsősorban a piramis-modell alapkategóriáinak feleltethető meg (infrastruktúra, humán tőke, K+F, kis- és középvállalkozások), azonban néhány sikerességi faktor is felfedezhető (elérhetőség, gazdasági szerkezet, regionális identitás, a környezet minősége).

A tanulmány két csoportra bontja az eredeti 11 faktort: elkülöníti egymástól az ún. hagyományos faktorokat (amelyek az elméleti közgazdasági gondolkodás középpontjában állnak, mint pl. a termelési tényezőkkel összefüggő faktorok) a kevésbé megfogható

⁴⁴ A magyar kistérségek versenyképességének elemzésére kidolgozott módszer alkalmazása során szintén előtérbe kerül a főkomponens-analízis a változók szelektálására és a változók modellen belüli súlyának meghatározására. Az eljárás lényegéről, valamint az igen hasonló faktoranalízistől való lényegi eltéréseiről részletesen az 5. fejezetben írok.

faktoroktól (pl. üzleti kultúra, életminőség). Utóbbi tényezők megragadását a szerző különösen fontosnak tartja, hiszen jelentőségük egyre inkább nő, viszont az ezekkel kapcsolatos kutatások még nem hoztak számára kielégítő eredményt. A hagyományos és a kevésbé megfogható faktorok regionális gazdaságfejlesztésre gyakorolt hatásának megragadására Wong **egy puha** és egy **kemény módszert** választott: A puha módszer során két régió magánszférájának és a közsférájának kulcsszereplőit kérte meg az eredeti 11 faktor gazdaságfejlesztési célú rangsorolására, amit 22 mélyinterjú követett. Ennek eredményeképpen megállapítást nyert, hogy a szereplők gondolkodásában a hagyományos faktorok fontosabb helyet foglalnak el a kevésbé megfogható faktorokkal szemben (Wong 2002).

3.11. táblázat Kistérségek helyi gazdaságfejlesztési célú elemzésének indikátorai

<i>Faktorok</i>	<i>Indikátorok</i>
Elhelyezkedés	1. A fő repülőterek elérhetősége 2. A nyolc fő üzleti szolgáltató centrum elérhetősége személygépkocsival 3. London vasúton történő elérésének ideje
Fizikai mutatók	4. 1 000 gazdaságilag aktív személyre jutó gyárterület 5. 1 000 gazdaságilag aktív személyre jutó irodaterület 6. Elhagyott területek nagysága 7. 1 000 gazdaságilag aktív személyre jutó urbánus terület nagysága
Infrastruktúra	8. A személygépkocsival rendelkező háztartások tömegközlekedés igénybe vételének ideje munkába járáshoz 9. Az egyirányú (autóval történő) közlekedés átlagos távolsága munkanapokon 10. Az utazási idő átlagos hossza munkanapokon
Humán erőforrás	11. Gazdasági aktivitási ráta 12. Kínálatoldali túlképzettségi index 13. A magas felkészültséget igénylő társadalmi-gazdasági csoportokban foglalkoztatottak 14. A fiatalok tartós munkanélküliségi rátája
Pénzügyek és tőke	15. A kockázati tőketársaságok elérhetősége
Tudás és technológia	16. A csúcstechnológiai foglalkoztatottak lokációs hányadosa 17. A felsőoktatási intézmények minőségi természettudományos és mérnöki kutatásainak elérhetősége
Ipari szerkezet	18. Az információ alapú üzleti szolgáltatások foglalkoztatottainak lokációs hányadosa 19. A változás-részesedés analízis megfelelő komponense
Vállalkozási szerkezet	20. A kisvállalkozások megszűnési rátája 21. A kisvállalkozások vitalitási rátája
Közösségi identitás	22. Ingázási index
Életminőség	23. Biztosítási díjak nagysága 24. Megtakarítások indexe 25. A házak átlagos ára 26. Természetvédelmi területek aránya 27. Standardizált halandósági ráta 28. Középiskolás hallgatók kvalifikációs mutatója 29. Helyi adók rátája

Forrás: Wong (2002) alapján saját szerkesztés

A 29 indikátort a szerző 5 olyan főkomponensbe rendezi, amelyek sajátértéke nagyobb, mint egy, és amelyek **együttesen** a változók információtartalmának 70,3%-át őrzik

meg⁴⁵. Lényeges, hogy a főkomponens-analízis végeredménye megerősíti a puha módszer végeredményét: az első két főkomponensre főként a hagyományos faktorkok változói illeszkednek, és ezen két főkomponens együttesen a szórásnégyzet 47,5%-át magyarázza.

A módszertani értelemben igen kifinomult tanulmány a kiválasztott indikátorok közötti kapcsolatok struktúrájának feltérképezésére használja a főkomponens-analízist, majd számos többváltozós regressziós modellt ír fel a különböző indikátorok közötti kapcsolat erősségének megállapítására, valamint a helyi gazdasági teljesítmény varianciájához való hozzájárulás mértékének feltárására. A regressziós modell magyarázó változóit a 29 indikátor alkotja, eredményváltozóként (outcomes) pedig a nemzetközi felmérésekben leggyakrabban használt indikátorokat próbálja számba venni. Annak ellenére, hogy szándékai szerint eredményváltozóként figyelembe vette volna a termelékenységét, az egy főre jutó GDP-t, a foglalkoztatottsági rátát, a munkanélküliségi rátát stb., ezen törekvésében az adatok kistérségi szintű elérhetetlensége korlátozta. Ezen korlátokat figyelembe véve végül három eredményváltozóval dolgozott (Wong 2002):

1. üzleti szolgáltatások foglalkoztatottsága,
2. high-tech foglalkoztatottság,
3. ingatlanpiaci indikátor.

Wong tehát helyi gazdaságfejlesztési oldalról járja körbe az angol kistérségek témakörét: tizenegy faktorbba rendezve 29 fejlesztési indikátort definiál, majd többváltozós regressziós modellek segítségével differenciálja a vizsgálatba bevont kistérségeket. A dolgozat tárgyát képező módszer kidolgozása, majd alkalmazása során a Wong által alkalmazott módszer, a főkomponens-analízis első megközelítésben alkalmazhatónak tűnik.

Kistérségek iparági helyzetelemzése az Egyesült Királyság South West régiójában

Az Egyesült Királyságban a cambridge-i tudományos parkban működő Arthur D. Little Ltd. a dél-nyugati regionális fejlesztési ügynökség megbízásából a South West NUTS-2 szintű régió kistérségeinek legjelentősebb gazdasági szektorait kutatta 2004-ben. A vizsgálatban 8 gazdasági szektort különítettek el az Egyesült Királyság standard ipari osztályozási rendszerének kódjai (SIC)⁴⁶ alapján. A lehatárolt nyolc gazdasági szektorra vonatkozóan (fejlett gépgyártás, biotechnológia, kreatív iparágak, környezettechnológiák,

⁴⁵ A magyar kistérségek versenyképességének elemzésére kidolgozandó saját modellben ugyanezen kritérium minimális értéke a nemzetközileg elfogadott statisztikai irányelveknek megfelelően 70%, a sajátértékre vonatkozó kritérium szintén 1.

⁴⁶ A SIC-kódok az EU-tagállamok statisztikai rendszerére vonatkozó harmonizációs törekvések eredményeként megegyeznek a magyar TEÁOR-kódokkal.

élelmiszeripar, IKT, tengeri technológiák, turizmus és szabadidő) pontosan megadják, hogy mely tevékenységeket értik alatta, és ezek mely SIC-kóddal értelmezhetőek. A nyolc kulcsszektor a régió regionális gazdasági stratégiájában nevezték meg (SWRDA 2004).

A lehatárolt iparágakat ezt követően mind a South West régió szintjén, mind pedig a régiót alkotó 8 kistérség szintjén vizsgálják az alábbi indikátorok felhasználásával (SWRDA 2004):

1. bruttó hozzáadott érték (GVA),
2. egy foglalkoztatottra jutó GVA,
3. bruttó tőkeképzés,
4. egy foglalkoztatottra jutó bruttó tőkeképzés,
5. foglalkoztatottak száma,
6. a foglalkoztatottak átlagkeresete,
7. vállalkozások száma,
8. egy vállalkozásra jutó GVA,
9. a diplomával rendelkező foglalkoztatottak aránya,
10. az export az output %-ában.

Kiemelhető, hogy a felsorolt 10 ún. **kemény statisztikai adat** mellett a fejlesztési ügynökség **puha adatokat** is felhasznált a kemény adatok által kialakított kép árnyalására, melyekhez a kulcsszektorok 40 véletlenszerűen kiválasztott vállalatának felsővezetőjével lefolytatott interjúk útján jutottak. Az interjúk során a következő témakörökben keresték a választ (SWRDA 2004):

1. legfontosabb változások a szektorban 1997 és 2003 között,
2. a szektor legfontosabb technológiai változásai,
3. piaci trendek,
4. a szektor erősségei, gyengeségei, lehetőségei és fenyegetettségei,
5. a szabályozási környezet és annak üzleti hatása,
6. a vállalkozásfejlesztési szolgáltatások értékelése,
7. adatokhoz, jelentésekhez való hozzáférés lehetősége.

Az elemzés a kemény és puha adatok felhasználásával először regionális szintű iparági elemzésben ölt testet, majd ezt követően a régiót alkotó hét kistérség elemzése következik. Ennek módszere a **egyszerű leíró statisztika**, melyben a szöveges megállapításokat ábrákkal, grafikonokkal és táblázatokkal szemléltetik. Az indikátorkészlet két szempontból figyelemre

méltó: egyrészt megközelítőleg azonos arányban tartalmaz kemény és puha adatokat, másrészt pedig a kemény adatok 80%-a eredménymutató. Az indikátorkészletet tehát úgy állították össze, hogy jellemzően az eredménymutatókat kemény adatokkal, míg az azokat befolyásoló tényezőket puha adatokkal közelítették. Mindenképpen érdemes tehát átgondolni a puha adatok elemzésbe történő bevonásának lehetőségét, és annak mértékét.

Kistérségek versenyképességének mérése Finnországban

Finnországban, ahol az érdemi területfejlesztés a NUTS-3 és a LAU-1 szinten zajlik (Rechnitzer 2005), Huovari és szerzőtársai (2002) a finn **kistérségek versenyképességének számszerűsítésével** próbálkoztak, azonban nem definiálják implicit módon, hogy mely versenyképesség-fogalmat használják elemzéseik során. A versenyképességet hozzávetőlegesen úgy definiálták, mint a régiók képessége az olyan gazdasági tevékenységek kialakítására, odavonzására és megtartására, amelyek az ott élők jövedelmi helyzetét és életszínvonalát javítják. A régiók főleg a mobil termelési tényezők, a szakképzett munkaerő, innovatív vállalkozások és a mobil tőke helyben tartására és odacsábítására törekszenek. Négy tényezőcsoportba rendezett 15 indikátorból saját súlyozási módszerrel versenyképességi indexet konstruálnak, mely lehetővé teszi a kistérségek rangsorolását. A versenyképességi indexet hosszú és rövid távra is megadják. A szerzők empirikus vizsgálatot is végeztek a 85 NUTS-4 szintű finn lokális térségre.

A modellbe kerülő magyarázó változók körét nemzetközi vizsgálatok tapasztalatai alapján határozták meg. A változók **arányszámok**, vagy **abszolút számok** voltak, utóbbi esetben a változókból fajlagos adatokra történő átalakítást követően lett indikátor. Ezt követően négy tényezőcsoportot emeltek ki, amelyekkel mérték a lokális térségek versenyképességét, mely négy tényezőcsoport egyúttal a végső versenyképességi index egy-egy alindexe is egyben (3.12. táblázat):

Az alkalmazott indikátorkészlet egyik demonstrációs modellnek sem feleltethető meg, azonban egyes elemei akár mindhárom modellbe beilleszthetőek. Kiemelhető az agglomeráció tényezőcsoportja, mely a **térbeli koncentráció**, valamint a **kritikus tömeg** fontosságára hívja fel a figyelmet, mely összecseng a dolgozatban eddig bemutatott logikával. A versenyképességi index megalkotásának első lépésében az országos átlaghoz viszonyítva térségenként a %-os értékeket vették, az így adódott értékeket mutatónként standardizálták. Minden alindexen belül minden indikátor azonos súllyal szerepel, és minden alindex azonos

súllyal (vagyis 0,25-ös súllyal) szerepel a végső versenyképességi indexben is. Végeredményben minden finn kistérséghez egyetlen indexérték rendelhető hozzá, amely az országos átlag %-ában mutatja egy-egy térség versenyképességét. Kiemelték, hogy szándékaik szerint az endogén növekedéshez és az új gazdasági földrajzhoz kapcsolódnak ezek a tényezőcsoportok és a mutatók.

3.12. táblázat A finn kistérségek versenyképességének elemzésére szolgáló indikátorok

Tényezőcsoportok	Indikátorok
Humán tőke	1. munkaképes korú lakosság aránya 2. foglalkoztatottság 3. egyetemi hallgatók 4. felsőfokú végzettség
Innovativitás	5. K+F kiadások 6. szabadalmak 7. csúcstechnológiai szektorok részesedése a GDP-ből 8. innovatív szervezetek
Agglomeráció	9. népesség nagysága 10. agglomeratív ágazatok 11. támogató szektorok (klaszterek) 12. specializáció
Elérhetőség	13. főbb piacok közüti elérhetősége 14. légi közlekedés 15. külkereskedelmi cégek

Forrás: Huovari et al (2002) alapján saját szerkesztés

A négy tényezőcsoport jól szemlélteti, hogy kisebb térségek esetében az ágazati specializáció és az elérhetőség (közlekedés, földrajzi helyzet) fontossága felértékelődik. Lényegében a **településszerkezetben elfoglalt pozíció** és a **humán erőforrás minősége** a két lényeges tényező. Az általános versenyképességi index a 85 finn kistérség esetében erős korrelációt mutat az egy lakosra jutó GDP-vel ($r=0,79$), valamint igen erős korrelációt az egy főre jutó személyi jövedelemmel ($r=0,92$), ezáltal a lokális gazdasági növekedés speciális tényezőinek minősíthető a fenti csoportosítás.

Huovari és szerzőtársai munkája több fontos dolog miatt érdemel figyelmet: egyrészt a vizsgálat **aggregációs szintje** megegyezik az általam vizsgálni kívánt aggregációs szinttel, másrészt nem egyszerű leíró statisztikai módszerekkel, hanem **többváltozós módszerek alkalmazásával** egyetlen indexszel kívánja leírni egy-egy térség versenyképességét, miközben az egyes tényezők súlyozását is elvégzi. Eszerint tehát sikeresen alkalmazhatóak **adatredukciós módszerek** kistérségi szintű versenyképességi vizsgálatok elvégzéséhez. Igen lényeges mondanivalója az indikátorkészletnek a **kritikus tömeg** vizsgálatának szükségessége is.

A lokális térségekre vonatkozó egyéb elemzések

Lokális térségek szintjén tehát nevesítetten versenyképességi vizsgálat relatíve kevés született a nemzetközi szakirodalomban, azonban a kistérségek, városok vonzáskörzetének különböző szempontok szerinti vizsgálata, illetve annak minél egzaktabb módon történő megragadása a jelek szerint jelentős mértékben megmozgatta, illetve megmozgatja a kutatók fantáziáját. Az Egyesült Királyságban több számottevő tudományos munka foglalkozott a kistérségekben, illetőleg a városi vonzáskörzetekben lezajló gazdasági folyamatokkal. Roberts (2004) például nem nevesíti, hogy versenyképességi elemzéssel foglalkozik a 133 brit városkörzet (county) empirikus vizsgálatakor. Mégis jelentősnek tekintjük munkáját témánk szempontjából, hiszen a versenyképességgel kapcsolatba hozható **helyi növekedéssel** (a GDP/fő növekedésével) foglalkozik **elméleti közgazdaságtani gondolatok felhasználásával**. Devereux et al (2004) a brit városkörzeteket vizsgálja, nem teljes mértékben versenyképességi, hanem inkább az általunk használt **urbánus-rurális dimenzió mentén**, agglomerációs indexek definiálásával és számításával. Szintén az agglomerációs hatás, konkrétan az ipari tevékenység koncentrációjának városkörzeti szintű számszerűsítésére, és klaszterek feltérképezésére tesz kísérletet O'Donoghue és Gleave (2003).

A finn NUTS-4 szintű térségekre vonatkozóan **az új gazdasági földrajz** elméleti hátterére támaszkodva végzett elemzést Ottaviano és Pinelli (2006). A tanulmány nem versenyképességi vizsgálat, azonban több figyelemre méltó üzenetet hordoz:

1. A szerzők álláspontja szerint az agglomerációs előnyök és a vállalatok közötti releváns kapcsolatok feltárásának **optimális területi egysége a NUTS-4-es szint** (Ottaviano – Pinelli 2006), vagyis gazdaságfejlesztési szempontú elemzésekhez várhatóan a megfelelő aggregációs szint a kistérség.
2. A kistérségi jövedelemszintet vizsgálatakor a fajlagos GDP adatok elérhetőségének hiányában az adóköteles jövedelmeket tekinti első számú mutatónak. Mivel a területi GDP adatok kistérségi szinten Magyarországon sem elérhetőek, így mindenképpen megfontolásra érdemes ez az álláspont.

Megemlíthető továbbá, hogy Alexiadis és Tsagdis (2006) munkája lokális szinten a regionális versenyképesség egyik alaptényezőjével, a regionális gazdaságfejlesztés alapjával, az **innovációs képességgel** foglalkozik. A szerzők ökonometriai modell segítségével tesznek kísérletet a K+F munkaerő térbeli különbségeinek számszerűsítésére. A helyi szinten

jelentkező agglomerációs előnyök témakörét járja körbe empirikus elemzés formájában Barrios et al (2005), amikor iparágak agglomerációs hatásait és annak időbeli változását mutatja be két ország, Portugália és Írország kistérségeinek példáján.

3.4. A fejezet összegző megállapításai

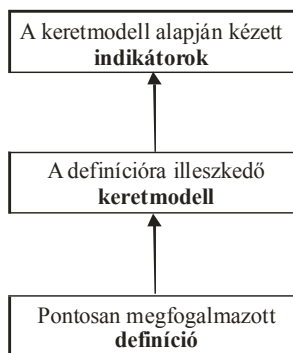
Összegzésképpen megállapítható, hogy nemzeti, illetve regionális szinten sokféle versenyképességi elemzés született. Ezek többsége igen **kifinomult módszertannal, következetes, megalapozott fogalomhasználattal**, több éve **csiszolódó indikátorkészlettel** dolgozik, amelyek nagy része adaptálható a lokális térségekre elvégzett hazai versenyképességi elemzésekhez is. Az adaptációt több esetben nehezíti az, hogy az országok, illetve régiók szintjére készült versenyképességi elemzések bizonyos indikátorai kistérségi szinten nem elérhetőek.

A fejezetből egyértelműen kitűnik az a **sokféle és árnyalt értelmezési lehetőség**, amely mind a **regionális szint**, mind pedig a **versenyképesség** fogalmát érinti, és amelyek mindegyikére empirikus elemzést alapoztak a nemzetközi szakirodalomban. A bemutatott elemzések alapegységeként egyaránt találkozhattunk **országokkal, NUTS-2 szintű régiókkal, ‘metropolitan’ térségekkel, NUTS-3 szintű területi egységekkel, városrégiókkal, kistérségekkel, városok vonzáskörzetével**, ami megerősíti a területi szint igen sokféle értelmezésének gyakorlati alkalmazhatóságát is.

Az áttekintett versenyképességi elemzések nemcsak eltérő régiófogalommal, hanem **eltérő versenyképesség-fogalommal** is dolgoztak. Az áttekintett versenyképességi vizsgálatok közül az IMD, a WEF, a Forfás, a DTI és a BHI **saját versenyképességi definíciót** ad meg, melyre **következetesen felépíti** a versenyképességi elemzést, míg az Európai Unió vizsgálatok – szintén következetes fogalomhasználat mellett – értelemszerűen az egységes versenyképességi definícióra támaszkodnak.

Tanulságos, hogy a WEF és a Forfás a definíció pontos definiálásán és a következetes fogalomhasználaton túlmenően a **versenyképesség kimondott definíciójára illeszkedő**, az indikátordefiniálás alapját képező **modellt** (rombusz-modell, Forfás-piramis) is alkalmaz elemzése során, mely jelentősen előmozdítja az elemzés logikai szerkezetének közérthetőségét, ezáltal várható elfogadottságát. Ebből kifolyólag megítélesem szerint a versenyképesség komplex elemzése céljából kidolgozandó modell építéskor célszerű ezen logikai szerkezetet figyelembe venni (3.2. ábra).

3.2. ábra A versenyképesség komplex elemzésének követendő logikai szerkezete

Forrás: Saját szerkesztés

A vizsgált elemzések indikátorkészletét áttekintve az a következtetés is levonható, hogy az alkalmazott mutatószám-rendszerek többsége **egyaránt tartalmaz ex post, valamint ex ante jellegű mutatókat**. Az elemzések többsége tehát mind a realizált versenyképességet leíró tényezőket, mind pedig a gazdasági teljesítmény jövőbeni növekedésének a képességét leíró tényezőket figyelembe veszi akkor, amikor az elemzés alapegységének választott térség(ek) versenyképességét vizsgálja. Ez a tény is megerősíti a **regionális versenyképesség komplexitását**, annak is azon aspektusát, hogy egy-egy térség versenyképessége szempontjából nem csak a **növekedési ütem dinamikája (fejlődés)**, hanem az elért szint, a **kiindulási helyzet (fejlettség) is kiemelten fontos**.

Az is megállapítható, hogy lokális térségek szintjén főként **fejlettségi, illetve fejlődési** jellegű elemzések láttak napvilágot, azonban ezen aggregációs szintre elvégzett **versenyképességi elemzésekből relatíve kevés található** a nemzetközi szakirodalomban. Az is szembetűnő, hogy a **lokális térségek és a városok** versenyképességének vizsgálata a igen sok esetben **összemosódik**. Kijelenthető ugyanakkor, hogy az Európai Unióban a kistérségek, illetve a városi vonzáskörzetek szintjén elvégzett tudományos kutatások egyre nagyobb száma és kifinomultsága is azt hivatott alátámasztani, hogy a kistérségeknek megfeleltethető területi egységek egyre fontosabb szerepet töltenek be az egyes tagállamokban. A lokális térségek szerepe tehát felértékelődik, ami az RCC-modell logikája értelmében ezen a területi szinten a kompetitív előnyök érvényesülésének erősödő dominanciáját feltételezi a komparatív előnyökkel szemben.

A vizsgált elemzések igen **heterogén indikátorkészlettel** dolgoznak, amelyek sokszor eltérő logikán is alapulnak. Mindenképpen figyelemre méltó azonban a **puha adatok** szerepének felértékelődése az egyes indikátorkészletekben. A vizsgált elemzések nagyobb

hányada módszertanát tekintve inkább **összehasonlításra, egyszerű statisztikai módszerek** felhasználásával történő értékelésre vállalkozott.

A fejezetben bemutatott, a regionális versenyképesség elemzési lehetőségeiről alkotott szemléletek közül dolgozatomban azzal a szemlélettel azonosulok, mely szerint **a térségek versenyképességét meg lehet fogalmazni, mérni is lehet, térségeket versenyképességük alapján össze lehet hasonlítani, továbbá versenyképességi rangsort is fel lehet állítani.** Ebből következően megítélésem szerint a versenyképességi elemzésekben **sikeresen alkalmazhatóak a többváltozós adatelemzési módszerek,** az egyszerű statisztikai elemzéseknél jóval komplexebb versenyképességi elemzések készíthetők.

4. A kistérségek előtérbe kerülése

Mint ahogy az előző fejezetben már részben megfigyelhető volt, napjainkban a regionális tudománnyal foglalkozók figyelme egyre inkább az **agglomerációs gazdaságok, a városok és vonzáskörzetük** felé orientálódik. A bottom-up gazdaságfejlesztés is főleg a **lokális térségekhez, ingázási övezetekhez** köthető (Lengyel 2003). Ez a fajta gondolatmenet a regionális gazdaságtan térfogalmi közül egyértelműen a Castells-féle **gazdasági térszerveződésnek** feleltethető meg (Lengyel – Rechnitzer 2004). A gazdaságfejlesztési szempontból lehatárolt térségtípust a szakirodalomban általában **csomóponti régióként** kezelik, melynek kiterjedését a gazdasági interdependenciák intenzitása alapján kell megítélni. A csomóponti régió fókusza a fejlesztésnek konkrét, pontszerű helye, melytől távolodva egyre elmosódottabb a csomóponti régió határa olyannyira, hogy vonzáskörzete sokszor nem is adható meg egzakt módon. A csomóponti régiók empirikus leképezésére a szakirodalomban kétféle megoldás terjedt el (Lengyel – Rechnitzer 2004):

- Az egyik ragaszkodik a csomóponti régió felhőszerű, **„pontos határ nélküli”** kezeléséhez, amelynek tényleges felmérése igen bonyolult, összetett és szerteágazó feladat. Ezen közgazdasági felfogás a közigazgatási, települési határok helyett a gazdasági interakciók térbeliségét veszi figyelembe.
- A másik, szintén elfogadott megközelítés figyelembe veszi a csomóponti régió lényegét, azonban empirikus vizsgálatoknál a **pontos határaival megadott** statisztikai kistérséget alkalmazza.

Természetesen a KSH által meghatározott statisztikai kistérségek rögzített határai nem fedik le az igen különböző minőségű és intenzitású kapcsolatok alapján létező valóságos (kis)térségi egységeket, szerveződéseket (Csatári 1996), azonban jól közelítik azokat. A statisztikai kistérség rendelkezik továbbá azzal az előnnyel, hogy a statisztikai adatgyűjtés egyik aggregációs szintje, ennek következtében a kistérségek elemzéséhez igen sokféle adat hozzáférhető. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy ezen megoldás választása esetén már egy másik térfogalom, az intézményi térszerveződés írja le a területi egységet a fentebb bemutatott gazdasági térszerveződés helyett (Lengyel – Rechnitzer 2004).

A kistérségek szerepének felértékelődéséhez vezető másik globális megatrend az ún. globális-lokális paradoxon felerősödése (Lengyel-Rechnitzer 2004). A globalizáció mellett közismerten egy másik folyamat is érezteti hatását, nevezetesen a lokalizáció. Michael Porter

felfogása szerint a globális vállalatok tartós (stratégiai) versenyelőnyei döntően egy **csomóponti régióban** koncentrálódnak, sikerességüket a döntési központnak helyet adó ország, mint hazai bázis, valamint egy város és vonzáskörzete, mint térségi bázis határozza meg. Ez a lokális térség nyújtja a tartós, több forrásból származó innovációs versenyelőnyöket, az agglomerációs hozadékot, szinergiát, a felhalmozódott tudást. Az innovatív szektorok kulcs tényezőit, nevezetesen a tudásteremtést és az interaktív tanulást a lokális környezet erőteljesen befolyásolja. A lokális környezetben optimális esetben kialakulhat az innovációs miliő, mely hozzájárul az innovációs folyamatok terjesztéséhez és felgyorsításához, ezáltal növeli a térség versenyképességét (Rechnitzer 1998). Az innovációs miliő lényegét gyakorlatilag a térbeli koncentráció adja, mely lehetővé teszi, hogy közös értékrend, értelmezési mód, kódok, a valahova tartozás érzése, szakmai háttér alakuljon ki (Camagni 2002), melyek megléte csökkenti az innovációs folyamat mentén felmerülő tranzakciós költségeket és kockázatokat.

Wong (2002) tanulmányában több oldalon keresztül taglalja, hogy vajon melyik lehet az a területi egység, amelyre vonatkozóan olyan helyi gazdaságfejlesztési szempontú indikátorokat lehetne képezni, amelyek helyzetelemző és döntéselőkészítő funkcióval segítenék a helyi területi tervezést. Az országos és a regionális szintet már az első körben kizárja amiatt, hogy a helyi gazdaságfejlesztés reális hatóterülete mindenképpen kisebb egy nemzetgazdasági, vagy egy NUTS-2 szintnél, reálisan egy lokális térségben fejt ki közvetlen hatását. A lokális területek közül az elemzés alapegységeként Wong szóba jöhetőnek tartja a **munkaerő-vonzáskörzeteket**, amelyek valóságos gazdasági-társadalmi folyamatok mentén szerveződnek. Hamar szembesül azonban a munkaerő-vonzáskörzetek statisztikai adatkezelési problémáival. Wong szerint **a statisztikai kistérségek (NUTS-4, vagy LAU-1) határai jól közelítik a valódi munkaerő-vonzáskörzeteket**, további előnyük, hogy a közigazgatási-statisztikai régiók alapegységei, ezáltal politikai és adminisztratív egységek, amelyekre vonatkozóan forrásokat lehet allokálni, és gazdaságfejlesztési cselekvésterveket lehet kidolgozni. Így egy olyan tanulmányban, melynek célja a helyi tervezést segítő indikátorok kidolgozása, csak olyan területi egység lehet az elemzés alapegysége, amelyre vonatkozóan létezik megfelelő jogkör és hatáskör az intézkedések kidolgozására és végrehajtására, és elég kicsi ahhoz, hogy a helyi gazdaságfejlesztés közvetlen hatásait koncentrálja (Wong 2002). Ezen kritériumoknak a LAU-1-es szint felel meg a leginkább.

4.1. Lokalizációk az Európai Unióban

A lokális térségek szerepének felértékelődése az **Európai Unió regionális politikájában** is tetten érhető. A NUTS-rendszer 2003-as módosításakor az Európai Unió döntéshozói elkülönítették a regionális és a lokális szintet, utóbbit leválasztották az új NUTS-rendszerről, mely jelenleg három szintből áll. Az Európai Parlament és a Tanács „a statisztikai célú területi egységek nomenklatúrájának (NUTS) létrehozásáról” szóló 1059/2003/EK rendelete meghatározza a NUTS-1, NUTS-2 és NUTS-3 szintek kialakításának, módosításának szabályait, az egyes szintek népességének alsó és felső határait (EC 2003a).

Ugyancsak ebben a részfejezetben utalok vissza az **OECD** 2. fejezetben tárgyalt tipológiájára, melyben élesen **elválasztja egymástól a régiókat, valamint a lokális térségeket**, melyeket mint kis statisztikai egységeket tárgyal. Ezek az egységek a dokumentum szerint egyértelműen azonosíthatók a kistérség fogalmával (OECD 2001).

Az Európai Unióban a három NUTS-szintet szorosan kiegészíti a két lokális szint, melyet LAU (Local Administrative Unit) rövidítéssel illetnek. A 1059/2003/EK rendelet 4. cikke külön rendelkezik a lokális egységek kezeléséről, kötelezővé téve azok tagországonkénti rendszerének és listájának közzétételét az Európai Unió hivatalos honlapján⁴⁷. Ezen adatbázis alapján 2006 végén az Európai Unió 25 tagállamában 3 334 LAU-1 szintű és 112 119 LAU-2 szintű területi egység van (4.1. táblázat). Ugyancsak a hivatkozott adatbázis értelmében a LAU-1 szintnek Magyarországon a 168 statisztikai kistérség, míg a LAU-2 szintnek a 3 145 település felel meg.

⁴⁷ http://ec.europa.eu/comm/eurostat/ramon/nuts/splash_regions.html

4.1. táblázat Az Európai Unió tagállamainak területi egységei

Megnevezés		NUTS 1		NUTS 2		NUTS 3		LAU 1		LAU 2	
		Megnevezése	db	Megnevezése	db	Megnevezése	db	Megnevezése	db	Megnevezése	db
"KISTÉRSÉG" SZINTELLENDELKEZŐ TAGÁLLAMOK	Ciprus	-	1	-	1	-	1	Eparchies	6	Dimoi, koinotites	614
	Csehország	Územi	1	Oblasti	8	Kraje	14	Okresy	77	Obce	6 249
	Egyesült Királyság	Government Office Regions; Country	12	Counties (some grouped); and London; Outer Groups of unitary authorities	37	Upper tier authorities or groups of lower tier authorities (unitary authorities or districts)	133	Lower tier authorities (districts) or individual unitary authorities; Individual unitary authorities or LECs (or parts thereof); Districts	443	Wards (or parts thereof)	10 679
	Észtország	-	1	-	1	Groups of Maakond	5	Maakond	15	Vald, Inn	241
	Finnország	Manner-Suomi, Ahvenanmaa/Fasta Finland, Åland	2	Suurlaueet Storumråden	5	Maakunnat Landskap	20	Seutukunnat Ekonomiska regioner	82	Kunnat Kommuner	446
	Görögország	Groups of development regions	4	Periferies	13	Nomoi	51	Dimoi/Koinotites	1034	Demotiko diamerisma/Koinotiko diamerisma	6 130
	Írország	-	1	Regions	2	Regional Authority Regions	8	Counties/County Boroughs	34	DEDs/Wards	3 440
	Lengyelorsz.	Regiony	6	Województwa	16	Podregiony	45	Powiaty i miasta na prawach powiatu	379	Gminy	2 478
	Lettország	-	1	-	1	Apskritys	10	Savivaldybės	60	Seniūnijos	515
	Litvánia	-	1	-	1	Regioni	6	Rajoni, republikas pilsētas	33	Pilsētas, novadi, pagasti	536
	Luxemburg	-	1	-	1	-	1	Cantons	13	Communes	118
	Magyarország	Statistikai nagyrégiók	3	Tervezési-statisztikai régiók	7	Megyek Budapest	20	Statistikai kistérségek	168	Települések	3 145
	Málta	-	1	-	1	Gzejjer	2	Distretti	6	Kunsilli	68
	Németország	Länder	16	Regierungsbezirke	41	Kreise	439	Verwaltungsgemeinschaften	539	Gemeinden	13 176
Portugália	Continente	3	Comissões de coordenação regional+Regiões autónomas	7	Grupos de Concelhos	30	Concelhos Municipios	308	Freguesias	4 257	
Szlovákia	-	1	Oblasti	4	Kraje	8	Okresy	79	Obce	2 928	
Szlovénia	-	1	-	1	Statistične regije	12	Upravne enote	58	Občine	193	
"KISTÉRSÉG" SZINTELLENDELKEZŐ TAGÁLLAMOK	Ausztria	Gruppen von Bundesländern	3	Bundesländer	9	Gruppen von Politischen Bezirken	35	-	-	Gemeinden	2 381
	Belgium	Gewesten/Régions	3	Provincies/Provinces	11	Arrondissemanten/Arrondissements	43	-	-	Gemeenten/Communes	589
	Dánia	-	1	-	1	Amter	15	-	-	Kommuner	271
	Fanciaország	Z.E.A.T + DOM	9	Régions + DOM	26	Départements + DOM	100	-	-	Communes	36 678
	Hollandia	Landsdelen	4	Provincies	12	COROP regio's	40	-	-	Gemeenten	489
	Olaszország	Gruppi di regioni	5	Regioni	21	Provinciae	103	-	-	Comuni	8 100
	Spanyolorsz.	Agrupación de comunidades autónomas	7	Comunidades y ciudades autónomas	19	Provincias + Ceuta y Melilla	52	-	-	Municipios	8 108
	Svédország	-	1	Riksområden	8	Län	21	-	-	Kommuner	290

Forrás: http://ec.europa.eu/comm/eurostat/ramon/nuts/splash_regions.html alapján saját szerkesztés

Az is kiderül az Európai Unió honlapján közzétett adatbázisból, hogy a huszonöt tagállam közül 10 tagállam nem **adott meg LAU-1 szintű területi egységet**, ezen országok

térszerkezetében a NUTS-3 aggregációs szintet közvetlenül a LAU-2, vagyis a települési szint követi. Ez több okra vezethető vissza (Bonifert 2003):

1. **A LAU-2 szint túl magas népességszáma:** Belgium, Hollandia, Dánia és Svédország esetében relatíve nagy lélekszámú NUTS-5 szintű területi egységek kerültek kialakításra, jórészt a kisebb települések nagyobb városokhoz való csatolásával. A 20 000 fő átlagnépességű NUTS-5 szintű térségeket 2003-ban nem változtatták meg, ezek maradtak a LAU-2 térségek is, így LAU-1 szintű térségeket a települési szint relatíve nagy lakosságszáma miatt nem volt értelme kialakítani. Megjegyezzük, hogy ezen országok relatíve nagy méretű LAU-2-es területi egységei a mi fogalmaink szerint közelebb állnak a kistérségekhez⁴⁸, mint a települési szinthez. Olaszországot is ebbe a kategóriába sorolhatjuk, ahol a LAU-2 szint túl magas népességszáma miatt nem alakítottak ki LAU-1 szintet, azonban itt átlagosan megközelítőleg „csak” 7 000 fő a települési szint népességszáma.
2. **A NUTS-3 szint túl alacsony népességszáma:** Ausztriában jellemző főként, hogy a települések relatíve kis méretűek ugyan, de a NUTS-3-as szint is alacsony lélekszámú, amely az EU tagállamok között a legkisebbek között van. Az osztrák NUTS-3 szint átlagos népességszáma a magyar megyék átlagos népességszámánál jóval kisebb, így elmondható, hogy a mi fogalmaink szerint ezen osztrák területi egységek inkább kistérségnek, semmint megyének tekinthetők.
3. **A túlzottan magas lokálpatriotizmus:** Franciaországban és részben Spanyolországban a második világháború után kezdődő területi reformok, az önkormányzati rendszer ésszerűsítésére tett kísérletek nem jártak sikerrel. Az önkormányzatok számának csökkentésére, méreteik növelésére, valamint az erre épülő területi politikára épülő törekvések az erős lokálpatriotizmus és az önkormányzatok ellenállása miatt elakadtak.

4.2. A kistérségek, valamint a kistérségi elemzések felértékelődése Magyarországon

A kistérségek szerepének felértékelődése a magyarországi, kistérségekkel kapcsolatos szabályozási környezet változásai mentén is nyomon követhető. Magyarországon 1984 és 1994 között a megyei és a település szint között semmilyen területi szint nem létezett. 1984-ben a mai kistérségi szint elődjének tartott járásokat megszüntették, sem közigazgatási, sem

⁴⁸ Magyarországon a kistérségek átlagnépessége a 2004. évi adatok szerint nagyságrendileg 50 000 fő.

statisztikai, sem egyéb célokra lehatárolt területi egységeket nem hoztak létre, pedig – legalább a statisztikai adatgyűjtés és –közlés kifinomultsága okán – szükség lett volna erre a szintre. 1994-ben Vukovich György, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke elnöki közleményben (9006/1994 (S.K.3)) definiálta a statisztikai folyamatok mérésének területi egységét, a **statisztikai körzet** fogalmát, s ezzel párhuzamosan **138 körzetet határolt le**.

A Területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. tv. 5§. h) pontja már jogszabályi szinten **definiálja a kistérség fogalmát**: „*a települések között létező funkcionális kapcsolatrendszerek összessége alapján lehatárolható területfejlesztési-statisztikai egység. A kistérségek területe teljes mértékben és ismétlésmentesen lefedi az ország területét és illeszkedik a területfejlesztési statisztikai régió, a megye, valamint más kistérség határaihoz. Minden település közigazgatási területe csak egy kistérségbe tartozik.*”

A törvény tehát már nem csak statisztikai alapegységként definiálja a kistérségeket, hanem a **területfejlesztés lehetséges beavatkozási szintjeként**. Igen lényeges, hogy a törvény értelmében a kistérségek egy-egy képviselője – a szintén e törvény által meghatározott területi önkormányzati társulásokon keresztül – a megyei területfejlesztési tanács, mint a decentralizált fejlesztési források elosztásában kulcsszerepet játszó testület tagjává vált.

Négy év tapasztalatai alapján a Központi Statisztikai Hivatal elnöke tizenkettővel növelte a kistérségek számát 9002/1998 (S.K.1) számú elnöki közleményében, így 1998. január 1-jétől Magyarországon **150 kistérséget** határoltak le. A közismerten a centralizáció irányába ható, a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosításáról szóló 1999. évi XCII. törvény a kistérségek szerepét csökkentette a megyei területfejlesztési tanácsokban: a tagok között a területi önkormányzati társulások képviselőinek számát 3 főben állapította meg.

A kistérségek megállapításáról, lehatárolásáról és megváltoztatásának rendjéről szóló 244/2003. (XII. 18.) Korm. rendelet két bekezdésben **definiálja a kistérség fogalmát**:

- (1) a kistérség területfejlesztési-statisztikai területi egység, amely a közigazgatás területi feladatainak ellátásához szükséges illetékességi területek megállapításának is alapja.
- (2) a területfejlesztési-statisztikai kistérség földrajzilag összefüggő területi egység, amelyet a hozzá sorolt települések teljes közigazgatási területe alkot, továbbá amelynek határai e települések közigazgatási határai által meghatározottak. Egy település közigazgatási területe csak egy kistérségbe tartozhat.

A kormányrendelet legfontosabb újdonsága, hogy a kistérségek számát tovább növelte. **18 új kistérséget definiált**⁴⁹, melynek eredményeképpen Magyarországon 2004. január 1-jétől 168 kistérséget különíthetünk el.

A kistérségek előtérbe kerülésének folyamatában fontos lépés volt a települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról szóló 2004. évi CVII. törvény. Abból adódóan, hogy az önkormányzati társulások rendszere már-már áttekinthetetlenné vált, a jogszabály a települési önkormányzatok közszolgáltatási feladatainak kistérség egészét átfogó társulásban történő ellátását, másrészt a kistérségi területfejlesztési feladatok biztosítását hivatott elősegíteni.

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2004. évi LXXV. törvény az addig létező Országos Területfejlesztési Tanács, a regionális fejlesztési tanácsok és a megyei területfejlesztési tanácsok mellett immáron a **kistérségi fejlesztési tanácsokat** is definiálta. Ezen tanácsok legfontosabb feladata a kistérségben a területfejlesztési feladatok összehangolása, a kistérségi területfejlesztési koncepció elfogadása, közös területfejlesztési programok kialakítása. A törvény 10/D. § (1) értelmében a kistérségi fejlesztési tanács munkájában

- a) szavazati joggal rendelkező tagként vesz részt a kistérség valamennyi települési önkormányzatának polgármestere;
- b) tanácskozási joggal rendelkező tagként vesz részt
 - ba) a gazdasági kamaráknak a kistérségben működő egy-egy képviselője,
 - bb) a megyei területfejlesztési tanács képviselője,
 - bc) a megyei munkaügyi tanácsba delegálási joggal rendelkező munkaadói és munkavállalói szervezetek egy-egy kistérségi illetékességű képviselője,
 - bd) az iparosok és kiskereskedők országos szakmai érdekvédelmi szervezeteinek egy kistérségi illetékességű képviselője,
 - be) a társadalmi szervezetek fóruma által delegált, a civil szervezetek egy képviselője,
 - bf) a megyei közigazgatási hivatal képviselője,
 - bg) a Magyar Államkincstár Területi Igazgatóságának képviselője;

⁴⁹ Ezen a ponton meg kell jegyezni, hogy a kistérségi térfelosztás változtatása a kistérségi elemzések alapjául szolgáló idősorokat jelentős mértékben megzavarja. Dusek Tamás (2003) is felhívja a figyelmet arra, hogy az aggregációs szint helyes megválasztása jelentősen befolyásolhatja az elemzés végeredményét. Módszertani értelemben a települési szinten is elérhető adatok esetében csupán a települési adatok új besorolás szerinti átszámítását kell megtennie a regionális elemzőnek. A kistérségekről a legszélesebb körben elérhető adatokat azonban *csak* kistérségi szinten publikálja a KSH (Területi Statisztikai Évkönyv), ami az időbeli összehasonlítást a települési szintű adatokhoz hozzá nem fűző elemző számára lehetetlenné teszi.

A kistérség tehát a területfejlesztés öt lehetséges beavatkozási szintje (országos, regionális, megyei, kistérségi, települési) közül a legkisebb területi szintté vált, amely a komplexen értelmezett és alulról építkező területfejlesztési politika rendkívül fontos alapszintje (Csatári 1996). Ez a lépés azért kiemelten lényeges, mert más jellegű igények fogalmazhatók meg a területfejlesztés különböző aggregációs szintjein. Ebből következik, hogy egy adott területfejlesztési vagy beavatkozási folyamathoz meg kell keresni a megfelelő területi egységet a fenti szintek közül és fordítva: az egyes szintekhez kapcsolódóan – a helyi szereplők bevonásával – meg kell határozni azokat a jellegzetesen az adott aggregációs szinthez kapcsolható támogatható célokat, feladatokat és eszközöket. A területfejlesztési politika egyik lényeges eleme ugyanis, hogy az országos politikákkal szemben az egyes aggregációs szintek specifikumait juttassa érvényre.

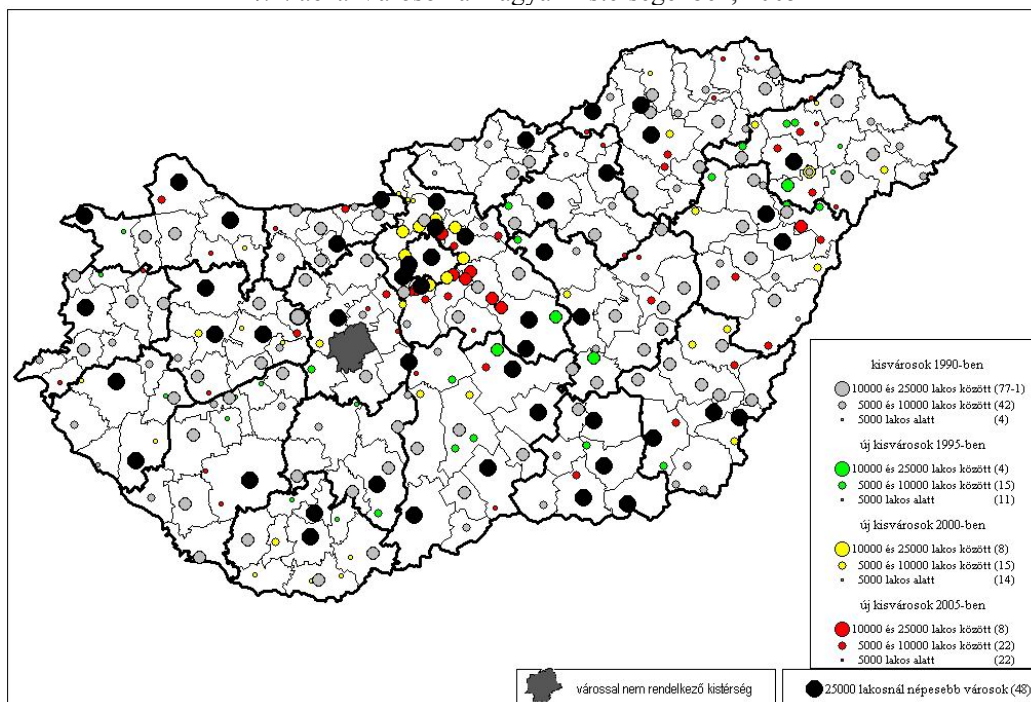
A 244/2003-as kormányrendeletben definiált 168 magyar kistérség közül kettő, a Budapesti és a Debreceni kistérség áll csupán központi városból, a többi kistérségben több településfajta is megtalálható. 2006-ban az Abai kistérség az egyetlen, amelyben nincs város, hanem község a kistérségi központ⁵⁰. A kistérségek kb. felében a székhelyet jelentő város mellett további városok is szerepelnek, mégpedig igen különböző méretűek (4.1. ábra).

A kistérségek igen különbözőek mind területi kiterjedésüket, mind lakosságszámukat, mind településszámukat tekintve. Népesebb kistérségi központhoz általában népesebb vonzáskörzet tartozik. A 168 magyar kistérség átlagos népessége a 2004. évi adatok szerint 60 104 fő, a két szélsőséges ismérértéket az Óriszentpéteri kistérség (7 128 fő), valamint a Budapesti kistérség (1 697 343 fő) szolgáltatja. Általánosan elmondható, hogy az aprófalvas térségek azon kistérségeiben legalacsonyabb az átlagnépesség, ahol a kistérségközpont kis-, illetve középváros (Faluvégi 2004).

A 168 magyar kistérség átlagos területe 554 km², legkisebb a Dunakeszi kistérség (91 km²), míg legnagyobb területű a Kaposvári kistérség (1 573 km²). Elmondható továbbá, hogy az aprófalvas vidékeken egyes központokhoz lényegesen több település tartozik, mint például az alföldi térségekben. A kistérségek településszáma így jelentősen eltér egymástól, hiszen általában az aprófalvas területek egyes körzeteiben találhatóak a legtöbb településsel rendelkező kistérségek (Faluvégi 2004).

⁵⁰ 1990 és 2005 között 119 település kapott városi rangot Magyarországon, melyek kivétel nélkül a magyar kisvárosok számát növelték. Mindez a kistérségek településszerkezetére is komoly hatást gyakorolt, hiszen ha a mai kistérségi besorolást az 1990-es hazai településszerkezetre érvényesítjük, akkor 19 olyan kistérséget tudnánk megnevezni, amelyben nem lenne város (Csatári 2006).

4.1. ábra Városok a magyar kistérségekben, 2005

Forrás: Csatári (2006).

Ma már a hazai szakirodalomban is **egyetértés alakult ki a kistérségek előtérbe kerülésének tényéről** (Nemes Nagy 2003, Pap 2004, Faluvégi 2004, Rechnitzer 2005). Nemes Nagy (2003) szerint a kistérségeknek nem elsősorban statisztikai számbavételi funkciójuk a releváns – mivel az adatgyűjtésben nincs szerepük – hanem az a **funkciójuk**, hogy a területi folyamatok, a területi fejlődés elemzésének alapegységeiként szolgálhatnak. „Az elmúlt évtizedek minden tudományos elemzése azt igazolja, hogy a kistérségek szintjén a hazai területi fejlődés minden lényeges tendenciája világosan kirajzolódik, feltáruznak azok az összefüggések, amelyek a megyék (s főként a 7 régió szintjén) az összevonási információvesztés miatt eltűnnek, illetve értelmezhetővé válik az a tagoltság is, ami 3200 egyedi települést vizsgálva lényegében értékelhetetlen (s gazdasági folyamatok esetében elméletileg sem értelmezhető)” (Nemes Nagy 2004, 4. o.).

Magyarországon, szemben a nemzetközi szakirodalomban leírtakkal, **még napjainkban sem készülnek** évről évre megjelenő, letisztult módszertannal dolgozó **versenyképességi jelentések**, amelyek a területi folyamatok nyomon követésére bármilyen formában is alkalmasak lennének. Születtek ugyanakkor számottevő tanulmányok kistérségekről, melyekben a szerzők **statisztikai adatok elemzésével** foglalkoztak. Nem jelenthető ki azonban egyértelműen, hogy a területi folyamatok értékelését a regionális

tudományok művelői egyöntetűen a regionális versenyképesség fogalmát felhasználva, arra alapozott mutatószám-rendszer kidolgozásával és alkalmazásával járják körül.

A területi elemzések nemzetközi szakirodalomban nyomon követhető tényerése elsősorban a globalizációt kísérő, több területen jelen levő növekvő egyenlőtlenségekkel hozható összefüggésbe, emiatt törvényszerű, hogy Magyarországon is egyre több figyelem övezi az ilyen jellegű vizsgálatokat. Nemes Nagy József szerint kétfajta kutatási témacsoportot táplál a fentebbi tendencia (Nemes Nagy 2005a):

- az egyenlőtlenségek vizsgálatát nemzetközi összehasonlításban tesztelő keresztmetszeti vizsgálatokat,
- a nagy távlatú történeti analíziseket.

A fejezet soron következő része a legszélesebb körben hivatkozott, indikátorokra támaszkodó hazai kistérségi elemzések áttekintésére hivatott, melyek nagyobb része fejlettségi, kisebb része versenyképességi vizsgálat. Különös figyelmet érdemel az egyes elemzések **indikátorkészletének**, illetve **módszertanának** szisztematikus áttekintése, melynek során a versenyképesség elemzésére létre hozandó modell megalkotásához egyfajta **benchmarking** jelleggel az elérhető legjobb gyakorlat vizsgálatára kerül sor. Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy a 4.3, valamint a 4.4. fejezetekben bemutatott elemzések indikátorkészletét a 4.4. fejezet végén található rendszerező táblázatban összevontan mutatom be (4.2. táblázat), vagyis az egyes elemzésekhez tartozó indikátorokat az egyes elemző munkák szöveges értékelésekor – ahol ez az értelmezést nem zavarja – **nem sorolom fel külön**.

4.3. A területi folyamatok elemzésére indikátorokat használó hazai megközelítések

Csatári Bálint 1996-ban a **hazai kistérségek jellegzetességeit** vizsgálta. Munkáját azért tartom 10 év távlatából is jelentősnek, mert a hazai regionális politikában mérföldkőnek számító, a területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. tv. hatályba lépését közvetlenül követő időszakban hajt végre **indikátorokra alapozott tipizálást**. Csatári a tipizálást két időtávon is elvégzi: először hosszú távú fejlettségi fázisokba sorolja a magyar kistérségeket, majd definiálja a kistérségek rövid távú beavatkozási térségtípusait. Munkája során összesen 31 mutatószámot használt (4.2. táblázat), hat tényezőcsoportba rendszerezve (Csatári 1996):

1. demográfiai mutatók,
2. foglalkozási szerkezeti mutatók,
3. a foglalkoztatás változása és a munkanélküliség mutatói,
4. gazdasági mutatók,
5. infrastrukturális mutatók,
6. egyéb speciális mutatók.

Módszertanában egy sokváltozós komplex mutatót határoz meg, amely **összegezi az általános kistérségi szintű fejlettségi különbségeket**. Minden egyes mutatócsoportban a felhasznált mutatók szerint a kistérségeket országosan rangsorba állította, adataikat, mutatóikat azok szórása szerint 1-től 5-ig terjedő értékekkel osztályozta. Így minden kistérség, minden mutatócsoporton belül elvégzett, összevont átlagolások nyomán és együttesen is ötfokozatú (igen fejlett, fejlett, átlagos, fejletlen, vagy igen fejletlen) besorolást kapott (Csatári 1996).

A vizsgálatba vont mutatók közül első megközelítésben úgy tűnik, hogy a regionális versenyképesség mérésére kidolgozandó saját modellben több is szerepeltethető, azonban a mutatók relevanciáját még tesztelnünk kell. Csatári munkájában a mutatókat úgy választották ki, hogy a fejlettség és az elmaradottság kistérségi területi differenciáit minél inkább kihangsúlyozzák, illetve a faktor-számítások során lehetőség szerint elkülönüljenek a karakteres funkcionális és speciális kistérségi csoportok (Csatári 1996).

Kiemelhető, hogy Csatári Bálint (1996) munkájában a kistérségek tipizálásának célja az, hogy felhívja a figyelmet a különböző fejlettségi típusok eltérő fejlesztési stratégiával való kezelésének fontosságára, amit magam is kiemelt üzenetként kezelek. Ugyancsak párhuzam vonható Csatári tanulmánya és a saját elképzeléseim között az **urbánus-rurális dimenzió kettéválasztása** tekintetében, mely napjainkban talán még lényegesebb, mint tíz évvel ezelőtt volt.

Csatári Bálint 1999-es munkája a **kedvezményezett kistérségek besorolásának felülvizsgálatát célozza**, a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett területek besorolásának feltételrendszeréről szóló 30/1997. (IV. 18.) OGY határozat kidolgozásához. Ebből kifolyólag értelemszerűen az országgyűlési határozatban használt, a kedvezményezett kistérségek besorolására létrehozott indikátorrendszert veszi górcső alá, s az új mutatószám-rendszer kidolgozásánál is nagy mértékben támaszkodik arra. A tényezőcsoportok elnevezése megegyezik az országgyűlési határozatban használt

terminológiával, azonban a tényezőcsoportonkénti mutatók már nem minden esetben azonosak.

Csatári az országgyűlési határozatban rögzített indikátorok által meghatározott adatbázison vizsgálja az 1994-97 között bekövetkezett változásokat, azok főbb tendenciáit, mégpedig ugyanazt a módszert alkalmazva, mint az eredeti besorolásnál, valamint 1996-os munkájában is. A módszer lényege, hogy minden felhasznált mutató szóródásának a terjedelmét 5 egyenlő osztályközre bontotta, s a minimumtól a maximum felé haladva az egyes osztályközbe való tartozás esetén 1 és 5 közötti pontértékeket adott az adott kistérségeknek. A kapott minősítő jellegű átlagértéket vagy az egyes mutatószám-csoportok szerint, vagy a hat mutatócsoport közös átlaga alapján számította ki, melynek eredményeképpen egy komplex mutató született (Csatári 1999).

A logikai menet következő lépcsőjében az országgyűlési határozatban rögzített mutatószám-rendszerre építve egy kibővített indikátorrendszer került kidolgozásra, mely alapján Csatári javaslatot tett az országgyűlési határozatban rögzítettektől eltérő, alternatív tipizálás bevezetésére. A kidolgozott mutatószám-rendszer immáron 37 mutatót tartalmaz (4.2. táblázat), melyek csoportosítása megtartotta az 1996-os elnevezéseket (Csatári 1999).

Ugyan Csatári 1999-es munkája sem kimondottan versenyképességi elemzés, azonban az alkalmazott mutatók közül igen sok **kapcsolatba hozható a versenyképesség fogalmával**. Sőt, a mutatószám-rendszer átdolgozásával csupa olyan mutató került be a rendszerbe, amely egyértelműen meghatározza egy térség versenyképességét (hozzáadott érték az egyes és kettős könyvelést vezető gazdasági szervezeteknél, a saját tőke és a jegyzett tőke aránya egyes és kettős könyvelést vezető gazdasági szervezeteknél, a külföldi tőke aránya, az elérhetőség szerepe). További fontos megállapítás, hogy az **urbánus-rurális dimenzió** továbbra is kiemelt fogymet érdemel a javaslatok megfogalmazásakor.

Csatári Bálint 2000-ben a **magyarországi kistérségek komplex fejlődési típusainak meghatározásakor** tovább növelte az elemzésbe bevont mutatók számát. A tanulmány szerint 34, de valójában 35 indikátor alapján sorolta be az akkori 150 magyar kistérséget fejlettségi fázisokba (4.2. táblázat). Az elemzés módszertanában statisztikai módszerekre támaszkodik: eszköztárban az egyszerű korreláció-számítás, valamint a **többváltozós faktoranalízis** és **klaszteranalízis** is megtalálható. A korreláció-számítás alapján azon tényezők kiemelésére kerül sor, amelyek együtt mozgásuk révén leginkább differenciálják a kistérségi folyamatokat, azonban ezen megállapítások csak felvezetesként szolgálnak a többváltozós adatelemzési technikák lefolytatásához (Csatári 2000).

A 35 indikátort az SPSS programcsomag felhasználásával hat faktorba rendezi. A hat faktor együttesen 68,1%-ban magyarázza a térségi különbségeket, ami statisztikai értelemben még éppen elfogadhatónak minősíthető. A legnagyobb magyarázó erővel leírható főfaktorba a fentebb felsorolt indikátorok közül 12 került, melyeket a szerző „városias” jellegű mutatóknak tekint. A Csatári munkásságában nyomon követhető határozott urbánus-rurális elhatárolás tehát ebben az elemzésben is megfigyelhető. Az elemzési logika soron következő lépésében a szerző a keletkezett hat faktor alapján egyenként elemzi a kistérségeket mind szövegesen, mind pedig térképi megjelenítést alkalmazva. Ezt követi az elemzés fő mérföldköve, a 150 kistérség **komplex elemzése** a hat faktor együttes elemzésével. Az egyes mutatók, illetve faktorok modellbéli szerepét a szerző nem különbözteti meg, nem súlyozza azokat, pedig megítélésünk szerint szerencsés lenne a kistérségek fejlettségi fázisait eltérő módon befolyásoló tényezőket eltérő súllyal szerepeltetni a modellben. Outputja egy tipizálás, mely öt fejlettségi fázisba sorolja a magyar kistérségeket.

Az elemzés erősségének tekinthető a felhasznált statisztikai módszertan, valamint az igen szemléletes térképi megjelenítés, mely a kapott eredményeket áttekinthetővé teszi. Ugyancsak hasznosnak és követendő példának tekinthető a statisztikai elemzés **háttéreredményeinek közlése**, mely módszertani jellegű munkákban elengedhetetlenül szükséges. Csatári tanulmánya végén kiemeli az egyes fejlettségi típusok eltérő várható fejlődési pályáit, mely összecseng saját felfogással, mely szerint eltérő kiindulási, fejlettségi helyzettel leírható kistérségek csak különféle, a kiindulási helyzetükhöz igazodó gazdaságfejlesztési cselekvéstervvvel kezelhetők.

Molnár László 2002-ben a **települési szintű relatív fejlettség meghatározására** tett kísérletet. A szerző három faktor (demográfia, gazdaság, jólét) lineáris kombinációjaként előállított komplex fejlettségi mutató segítségével rangsorolja a területi egységeket. Az alkalmazott módszer arra törekszik, hogy a közismert Budapest-centrikusságot kiszűrje, és ezáltal próbáljon meg fejlettségi különbségeket kimutatni. A három faktor az első körben kiválasztott közel 600 indikátor közül öt mutatószám-főcsoport változóiból állt elő (Molnár 2002):

1. mérlegfaktor,
2. jövedelmi „fejlettség”,
3. infrastrukturális fejlettség,
4. demográfia,
5. önkormányzati „fejlettség”.

A fenti mutatószám-főcsoportokba rendezett 37 mutató (4.2. táblázat) faktoranalízissel történő szelektálása után állt elő a gazdaság, a demográfia és a jólét faktora. A három faktor lineáris kombinációjából képzett faktort, az ún. szuperfaktort komplex mutatóként definiálták, mely a rangsorolás alapját képezi. A komplex mutatón alapuló módszer outputja egy településrangsor, mely alkalmatlan bármiféle tipizálás elvégzésére, de ezt a szerző is elismeri. Ezt a hiányosságot a szerző az alapmutatókra alapozott klaszteranalízis segítségével igyekszik áthidalni. A klaszterezés iterációs lépései alapján az eljárás 10 klasztert tartott optimálisnak, azonban a szerző két klasztert „szükségtelennek” ítélte meg, ezért elhagyta. A megmaradt nyolc csoport a következő: fejlett megyei jogú városok, fejlett városok és vonzáskörzetek, fejlődő vállalkozói települések, országos átlag, átlagos községek, hátrányos helyzetű községek, előregedő aprófalvak, hanyatló, stagnáló települések.

A szerző által alkalmazott módszer előnye kétségtelenül a matematikai-statisztikai elemzés, azon belül is a **faktoranalízis** és a **klaszteranalízis** alkalmazásának ténye, amelyek megfelelő alapadatokkal valóban alkalmasak területi elemzések készítésére. Helyes eljárásnak érzem továbbá a **mutatók több lépcsős kiválasztási metodológiáját**, azonban a modellben maradt mutatók relevanciája a települési szintű fejlettség leírására több esetben is **vitatható**. A vállalati mérlegadatok közül a követelések, a pénzeszközök, a céltartalékok, az anyagjellegű ráfordítások, az értékesítési leírás, az egyéb költség, egyéb bevételek, mint szigorúan definiált számviteli kategóriák nem alkalmasak arra, hogy regionális elemzések alapadatai legyenek. Nagyságuk nagy mértékben függ a gazdálkodó egyéni döntésétől, a számviteli politika kialakításának elveitől. Ha a szerző mégis ragaszkodik a mérlegadatok összevont értékeinek alkalmazásához, akkor az abszolút számok helyett mindenképpen származtatott mutatókat (pl. likviditási ráta, jövedelmezőség, gazdaságosság, saját források aránya) jóval indokoltabb lett volna felhasználni.

Hasonló problémákba ütközünk a népesség szűk korcsoportjainak (0-2 évesek, a 3-6 évesek, a 6-13 évesek stb.) önálló indikátorként történő alkalmazásával kapcsolatban. Ezen mutatók kiválóan helyettesíthetők lennének egyetlen, ám a fejlettség szempontjából igen releváns mutatóval, pl. az eltartottsági rátával, mely OECD-konform fejlettségi mutató.

A fentebbiekben csak a **leginkább aggályosnak vélt** mutatókat nevesítettem, de az alkalmazott mutatószám-rendszerben igen **sok vitatható pont fedezhető fel**. Mindezt a szerző által közölt statisztikai ellenőrzőszámok is alátámasztják. A mutatószámok kiválasztásánál alkalmazott első kritérium (a sajátértékek legyenek nagyobbak 1-nél) megfelelő, a második kritérium azonban, mely szerint $|R| > 0,5$ (vagyis közepes kapcsolat) a kérdéses mutató, illetve

a meghatározó faktor között, ilyen jellegű elemzésnél túlzottan szerény feltétel. A komplex fejlettségi faktort alkotó három faktor magyarázó ereje szintén nem éri el azt a szintet, ami a faktoranalízis esetén a gyakorlatban elvárható. A három kiválasztott faktor ugyanis együttesen az összvarianciának kevesebb, mint felét (48,7%) adja, ami azt jelenti, hogy az összvariancia jelentős részét éppen olyan tényezők idézik elő, amelyek az elemzés irreleváns tartományába esnek. Ugyancsak aggályos az, hogy az optimális klaszterszámot (10) a szerző figyelmen kívül hagyja, és két klasztert – alacsony elemszámára hivatkozva – minden további indoklás nélkül elhagy a további elemzésből. A klasztereket nem elemszámuk, hanem homogenitásuk, illetőleg az alapsokaságban betöltött súlyuk szerint kell megítélni, így ez a lépés sem indokolt.

Salamin Géza 2004-ben a **gazdasági térszerkezet alakulásának folyamatait** kutatta. A kistérségek szintjén elvégzett vizsgálat a szerző megfogalmazása szerint „komplex gazdasági fejlettség többmutatós elemzése” (Salamin 2004. 22. o.). Annak ellenére, hogy nem nevesíti a szerző, hogy versenyképességi elemzést végez, mégis a versenyképesség általunk értelmezett megközelítésének egy igen nagy szeletével, a gazdasági oldallal foglalkozik. Nyolc mutató összevont értékelésével tesz kísérletet a gazdasági fejlettség dinamikus térszerkezetének leírására, mégpedig úgy, hogy a térségek fejlettségi állapota mellett az állapot változását is figyelembe veszi. A fejlettségi állapot komplex meghatározásához a nyolc mutató 2002. évi értékét, míg a dinamikához a mutatók értékének 1998 és 2002 közötti értékét vette figyelembe (Salamin 2004).

A fejlettség állapota, valamint a fejlettség dinamikája alapján Salamin hat térségtípust különített el vizsgálata outputjaként: leszakadó, fejletlen felzárkózó, közepesen fejlett stagnáló, közepesen fejlett felzárkózó, fejlett stagnáló, valamint dinamikusan fejlett kistérségeket. Az alkalmazott mutatók gazdasági relevanciája megkérdőjelezhetetlen, azonban a gazdasági fejlettség komplex leképezéséhez célszerűbb lenne jóval bővebb adatbázist felhasználni. A mutatók változásának figyelemmel kísérése mindenképpen jó kezdeményezés, azonban az adatgyűjtések módszertanában relatíve gyakran bekövetkező változtatások a hasonló törekvéseket egy bővebb adatbázison mindenképpen megnehezítik.

Faluvégi Albert (2004) **kistérségi fejlettségi vizsgálatnak** nevezi munkáját, melynek folyamán arra tesz kísérletet, hogy a 168 magyar kistérséget típusokba sorolja. Ennek során nem használ matematikai-statisztikai módszereket azzal az indokkal, hogy a számítások széles körű reprodukálhatóságát biztosítsa. Az elemzésbe kilenc mutatót vont be, melyek a szerző szerint jól jellemzik a kistérségek gazdasági-társadalmi helyzetét és fejlődését (4.2. táblázat).

Faluvégi a kiválasztott mutatókkal kívánta mérni „a térségi munkavállalók munkaerő-piaci és jövedelmi helyzetét, a jövedelmi pozícióik változását, a gazdasági fejlődést leginkább befolyásoló külföldi működő tőke jelenlétét, s a vállalkozói szféra aktivitását, alkalmazkodási készségét az EU küszöbén” (Faluvégi 2004, 439. o.). Az elemzés egyszerű statisztikai módszert követ: mutatószámokként külön-külön meg kell határozni a vidéki átlagot, vagyis a főváros értékét nem veszi figyelembe. Mivel a teljes módszer az átlagra épül, ezért az átlag azon tulajdonsága miatt, mely szerint a szélsőséges ismértékek torzítják az átlagot, mindenképpen indokolt a fővárosi érték nélkül, vagyis 167 megfigyelési egység ismértékeinek az átlagolása. A következő lépésben kistérségenként és mutatóként megvizsgálták a vidéki átlagtól vett eltérést, illetve változást, melynek sávos értéke alapján pontoztak. A vidéki átlag alatt és felett 3-3 kategóriát alakítottak ki, ezt követően a két felső kategória összevonásával az átlagos pontszámok alapján a következő öt kistérségi típust definiálták (Faluvégi 2004):

1. **Dinamikusan fejlődő:** a jelzőszámok zöme több, mint 10%-kal meghaladja a vidéki átlagot,
2. **Fejlődő:** a jelzőszámok zöme a vidéki átlag felett van, de az eltérés mértéke nem haladja meg a 10%-ot
3. **Felzárkózó:** a mutatók zöme közelíti a vidéki átlagot, s a növekedés jeleit is mutatják,
4. **Stagnáló:** ahol a vidéki átlagtól való elmaradás a jelzőszámok zöménél eléri, illetve közelíti a 10%-ot,
5. **Lemaradó:** a jelzőszámok zöménél a vidéki átlagtól való elmaradás legalább 15%.

Az elemzés outputjaként 22 dinamikusan fejlődő, 40 fejlődő, 45 felzárkózó, 37 stagnáló és 24 lemaradó kistérség került lehatárolásra, amely eloszlás megközelítőleg normális eloszlást követ, módusza a felzárkózó térségeknél található. Sejtésem szerint a magyar kistérségek fejlettségi helyzete kevésbé kedvező, az eloszlás módusza várhatóan a fejletlenség dimenziója felé fog eltolódni.

Az elemzés előnye egyrészt valóban az egyszerűsége és széles körű alkalmazhatósága, másrészt pedig az átlagértékhez való viszonyítás, amely lehetővé teszi, hogy minden egyes objektum az összes többi objektumhoz viszonyított relatív helyzete alapján kerüljön besorolásra. Hátrányának tekinthető, hogy **nem definiálja pontosan** azt a fogalomkört, amelyre a kistérségek lehatárolását építi, maga a kulcsfogalom, a fejlettség sincs definiálva, holott ezen fogalomnak igen sokféle megközelítése közismert. Az elemzésben alkalmazott

mutatók⁵¹ száma talán kevés ahhoz, hogy a besorolás megfelelően egzakt és árnyalt legyen. Az alkalmazott dinamikus mutatók a mutatószám-rendszer statikus mutatóinak időbeli változását mutatják be, így a mutatószám-rendszer által feltérképezett jelenségek száma voltaképpen a dinamikus mutatók számával kevesebb. A kilenc mutatóból talán két mutató használata napjainkban már kifejezetten **félrevezető lehet** területi fejlettség vizsgálatakor:

- A működő gazdasági szervezetek ezer lakosra jutó száma: a térségek gazdasági fejlettségének leggyakrabban használt mérőszáma, a területi GDP nagysága és a térségben működő társas vállalkozások száma közötti korrelációs együttható általában igen erős kapcsolatot mutat. Egy térség gazdasági teljesítményének motorjai döntően a Kft-k, Rt-k, nem pedig az alacsony kezdőtőke-igényű korlátlan felelősséggel bejegyzett társasági formák. Ennek megfelelően célszerűbb a működő társas vállalkozások számba vétele.
- Személygépkocsik száma ezer lakosra: megítélésünk szerint napjainkban már nem áll egyenes arányban a jólét növekedésével, a mutatót nem csak mennyiségi, hanem minőségi alapon is célszerű lenne vizsgálni. Itt jegyezzük meg azonban azt a tendenciát is, hogy napjainkban az új személygépkocsik vásárlása több esetben a lakossági eladósodottsággal párosul a növekvő lakossági hitelállomány miatt.

A többi mutató a versenyképesség alapkategóriáival, alaptényezőivel vagy sikerességi faktoraival kapcsolatba hozható, **versenyképességi elemzésekhez felhasználható**. A bemutatott módszer a térségi gazdasági teljesítmények nyomon követésére korlátozottan alkalmas, bizonyos elemei azonban felhasználhatóak önálló modellünk építéséhez.

A mutatók alacsony számának bírálati szempontja érvényét veszti Faluvégi 2005-ben megjelent, a **társadalmi-gazdasági jellemzők területi alakulásának vizsgálatával foglalkozó** munkájában. A fentebbi munkában alkalmazott egyszerű statisztikai módszertani alkalmazás helyett a regionális tudományokban egyre szélesebb körben alkalmazott matematikai-statisztikai módszereket használ a kistérségek⁵² fejlettségbeli különbségének vizsgálatára. Az elemzésbe bevont 40 mutatót a szerző közel 60, fejlettséggel kapcsolatos változóból választotta ki a szakirodalom ajánlásai, saját korábbi regionális, kistérségi és települési tapasztalatok alapján (4.2. táblázat). A szerző által számított komplex területi

⁵¹ Faluvégi a kistérségek fejlettségi fázisba sorolását követően kistérségi szinten elemez további mutatókat, melyeket témánk szempontjából relevánsnak ítéltünk meg (pl. foglalkoztítottak száma, iskolai végzettség, külföldi érdekeltségű vállalkozások száma, befektetett külföldi tőke, elérések), azonban ezeket az elemzéstől elkülönülve teszi.

⁵² Jelen munkájában a 2004. január 1. előtti állapotot képezi le Faluvégi, vagyis 150 kistérséget vizsgál.

fejlettség meghatározása 40 mutaton keresztül, a faktoranalízis módszerével alakult ki hat dimenzióban (Faluvégi 2005):

1. általános helyzet,
2. demográfiai helyzet,
3. foglalkozási helyzet,
4. gazdasági helyzet,
5. infrastrukturális helyzet,
6. iskolázottsági helyzet.

A változók magyarázó ereje alapján elmondható, hogy a térségi különbség alakulásának meghatározó tényezője az iskolai végzettség és vele pozitív kapcsolatban a jövedelem, negatív előjellel pedig a munkanélküliség. A kistérségeket a szerző a fentebb bemutatott öt típusba sorolja: a 150 vizsgált kistérségből 19 dinamikusan fejlődő, 22 fejlődő, 45 felzárkózó, 34 stagnáló és 30 lemaradó. Ez az eloszlás még mindig a felzárkózó térségeknél csúcsosodik, azonban ferdesége a lemaradó térségek fele közelít. Faluvégi 2005-ös munkájából megfontolandó a **faktoranalízis** alkalmazása saját modellünk építéséhez..

Nemes Nagy J. és Németh N. (2005) egy zárt logikai rendszerben tesz kísérletet az **átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezőinek vizsgálatára**, a magyar területi folyamatok kistérségi szinten történő analizálására. Lényeges, hogy szerzők nem versenyképességi elemzést folytatnak, hanem a területi folyamatokra ható tényezőket keresik. Munkájuk outputja ennek megfelelően maga a modell, nem tipizálnak, viszont az egyes változók mentén elemeznek és ábrázolnak.

A hazai regionális folyamatokat Németh (2003) tanulmányával megegyező logika mentén két kiemelt mutaton, az adóköteles jövedelmeken, valamint a munkanélküliségi rátán keresztül mutatja be, mégpedig három modellváltozatot építve. A három modellváltozatban közös, hogy eredményváltozóként egyaránt a két kiemelt mutatót veszi számításba, viszont lényeges különbség az eredményváltozót leíró magyarázó változók körében tapasztalható. Az egyes modellváltozatok a regionális folyamatokat más-más aspektusból vizsgálják, így törvényszerű, hogy a modellben szereplő magyarázó változók köre is részben igen különböző. Ez a vizsgálat nem a fejlettséget és nem a versenyképességet elemzi, hanem a két kiemelt mutatóra ható területi folyamatokat, viszont **módszertani szempontból igen alapos és érdekes munka.**

Az, hogy a szerzők kiemelnek két mutatót, és eredményváltozóként definiálják, az összes többi változót pedig ezek magyarázó változóiként szerepeltetik, hasonlatos alaplogika Porter (2003) The Global Competitiveness Reportban alkalmazott alapelveivel. Porter nem két, hanem csak egy mutatót (GDP) emel ki, és szintén regressziós modellel dolgozik, azonban lényeges különbség, hogy a regressziós együtthatókat felhasználva **súlyozza az egyes magyarázó változókat**.

Nemes Nagy és Németh tanulmánya tehát a területi egyenlőtlenségek elemzésében a földrajzi, valamint a társadalmi dimenziók fontosságára, a **zárt logikájú rendszer** alkalmazásának előnyeire hívta fel a figyelmet, továbbá felvetette a **regressziós modell** alkalmazásának lehetőségét, valamint a **súlyozás** mérlegelésének kérdését.

Kiss János Péter és Lőcsei Hajnalka (2005) **kistérségtípusokat vizsgál**, egy 38 mutatóból álló adatbázisra támaszkodva végez összehasonlító elemzéseket. Nem nevesítik, hogy versenyképességi elemzést végeznek, munkájuk tartalmát, valamint a kiválasztott indikátorok többségét tekintve azonban jó közelítéssel egy kistérségi **versenyképesség-összehasonlító** tanulmányról beszélhetünk. Az elemzésbe nyolc Tisza-menti kistérség került, melyekre a szerzők egyenként összeállították a 38 mutatónak az adott kistérség szintjén felvett értékeiből álló adatbázist (4.2. táblázat). A munka outputja a kistérségenként összeállított adatbázis, valamint ennek szöveges értékelése, mely az adatbázis egyezősége miatt összehasonlításokra is lehetőséget ad. Az elemzés tehát nem tipizál, viszont a kiválasztott nyolc kistérség a szerzők szerint az Alföldi területi fejlődés 7 tipikus és 1 atipikus térségtípusát reprezentálja.

A szerzők szándékosan arra törekedtek, hogy minél egyszerűbb elemzési módszert használjanak munkájuk során. Nem végeznek többváltozós adatelemzési módszereket, ehelyett a kistérségek bemutatása a klasszikus geográfiai eszközökkel, közvetlenül mérhető naturális mutatók segítségével történik. Mivel nem versenyképességi indítatású elemzésről van szó, ezért a mutatók relevanciájának elemzésétől eltekinthetünk, annak megjegyzése mellett, hogy a szerzők által kiválasztott 38 mutatóból 35 közvetlenül beilleszthető a piramis-modellbe, tehát ezen mutatókra további elemzéseink során mindenképpen támaszkodunk. Abból a szempontból azonban szükséges lehet többváltozós matematikai-statisztikai módszerek alkalmazása, hogy a mutatók kiválasztásának esetlegessége kiküszöbölhetővé váljon, valamint meg lehessen indokolni a kiválasztott mutatóknak az adott elemzés szempontjából való relevanciáját.

Kiss és Lőcsei munkája egy nagyon fontos ponton összecseng saját tervezett modellünk küldetésével: a szerzőpáros is rámutat a magyar területi dokumentumok helyzetelemzési részeinek esetlegességére, kidolgozottságbeli, színvonalbeli hiányosságaira. A vizsgált tanulmány is azt a célt tűzi ki maga elé, hogy segítséget nyújtson a jelenlegi gyakorlatnál kifinomultabb, differenciáltabb, árnyaltabb helyzetértékelések megírásához. A szerzőpáros munkájából a mutatók egyszerű **elérhetőségének** kritériumát, valamint a más térségtípusokkal való **összehasonlíthatóság** kritériumát (szemben a térségeket önmagában szemlélő helyzetelemzésektől) mindenképpen célszerű beépíteni a térségi versenyképességi modellekbe.

4.4. Versenyképesség elemzésére vállalkozó hazai megközelítések

Sipos Zsolt 2002-ben publikált tanulmányában **Pest megye kistérségeinek összehasonlító vizsgálatát** végzi el. Munkája azért lényeges, mert felvezetőjében egyértelműen **versenyképességi elemzésre** vállalkozik. A vizsgálat Budapestnek a kistérségi mintából való kihagyásával, 14 kistérség, mint megfigyelési egység figyelembe vételével zajlott. Az elemzéshez felhasznált 27 mutatószám (4.2. táblázat) által generált adatbázis mutatónkénti kistérségi értékeit a 14 kistérség ugyanazon mutató szerinti átlaghoz viszonyította a szerző. Sipos a kiválasztott mutatókat faktorokba rendezi, majd minden faktoron belül kistérségenként faktorpontokat határoz meg, amit végeredményben a 14 kistérség átlagos faktorpontjához viszonyít. Az elemzésben felhasznált mutatók faktorai a következők (Sipos 2002):

1. üzleti élet és vállalkozások,
2. idegenforgalom,
3. munkanélküliség,
4. életszínvonal,
5. foglalkozási szerkezet,
6. infrastruktúra,
7. demográfia,
8. elérhetőség.

A kapott összpontszámok alapján az elemzés outputja egy kistérségi tipizálás. A létrehozott térségtípusok, és az adott típusba tartozás kritériumai (Sipos 2002):

- **Elsődleges α térség:** a megyei átlagot magasan meghaladó érték.
- **Másodlagos α térség:** a megyei átlagot meghaladó érték.
- **$\alpha\beta$ térség:** a megyei átlagnak megfelelő érték.
- **Másodlagos β térség:** a megyei átlagtól elmaradó érték.
- **Elsődleges β térség:** a megyei átlagtól jóval elmaradó érték.

A kiválasztott mutatók első megközelítésben alkalmasnak tűnnek arra, hogy versenyképességi vizsgálat alapját képezzék: a legtöbb mutató versenyképességi relevanciája sejthető, a mutatók száma is elégségesnek tűnik. Ebben az esetben is fennáll viszont a mutatók kiválasztásának egyfajta **szubjektivitása**, továbbá egy helyen **redundancia** is fellelhető a mutatószámok között: a vendégéjszakák száma mutató nem hordoz semmiféle többletinformációt ugyanezen mutató fajlagos értékéhez képest (ami szintén szerepel a modellben), így előbbi mutatót el lehetett volna hagyni. Célszerű lett volna továbbá a szálláshelyek számát is **fajlagos mutatóként** bemutatni, mert önmagában félrevezető lehet. Az alkalmazott módszertan előnye az egyszerűsége, az átlagtól vett százalékos eltérés, valamint ezen értékek átlagolása könnyen reprodukálható, széles körben végezhető elemzési módszer. A vizsgálat ilyen kevés minta-elemszámra való elvégzése talán vitatható, a 14-es minta-elemszám statisztikai értelemben nehezen kezelhető, azonban az egyszerű statisztikai módszerek alkalmazása miatt a pontozásnál ez még nem okoz problémát. A 14 térségtípus 5 fejlettségi fázisba sorolása azonban már valamilyen szinten indokolatlan, hiszen így egy fejlettségi fázisba átlagosan 2,8 kistérség tartozik.

A VÁTI 2003-ban Salamin Géza témavezetésével közzétett kutatási jelentésében a **gazdasági területi versenyképesség tényezőit** vizsgálja. A tanulmány külön fejezetben foglalkozik a térszerkezet, illetve a gazdasági térszerkezet fogalmi kereteinek tisztázásával, azonban az elemzés során a versenyképesség alkalmazott fogalmát nem teszi közzé. Ezt követően a területi egyenlőtlenségek vizsgálatára vállalkozik, komplex mutató alkalmazásával. Itt jegyezzük meg, hogy a tanulmányban megítélésünk szerint több helyen nem kellő következetességgel, sokszor talán szinonimaként használják a térszerkezet, versenyképesség, területi egyenlőtlenség fogalmakat. A komplex mutató előállításához háromféle lehetséges módszert említ meg: a rangszám-módszert, a Bennett-féle módszert és a faktoranalízist. A versenyképesség lehetséges vizsgálatait közül kifejti Nemes Nagy József –

következőkben ismertetendő – triadikus felbontáson alapuló módszerét, továbbá a Bennett-féle komplex mutatót 8 indikátorra támaszkodva (4.2. táblázat).

A Bennett-féle osztályozás lényege abban áll, hogy minden mutató kistérségenkénti értékeit az adott mutató maximumának százalékában fejezi ki. Ezen értékek súlyozatlan számtani átlaga egy olyan komplex mutatót eredményez, melynek értéke elméletileg 0 és 100 közé esik, de 0-t és 100-at csak igen speciális esetekben vesz fel. Az elemzés végeredményeképpen öt fejlettségi fázisba sorolja a kistérségeket: kiugróan magas, magasan átlag fölött, átlag fölött, átlagos, átlag alatt (VÁTI 2003).

A szerzők nem vizsgálják az elemzésbe bevont mutatók relevanciáját, súlyozásra sem vállalkoznak. Ebben az esetben is – mint a fentebbiekben elemzett néhány megközelítés esetén – arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a **versenyképesség sokkal bonyolultabb kategória** annál, hogy mindösszesen 8 mutatóval kellőképpen árnyaltan jellemezhesük. A szerzők szerint ugyan egyetlen mutató – a jövedelmi szint – is elég lenne a gazdasági differenciák lényegi elemeinek visszaadására, azonban ezt az elképzelést erősen vitatjuk, így saját modellünk építéskor minél szélesebb és mélyebb adatbázis összeállítására törekszünk.

Nemes Nagy József 2004-ben publikált munkájában nevesítetten **kistérségi versenyképességi szempontú elemzést** végez, melynek keretén belül területi versenyképességi típusok létrehozására törekszik. A 3. fejezetben bemutatott, általunk is használt triadikus felbontás tényezőnkénti logaritmussértékeinek alkalmazása biztosítja ebben a modellben az egyes tényezők súlyának kiszámíthatóságát:

$$\log\left(\frac{GDP}{Néesség}\right) = \log\left(\frac{GDP}{Foglalkoztatottak}\right) + \log\left(\frac{Foglalkoztatottak}{Aktív_korúak}\right) + \log\left(\frac{Aktív_korúak}{Néesség}\right) \quad (5)$$

A területi egyenlőtlenségek kvantifikálására a logaritmikus felbontásra épülő duálmutatót használja a szerző, melyben az egyes tényezők átlagnál magasabb fejlettségű csoportban mért értékét az (5) egyenletben tényezőnként osztja az átlagnál alacsonyabb⁵³ fejlettségű csoportban mért értékkel. Az empirikus vizsgálat során az (5) szerinti általános modellben az egyes tényezők leírására a következő mutatókat használja (Nemes Nagy 2004):

1. adóköteles jövedelem,
2. állandó népesség,
3. adófizetők száma,
4. 18-59 évesek száma.

⁵³ Mint ahogy fentebb bemutattuk, Faluvégi (2004) is elkülöníti az átlagnál magasabb és alacsonyabb értékkel jellemezhető csoportokat.

A kistérségek relatív pozíciójának meghatározásához tényezőnként megkülönböztette a megfelelő mutató átlagnál magasabb, illetve alacsonyabb értékét. Két fejlettségi-versenyképességi csoportot alakított ki Nemes Nagy, majd mindkét csoportot tovább bontotta 3-3 strukturálisan különböző versenyképességi típusra (Nemes Nagy 2004):

1. Versenyelőny (átlag feletti jövedelmű csoport)

- a) Komplex versenyelőny: minden tényezőben az átlagnál kedvezőbb helyzet
- b) Többtényezős versenyelőny: pontosan egy tényező esetén átlag alatti, a többi három tényező esetén átlag feletti érték
- c) Egytényezős versenyelőny: a tényezők fele átlag alatti, fele átlag feletti értéket mutat

2. Versenyhátrány (átlag alatti jövedelmű csoport)

- a) Egytényezős versenyhátrány: az átlag alatti jövedelmi szint mellett valamelyik másik tényező is átlag alatti értéket vesz fel.
- b) Többtényezős versenyhátrány: az átlag alatti jövedelmi szint mellett két másik tényező is átlag alatti értékkel jellemezhető
- c) Komplex versenyhátrány: mind a négy tényezőben átlag alatti pozíció mutatkozik.

Az utolsó vizsgált évben 37 komplex versenyelőnyös, 17 többtényezős versenyelőnyös, 8 egytényezős versenyelőnyös, 6 egytényezős versenyhátrányos, 35 többtényezős versenyhátrányos, 64 komplex versenyhátrányos kistérség került lehatárolásra. A kapott aszimmetrikus, a versenyhátrányos térségek többségével leírható eloszlás megítélésem szerint jobban leképezi a magyar kistérségek valós helyzetét, mint a Faluvégi Albert-féle, a felzárkózó térségtípusnál csúcsosodó eloszlásfüggvény.

Az elemzés következő fázisában az előző bekezdésben említett besorolás tartósságát vizsgálta a szerző. Pozitív versenyképességi pólusnak nevezi azon kistérségeket, amelyek esetén minden vizsgált időpontban komplex versenyelőny mutatkozott. 22 ilyen kistérséget talált, melyek jellemzően a megyeszékhelyek, valamint Budapest agglomerációjának kistérségei. Ezzel analóg módon negatív versenyképességi pólus az a 45 kistérség, amelyben minden vizsgált időpontban komplex versenyhátrány mutatkozott. A különböző időszakokra elvégzett vizsgálat lehetőséget teremt továbbá sajátos pályák feltárására is: 35 olyan kistérséget talált a szerző, amely esetén éles pozícióváltást lehet megállapítani, ami azt jelenti, hogy versenyelőnyös kistérségből versenyhátrányossá vált, vagy versenyhátrányosból versenyelőnyössé. A magyar térszerkezettel kapcsolatban a vizsgálat a következő alapvető tételeket emeli ki (Nemes Nagy 2004):

- központi mag (a fővárosi agglomeráció) és a belőle kiágazó fejlődési tengelyek (autópályák vonala),
- dinamikus perem: az osztrák határ menti kistérségek,
- külső perifériák: az északkeleti határ menti kistérségek,
- belső perifériák: az Alföld és a Dunántúl középső zónáiban levő kistérségek.

Cséfalvay és szerzőtársai (2005) tanulmányának címe versenyképességi vizsgálatot sejtet: **Kistérségek versenyképessége és a globális hálózatok**. A szerzők nem definiálják pontosan, hogy a regionális versenyképesség mely fogalmi megközelítésére kívánják modelljüket felépíteni. A Magyarországon zajló területi folyamatokból a szerzők a fejlett és a fejletlen kistérségek közötti fejlettségi különbség konzerválódását emelik ki. A kistérségek általános fejlettségének vizsgálatára összesen 16 mutatót választottak ki (4.2. táblázat), melyek öt nagy tematikus csoportba sorolhatóak (Cséfalvay et al. 2005):

- demográfiai mutatók,
- vállalkozások,
- jövedelmi viszonyok,
- munkanélküliség,
- infrastruktúra.

A szerzők a kiválasztott mutatók szerint az **egyszerű rangsorolás** módszerét követték. Az egyes kistérségek 16 mutató szerint egyenként hozzárendelt rangszámait átlagolták, mely átlagértéket komplex fejlettségi pozícióként értelmezték. A kapott rangszámok átlagértékei 15 és 125 között mozognak, azonban ezen a ponton fontos megjegyezni, hogy a vizsgálatot a 2004. január 1. előtt érvényes besorolás szerinti 150 kistérség, mint megfigyelési egység vonatkozásában végezték el.

A szerzők a következő lépésben meghatározták a kistérségek 1994. évre vonatkozó fejlettségi rangsorát, három fejlettségi típust elkülönítve (Cséfalvay et al. 2005):

- legfejlettebb,
- legfejletlenebb,
- fejlettségi mutatók szerinti rangsorok középső pozícióit elfoglaló kistérségek.

A rangsorolást **1998, valamint 2002** vonatkozásában is elvégezték a szerzők, és megpróbáltak törvényszerűségeket felállítani az egyes kistérségek fejlődési dinamikájával kapcsolatban. Ezzel kapcsolatban azt találták, hogy a vizsgált időszakban a fővárosi

agglomeráció jelentősen növelte amúgy is kedvező relatív pozícióját, továbbá, hogy Dél-Dunántúlon és Dél-Alföldön stabilizálódott a relatíve fejletlen kistérségek hátrányos pozíciója, s hogy az ország északkeleti részén a nagyvárosi kistérségek kivételével a kistérségek nem tudták relatív helyzetüket javítani.

A tanulmány további részében a szerzők a kistérségek vizsgálatát a **globális hálózatokba való bekapcsolódásuk** alapján folytatják. Ez a vizsgálati elem azon a felismerésen alapszik, hogy a kistérségek versenyképessége alapvetően vállalkozásaik globális termelési hálózatokhoz való kapcsolódásának függvénye. Ezen kapcsolódás sikeressége alapján három alapvető térségtípust különítenek el (Cséfalvay et al 2005):

- globális gazdasági hálózatokba integrálódott kistérségek,
- hazai gazdasági hálózatokba integrálódott kistérségek,
- a globális és a hazai gazdasági hálózatokból kimaradó kistérségek.

A vizsgálati módszertanról a tanulmányban nem esik szó, feltételezhetően azonban jelen esetben is a fejlettségi vizsgálatnál alkalmazott átlagos rangszámok képezik a besorolás alapját. A szerzők a vizsgált mutatók szerint globális hálózatba bekapcsolódó szigetekként mutatják ki a nagyvárosokat, valamint ezen első csoportba tartozik a Budapest-Mosonmagyaróvár, továbbá a Budapest-Balaton tengely. A hazai hálózatba bekapcsolt kistérségek jellemzően a globális hálózatba bekapcsolt két folyosó között, valamint a főváros Alföld felé nyúló vonzaskörzetében, a Duna vonalán, Békés megyében, továbbá a Debrecen-Nyíregyháza vonalon koncentrálódnak. A globális és a hazai hálózatba bekapcsolódott kistérségek közötti területeket töltik ki a hálózatokból kimaradó térségek.

A szerzők ezt követően kapcsolatot keresnek a kistérségek fejlettség szerinti tipizálása, valamint a globális hálózatokba való bekapcsolódás szerinti tipizálás eredményei között, azonban ennek módszertanát nem közlik. Következtetésük, hogy a fejlett térségek között megközelítőleg fele-fele arányban találhatók globális vagy hazai hálózatba sikeresen bekapcsolódott térségek, míg a közepesen fejlett térségek esetében hazai hálózatba kapcsolódott, illetve a hálózatokból kimaradó kistérségek dominánsak. A fejletlen kistérségek több, mint háromnegyede kimaradt a megadott hálózati típusokból.

Annak ellenére, hogy a szerzők a tanulmány címe alapján kistérségek versenyképességét vizsgálják, a vizsgálat elvégzése, valamint következtetéseinek levonása folyamán nem kerül előtérbe a versenyképesség fogalma. A szerzők szóhasználatukban

inkább a fejlettség fogalmával dolgoznak, ami tartalmát tekintve **nem azonos a regionális versenyképességgel**.

A kistérségek általános fejlettségének meghatározására alkalmazott mutatószám-rendszer mutatóinak túlnyomó része⁵⁴ közvetlenül kapcsolatba hozható az egységes versenyképességi definícióval illetőleg a versenyképesség piramis-modelljével, vagyis az elvégzett vizsgálat versenyképességi vizsgálatként is felfogható. Ezt az álláspontot erősíti a globális hálózatba való sikeres bekapcsolódás, mint szempont előtérbe helyezése, hiszen az egységes versenyképességi definícióban kulcsszerepet játszik a nyitottság dimenziója. A globális hálózatokba való bekapcsolódás kvantifikálására kiválasztott **öt mutató megítélésem szerint azonban csak igen korlátozottan alkalmas** arra, hogy ezt a funkciót betöltse, azonban az elemzésnek ezt a gyenge pontját a szerzők megfelelően kihangsúlyozzák. Az alkalmazott statisztikai módszertan előnye kétségtől az egyszerűsége, mindenki által alkalmazható, reprodukálható volta, azonban a versenyképességet annál jóval komplexebb, bonyolultabb fogalomként fogjuk fel, hogy a kistérségek versenyképességét ilyen egyszerű módszerekkel megfelelően árnyaltan le lehessen képezni. Összességében az alkalmazott mutatószám-rendszer legtöbb elemét alkalmasnak találjuk arra, hogy első körben szerepeltessük az egységes versenyképességi definícióra épülő modellünkben.

A Rechnitzer János témavezetésével 2005 végén lezárt kutatás **kistérségi krízis-előrejelzés és megelőzés módszereinek** kidolgozására vállalkozik. A kistérségek elemzésével foglalkozó elemzett munkák közül kétségtől ez a tanulmány támaszkodik a **legszélesebb elméleti háttérre, módszertani igényessége és megalapozottsága** kiemelkedő. A szerzők sorra bemutatják a kistérségek fejlettségi különbségeit elemző, általuk legfontosabbnak ítélt munkákat, valamint kapcsolódó joganyagokat, az ezekben közölt mutatószám-rendszereket. A krízis-előrejelzés mutatójának kiválasztásánál ezen munkák eredményeit megfelelő fenntartásokkal figyelembe vették, így – a 24/2001-es OGY Határozatnak megfelelően – 4 kategóriában 23 indikátor képezte az elemzés tárgyát (4.2. táblázat), mely mutatók 4 nagy tényezőcsoportba sorolhatóak (Rechnitzer 2005):

1. gazdasági,
2. infrastrukturális,
3. társadalmi-szociális,
4. foglalkoztatási.

⁵⁴ A személygépkocsik száma, mint versenyképességi indikátorral kapcsolatos aggályokat Faluvégi Albert mutatószám-rendszerének értékelésekor már ismerttettem.

Az elemzés legnagyobb erőssége, hogy a kiválasztott mutatók **igen hosszú, 1992 és 2003 közötti idősorait** vizsgálta, hazánkban eddig példátlan módon. Lényeges, hogy egyrészt Budapestet kiveszik az elemzésből, másrészt összesen 62 kistérséget elemeznek, olyanokat, ahol a krízis-előrejelzésnek egyáltalán értelmét látják. A több lépcsőben kiválasztott adatbázis idősoraira trendextrapolációt hajtottak végre a 2004-2008 közötti időszakra vonatkozóan. Kistérségenként a trendegyeneseket két trendegyeneshez viszonyították: a vidéki átlag trendegyeneséhez, valamint a leghátrányosabb helyzetben levő kistérségátlag trendegyeneséhez. A vizsgálat következő lépésében az ún. krízismátrix összeállítására került sor, amely a négy mutatószám-kategória szerint lebontva kistérségenként tartalmazza a trendegyenesek összehasonlításával megfigyelt kríziseseteket. Mindezek alapján tíz olyan csoportot különítettek el, amely a kistérségi krízishelyzetek domináns típusait tartalmazza, és amelyekbe a vizsgált kistérségek besorolhatóak: multiplex krízishelyzet, ipari szerkezetváltásból adódó krízishelyzetek, alapvetően gazdasági jellegű krízishelyzetek, gyenge infrastrukturális ellátottságból fakadó krízishelyzetek, multiplex krízishelyzet (mérsékelt szintű), infrastrukturális és turisztikai krízishelyzetek, enyhe gazdasági krízis, rossz infrastrukturális helyzet, a vállalkozások gyenge teljesítményéből adódó krízishelyzetek, alapvetően problémamentes kistérségek.

Az alkalmazott módszer legnagyobb erőssége abban rejlik, hogy az elemzés szempontjából valóban relevánsnak tűnő mutatók igen hosszú idősorait elemzi. A mutatók kiválasztásánál igen komoly erény a hazai és a nemzetközi **szakirodalom indikátor-kiválasztási gyakorlatának szintetizálása**, továbbá a **mutatók több lépcsős szelektálása**, ami egy jól használható mutatószám-rendszert eredményezett, azonban – akárcsak a fentebb elemzett munkák – tartalmaz szubjektív elemeket. A benchmarking technika alkalmazását az indikátorok kiválasztásánál követendő példának tartom, azonban a létre hozandó saját modellben a mutatószám-rendszer szelektálásánál megpróbálom kiszűrni a szubjektív elemet. Nagyon célravezető a kistérségenkénti trendegyenes vidéki átlaghoz, valamint a leghátrányosabb helyzetű kistérségek átlagához való viszonyítása, hiszen ebből valóban le lehet szűrni a beindult tendenciák irányát és jellegét. Itt meg kell jegyezni, hogy a trendextrapoláció – ahogy a szerzők is kiemelik – a múlt adataiból táplálkozik, így a peremfeltételek változásaira teljes mértékben érzéketlen, továbbá kisimítja a trendegyenes múltbéli ciklikusságait. Ez utóbbit igen nehéz kezelni a krízis-előrejelzés során. Összességében elmondható, hogy igen körültekintő, jól felépített, igényes munka több

elemére (benchmarking, több lépcsős mutató-szelektálás, matematikai-statisztikai módszerek alkalmazása, tipizálás) érdemes támaszkodni saját elemzésem során.

4.5. A fejezet összegző megállapításai

Megállapíthatjuk, hogy a **lokális térségek szerepének felértékelődése** nem csak az Európai Unió regionális politikájában érhető tetten, hanem a magyar szabályozási környezet változásaiban is. Napjainkra a kistérség a területfejlesztés öt lehetséges beavatkozási szintje közül a legkisebb területi szintté vált, amely a komplexen értelmezett, bottom-up területfejlesztési politika **rendkívül fontos alapszintje** Magyarországon.

Kijelenthető, hogy a magyar kistérségi vizsgálatokban – a 3. fejezetben bemutatott nemzetközi gyakorlathoz hasonlóan – **inkább a fejlettségi vizsgálatok dominálnak** a versenyképességi vizsgálatokkal szemben. Összességében elmondható, hogy az áttekintett 17 hazai kistérségi fejlettségi, illetve versenyképességi vizsgálat **igen heterogén módszertannal**, és **széles spektrumú mutatószámokkal** dolgozott.

A vizsgált elemzések módszertanában az **egyszerű leíró statisztika dominál**, többváltozós adatelemzési módszerek alkalmazására jóval kevesebb példa említhető. Az elemzések által használt indikátorok közül több mutatószám igen sok vizsgálatban ismétlődően előfordult, ugyanakkor vannak olyan mutatók is, amelyek csak egyetlen elemzésben kerültek bele a mutatószámrendszerbe. Az előforduló 176 mutató mintegy **háromnegyed része közvetlenül hozzárendelhető a piramis-modellhez**, viszont olyanokkal is találkoztunk, amelyek csak közvetetten, vagy egyáltalán nem hozhatók kapcsolatba az elemzésünk alapjául szolgáló modellel (4.2. táblázat).

A vizsgált elemzések módszertani, valamint az alkalmazott indikátorkészlet szempontjából megfigyelhető sokszínűsége azt eredményezi, hogy a legtöbb vizsgálatból **kiemelhető olyan elem**, amelyet előnyös tulajdonságai miatt lehetőség szerint szerepeltetni kívánok saját modellemben, vagy pedig olyan elem, amelynek általam kevésbé előnyösnek vélt tulajdonságainak kiküszöbölésével – megítélésem szerint – a regionális versenyképesség mérésére tett erőfeszítések során előbbre léphetünk.

4.2. táblázat A legjelentősebb hazai kistérségi elemzésekben és dokumentumokban felhasznált mutatók

Mutató megnevezése		Csatári B. (1996)	Csatári B. (1999)	Csatári B. (2000)	Molnár L. (2002)	Sipos Zs. (2002)	VATI (2003)	Faluvégi A. (2004)	Nemes Nagy J. (2004)	Salamin G. (2004)	Faluvégi A. (2005)	Cséfalvai et al. (2005)	Kiss J. – Lőcsei H. (2005)	Nemes Nagy–Németh (2005)	Rechnitzer J. (2005)	84/1993. OGY Határozat	30/1997. OGY Határozat	24/2001. OGY Határozat
ALAPKATEGÓRIÁK	Bruttó hozzáadott érték/lakos									X			X		X			
	Adóköteles jövedelem/lakos								X									
	Hozzáadott érték társaságanként			X														
	Hozzáadott érték az egyes és kettős könyvelést vezető gazdasági szervezetknél		X															
	Hozzáadott érték a kettős könyvelést vezető gazdasági szervezetknél						X											
	Hozzáadott érték az átlagos stat. létszámmra vetítve/1000 fő											X						
	A társas vállalkozások egy dolgozójának havi jövedelme										X							
	Egy lakosra jutó bér				X													
	Jövedelem/lakos									X								
	Egy állandó lakosra jutó összes belföldi jövedelem														X			
	Egy állandó lakosra jutó összes belföldi jövedelem az országos átlag arányában														X			
	SZJA alapot képező jöv./állandó lakos		X			X		X					X	X			X	X
	SZJA alapot képező jövedelem/adózó												X					
	SZJA/állandó lakos		X									X				X	X	
	Személyi jövedelemadó-alapot képző jövedelem egy lakosra 1998/1988							X			X							
	Egy adófizetőre jutó összes személyi jövedelemadó														X			
	a közvetlenül szomszédos kistérségek egy állandó lakosra jutó személyi jövedelemadó-alapjának súlyozott átlaga													X				
	Adófizetők száma, aránya						X		X	X								
	Egy adófizetőre jutó adózás utáni nettó jöv.	X		X														
	Foglalkoztatottak aránya												X					
	Foglalkoztatott nélküli háztartások aránya												X					
	Munkanélküliek aránya	X	X	X	X	X	X	X		X	X		X	X	X		X	X
	Munkanélküliek számának változása			X														
	Aktív keresők aránya a lakónépességben	X																
	Külföldi tőke aránya		X	X										X				
	Külföldi tőke/lakos					X				X								
	Külföldi tulajdoni hányad (%)														X			
	Külföldi érdekeltségű vállalkozások külföldi jegyzett tőkéje egy lakosra							X					X					
	A külföldi tulajdonú vállalkozások külföldön jegyzett tőkéjének 1000 lakosra jutó értéke										X							
	A társas vállalkozások exportjának 1000 lakosra jutó értéke										X							
	A külföldi tulajd. társas vállalkozások exportjának aránya az összes exportból										X							
	Exportértékesítés nettó árbev. 1000 lakosra														X			
	Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák egy külföldi vendégre jutó átlagos száma a kereskedelmi szálláshelyeken														X			

Mutató megnevezése		Csatári B. (1996)	Csatári B. (1999)	Csatári B. (2000)	Molnár L. (2002)	Sipos Zs. (2002)	VATI (2003)	Faluvégi A. (2004)	Nemes Nagy J. (2004)	Salamin G. (2004)	Faluvégi A. (2005)	Cséfalvay et al. (2005)	Kiss J. – Lőcsei H. (2005)	Nemes Nagy–Németh (2005)	Rechnitzer J. (2005)	84/1993. OGY Határozat	30/1997. OGY Határozat	24/2001. OGY Határozat
ALAPTÉNYEZŐK	Működő gazdasági szervezetek/1000 fő							X										
	Működő gazd. szervezetek száma							X										
	Gazdasági szervezetek/1000 fő	X	X	X													X	X
	1000 lakosra jutó vállalkozások száma														X			
	1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma					X												
	Gazdasági szervezetek számának vált.		X	X														
	Gazdasági szervezetek változásának dinamikája	X															X	X
	Gazdasági szervezetek és egyéni vállalkozók sűrűsége (db/km ²)	X	X	X			X										X	
	A kettős könyvelést végző vállalatok gazdasági szervezeteken belüli aránya						X											
	Egyéni vállalkozás/1000 fő			X			X					X						
	A működő részvénytársaságok száma											X						
	A társas és egyéni vállalkozások foglalkoztatottainak száma/1000 fő										X							
	A működő váll. egy km ² -re jutó száma										X							
	Beruházások teljesítményértéke	X																
	A kutató-fejlesztő munkahelyeken dolgozók ezer lakosra jutó száma										X							
	Regisztrált munkanélküliek. aránya a 18-59 éves népességben											X						
	Tartósan (180 napon túl) munkanélk. aránya	X	X	X		X					X	X			X	X	X	X
	Munkaerőmérleg												X					
	Diplomás munkanélküliek aránya az összes munkanélküli százalékában														X			
	Tudományos minősítéssel rendelkezők 1000 lakosra jutó száma	X																
	Vándorlási különbözet évi átlaga	X	X	X		X					X				X	X	X	X
	Vándorlási egyenleg/1000 fő											X	X	X				
	A naponta ingázók aránya az aktív keresőkből											X						
	Regisztrált jogi személyiségű gazd. szervezetek száma/1000 fő									X		X	X					
	Regisztrált nem jogi személyiségű gazd. szervezetek száma/1000 fő												X					
	Távbeszélő főállomás/ 1000 fő		X	X				X				X				X	X	X
	Személygépkocsik száma/1000 fő	X	X	X	X	X		X			X	X	X		X	X	X	X
	Közütemi vízhálózatba bekapcs lakások aránya	X	X	X		X				X						X	X	X
	Közcsetorna-hálózatba bekapcs lakások aránya	X				X								X				
	Csathálózat/1 km vízvezeték-hálózat	X	X	X							X	X					X	X
	Vezetékes gázt fogyasztó lakások aránya		X	X		X					X						X	X
	Elvezetett szennyvíz aránya				X													
	Vendégéjszakák száma/fő			X		X												
	Vendégéjszakák száma					X												
	Kereskedelmi szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma/1000 fő	X	X								X	X					X	X
	Vendégéjszakák egy vendégre jutó átlagos száma a kereskedelmi szálláshelyeken														X			
	Szálláshelyek abszolút száma					X												
	A szakorvosi rendelőintézetek rendelési óráinak 1000 lakosra jutó száma										X							
	A kábeltv hálózatba bekapcsolt lakások aránya										X							
	Telefonvonallal való ellátottság	X			X	X					X		X					
	Önkormányzatok költségvetési támogatása				X													

Mutató megnevezése		Csatári B. (1996)	Csatári B. (1999)	Csatári B. (2000)	Molnár L. (2002)	Sipos Zs. (2002)	VATI (2003)	Faluvégi A. (2004)	Nemes Nagy J. (2004)	Salamon G. (2004)	Faluvégi A. (2005)	Cséfalvai et al. (2005)	Kiss J. – Lőcsei H. (2005)	Nemes Nagy–Németh (2005)	Rechnitzer J. (2005)	84/1993. OGY Határozat	30/1997. OGY Határozat	24/2001. OGY Határozat
SIKERESSÉGI FAKTOROK	Népsűrűség	X	X	X		X					X	X					X	
	A beépített területek népsűrűsége										X							
	Településsűrűség		X									X						
	18-59 évesek aránya				X													
	60 évnél idősebb népesség aránya		X	X	X						X	X				X		X
	1000 lakosra jutó halálozások száma				X						X							X
	Természetes szaporodás (ezrelék)					X						X			X			
	Eltartottsági ráta											X			X			
	Városi népesség aránya		X	X														
	Vitalitási index	X	X	X											X		X	
	Öregedési index											X						
	Egyetemi, főiskolai hallgatók száma 1000 lakosra	X									X							
	a diplomával rendelkező 25 évnél idősebb népesség adott korosztályon belül												X					
	A népesség átlagos iskolai végzettsége	X		X							X	X	X					
	A hétéves és idősebb népességből a nyolc osztályt végzettek aránya										X							
	az egyetlen osztályt sem végzett 10 évesnél idősebb népesség adott korosztályon belüli aránya												X					
	A hétéves és idősebb népességből a középiskolát végzettek aránya										X							
	A hétéves és idősebb népességből a felsőfokú végzettségűek aránya										X							
	Urbanitás/ruralitás index	X	X	X							X						X	
	Az 5 ezer főnél nagyobb településeken élő népesség aránya											X						
	Városlakók aránya					X							X					
	az egyes kistérségekhez tartozó települések száma a kistérség területére vetítve												X					
	A kistérség központjának népessége											X						
	a kistérségi központ és többi települések népessége aránya											X						
	A gazdaságilag aktív népesség aránya								X		X	X	X					
	A 100 gazdaságilag aktív népességre jutó inaktív és eltartottak száma										X							
	A mező- és erdőgazdálkodás foglalkoztatottjainak aránya	X	X	X		X					X		X			X	X	
	Az ipar és az építőipar foglalkoztatottjainak aránya	X	X	X		X					X		X				X	
	A szolgáltatások foglalkoztatottjainak aránya	X	X	X		X					X		X				X	
	Ipari foglalkoztatottak számának változása	X	X			X											X	
	Mezőgazdasági egyéni vállalkozás/1000 fő	X	X	X													X	
	A működő mezőgazdasági társas és egyéni vállalk. 1000 lakosra jutó száma										X							
	A működő ipari és építőipari társas vállalk. 1000 lakosra jutó száma										X							
	A működő kereskedelmi és szolgáltatói vállalk. 1000 lakosra jutó száma										X							
	Saját tőke és a jegyzett tőke aránya az egyes vállalkozásokban		X	X														
	és kettős könyvelést vezető gazdasági szervezeteknél		X	X														

Mutató megnevezése		Csatári B. (1996)	Csatári B. (1999)	Csatári B. (2000)	Molnár L. (2002)	Sipos Zs. (2002)	VATI (2003)	Faluvégi A. (2004)	Nemes Nagy J. (2004)	Salamon G. (2004)	Faluvégi A. (2005)	Cséfalvay et al. (2005)	Kiss J. – Löcsei H. (2005)	Nemes Nagy-Németh (2005)	Rechnitzer J. (2005)	84/1993. OGY Határozat	30/1997. OGY Határozat	24/2001. OGY Határozat
SIKERESSÉGI FAKTOROK (FOLYT.)	A 250 fő feletti foglalkoztatotti létszámmal rendelkező vállalkozások száma										X							
	A száz közepes vállalkozásra (50-249 foglalkoztatott) jutó nagyvállalatok (250 és nagyobb foglalkoztatotti létszámmal) száma										X							
	A száz kisvállalkozásra (10-49 foglalkoztatott) jutó nagyvállalatok (250 és nagyobb foglalkoztatotti létszámmal) száma										X							
	Komplex elérics minősítés		X	X		X												X
	A hétköznapi elérics komplex mutatója										X							
	az osztrák–magyar nemzetközi határátkelő átlagos közúti elérhetőségi ideje												X					
	Budapest átlagos közúti elérhetőségi ideje												X					
	a legközelebbi nemzetközi határátkelőhely átlagos közúti elérhetőségi ideje												X					
	Bp., a régióközpontok és a nyugati határ elérésének mutatója									X								
	a legközelebbi autópálya-csomópont átlagos közúti elérhetőségi ideje												X					
	a Budapest-origójú koordináta-rendszer X értéke									X				X				
	a Budapest-origójú koordináta-rendszer Y értéke												X					
	Évi mozilátogatás/fő			X														
	Az újonnan épített lakások aránya		X								X					X	X	X
	100 lakásra jutó lakosok száma					X												
	Épített lakások száma (1000 lakosra)													X				
	(Két időpont) között épült lakások aránya			X														
	(Két időpont) között épült 3–x szobás lakások aránya		X	X														
	A 4 és többszobás épített lakások aránya										X							
	Az 1990–2001 között épített lakások az időszak eleji lakásállomány %-ában	X									X		X					
	1990 és 1998 között épült lakások éves átlaga					X												
	Összkomfortos lakások aránya a lakásállományból												X					
	A vállalatok befektetett eszközei egy lakosra				X													
	A vállalatok nettó árbevétele egy lakosra				X													
	Gyógykezelési vizsgálati esetek száma a szakrendelésben (egy lakosra)													X				
	Romák aránya												X	X				

Mutató megnevezése		Csatári B. (1996)	Csatári B. (1999)	Csatári B. (2000)	Molnár L. (2002)	Sipos Zs. (2002)	VATI (2003)	Faluvégi A. (2004)	Nemes Nagy J. (2004)	Salamon G. (2004)	Faluvégi A. (2005)	Cséfalvay et al. (2005)	Kiss J. – Löcsei H. (2005)	Nemes Nagy–Németh (2005)	Rechnitzer J. (2005)	84/1993. OGY Határozat	30/1997. OGY Határozat	24/2001. OGY Határozat
A PIRAMIS-MODELLBE KÖZVETLENÜL NEM RENDEZHETŐ MUTATÓK	Kiskereskedelmi boltok/1000 fő	X	X	X	X	X						X					X	X
	Terület		X										X					
	Települések száma												X					
	Lakosság		X	X					X				X					
	Lakónépesség változása két időpont között			X		X												
	Külterületi népesség aránya		X										X					
	A települések átlagos lélekszáma																	X
	Saját jogú nyugdíj				X													
	Hozzá tartozói nyugdíj				X													
	Rokkantnyugdíj				X													
	Önkormányzati szociális segély				X													
	Rendszeres szociális segélyben részesülők száma (1000 lakosra)														X			
	A vállalatok követelése egy lakosra				X													
	A vállalatok pénzeszközei egy lakosra				X													
	A vállalatok céltartalékai egy lakosra				X													
	A vállalatok anyag jellegű ráf. egy lakosra				X													
	A vállalatok écs leírása egy lakosra				X													
	A vállalatok bérköltsége egy lakosra				X													
	A vállalatok egyéb költsége egy lakosra				X													
	A vállalatok egyéb bevétele egy lakosra				X													
	A vállalatok fizetett adója egy lakosra				X					X								
	Vendéglátóhelyek egy lakosra				X													
	Óvodába beírt gyermekek száma/1000 fő				X											X		
	Általános iskolába járók száma/1000 fő				X											X		
	A középiskolai tanulók ezer /1000 fő										X							
	0-2 évesek aránya				X													
	3-6 évesek aránya				X													
	6-13 évesek aránya				X													
	Önkormányzatok hely adóbevétele				X							X	X					
	Helyiadó/lakos						X			X								
	Az iparüzési adó aránya a helyi adón belül						X											
	Önkormányzatok folyó bevétele				X													
	Az önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe került önkormányzatok támogatása				X													
	A kifizetett szociális segélyek				X													
	Az önkormányzatok összes forrása				X													
	Az önkorm. összes működési kiadása				X													
	Az önkorm. összes felhalmozási kiadása				X													
	Mg. földterület átlagos aranykorona értéke	X																
	Egy háztartási fogyasztóra jutó villamosenergia-fogyasztás	X																
	Vallását meg nem nevező vagy vállaltalan népesség aránya												X					
	Komfort nélküli vagy szükségállások aránya												X					

Forrás: Saját szerkesztés

5. A versenyképesség mérése a piramis-modell alapján

Jelen fejezetben **egy lehetséges módszert mutatok be a regionális versenyképesség komplex mérésére kistérségek példáján.** Az Európai Unió egységes versenyképességi definícióját kibontó piramis-modellre épülő elemzési módszer lehetőséget ad ugyanakkor az egyes **területi egységek tipizálására, fejlesztési célú helyzetelemzésének kidolgozására** is. A kidolgozott eljárás empirikus alkalmazásának keretén belül a 168 magyar kistérség **komplex versenyképességi tipizálására** is sor kerül. **Az elemzés outputja tehát maga a tipizálási eljárás, az egyes típusok részletes értékelésére, magyarázatára azonban jelen disszertáció terjedelmi korlátai miatt nincs lehetőség.**

A módszer konkrét bemutatása előtt összegzem a 3. és a 4. fejezetben áttekintett nemzetközi és hazai versenyképességi, illetve fejlettségi elemzések azon főbb tapasztalatait, melyek saját modellépítem szemponyjából mindenképpen figyelemre méltóak. Ezt követően ismertetem mindazon tulajdonságokat, amelyeket a létre hozandó modell szemponyjából – a hazai és a nemzetközi elemzések tanulságait figyelembe véve – lényegesnek tartok, majd bemutatom az elemzés során felhasznált adatállomány legfontosabb jellegzetességeit.

Ezt követően kerül sor a változók modellen belüli objektív szelektálását, valamint súlyozását lehetővé tevő módszer ismertetésére, majd a szelektált és súlyozott változókön elvégzett versenyképességi vizsgálat pontos menetének és eredményeinek ismertetésére.

5.1. A fejlettségi és versenyképességi elemzések tapasztalatai

A kistérségek szintjén területi folyamatok elemzésével foglalkozó hazai munkák konkrét vizsgálati céljuknak megfelelően **eltérő fogalomkészlettel, mutatószámokkal, illetőleg mutatószám-rendszerekkel,** továbbá **eltérő elemzési módszerekkel** közelítették a területi folyamatokat, olykor a regionális versenyképességet. Jelentős hasonlóság a vizsgált megközelítések között, hogy egyrészt az alkalmazott mutatók tekintetében **átfedések tapasztalhatók,** ami azt a hipotézist fogalmazza meg, hogy az adott mutató(k) valóban releváns(ak) a területi folyamatok elemzése szempontjából⁵⁵. Az is elmondható, hogy a vizsgált elemzések végkövetkeztetéseikben nem különböznek szignifikánsan egymástól, vagyis az 1990 után hazánkban lezajlott területi folyamatokat a regionális tudomány művelői

⁵⁵ Nyilvánvalóan ezen hipotézis a későbbiekben egzakt módon igazolásra vagy elvetésre kerül.

alaptudományáguktól függetlenül voltaképpen hasonlóan látják, viszont más-más aspektusait emelik ki.

A fentebbiekből kiderült, hogy **kimondottan versenyképességi elemzésre kistérségi szinten a hazai szakirodalomban még igen kevesen vállalkoztak.** A területi folyamatok elemzésére mutatószám-rendszert használó hazai kutatók száma már jóval nagyobb. Megállapítható továbbá az **elemzéseknek egyfajta evolúciója**, az elemzések matematikai-statisztikai háttere egyre komolyabb. **Súlyozásra, a változók modellen belüli fontosságának differenciálására azonban egyik hazai vizsgált elemzés sem vállalkozik.**

A saját kidolgozandó módszertan átgondolásánál, a modell felépítésénél arra törekedtem, hogy egyesítsem mindazon előnyöket, amelyekkel a fentebb bemutatott módszerek rendelkeznek, ugyanakkor kiküszöböljem azokat az – általam hátrányként definiált – elemeket, amelyek a területi egységekről alkotott megbízható és valós összkép megállapítását nem kellő mértékben mozdították elő. Ennek megfelelően a regionális versenyképesség kvantifikálására épített modelltől elvárható, hogy (5.1. ábra):

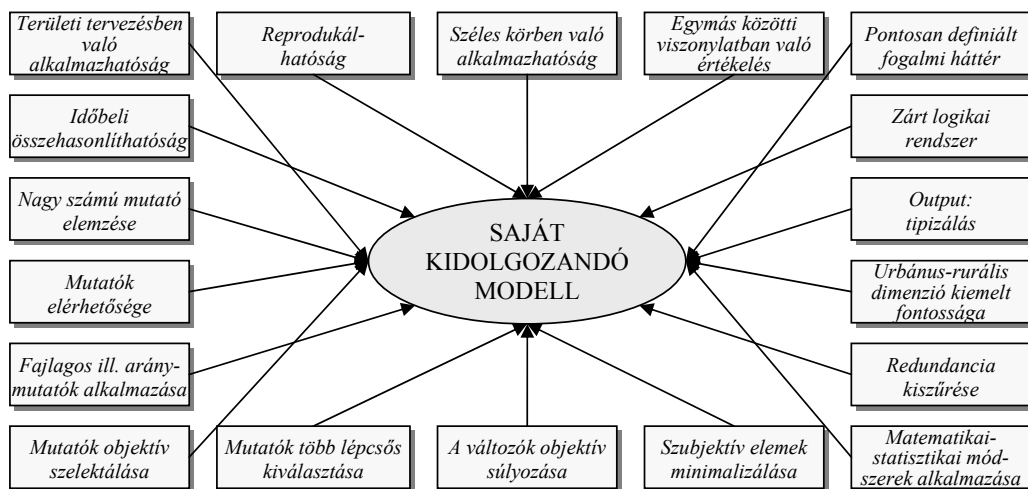
1. **Területi tervezésben alkalmazható legyen:** a javasolt módszertan nem elszigetelten vizsgál egy-egy területi egységet, hanem az összes többi, azonos aggregációs szinten levő területi egységhez viszonyított versenyképességét határozza meg. A piramis-modell logikájából adódóan az eredmények az előzetesen elgondolt fejlettségi elképzelések realitásának tesztelésére is alkalmasak.
2. **Bármikor reprodukálható:** a kidolgozandó módszertan a frissen publikált statisztikai adatokkal feltöltve bármikor friss helyzetértékelést ad.
3. **Széles körben való alkalmazhatóság:** a mutatószám-rendszer kizárólag közvetlenül elérhető adatokat tartalmaz.
4. **Egymás közötti viszonylatban értékel:** az elemzésbe vont területi egység nem elszigetelten jelenik meg a modellben, annak relatív pozícióját, versenyképességét elemezzük.
5. **Pontosan definiált fogalmi háttere legyen:** a modell az Európai Unióban elfogadott egységes versenyképesség fogalomra, valamint az azt kibontó piramis-modellre támaszkodik. A fogalmi háttér pontos megadása alapjaiban határozza meg az alkalmazható módszereket.

6. **Zárt logikai rendszer**⁵⁶: a piramis-modellt egy zárt rendszernek tekintjük, amelyben az alapkategóriák, alaptényezők és sikerességi faktorok önmagukban is és szerepük szerint is pontosan definiáltak.
7. **Fajlagos, illetve aránymutatók alkalmazása**: a kistérségek szignifikánsan eltérő méretűek és lélekszámúak, ennek következtében az egyes mutatók abszolút számértékei jelentősen torzíthatják a valós helyzet feltárására irányuló törekvéseinket. A fajlagos mutatók lehetővé teszik, hogy összehasonlítható adatokat kapjunk.
8. **Nagy számú mutató elemzése**: a versenyképesség fogalmának összetettsége, komplexitása megköveteli, hogy relatíve nagy számú magyarázó változóval közelítsük a vizsgált jelenséget.
9. **Az elemzés outputjaként egy térségi tipizálás jön létre**: a kistérségek versenyképességi típusokba sorolása szemléletesen érzékelteti a vizsgált térség relatív versenyképességi pozícióját.
10. **Urbánus-rurális dimenzió elkülönítése**: a 2. fejezetben bemutatott okokból kifolyólag az elemzés markáns részét képezi az urbánus-rurális megközelítés fontossága, a fejlesztésekhez szükséges kritikus tömeg vizsgálata.
11. **Redundancia kiszűrése**: az adatállományban szükségszerűen fellépő multikollinearitás nem zavarja az elemzést, hiszen a változókat nem elkülönülten, hanem együttesen használjuk fel a versenyképesség kvantifikálására, azonban a változók közötti redundancia kiszűrése fontos feladatnak tekinthető.
12. **Matematikai-statisztikai módszerek alkalmazása**: a versenyképesség fogalmának, elméleti hátterének komplexitása már túlnyúlik az egyszerű elemzési módszereken. Ahhoz, hogy a vizsgált térségek versenyképességéről kellően kifinomult és árnyalt képet kaphassunk, elengedhetetlen a többváltozós adatelemzési technikák alkalmazása.
13. **Az elemzésből fakadó szubjektív elemek minimalizálása**: a változók szelektálásával és súlyozásával elkerülhető az a gyakori hiba, hogy az elemző preconcepciójához igazodó mutatóállomány választ ki.
14. **Mutatók több lépcsős kiválasztása**: a mutatók kiválasztása közgazdasági megfontolások, a versenyképesség fogalmának mélyebb átgondolása, valamint a bemutatott mutatószám-rendszerek áttekintése alapján történt.
15. **A mutatók szelektálása objektív módon**: a versenyképesség piramis-modellje alapján elvégzett főkomponens-analízis által kimutatott relevancia alapján történhet. A

⁵⁶ A versenyképességi vizsgálatok áttekintésekor nyilvánvalóvá vált bizonyos modellekre (pl. Porter-rombusz a WEF és a BHI jelentése esetén) épülő vizsgálatok áttekinthetősége, egyszerű követhetősége, kifinomultsága.

- főkomponensektől reálisan elvárható, hogy az ilyen elemzéseknél szokásos, legalább 70%-os információtartalmat őrizzenek meg, így magas magyarázóerővel rendelkezzenek.
16. **A változók objektív súlyozása:** lehetőséget ad a változók fontosságának modellen belüli differenciálására, amely vizsgálatunk egyik markáns eleme. A változók súlyozása a piramis-modellen belül objektív módon, a kommunalítások gyöke, mint kanonikus korrelációs együttthatók segítségével történhet.
17. **Időbeli összehasonlíthatóság:** a kidolgozandó módszernek lehetőséget kell biztosítania, hogy az egyes évek eredményei módszertani értelemben összehasonlíthatóak legyenek.
18. **Regionális monitoring rendszer alapja:** a modellnek alkalmasnak kell lennie arra, hogy a programozási periódus regionális monitoring rendszerének alapját képezze, így ugyanazon módszertannal, egyszerű adatbázis-frissítéssel az évente bekövetkezett változások azonnal kirajzolódjanak.

5.1. ábra A regionális versenyképesség mérésének modellezési követelményei

Forrás: Saját szerkesztés

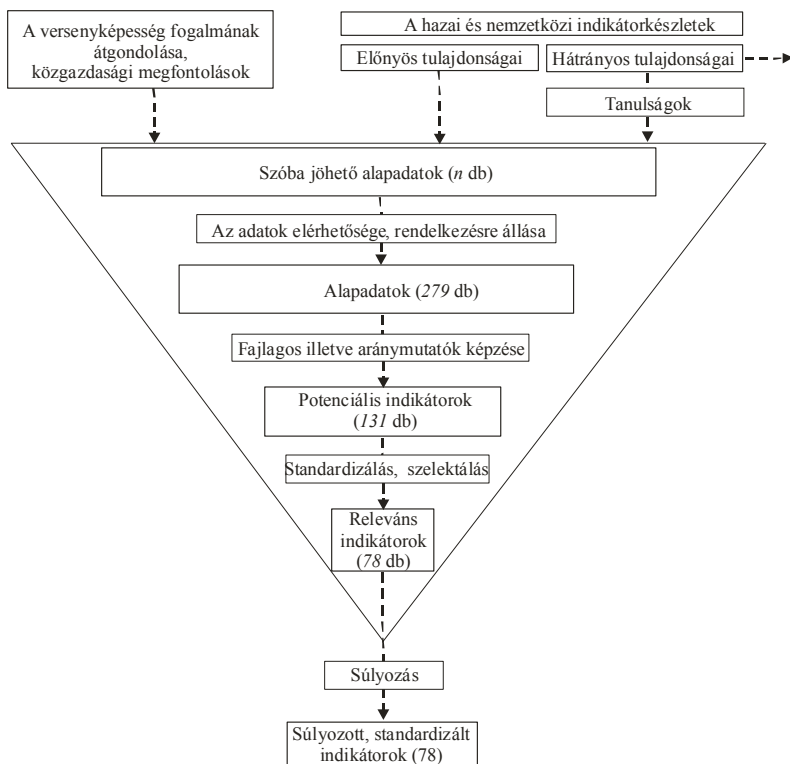
A versenyképesség **igen összetett kategória**, amit általában nem elegendő néhány kiemelt mutatóval mérni. A mérés, miként a nemzetközi vizsgálatok (IMD, WEF) esetén is, **mutatószám-rendszerekkel** történik, ahol kulcsfeladat azon változók meghatározása és kiválasztása, amelyek a vizsgált jelenséget megfelelően leírják. A versenyképesség mérésére kidolgozandó modellben az indikátorok kiválasztásánál a piramis-modell logikáját követem. Jelen disszertációban **egy komplex elemzés elvégzésére kerül sor**, amelyben várakozásaim szerint az alapkategóriák, az alaptényezők és a sikerességi faktorok által meghatározott statisztikai adatbázis egy komplex versenyképességi képet ad a területi egységekről.

5.2. Az adatállomány

Az elemzés alapjául szolgáló adatállományt az egységes versenyképességi definícióra, valamint az azt kibontó piramis-modellre támaszkodva állítom össze. Lényeges, hogy a végső adatbázis – mely a többváltozós adatelemzési módszerek alapjául szolgál – egy **több lépcsős folyamat eredményeképpen alakul ki**. Első lépésben azon **alapadatok** kerülnek meghatározásra, amelyek a kistérségi szintű versenyképességi vizsgálat esetén egyáltalán szóba jöhetnek. Ezen adatokat a versenyképesség fogalmának mélyebb átgondolása, valamint közgazdasági megfontolások alapján határozhatjuk meg, figyelembe véve az áttekintett nemzetközi és hazai elemzések legfontosabb tapasztalatait. Ezen nagy számú adat tényleges alapadatként való szerepeltetését korlátozza az, hogy bizonyos adatok kistérségi szinten egyáltalán nem állnak rendelkezésre, így a **tényleges alapadatok** a kistérségi szinten elérhető, rendelkezésre álló alapadatok jelentik. Ezen alapadatok még nyers adatoknak tekinthetők, amelyekből egyszerű matematikai műveletekkel **potenciális indikátorokat** tudunk képezni. A potenciális indikátorokat főkomponens analízis segítségével szelektálva juthatunk el a **tényleges, releváns indikátorokhoz**, amelyek végül az elemzés alapját képezik. Az adatbázis a releváns indikátorok **standardizálása**, majd **súlyozása** után nyeri el végső formáját (5.2. ábra).

Lényeges, hogy a mutatók kiválasztásánál figyelembe vettem a 3. fejezetben bemutatott nemzetközi versenyképességi vizsgálatok indikátorkészletének, valamint a 4. fejezetben áttekintett magyar kistérségi fejlettségi és versenyképességi vizsgálatok mutatószám-rendszerének legfontosabb tanulságait. A megvizsgált elemzések **előnyös tulajdonságait igyekeztem megtartani**, az általam hátrányosnak vélt tulajdonságokat pedig megvizsgáltam aszerint, hogy a hiányosságokat ki lehet-e küszöbölni a létrehozandó saját modellben. Amennyiben ezen kérdésre igenlő válasz született, úgy a kérdéses hátrányos tulajdonságot is figyelembe vettem a modellben, ellenkező esetben elvettem. A regionális versenyképesség méréséhez leginkább elfogadott, szakmai körökben felhasznált mutatószámokat első körben szerepeltetni – majd relevanciájukat tesztelni – kívántam a modellben. Értelemszerűen az ezzel kapcsolatos törekvéseket az adatok kistérségi szintre történő elérhetősége bizonyos mértékben korlátozta. A regionális különbségeket meghatározó tényezők statisztikai mérhetősége ugyanis meglehetősen eltérő (Pukli 2000).

5.2. ábra Az adatbázis kialakításának folyamatábrája

Forrás: Saját szerkesztés

Az adatbázis összeállításánál fontos szempont a várható felhasználók széles körű igénye, a több célra történő felhasználhatóság, valamint az adatbázis évente ismétlődő feltölthetősége. Emiatt főleg települési, azaz a **TeIR-ben levő**, vagy a **KSH központi adatbázisából kigyűjtethető adatokat** vettem figyelembe. Emiatt bárhogyan alakul később a kistérségek, városi vonzaskörzetek határa, a települési adatokból az aktuális térségi lehatárolás szerinti, avagy egyedi igény (pl. megyehatáron átnyúló térségi együttműködésekhez mutatók megadása) kielégíthető. Mivel a gazdasági hatások többsége munkaerő-vonzaskörzetben, azaz nagyjából kistérségben figyelhetők meg az ingázás, vásárlási szokások stb. miatt, ezért a települési adatokból aggregálással kistérségi mutatókat képzünk.

Az indikátorkészlet **kizárólag kemény, szekunder forrásból származó** – az elemző által külön nem ellenőrzött⁵⁷ – adatokból áll annak ellenére, hogy a nemzetközi versenyképességi vizsgálatok során felhasznált **puha adatok fontosságát** és lényeges

⁵⁷ Meg kell jegyezni, hogy értelemszerűen az adatbázis megbízhatósága jelentősen befolyásolhatja a tipizálás végeredményét, azonban magát a módszertant nem.

információtartalmát elismerjük. A kistérségenkénti kérdőíves, illetve interjúk útján történő adatgyűjtésre jelen kutatás alkalmával nem volt lehetőség, azonban jelen módszertan továbbfejlesztésében kétségkívül fontos szerepet játszhatnak a szubjektív adatok is.

Az egyes indikátorok pontos statisztikai tartalmát, adatforrását, valamint az adott indikátor pontos kiszámítási módját az 1. számú mellékletben részletesen ismertetem. Néhány olyan jellegzetességet azonban jelen fejezetben is ki kell hangsúlyozni, melyek az adatokkal kapcsolatban általánosságban felmerültek, és amelyeket az adatbázis összeállításánál már figyelembe vettem:

1. A regionális versenyképesség egyik alapmutatója, az egy főre jutó GDP kistérségi szinten nem érhető el. Ebből kifolyólag kistérségi szinten a bruttó hazai terméket egy ahhoz tartalmilag hasonló mutatóval, az egy főre jutó bruttó hozzáadott értékkel (GVA) helyettesítjük⁵⁸.
2. A területi GDP adatokhoz hasonlóan a kistérségi GVA adatok is kétéves csúszással állnak rendelkezésre. 2007 januárjában a 2004. évi GVA adatok elérhetőek, így minden további, az adatbázisba kerülő adatot az elérhető legfrissebb területi GVA adatok évéből, vagyis jelenleg 2004-ből veszünk.

Az adatbázist alkotó kemény statisztikai adatok 90%-a az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszerből, a TeIR-ből származik (a maradék kb. 10% adat a KSH központi adatbázisából, a Magyar Szabadalmi Hivatal honlapjáról, valamint az MTA honlapjáról kigyűjtethető⁵⁹). A TeIR létrehozásáról a területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. tv. 24. §-a rendelkezett, melyben rögzítették, hogy „*a társadalom, a gazdaság és a környezet területi jellemzőinek és változásainak figyelemmel kísérése, illetve előrejelzése érdekében az országos, a regionális, a megyei és a települési szintek között az információcsere biztosításával területi információs rendszert kell létrehozni és működtetni*” (1996. évi XXI. tv. 24.§). A TeIR a területfejlesztéssel és területrendezéssel kapcsolatos információs rendszerről és a kötelező adatközlés rendjéről szóló 112/1997.(VI. 27.) kormányrendelet hatályba lépését követő ötéves periódusban épült ki.

⁵⁸ A gazdasági egységek által létrehozott bruttó hozzáadott érték összegéhez hozzáadva a termékadók és támogatások egyenlegét, valamint levonva a pénzközzvetítés le nem vonható díját jutunk el a bruttó hozzáadott érték piaci áron számított értékéhez, a bruttó hazai termék (GDP) mutatójához.

⁵⁹ Az egyes indikátorok adatforrását az 1. sz. mellékletben pontosan megadom.

5.1. táblázat A TeIR-ben elérhető adatgyűjtések legfontosabb adatai

<i>Adatgyűjtés megnevezése</i>	<i>Adatgyűjtést végzi</i>	<i>Adatok elérhetősége</i>
Általános mezőgazdasági összeírások	KSH	2000
APEH EVA adatok	APEH	2003-2004
Helyi közutak adatai	ÁKMI	2003-2004
Kettős könyvvitelt vezető mező-, erdő-, vad-, halászatgazdasági és élelmiszeripari tevékenységet folytató szervezetek adatai	APEH	1999-2000
Levegőszennyezési adatok	KGI	1998
Magyar Államkincstár adatai	MAK	1995-2002
Megyei-Regionális statisztikai adatok	KSH	1992-2004
Munkanélküliségi adatok	OMMK	1995-2004
Népszámlálási adatok	KSH	1970-2001
Orvosok	Orvosi Kamara	2000-2004
Önkormányzati adatok	TÁKISZ	1993-2004
Önkormányzati beruházási mutatók	TÁKISZ	1993-1996
Önkormányzati mérlegadatok	TÁKISZ	1991-1996
Személyi jövedelemadó adatok	APEH	1992-2004
Szociális ellátás adatai	ICSSZEM	2001-2004
Társasági adóbevallás kiemelt adatai	APEH	1992-2004
Területi Statisztikai adatok rendszere	KSH	1990-2004
Történelmi adatbázis	VÁTI	1945-1984

Forrás: Pukli (2006) alapján saját szerkesztés

Az adatbázis összeállításánál törekedtem arra, hogy az elemzés – bizonyos korlátokat szem előtt tartva – **a lehető legnagyobb mértékben naprakész legyen**, vagyis lehetőség szerint a 2007 januárjában elérhető legfrissebb statisztikai adatokra támaszkodhassunk. Figyelembe kellett venni ugyanakkor, hogy a versenyképesség általunk használt logikája szempontjából bizonyos kulcsfontosságú adatok kistérségi szinten 2005-re még nem érhetőek el, így – ahol ez lehetséges volt – minden adatot, amint azt már említettem, az elérhető legfrissebb területi GVA adatok évéből, vagyis jelenleg 2004-ből veszünk. Az adatbázis több esetben a 2001-es népszámlálás adatait is tartalmazza. Ezek az adatok ugyan relatíve régebbi adatok, de egyrészt igen pontosak, másrészt pedig olyan adatokat is tartalmaznak a népszámlálás kiadványai, melyek esetén az adatfelvétel csak teljes lekérdezés alkalmával oldható meg, így évente történő gyűjtésük nem megoldható.

A következőkben ismertetésre kerülő valamennyi elemzés elvégzéséhez az SPSS 13.0 verzióját alkalmaztam.

5.3. A modell változóinak szelektálása

A továbbiakban megkísérlem a megfigyelési egységeket a 2. fejezetben bemutatott **elméleti régiótípusok** adta inspirációval élve megfelelően homogén csoportokba rendezni.

Az osztályozás – mint említettem – a **térségek versenyképessége alapján** történik. A csoportba rendezés megkezdése előtt azonban igen lényeges a modellbe első körben bekerült 131 potenciális indikátor vizsgálata aszerint, hogy a versenyképességet leíró zárt modellünkben valóban helyük van-e.

Ennek érdekében **valamennyi mutatószám információtartalmát megvizsgáltam** annak érdekében, hogy el lehessen dönteni, hogy az adott mutatószám mennyire illik az adott alapkategória, alaptényező, illetve sikerességi faktor leírására. A kiválasztott 131 változó által meghatározott adatbázis javarészt különböző mértékegységű változókból áll. Ez a későbbiekben zavaró lehet, így a változók különböző mértékegységéből adódó esetleges problémák a **standardizálás** segítségével oldhatók fel. A standardizálás után⁶⁰ a különböző mértékegységek eltűntek, ráadásul a változók várható értéke 0, szórása pedig 1 lett (Hunyadi – Mundruczó – Vita 1999).

Főkomponens-analízis segítségével alapkategóriánként, alaptényezőnként, majd sikerességi faktoronként szelektáltam azokat a standardizált változókat, amelyek nem illeszkedtek megfelelően az egyes alapkategóriát, alaptényezőt, illetve sikerességi faktort jellemző főkomponensre. Közgazdasági elemzéseknél igen ritkán használt eszköz a főkomponens-analízis, inkább egyszerű adatelemzési módszerekkel, illetve egy másik adatredukciós modellel, a faktoranalízissel találkozhatunk.

A faktoranalízis arra használható eredményesen, hogy nagyszámú korrelált változót kevesebb, korrelálatlan látens faktorra magyarázzuk meg. A faktoranalízis alkalmazása azért nem indokolt a vizsgálatban, mert nem az a cél, hogy a 131 változó mögötti struktúrát keressünk (az a model validitásának igazolása lenne), hanem az, hogy a piramis-modell alapján, azaz (a piramis-modell alapkategóriái, alaptényezői, illetve sikerességi faktora alapján) egy háttérstruktúrát feltételezve vizsgáljuk meg a versenyképességet. A főkomponens-analízist arra használhatjuk, hogy a változóban felhalmozódott információmennyiséget jelentős veszteség nélkül, kevesebb korrelálatlan változóban, főkomponensben őrizzük meg (Kovács – Lukovics 2006). A főkomponensekről általánosan elmondható, hogy mindig információtartam szerint csökkenő sorrendben rendezettek. Tehát az elemző megpróbálja külön-külön a piramis-modell alapkategóriáit, alaptényezőit, illetve sikerességi faktorait leíró mutatókat kevesebb főkomponenssel helyettesíteni. Ehhez minden alapkategóriát, alaptényezőt és sikerességi faktort legalább egy mesterséges „mutatóval”, azaz főkomponenssel helyettesíthetjük. Így minden megfigyeléshez, azaz kistérséghez egy

⁶⁰ A standardizált változók az elemzés pontossága érdekében 15 tizedesjegyre maradtak meg.

mesterséges koordinátát rendelhetünk. Ezt a szerepet töltik be a **factor score**-ok (Hajdu 2003). A fentiekből következően **vizsgálataim során főkomponens-analízist használtam**.

A változók szelektálásakor a fő szempont az volt, hogy minden alapkategóriát, alaptényezőt, sikerességi faktort **lehetőleg egy, azonban legfeljebb két főkomponens** írjon le úgy, hogy **ezek információtartalma legalább 70 százalékos maradjon**. A főkomponensek számát első lépésben az adott alapkategória, alaptényező, illetve sikerességi faktor változóit tartalmazó korrelációs mátrix sajátértékeinek nagysága alapján határozhatjuk meg. A főkomponensek száma megegyezik az egynél nagyobb sajátértékek számával. Ha az eljárás egy főkomponens alkalmazását javasolja, akkor az adott főkomponens információtartalmát úgy javíthatjuk, hogy szelektáljuk azokat a változókat, ahol a változóhoz tartozó kommunalitás értéke alacsony. Ugyanis az alacsony kommunalitás azt jelentené, hogy az adott főkomponens nagyon kis mértékben magyarázná meg az adott változó szórásnégyzetét, azaz az adott főkomponens kis mértékben őrzi meg a változó információtartalmát.

Természetesen vannak olyan heterogén alaptényezők, illetve sikerességi faktorok – ilyen például az infrastruktúra és humán tőke – amelyeket nem lehet megfelelő információtartalommal jellemezni egyetlen főkomponens segítségével. Ekkor a **loading változók**⁶¹ alapján megvizsgálható, hogy melyik változó melyik főkomponensre illeszkedik. Mivel a főkomponensek alkalmazásának csak akkor van értelme, ha az elemző meg tudja mondani az egyes főkomponensek (mesterséges változók) jelentését, ezért ha lehetséges, akkor a változók szétválasztásával adhatunk az egyes főkomponenseknek értelmet. Ez alapján a vizsgált összetett alaptényezőt, illetve sikerességi faktort jelentéstartalmának megfelelően tagolhatjuk. Ha valamelyik főkomponensnek első megközelítésben nem lehet értelmet adni, akkor a változók szelektálásával próbálkozhatunk. Ezáltal minden egyes alaptényezőt, illetve sikerességi faktort összetett tartalmának megfelelően jellemezhetük megfelelő számú főkomponenssel.

Az általam kitűzött elvárásoknak megfelelően sikerült minden egyes alapkategóriát, alaptényezőt és sikerességi faktort legfeljebb két főkomponenssel leírni úgy, hogy az esetek 65%-ában egyetlen, 70%-nál nagyobb információtartalmat megőrző főkomponens elegendőnek bizonyult. Az adatredukció során két-két főkomponensre volt szükség azonban az alapkategóriák közül a globális integráltság, az alaptényezők közül a kis- és középvállalkozások, valamint az intézmények és társadalmi tőke, a sikerességi faktorok közül a társadalmi szerkezet, a környezet minősége és a régió társadalmi kohéziója 70%-nál

⁶¹ A loading változók az adott magyarázóváltozók és az adott főkomponensek közötti korrelációs együtthatók.

nagyobb információtartalmának megőrzéséhez. Így összesen **22 főkomponens jött létre** a változók szelektálása során. A változók szelektálásához használt főkomponens-analízis legfontosabb outputjait (az egyes főkomponensek megnevezése, az egyes főkomponenseket alkotó tényleges indikátorok felsorolása, a hozzájuk tartozó kommunalitásokkal, illetve loading változó értékekkel, valamint az egyes alapkategória, alaptényező és sikerességi faktor megőrzött információtartalmát, az ahhoz tartozó sajátértéket) a 2. számú mellékletben részletesen közlöm. Lényegesnek tartom azonban kiemelni, hogy az egyes alapkategóriákat, alaptényezőket, valamint sikerességi faktorokat leíró **főkomponensek átlagosan 80,26%-ban megőrizték a főkomponenseket alkotó magyarázó változók információtartalmát**. Ennek alapján levonható az a következtetés, hogy a változók szelektálása után **a modellt alkotó 78 tényleges standardizált változó valóban relevánsnak tekinthető vizsgálatunk szempontjából**, így az elemzés alapjául szolgálhat.

Az elvégzett főkomponens-analízis eredményei alapján a következő mutatók maradtak bent a modellünkben, figyelembe véve a fentebb részletezett kiválasztási szempontokat:

I. Alapkategóriák

I.1. Jövedelmek

1.	Az egy adózóra jutó adóköteles jövedelmek (AEE+EVA-alap+összevont adóalap, leosztva az adózók adónemenkénti számának összegével)
2.	Az egy lakosra jutó személyi jövedelemadó alapot képező jövedelem
3.	Az egy adófizetőre jutó munkaviszonyból származó jövedelem
4.	Az egy adófizetőre jutó társas vállalkozásból származó jövedelem
5.	Egy lakosra jutó bruttó hozzáadott érték

I.2. Munkatermelékenység

6.	Az egy foglalkoztatottra jutó AEE
7.	Az egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték
8.	Az egy adózóra jutó személyi jövedelemadó alap

I.3. Foglalkoztatottság

9.	A foglalkoztatottsági ráta
10.	A munkanélküliségi ráta
11.	A személyi jövedelemadót fizetők ezer lakosra jutó száma

I.4. Globális integráltság (nyitottság)

12.	Az egy lakosra jutó exportértékesítés nettó árbevétele
13.	Az export aránya a bruttó hozzáadott értékből
14.	A külföldiek által eltöltött vendégéjszakák ezer lakosra jutó száma a kereskedelmi szálláshelyeken
15.	A belföldiek által eltöltött vendégéjszakák ezer lakosra jutó száma a kereskedelmi szálláshelyeken

II. Alaptényezők

II.1. Kutatás-fejlesztés, technológia, innovációs kapacitás

16.	A 10000 lakosra jutó szabadalmak évi átlagos száma 2000-2004
17.	A 10000 lakosra jutó MTA köztestületi tagok száma
18.	A 100000 lakosra jutó K+F helyek száma
19.	Az 1000 lakosra jutó K+F helyek tudományos kutatóinak tényleges létszáma
20.	Az 1000 lakosra jutó K+F költségek

21.	Az 1000 lakosra jutó K+F ráfordítások
22.	Az 1000 lakosra jutó K+F beruházások értéke

II.2. Kis- és középvállalkozások, vállalati szektor

23.	Működő társas vállalkozások ezer lakosra jutó száma
24.	Működő társas kisvállalkozások (10-49 alkalmazott) ezer lakosra jutó száma
25.	Működő jogi személyiségű vállalkozások ezer lakosra jutó száma
26.	Működő jogi személyiségű kisvállalkozások (10-49 alkalmazott) ezer lakosra jutó száma
27.	Működő jogi személyiségű vállalkozások aránya a működő gazdasági szervezetekből
28.	A kistérség vállalkozásainak ezer lakosra jutó saját tőke összege
29.	A kistérség vállalkozásainak ezer lakosra jutó mérleg főösszege
30.	A kistérség vállalkozásainak ezer lakosra jutó jegyzett tőke összege

II.3. Külföldi működő tőke

31.	Külföldi érdekeltiségű vállalkozások statisztikai létszámának 1000 lakosra jutó értéke
32.	Külföldi érdekeltiségű vállalkozások saját tőkéjének egy lakosra jutó értéke
33.	Az 1 lakosra jutó külföldi tőke összege a külföldi érdekeltiségű vállalkozásokban
34.	A külföldi érdekeltiségű vállalkozások nettó árbevételének 1 lakosra jutó értéke

II.4. Humán tőke és infrastruktúra

35.	Az egyetemet, főiskolát végzett (ek) foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül
36.	A vezető, értelmiségi foglalkozású foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül
37.	A 25 évnél idősebb főiskolai, egyetemi diplomával rendelkező népesség aránya a megfelelő korúak %-ában
38.	A 18 évnél idősebb középfokú végzettséggel rendelkező népesség aránya a megfelelő korúak %-ában
39.	Távbeszélő fővonalak ezer lakosra jutó száma
40.	ISDN vonalak 1000 lakosra jutó száma
41.	Az év folyamán épített lakások összes alapterülete
42.	Az év folyamán kiadott lakásépítési engedélyek 1000 lakosra jutó száma

II.5. Intézmények és társadalmi tőke

43.	Korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok aránya a 40-59 éves korosztályhoz viszonyítva
44.	Az ezer lakosra jutó belföldi vándorlási különbözet évi átlaga (2000-2004)
45.	Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők ezer lakosra jutó száma
46.	A működő nonprofit szervezetek ezer lakosra jutó száma
47.	A felsőfokú intézményekben nappali tagozatos hallgatók ezer lakosra jutó száma

III. Sikerességi faktorkok

III.1. Gazdasági szerkezet

48.	Az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás nemzetgazdasági ágban (K gazdasági ág, az év végén) működő társas vállalkozások aránya az összes működő társas vállalkozáson belül (%)
49.	A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat nemzetgazdasági ágban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül
50.	A szolgáltatás jellegű ágazatokban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül
51.	Szellemi foglalkozásúak összes foglalkoztatotthoz viszonyított aránya

III.2. Innovációs kultúra és kapacitás

52.	A munkahelyi, felsőoktatási és egyéb könyvtárak beiratkozott olvasóinak ezer lakosra jutó száma
53.	Az 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók száma (intézmény székhelye szerint)
54.	Az 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók száma (kihelyezett tagozatok szerint)

III.3. Regionális elérhetőség

55.	Terra Stúdió hétköznapi elérési mutató
56.	Terra Stúdió hazai beszállítói elérési mutató
57.	Terra Stúdió multi elérési mutató

III.4. A munkaerő felkészültsége

58.	A legalább középszintű iskolai végzettséggel rendelkező, helyben dolgozó lakónépesség 1000 lakosra jutó száma
59.	A főiskolai, egyetemi végzettséggel rendelkező helyben foglalkoztatottak 1000 lakosra jutó száma
60.	Elvégzett átlagos osztály (évfolyam) szám

III.5. Társadalmi szerkezet

61.	A 60 éves és idősebb népesség aránya az állandó népességből
62.	0-18 éves népesség aránya az állandó népességből
63.	Elve születések száma/halálozások száma
64.	Vitalitási index
65.	Egyszemélyes háztartások ezer lakosra jutó száma
66.	A 120 feletti népsűrűségű településeken lakók aránya
67.	A térségközpont lakosságának aránya a kistérség lakosságából

III.6. Döntési központok

68.	A kistérség részesedése a 250- és több főt foglalkoztató működő jogi személyiségű vállalkozások országos számából
69.	A kistérség részesedése az 50-249 főt foglalkoztató működő jogi személyiségű vállalkozások országos számából

III.7. A környezet minősége

70.	Az ismertté vált közvédas bűncselekmények ezer lakosra jutó száma az elkövetés helye szerint
71.	Az ismertté vált gazdasági bűncselekmények ezer lakosra jutó száma az elkövetés helye szerint
72.	A nappali ellátást nyújtó idősök klubjai működő férőhelyeinek száma 1000 hatvan évnél idősebb lakosra
73.	Közcsontra-hálózatba bekapcsolt lakások ezer lakosra jutó száma

III.8. A régió társadalmi kohéziója

74.	Az 1000 lakosra jutó elvándorlások száma
75.	Az 1000 lakosra jutó odavándorlások száma
76.	A helyben dolgozó foglalkoztatottak aránya a más megyébe eljáró foglalkoztatottakhoz
77.	Helyben dolgozó értelmiségi foglalkozású foglalkoztatottak/más településre eljáró értelmiségi foglalkozású foglalkoztatottak
78.	A naponta bejáró foglalkoztatottak aránya a más megyébe naponta eljáró népességben

Annak vizsgálata érdekében, hogy a változószelektálás után a modellben maradt 78 változó által meghatározott adatállomány **mennyi hasznos információt hordoz**, kiszámítottam a Petres-féle *Red*-mutató értékét is. Nagy mennyiségű adatot tartalmazó adatállományok esetén ugyanis gyakran fennáll a veszélye annak, hogy az adatállomány változói – a köztük fennálló kapcsolat miatt – kevés információt hordoznak (Kovács – Petres – Tóth 2004). Az adatállományban fellépő multikollinearitás vizsgálatára kifejlesztett Red-mutató nem az egyes változók parciális hatásait, hanem a változók teljes rendszerében megbúvó redundanciát próbálja meg számszerűsíteni. Ez a mutató a korrelációs mátrix sajátértékei alapján számítja ki egy adott méretű adatállományban a hasznos tartalmat hordozó információk arányát.

$$Red = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m \sum_{\substack{j=1 \\ j \neq i}}^m r_{ij}^2}{m(m-1)}} \quad (6)$$

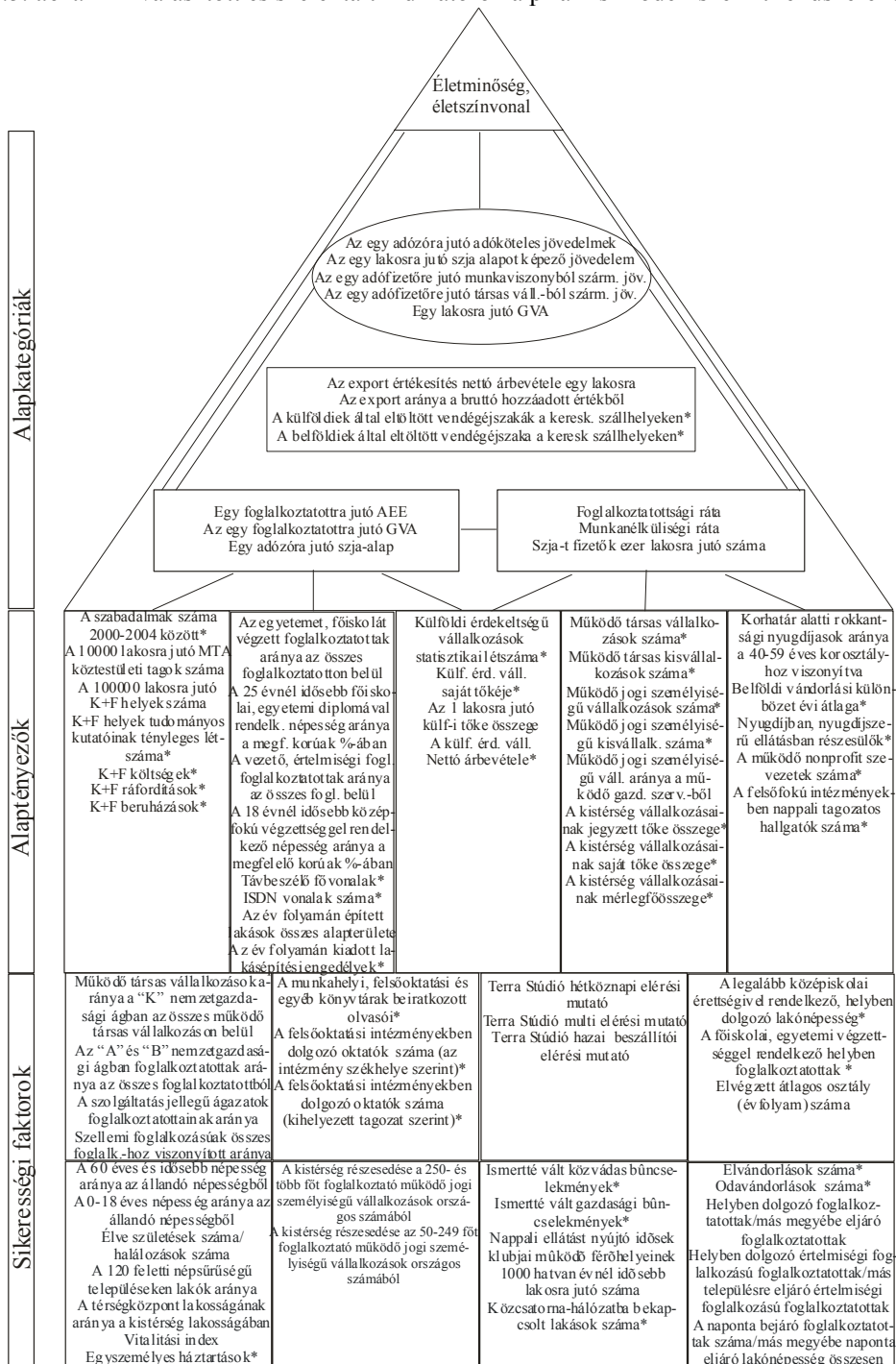
Kovács bizonyította, hogy a mutató értéke (6) szerint kiszámítható a korrelációs mátrix főátlón kívüli elemei négyzetes átlagával is (Kovács – Petres – Tóth 2005). Ezért a mutató megadja egy adatállományban a változók közötti átlagos együttmozgás mértékét. A vizsgálatunk alapját képező 78 változót tartalmazó adatállományra vonatkozóan a Red-mutató

értéke 0,42⁶². Ez azt jelenti, hogy az adott méretű és minimális redundanciájú adatállományhoz képest a hasznos tartalmat hordozó adatok aránya 58,83%, az adatok átlagos együttmozgásának a maximálishoz viszonyított mértéke 41,17%. Mivel a Red-mutató sűrűségfüggvénye maximális értékét – empirikus tapasztalatok szerint – 0,46 körüli értéknél veszi fel, megállapítható, hogy **az adatállományban a változók együttmozgásának a mértéke megfelelő**. Ebből következően **az eljárás során fellépő információvesztés nem jelentős**. A mutató egyfajta kiterjesztése lehet a loading változókra történő változónkénti alkalmazása. Ebben az esetben a mutató értéke megegyezik a redundancia index értékével. Ezek a mutatók megadják, hogy az egyes főkomponenseknek mekkora az átlagos együttmozgása az egyes változókkal.

A 168 magyar kistérség versenyképességének komplex elemzésére létrehozott mutatószám-rendszer indikátorait a piramis-modellben ábrázolva megállapítható, hogy – az eredeti célkitűzésnek megfelelően – sikerült a modell valamennyi alapkategóriáját, alaptényezőjét és sikerességi faktorát legalább 2-3 indikátorral leírni (5.3. ábra).

⁶² A Red-mutató értéke a redundancia hiánya esetén nulla, maximális redundancia esetén pedig egy (Kovács – Petres – Tóth 2004).

5.3. ábra A kiválasztott és szelektált indikátorok a piramis-modell szerint rendszerezve

*= ezer lakosra számolva

Forrás: Saját szerkesztés

5.4. A változók súlyozása

Területi elemzéseknél az egyik legkomolyabb statisztikai nehézség az adatok súlyozása (Dusek 2004). „*A közgazdászok számára készült könyvekben [...] talán a súlyozással [...] kapcsolatos kérdések mellőzése említendő hiányossággént...*” (Dusek 2006, 223. o.). Modellünkben a változókat – mint említettük – a szelektálást jelentő főkomponens-analízis elvégzése előtt standardizáltuk annak érdekében, hogy az adatbázist alkotó változók különböző mértékegységéből adódó esetleges problémákat megelőzzük. A standardizálás után a változók szórása 1 lett, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy minden változó azonos, egységnyi súllyal szerepel a modellben. Az elméleti háttér, vagyis az egységes versenyképességi definíció és a **piramis-modell** viszont **hallgatólagosan megköveteli, hogy a térség versenyképességére különböző relevanciával és módon ható változókat különböző súllyal szerepeltessük a modellben.**

Éppen ezért meghatároztam a megmaradt 78 változó súlyát. A súlyozási módszer logikája a versenyképességi rangsorokat évente közlő egyik legjelentősebb kiadványban, a The Global Competitiveness Reportban alkalmazott súlyozási módszerre támaszkodik, azonban komplexitásában talán meghaladja azt. Porter (2003) a változókból, két mesterséges indexet⁶³, főkomponenst definiált, majd a GDP értékét magyarázta ezen két főkomponenst felhasználva egy lineáris regressziós modellben. A két mutató súlyát a regressziós együtthatók segítségével határozta meg.

Ezzel szemben jelen esetben a versenyképesség elemzése egy összetettebb modell segítségével történik. Mint láttuk, a piramis-modellben a versenyképesség és a jólét nem néhány kiemelt mutatóval, hanem mutatószám-rendszerrel van leírva. Ezért mi is mesterséges változókat definiáltunk és ezek súlyát próbáljuk objektív módon meghatározni (Kovács – Lukovics 2006). Az alkalmazott modell sajátossága miatt nincs konkrét, metrikus eredményváltozó (mint Porternél a GDP/fő), éppen ezért nem egy ok-okozati viszony vizsgálatára kell, hogy sor kerüljön, hanem egy állapotfelmérés elvégzésére. Ezáltal a bemutatásra kerülő súlyozás és vizsgálat **előrelépést jelenthet** a versenyképesség mérhetővé tételére tett erőfeszítésekben.

Összhangban a változók szelektálásának módszerével, **a súlyok meghatározásához is főkomponens-analízist használtam.** A súlyok meghatározása az alábbi gondolatmeneten alapszik. Ha egy elemzés során a standardizált változóinkat főkomponensekkel helyettesítjük,

⁶³ Az üzleti környezet (national business environment), valamint a vállalati működés és stratégia (company operations & strategy) indexeit definiálta Porter tizenhat, illetve harmincegy magyarázó változóból.

akkor a főkomponensek a vizsgált szituáció alacsonyabb dimenziójú leírását, reprezentációját adják meg. A főkomponens-analízis minden egyes változóhoz kiszámítja a kommunalítások értékét is. Mivel az így nyert kommunalítások, gyakorlatilag többszörös determinációs együtthatók – egy olyan lineáris regressziós modellben, ahol a főkomponensek a magyarázóváltozók, míg az eredeti változók az eredményváltozók –, ezért ezek gyökei megadják a többszörös korrelációs együtthatókat. A többszörös korrelációs együttható általánosságban azt fejezi ki, hogy az eredményváltozó tényleges és becsült értéke között milyen erősségű kapcsolat áll fent, azaz az eredményváltozó és a magyarázóváltozók egésze között mekkora az együttmozgás mértéke. **Speciálisan a többszörös korrelációs együtthatók megadják az egyes standardizált változóknak – az egész modellt reprezentáló – főkomponensek egészével, vagyis magával a versenyképességgel vett együttmozgásának mértékét, és így az egyes változóknak a modellben betöltött súlyát is!**

Először arra tettem kísérletet, hogy a piramis-modell három szintjéhez (alapkategóriák, alaptényezők, sikerességi faktorok) szintsúlyokat rendeljek hozzá, utalva arra, hogy a versenyképesség meghatározásában eltérő szerepet játszanak. Ehhez szintenként definiáltam egy-egy főkomponenst. A három szint egy-egy főkomponensét egyetlen főkomponenssel lehetett volna helyettesíteni. Az ekkor kapott három kommunalítás gyöke adta volna meg az egyes szintek súlyát. Ezek az értékek lényegesen nem különböztek egymástól, ami azt jelenti, hogy a piramis mindhárom szintje azonos súllyal szerepel a modell alapján végzett állapotfelmérésben. Egy későbbi vizsgálat lehetne az ok-okozati összefüggések feltárása, és annak vizsgálata, hogy a különböző szinten szereplő tényezők milyen késleltetéssel hatnak a versenyképességre, illetve ennek változására, valamint, az, hogy az egyes szinteknek mekkora a súlya a különböző időtávlatokban mért változásokban.

Ezt követően **a változószelekció után megmaradt 78 standardizált változó piramis-modellben betöltött súlyát határoztam meg.** Ennek során újabb főkomponens-analízist futtatására került sor, melyben a modellt alkotó 78 standardizált változó egyszerre szerepelt. A 168 magyar kistérség versenyképességének elemzésére létrehozott 78 változó alkotta rendszert megfelelő információtartalommal⁶⁴ **12 főkomponens reprezentálja.** A 12 főkomponenst létrehozó főkomponens-analízis mind a 78 változóhoz kiszámította az egyes változókhoz tartozó kommunalítások értékét, melyből gyököt vonva megkapjuk, hogy az egyes változók milyen mértékben állnak kapcsolatban a versenyképességet leíró teljes

⁶⁴ A 78 változóra illeszkedő 12 főkomponens az eredeti változók információtartalmának 85,08%-át őrizte meg.

rendszerrel. Ezen értékeket súlyként használva juthatunk el a **78 változót tartalmazó standardizált, súlyozott adatállományhoz**.

Felmerülhet a kérdés, hogy az egyes súlyok mennyire tekinthetők objektíveknek? Egyáltalán „szubjektív” kategóriákat mérhetünk-e objektív módon? Nyilvánvalóan **az egyes változók és az egyes kategóriák súlya az adott modellen belül tekinthető objektívnek**, abban az értelemben, hogy ezek meghatározása – korábbi vizsgálatokkal ellentétben – nem tartalmaz szubjektív elemet.

5.5. A magyar kistérségek versenyképességének komplex elemzése

A következőkben arra teszek kísérletet, hogy a 168 magyar kistérségről az egységes versenyképességi definíciót kibontó piramis-modellre alapozott, megfelelően szelektált és a modellen belül objektíven súlyozott 78 változó által meghatározott adatállomány alapján **minél komplexebb versenyképességi képet alkossak**. A kistérségek versenyképességének komplex elemzésére alapvetően kétféle, egymástól jelentősen eltérő logikájú többváltozós adatelemzési technikát, a **klaszteranalízist**, valamint a **többdimenziós skálázást** használok annak érdekében, hogy az egyik módszerrel megszülető eredmények a másik módszer eredményeivel összehasonlíthatóvá, ezáltal kontrollálhatóvá váljanak. **Az erős belső kontroll az elemzés szerves részét képezi**, hiszen törekszem arra, hogy egy-egy eredményt többféleképpen is kiszámoljak, ezáltal minimalizálva az elemzés során elkövethető számítási hibákat. Így például a klaszteranalízist mind a **78 szelektált, súlyozott változó**, mind pedig a változószelekció során létrejött **22 főkomponens alapján is elvégzem**. De a többdimenziós skálázás során is törekedni fogok a minél komplexebb versenyképességi kép kialakítása érdekében az egydimenziós és a kétdimenziós elemzések eredményeinek lehetőség szerinti **minél szélesebb körű kombinálására**.

5.5.1. Klaszteranalízis

A csoportba rendezés elvégzésére a statisztikai többváltozós elemzési technikák közül első megközelítésben a klaszteranalízis tűnik a legalkalmasabb módszernek. Ennek során arra tehetünk kísérletet, hogy olyan csoportokat hozzunk létre, amelyek elemei a lehető legszorosabban kapcsolódnak egymáshoz, és viszonylag jobban eltérnek a többi klaszter elemeitől (Falus – Ollé 2000). Az objektumok hasonlóságuk, illetőleg különbözőségük

alapján kerülnek pontosan egy osztályba. A hasonlóság mértékét az objektumok páronkénti távolsága jelenti (Hajdu 2003).

Mivel ismerjük a létrehozandó klaszterek számát – és ezt elfogadott elméletekkel alá is tudjuk támasztani – ezért az ismert klaszterezési módszerek közül először a nemhierarchikus *K-közép* (vagy *K-means*) módszert alkalmazzuk. A nemhierarchikus *K-közép* módszer lépésről lépésre kiszámítja a klaszter-magpontokat, és az azokhoz tartozó objektumokat mindaddig, ameddig egy lépésben már nem változnak a klaszter középpontok (Füstös – Kovács 1989).

Mivel a második fejezetben részletesen bemutatott régiótípezálási munkák többsége három régiótípust különített el, ezen eredményre támaszkodva először a 168 kistérség három megfelelően homogén csoportba rendezésére vállalkozom. Ezt követően megvizsgáljuk a kistérségek négy, illetve öt klaszterbe sorolásának eredményeit.

A kistérségek három klaszterbe sorolása

Kétféleképpen végeztem el a 168 kistérség **három csoportba** rendezését: először a 78 megmaradt változó, második esetben pedig a változószelektálás során létrehozott 22 főkomponens alapján. Ezzel a lépéssel kizárólag az a célom, hogy a **változószelekciónak egyfajta utólagos kontrollja megvalósuljon**. Amennyiben ugyanis a kétféle végeredmény között nincs szignifikáns különbség, úgy az indikátorok szelektálása eredményesnek tekinthető. A kétféle – várhatóan kis mértékben különböző – eredmény közül a 78 változó alapján készült klaszterezési eljárást tekintem elsődleges eredménynek, hiszen a főkomponensek felhasználásával készült klaszterek redukált információtartalmú változók (főkomponensek) alapján keletkeztek.

Az első esetben SPSS az 168 magyar kistérség **78 változó alapján** történő csoportba rendezésénél a hetedik iteráció során jutott el a stabil szerkezethez, tehát a térségek egy-egy klaszterbe tartozása versenyképességük szerint egyértelműnek tekinthető.

Az SPSS outputja azt is kilistázza, hogy hány objektumot rendezett az egyes klaszterekbe. A 2-es számú klaszterbe egyetlen objektum került, míg a 1-es számúba százötvenkilenc, a harmasba pedig negyvennyolc objektum. A klaszterezési eljárás során mind a százhatvannyolc, modellben szereplő kistérség pontosan egy klaszterbe került besorolásra, és egyetlen objektum sem maradt ki. Az osztályozásról elmondható, hogy átfedésmentes és hézagmentes (5.2. táblázat).

5.2. táblázat Az egyes klaszterekbe eső objektumok száma három klaszter esetén

Klaszter	1	119
	2	1
	3	48
Érvényes		168
Hiányzó		0

Forrás: Saját szerkesztés

A létrehozott klaszterek középpontjuk segítségével interpretálhatóak (Székelyi – Barna 2003). Az SPSS *Final Cluster Centers* táblája szerint a második klaszterbe tartozó egyetlen kistérségnél a változók többségének esetében a többi klaszterben mért értéknél nagyobb értéket találunk. Az 1-es számmal jelölt klaszter esetében jórészt alacsony értékekkel szembesülünk majdnem minden változó esetén, míg a 3-as számmal jelölt klaszter változónként a legtöbb esetben az 1-es és a 2-es klaszter közötti értéket adja. Mindezek, valamint az elméleti háttér alapján a klaszterek SPSS szerinti számozása a következő tartalommal ruházható fel:

- **Relatív gyenge versenyképességű kistérség:** 1-es számú klaszter
- **Relatív erős versenyképességű kistérség:** 2-es számú klaszter
- **Közepes versenyképességű kistérség:** 3-as számú klaszter.

A relatív erős versenyképességű kistérségtípust reprezentáló 2-es számú klaszterbe egyedül Budapest került, így a klaszter középpontjától vett euklideszi távolsága értelemszerűen nulla. A másik két klaszter homogenitása a nagyobb elemszám miatt természetesen kisebb, így az egyes kistérségek ennek megfelelően különböző távolságra helyezkednek el saját klaszterük középpontjától (5.3. táblázat).

Azt, hogy egy-egy klaszter mennyire homogén, azt az egyes klasztertagok végleges klaszterközépponttól való távolsága határozza meg. Minél jobban csoportosulnak, sűrűsödnek a besorolt objektumok a klaszter középpontja körül, annál inkább homogénnek tekinthetjük a kialakított klasztert. Természetesen a csak Budapestet, vagyis egyetlen objektumot tartalmazó klaszter a leginkább homogén, míg a másik két klaszterbe tartozó objektumok jobban különböznek egymástól.

5.3. táblázat Kistérségek, és távolságuk a klaszter középpontjától három klaszter esetén

Kistérség	Klaszter	Távolság	Kistérség	Klaszter	Távolság	Kistérség	Klaszter	Távolság
Budapest	2	0,000	Baktalórántháza	1	6,297	Letenyei	1	4,167
Balatonalmádi	3	6,261	Balassagyarmati	1	3,878	Makói	1	3,421
Balatonfüredi	3	11,213	Balatonföldvári	1	9,928	Marcali	1	2,298
Békéscsabai	3	7,615	Balmazújvárosi	1	4,099	Mátészalkai	1	5,930
Bicskei	3	11,383	Barcsi	1	3,165	Mezőcsáti	1	5,052
Budaörsi	3	12,416	Bátonyterenyei	1	4,331	Mezőkovácsházai	1	6,184
Dabasi	3	10,655	Békési	1	3,373	Mezőkövesdi	1	3,614
Debreceni	3	14,395	Bélapátfalvai	1	4,636	Mezőtúri	1	5,203
Dunakeszi	3	7,205	Berettyóújfalui	1	3,459	Mohácsi	1	2,915
Dunaújvárosi	3	5,500	Bodrogközi	1	7,680	Mórahalomi	1	6,390
Egri	3	7,086	Bonyhádi	1	3,667	Móri	1	8,291
Ercsi	3	9,937	Ceglédi	1	3,362	Nagyatádi	1	2,272
Esztergomi	3	4,807	Celldömölki	1	4,393	Nagykálói	1	5,374
Gárdonyi	3	6,505	Csengeri	1	7,486	Nagykátai	1	4,797
Gödöllői	3	9,625	Csepregi	1	11,836	Nyírbátori	1	5,830
Gyöngyösi	3	4,665	Csongrádi	1	6,184	Oroszáza	1	3,955
Győri	3	8,385	Csornai	1	3,935	Ózdi	1	3,961
Kaposvári	3	4,641	Csurgói	1	3,196	Óriszentpéteri	1	7,228
Kecskeméti	3	4,258	Derecske-Létavér	1	4,667	Pannonhalmi	1	4,188
Keszthely-Hévízi	3	7,960	Dombóvári	1	3,167	Pápai	1	3,474
Komáromi	3	11,268	Dorogi	1	5,761	Pásztói	1	3,079
Miskolci	3	5,345	Edelényi	1	5,018	Pécsvárad	1	4,328
Monori	3	10,284	Encsi	1	6,234	Pétervásári	1	6,863
Mosonmagyaróvári	3	5,222	Enyingi	1	5,201	Polgári	1	3,485
Nagykanizsai	3	5,713	Fehérgyarmati	1	7,599	Püspökladányi	1	3,657
Nyíregyháza	3	7,371	Fonyódi	1	7,594	Rétsági	1	5,958
Oroszlányi	3	6,780	Füzesabonyi	1	3,116	Sárbogárdi	1	5,097
Paksi	3	6,338	Gyáli	1	6,807	Sarkadi	1	5,252
Pécsi	3	12,588	Gyulai	1	6,595	Sárospataki	1	5,259
Pilisvörösvári	3	9,106	Hajdúböszörményi	1	4,731	Sárvári	1	5,864
Ráckevei	3	7,475	Hajdúhadházi	1	7,324	Sásdi	1	4,123
Salgótarjáni	3	6,615	Hajdúszoboszlói	1	7,467	Sátoraljaújhelyi	1	7,439
Siófoki	3	6,598	Hatvani	1	4,337	Sellyei	1	4,845
Sopron-Fertődi	3	5,918	Hevesi	1	3,703	Siklói	1	3,343
Szarvasi	3	10,297	Hódmezővásárhely	1	6,529	Sümegi	1	3,119
Szegedi	3	13,527	Ibrány-Nagyhalás	1	5,336	Szécsényi	1	3,044
Székesfehérvári	3	6,421	Jánoshalmi	1	5,627	Szeghalomi	1	3,897
Szekszárdi	3	4,992	Jászberényi	1	4,796	Szentesi	1	5,113
Szentendre	3	12,042	Kalocsa	1	3,421	Szentlőrinci	1	3,624
Szentgotthárdi	3	10,639	Kapuvári	1	3,999	Szerencsi	1	3,853
Szolnoki	3	5,011	Karcagi	1	3,556	Szigetvári	1	3,205
Szombathelyi	3	12,274	Kazincbarcikai	1	5,832	Szikszói	1	5,409
Tatabányai	3	5,137	Kisbéri	1	4,404	Szobi	1	4,904
Tatai	3	7,496	Kiskőrösi	1	5,089	Tabi	1	19,343
Tiszaújvárosi	3	9,826	Kiskunfélegyháza	1	4,644	Tamási	1	3,127
Váci	3	4,075	Kiskunhalasi	1	4,496	Tapolcai	1	4,744
Veresegyházi	3	10,669	Kiskunmajsai	1	4,842	Téti	1	4,457
Veszprémi	3	12,365	Kisteleki	1	6,162	Tiszafüredi	1	3,326
Zalaegerszegi	3	4,534	Kisvárdai	1	7,645	Tiszavasvári	1	3,928
Abai	1	5,974	Komlói	1	4,969	Tokaji	1	4,177
Abauj-Hegyközi	1	6,877	Körmendi	1	5,596	Törökszentmiklós	1	2,490
Adonyi	1	5,783	Kőszegi	1	6,015	Várpalotai	1	6,204
Ajkai	1	3,846	Kunszentmártoni	1	3,026	Vásárosnaményi	1	5,877
Aszói	1	5,173	Kunszentmiklósi	1	3,140	Vasvári	1	3,737
Bácsalmási	1	6,020	Lengyeltóti	1	4,478	Zalaszentgróti	1	3,947
Bajai	1	4,670	Lenti	1	5,054	Zirci	1	4,243

Forrás: Saját szerkesztés

Az egyes klaszterek középpontja között viszont elég nagy az euklideszi távolság ahhoz, hogy elmondható legyen, hogy az egy klaszterbe sorolt objektumok jobban kapcsolódnak egymáshoz, mint a többi klaszterbe sorolt objektumokhoz, továbbá jobban különböznek más klaszter tagjaitól, mint saját klasztertársaiktól (5.4. táblázat).

5.4. táblázat A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság három klaszter esetén

Klaszter	1	2	3
1		40,772	8,511
2	40,772		35,110
3	8,511	35,110	

Forrás: Saját szerkesztés

Ezen a ponton néhány gondolat erejéig mindenképpen ki kell térni az ún. **Budapest-hatásra**. Hazai regionális elemzéseknél gyakran dilemmát okoz az, hogy a többi elemzett területi egység átlagos szintjénél (nem feltétlenül csak kistérségekről lehet szó) jelentősen magasabb versenyképességi vagy fejlettségi szinttel leírható **fővárost hogyan kezeljék az elemzések során**. Budapesten az 1. fejezetben említett agglomerációs előnyök közül az urbanizációs előnyök érvényesülnek, a főváros az európai nagyvárosok versenyében vesz részt⁶⁵. A főváros társadalmi és gazdasági dominanciája vitathatatlan, azonban statisztikai értelemben mindenképpen valamiféle torzításként definiálható az a tény, hogy a Budapesten koncentrálódó intézmények nagy része (pl. az országos jelentőségű intézmények) annak ellenére kizárólag Budapest statisztikai adataiban jelennek meg, hogy az ország többi részét is szolgálják.

Az, hogy az eredmények nem eléggé karakterisztikusak, nem válnak el eléggé a különböző területi egységek az egyes elemzések tárgya szempontból, ez a Budapest-hatásból következik. Budapest, mint a legtöbb változó szerint szélsőségesen magas ismértékkel rendelkező megfigyelési egység ugyanis egyrésztől jelentősen maga felé közelíti a változónként kiszámított egyszerű statisztikai mutatókat, másrésztől pedig – mivel általában egyedül alkot egy típust – korlátozza a tipizálási lehetőségeket. Ezen kihívást több elemző a fővárosnak a mintából való negligálásával próbálja meg kezelni, melyre a 4. fejezetben láthattunk példát (Molnár 2002, Rechnitzer 2005, Sipos 2002). Mivel jelen disszertációban elsődleges cél a **168 kistérség egymáshoz viszonyított komplex versenyképességi elemzése**, így jelen kutatás alkalmával Budapestet annak megjegyzése mellett a mintában hagyom, hogy a főváros önálló klasztertagsága miatt a többi lehatárolt klaszter túlságosan

⁶⁵ A fővárost magában foglaló kistérség lakosság száma megközelítőleg tízszer akkora, mint a nagyvárosok kistérségeinek lakosság száma, így átlagosan több, mint egy nagyságrendnyi különbség van a „kritikus tömeg” tekintetében a Budapesti kistérség és a többi kistérség között.

durva felbontást eredményez. A vázolt probléma azonban a regionális elemzésekben mindenképpen megoldásra vár.

A második módszerrel elvégzett klaszteranalízis – amikor a változószelekció során létrehozott **22 főkomponens alapján** klasztereztünk – eredménye nem különbözik szignifikánsan az eredeti 78 változó alapján elvégzett csoportosítás eredményétől: a 168 kistérség közül összesen nyolc volt olyan (4,7%), amelynek hovatartozása a kétféle logikán alapuló módszer elvégzése után megváltozott. **Ez azt is jelenti, hogy a főkomponensek megfelelően visszaadják a változók információtartalmát. Az elemzés további részében az eredeti 78 változó által meghatározott adatbázisra támaszkodom, a létrejött főkomponensek további vizsgálatától eltekintek.**

A kistérségek négy klaszterbe sorolása

Annak ellenére, hogy a második fejezetben bemutatott, jelentős szakmai körökben elismert régiótípezálási munkák döntő többsége három elméleti régiótípust határolt le, **megfogalmazódhatnak kételyeink** azzal kapcsolatban, hogy valóban helyes-e, ha az elméleti iránymutatásokat **fenntartások nélkül elfogadva** a 168 magyar kistérséget szolgalelkűen három klaszterbe rendezzük. Főleg arra gondolva, hogy a fővárosi kistérség jelentősen meghatározza a típezálást. Lehetséges-e, hogy ha a K-means klaszterezési eljárás keretén belül növeljük a lehatárolandó klaszterek számát, akkor az egyes kistérségek besorolása az egyes versenyképességi típusokba szignifikánsan változik? Ha ezen kérdésre igenlő válasz születik elemzésünk eredményeképpen, akkor a 168 magyar kistérség versenyképességét nem célszerű három klaszterben leképezni, hanem több klaszter szerepeltetése indokolt.

A lehatárolandó klaszterek számának a növelése értelemszerűen egyúttal az elemzés részletességének, továbbá a klaszterek homogenitásának a növelését is jelenti. Viszont a klaszterek számát nem célszerű egy bizonyos határon túl növelni, hiszen az a csoportképzés értelmét kérdőjelezné meg. Kérdés, hogy egyáltalán meddig növelhetjük a létre hozandó klaszterek számát, valamint, hogy a megvizsgált lehetőségek közül melyiket fogadjuk el helyes megoldásnak? Egyáltalán létezik-e helyes megoldás ilyen elemzések esetén?

A fentiekben bemutatott verzióhoz képest a létre hozandó klaszterek számát először eggyel növeltem, így **négy klaszter lehatárolása** lett a cél. Az SPSS a 168 magyar kistérség **78 változó alapján** történő csoportba rendezésénél a hatodik iteráció során jutott el a stabil szerkezethez, tehát a térségek egy-egy klaszterbe tartozása versenyképességük szerint

egyértelműnek tekinthető. A négy klaszter közül az 1-es számúba 5, a kettes számúba 38, a hármas számúba 1, a négyes számúba pedig 124 kistérséget rendezett az SPSS (5.5. táblázat).

5.5. táblázat Az egyes klaszterekbe eső objektumok száma négy klaszter esetén

Klaszter	1	5
	2	38
	3	1
	4	124
Érvényes		168
Hiányzó		0

Forrás: Saját szerkesztés

Akárcsak a három klasztert tartalmazó osztályozás esetén, jelen esetben is elmondható, hogy a Budapest kistérségét tartalmazó 3. számú klaszter igen távol helyezkedik el a másik három klasztertől. Azonban a négy klaszteres eljárás esetén a többi három klaszter egymáshoz viszonyított euklideszi távolsága között nincs szignifikáns különbség (5.6. táblázat), az egyes objektumok klaszter-középponttól mért távolsága viszont relatíve nagy szóródást mutat (5.7. táblázat).

5.6. táblázat A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság négy klaszter esetén

Klaszter	1	2	3	4
1		10,870	37,192	11,381
2	10,870		34,626	9,193
3	37,192	34,626		40,663
4	11,381	9,193	40,663	

Forrás: Saját szerkesztés

Az SPSS „*Final Cluster Centers*” táblája szerint a harmadik klaszterbe tartozó egyetlen kistérségnél a változók többségének esetében a többi klaszterben mért értéknél nagyobb értéket találunk. Az 4-es számmal jelölt klaszter esetében jórészt alacsony értékekkel szembesülünk majdnem minden változó esetén. Az 1-es, valamint a 2-es számmal jelölt klaszterek változónként a legtöbb esetben a 3-as és a 4-es klaszter közötti értéket adják, azonban **ennél többet teljes bizonyossággal állítani csak mélyebb elemzések elvégzése esetén lehet**⁶⁶: az 1-es, valamint a 2-es klaszter egymáshoz viszonyított helyzetét kizárólag a klaszteranalízisre támaszkodva nem lehet felelősségteljesen meghatározni, hiszen bizonyos mutatók szerint az 1-es, mások szerint a 2-es klaszter vesz fel kedvezőbb értékeket.

⁶⁶ Annak ellenére, hogy a klaszteranalízis outputja segítségével nem lehet egzakt módon feltárni az 1-es és a 2-es klaszter közötti különbséget, az elemző közgazdász azt a **sejtést** fogalmazhatja meg, hogy vélhetően az 1-es klaszterbe tartozó kistérségekben jellemzően domináns nagyvállalatok jelenléte okozza a klasztertagságot. Ezen sejtést azonban az egyes standardizálatlan alapmutatók elkülönült elemzésével lehetne igazolni, vagy elvetni, ami a disszertáció terjedelmi korlátai miatt jelen kutatásban nem valósítható meg.

5.7. táblázat Kistérségek, és távolságuk a klaszter középpontjától négy klaszter esetén

Kistérség	Klaszter	Távolság	Kistérség	Klaszter	Távolság	Kistérség	Klaszter	Távolság
Budapest	3	0,000	Bátonyterenyei	4	4,311	Mezőcsáti	4	5,156
Bicskei	1	8,689	Békési	4	3,398	Mezőkovácsházai	4	6,343
Komáromi	1	5,785	Bélapátfalvai	4	4,685	Mezőkövesdi	4	3,609
Szentgotthárdi	1	6,732	Berettyóújfalui	4	3,594	Mezőtúri	4	5,169
Tabi	1	13,106	Bodrogközi	4	7,834	Mohácsi	4	2,868
Tiszaújvárosi	1	7,879	Bonyhádi	4	3,595	Monori	4	10,186
Balatonalmádi	2	6,441	Ceglédi	4	3,223	Mórahalmi	4	6,468
Balatonfüredi	2	10,988	Cellőmölki	4	4,361	Móri	4	8,200
Békéscsabai	2	7,635	Csengeri	4	7,640	Nagyatádi	4	2,269
Budaörsi	2	12,542	Csepregi	4	11,778	Nagykállói	4	5,456
Debreceni	2	13,444	Csongrádi	4	6,182	Nagykanizsai	4	5,593
Dunakeszi	2	7,304	Csornai	4	3,872	Nagykátai	4	4,795
Dunaújvárosi	2	6,152	Csurgói	4	3,309	Nyírbátori	4	5,898
Egri	2	6,301	Dabasi	4	10,598	Orosházai	4	3,938
Ercsi	2	10,098	Derecske-Létavér	4	4,768	Oroszlányi	4	6,801
Esztergomi	2	5,685	Dombóvári	4	3,080	Ózdi	4	3,999
Gárdonyi	2	6,933	Dorogi	4	5,625	Őriszentpéteri	4	7,266
Gödöllői	2	9,240	Edelényi	4	5,086	Paksi	4	6,184
Gyöngyösi	2	5,186	Enesi	4	6,289	Pannonhalmai	4	4,084
Györi	2	8,318	Enyingi	4	5,216	Pápai	4	3,321
Kaposvári	2	4,685	Fehérgyarmati	4	7,727	Pásztói	4	3,064
Kecskeméti	2	4,074	Fonyódi	4	7,520	Pécsvárad	4	4,299
Keszthely-Hévízi	2	7,948	Füzesabonyi	4	3,147	Pétervásári	4	6,890
Miskolci	2	4,959	Gyáli	4	6,674	Polgári	4	3,488
Mosonmagyaróvári	2	6,044	Gyulai	4	6,531	Püspökladányi	4	3,744
Nyíregyházi	2	6,845	Hajdúböszörményi	4	4,709	Rétsági	4	5,869
Pécsi	2	11,632	Hajdúhadházi	4	7,370	Salgótarjáni	4	6,632
Pilisvörösvári	2	8,688	Hajdúszoboszlói	4	7,386	Sárbogárdi	4	5,066
Ráckevei	2	7,927	Hatvani	4	4,239	Sarkadi	4	5,426
Siófoki	2	6,723	Hevesi	4	3,797	Sárospataki	4	5,213
Sopron-Fertődi	2	5,375	Hódmezővásárhely	4	6,425	Sárvári	4	5,760
Szarvasi	2	10,172	Ibrány-Nagyhalás	4	5,421	Sásdi	4	4,237
Szegedi	2	12,621	Jánoshalmi	4	5,745	Sátoraljaújhelyi	4	7,385
Székesfehérvári	2	6,070	Jászberényi	4	4,753	Sellyei	4	5,000
Szekszárdi	2	5,466	Kalocsa	4	3,420	Siklói	4	3,378
Szentendre	2	11,954	Kapuvári	4	3,911	Sümegi	4	3,132
Szolnoki	2	4,834	Karcagi	4	3,532	Szécsényi	4	3,098
Szombathelyi	2	12,514	Kazincbarcikai	4	5,759	Szeghalom	4	4,065
Tatabányai	2	5,578	Kisbéri	4	4,324	Szentesi	4	5,096
Tatai	2	7,615	Kiskőrösi	4	5,125	Szentlőrinci	4	3,617
Váci	2	4,762	Kiskunfélegyháza	4	4,568	Szerencsi	4	3,896
Veresegyházi	2	10,764	Kiskunhalasi	4	4,379	Szigetvári	4	3,267
Veszprémi	2	11,601	Kiskunmajsai	4	4,891	Szikszói	4	5,454
Zalaegerszegi	2	4,811	Kisteleki	4	6,301	Szobi	4	4,845
Abai	4	5,971	Kisvárdai	4	7,669	Tamási	4	3,244
Abatúj-Hegyközi	4	7,002	Komlói	4	4,919	Tapolcai	4	4,610
Adonyi	4	5,684	Körmendi	4	5,451	Téti	4	4,429
Ajkai	4	3,703	Kőszegi	4	5,845	Tiszafüredi	4	3,435
Aszódi	4	5,025	Kunszentmártoni	4	3,148	Tiszavasvári	4	3,949
Bácsalmási	4	6,171	Kunszentmiklósi	4	3,219	Tokaji	4	4,165
Bajai	4	4,614	Lengyeltóti	4	4,585	Törökszentmiklós	4	2,481
Baktalórántházi	4	6,368	Lenti	4	5,043	Várpalotai	4	6,038
Balassagyarmati	4	3,729	Letenyei	4	4,251	Vásárosnaményi	4	6,006
Balatonföldvári	4	9,890	Makói	4	3,506	Vasvári	4	3,755
Balmazújvárosi	4	4,169	Marcali	4	2,392	Zalaszentgróti	4	3,933
Barcsi	4	3,238	Mátészalkai	4	5,997	Zirci	4	4,106

Forrás: Saját szerkesztés

Annak vizsgálata esetén, hogy az egyes kistérségek klasztertagsága hogyan változott ahhoz az állapothoz képest, amikor csak három klasztert határoltunk le, meglepően **kevés eltérést tapasztalható**. Azon 119 kistérség közül, amelyek a három klaszter létrehozása során a relatíve gyenge versenyképességű klaszterbe nyertek besorolást, 118 kistérség a létrehozott négy klaszter közül abba került, amely a mutatók többsége szerint egyértelműen alacsonyabb értéket vesz fel, mint a másik három klaszter esetén. A **Tabi** kistérség „lóg ki” a sorból, amely a négy klaszter közül az 1-es számúba került, a **Szentgotthárdi**, a **Komáromi**, a **Tiszaújvárosi**, valamint a **Bicskei** kistérségek társaságában, amelyek három klaszter esetén a közepes versenyképességű kistérségek klaszterébe tartoztak.

Azon kistérségek közül, amelyeket három klaszter lehatárolása esetén a közepes versenyképességű kistérségek közé soroltunk, hat kistérség a leggyengébb versenyképességű klaszterbe került abban az esetben, ha négy klaszter lehatárolására vállalkoztunk. Ebből a tényből azt a következtetés vonható le, hogy a **Dabasi**, a **Monori**, **Nagykanizsai**, **Oroszlányi**, **Paksi**, **Salgótarjáni** kistérségek igen nagy valószínűséggel a relatíve gyenge versenyképességű és a közepes versenyképességű térségtípus között helyezkednek el, hovatartozásuk kevésbé egyértelmű, és csak a lehatárolási módszertől függ, hogy valójában hova nyernek besorolást.

Az előzőekben tárgyalt 11 nevesített esetet leszámítva a **többi 157 kistérség besorolása között nincs különbség** három, illetve négy klaszter lehatárolása esetén. A négy klaszter létrehozásának előnye kétségkívül az lett volna, hogy többféle versenyképességi típust lehetett volna lehatárolni és nevesíteni, azonban a klaszterközépponttól mért euklideszi távolságok tanulsága szerint éppen az **az 1. számú klaszter lett igen heterogén** (és ezáltal nehezen tipizálható), amely három klaszter lehatárolása esetén nem létezett. További hátránya a négy klaszter lehatárolásának, hogy a relatíve gyenge és a relatíve erős versenyképességű klaszterek között elhelyezkedő két klasztert – jelen esetben – nem sikerült kizárólag matematikai-statisztikai alapon definiálni. Így nem lehetséges egyértelmű tipizálást megadni négy klaszter esetén, szemben a három klaszteres megoldással, ahol a három klaszter egymáshoz viszonyított helyzetének meghatározása **statisztikai értelemben egyértelmű volt**.

Mivel a kistérségek 93,5%-ának hovatartozása között nincs különbség három, illetve négy klaszter létrehozása esetén, így értelemszerűen a jóval egyértelműbb tipizálás, a **három klaszteres besorolás alapul vétele mellett érvelek** azzal a megjegyzéssel, hogy a **négy klaszteres eljárás eredményeit mindenképpen figyelembe kell venni** azon 11 kistérség

versenyképességének értékelésekor, amelyek a két eljárás alkalmával más-más besorolást nyertek.

A kistérségek öt klaszterbe sorolása

Tovább növelve a létre hozandó klaszterek számát, az elemzés következő lépésében **öt klaszter lehatárolására vállalkoztam**. Az SPSS a 168 magyar kistérség **78 változó alapján** történő csoportba rendezésénél az ötödik iteráció során jutott el a stabil szerkezethez, tehát a térségek egy-egy klaszterbe tartozása versenyképességük szerint relatíve egyértelműnek tekinthető. Az öt klaszter közül az 1-es számúba 1, a kettes számúba 3, a hármas számúba 106, a négyes számúba 45, míg az ötös számúba 13 kistérség került (5.8. táblázat).

5.8. táblázat Az egyes klaszterekbe eső objektumok száma öt klaszter esetén

Klaszter	1	1
	2	3
	3	106
	4	45
	5	13
Érvényes		168
Hiányzó		0

Forrás: Saját szerkesztés

Az SPSS *Final Cluster Centers* táblája szerint az első klaszterbe tartozó egyetlen kistérségnél a változók többségének esetében a többi klaszterben mért értéknél nagyobb érték fordul elő. A 3-as számmal jelölt klaszter majdnem minden változó esetén jórészt alacsony értékekkel jellemezhető. A 2-es, 4-es, valamint az 5-ös számmal jelölt klaszterek változónként a legtöbb esetben az 1-es és a 3-as klaszter közötti értéket adják. Az 5-ös klaszterről elmondható, hogy a változók többsége magasabb értéket mutat, mint a 2-es, 3-as és a 4-es klaszter esetén, de alacsonyabbat, mint az 1-es klaszter esetén. A 4-es klaszterről is nagy biztonsággal megállapítható, hogy a legtöbb vizsgált indikátor magasabb értéket vesz fel, mint a 3-as klaszter, de alacsonyabbat, mint az 1-es és az 5-ös klaszter, azonban **ennél többet teljes bizonyossággal állítani nem lehet**: a 2-es, valamint a 4-es klaszter egymáshoz viszonyított helyzetét **nem lehetséges felelősségteljesen meghatározni**, hiszen bizonyos mutatók szerint a 2-es, mások szerint a 4-es klaszter vesz fel kedvezőbb értékeket.

Értelemszerűen – ahogy az előző két esetben is – a csak egyetlen objektumot tartalmazó klaszter homogenitása a legerősebb, a többi négy klaszter homogenitása ettől jóval gyengébb (5.9. táblázat).

5.9. táblázat Kistérségek, és távolságuk a klaszter középpontjától öt klaszter esetén

Kistérség	Klaszter	Távolság	Kistérség	Klaszter	Távolság	Kistérség	Klaszter	Távolság
Budapest	1	0	Várpalotai	4	5,985	Lengyelőtói	3	4,310
Debreceni	5	8,626	Veresegyházi	4	9,933	Lenti	3	5,286
Egri	5	5,128	Zalaegerszegi	4	4,509	Letenyei	3	4,186
Gödöllői	5	8,696	Abai	3	5,973	Makói	3	3,307
Győri	5	7,730	Abaúj-Hegyközi	3	6,605	Marcali	3	2,325
Miskolci	5	6,063	Adonyi	3	5,981	Mátészalkai	3	5,735
Nyíregyházi	5	6,329	Ajkai	3	4,226	Mezőcsáti	3	4,719
Pécsi	5	7,214	Aszódi	3	5,417	Mezőkovácsházai	3	5,857
Sopron-Fertődi	5	5,364	Bácsalmási	3	5,719	Mezőkövesdi	3	3,699
Szarvasi	5	9,597	Bajai	3	4,799	Mezőtúri	3	5,197
Szegedi	5	8,306	Baktalórántházi	3	6,037	Mohácsi	3	3,126
Székesfehérvári	5	6,359	Balassagyarmati	3	4,230	Mórahalomi	3	6,259
Szombathelyi	5	12,462	Balmazújvárosi	3	3,872	Nagyatádi	3	2,300
Veszprémi	5	8,662	Barcsi	3	2,991	Nagykállói	3	5,241
Balatonalmádi	4	4,828	Bátonyterenyei	3	4,375	Nagykátai	3	4,795
Balatonföldvári	4	9,447	Békési	3	3,263	Nyírbátori	3	5,548
Balatonfüredi	4	10,878	Bélapátfalvai	3	4,582	Orosházai	3	4,059
Békéscsabai	4	8,225	Berettyóújfalui	3	3,147	Ózdi	3	3,835
Bicskei	4	11,063	Bodrogekői	3	7,342	Örszentpéteri	3	7,282
Budaörsi	4	13,317	Bonyhádi	3	3,820	Pannonhalmai	3	4,359
Csepregi	4	10,929	Ceglédi	3	3,579	Pápai	3	3,829
Dabasi	4	9,763	Celldömölki	3	4,675	Pásztói	3	3,130
Dorogi	4	5,147	Csengeri	3	7,217	Pécsváradi	3	4,442
Dunakeszi	4	7,161	Csongrádi	3	6,172	Pétervárárai	3	6,884
Dunaújvárosi	4	5,855	Csornai	3	4,236	Polgári	3	3,390
Ercsi	4	9,540	Csurgói	3	2,964	Püspökladányi	3	3,429
Esztergomi	4	5,069	Derecske-Létavér	3	4,379	Rétsági	3	6,190
Fonyódi	4	6,763	Dombóvári	3	3,341	Sárbogárdi	3	5,133
Gárdonyi	4	4,754	Edelényi	3	4,752	Sarkadi	3	4,814
Gyáli	4	5,566	Encsi	3	6,050	Sárospataki	3	5,332
Gyöngyösi	4	4,233	Enyingi	3	5,135	Sásdi	3	3,944
Hajdúszoboszlói	4	6,547	Fehérgyarmati	3	7,336	Sátorajaujhelyi	3	7,589
Kaposvári	4	5,107	Füzesabonyi	3	3,030	Sellyei	3	4,481
Kecskeméti	4	5,609	Gyulai	3	6,723	Siklói	3	3,381
Keszthely-Hévízi	4	7,299	Hajdúböszörményi	3	4,699	Sümegi	3	3,190
Kőrmendi	4	5,354	Hajdúhadházi	3	7,130	Szécsényi	3	3,004
Kőszegi	4	4,702	Hatvani	3	4,691	Szeghalomi	3	3,502
Monori	4	8,820	Hevesi	3	3,487	Szentesi	3	5,170
Móri	4	7,300	Hódmezővásárhely	3	6,695	Szentlőrinci	3	3,544
Mosonmagyaróvári	4	4,078	Ibrány-Nagyhalás	3	5,049	Szerencsi	3	3,660
Nagykanizsai	4	4,117	Jánoshalmi	3	5,354	Szigetvári	3	3,065
Oroszlányi	4	5,446	Jászberényi	3	5,014	Szikszói	3	5,211
Paksi	4	5,111	Kalocsai	3	3,444	Szobi	3	5,120
Pilisvörösvári	4	9,683	Kapuvári	3	4,285	Tamási	3	2,973
Ráckevei	4	6,156	Karcagi	3	3,454	Téti	3	4,581
Salgótarjáni	4	6,009	Kazincbarcikai	3	6,059	Tiszafüredi	3	3,043
Sárvári	4	5,517	Kisbéri	3	4,644	Tiszavasvári	3	3,763
Siófoki	4	6,235	Kiskőrösi	3	5,083	Tokaji	3	4,191
Szekszárdi	4	4,184	Kiskunfélegyháza	3	4,832	Törökszentmiklós	3	2,374
Szentendre	4	12,734	Kiskunhalasi	3	4,643	Vásárosnaményi	3	5,614
Szolnoki	4	6,039	Kiskunmajsai	3	4,835	Vasvári	3	3,838
Tapolcai	4	4,898	Kisteleki	3	5,946	Zalaszentgróti	3	4,174
Tatabányai	4	5,145	Kisvárdai	3	7,574	Zirci	3	4,504
Tatai	4	7,190	Komlói	3	5,010	Komáromi	2	6,589
Tiszaújvárosi	4	10,203	Kunszentmártoni	3	2,787	Szentgotthárdi	2	6,930
Váci	4	3,892	Kunszentmiklósi	3	2,985	Tabi	2	10,954

Forrás: Saját szerkesztés

A Budapest kistérségét tartalmazó 1. számú klaszter igen távol helyezkedik el bármely másik négy klasztertől, azonban a többi négy klaszter egymáshoz viszonyított euklideszi távolsága ennél jelentősen kisebb (5.10. táblázat).

5.10. táblázat A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság öt klaszter esetén

Klaszter	1	2	3	4	5
1		38,091	41,015	37,096	32,324
2	38,091		13,116	11,868	14,999
3	41,015	13,116		6,971	13,433
4	37,096	11,868	6,971		9,152
5	32,324	14,999	13,433	9,152	

Forrás: Saját szerkesztés

Annak vizsgálata esetén, hogy az egyes kistérségek **klasztertagsága hogyan változott** ahhoz az állapothoz képest, amikor csak három klasztert határoltunk le, megállapítható, hogy a három alaptípushoz képest **28 kistérség hovatartozása változott meg**, tehát a **kistérségek 83,4%-a továbbra is egyértelműen köthető** a három klaszter lehatárolása során lehatárolt alaptípusokhoz. A hármas klaszterezés során lehatárolt 119 relatíve gyenge versenyképességű kistérség közül 12 kistérség (Balatonföldvári, Csepregi, Dorogi, Fonyódi, Gyáli, Hajdúszoboszlói, Köröendi, Kőszegi, Móri, Sárvári, Tapolcai, Várpalotai) a 4. számú, míg a Tabi kistérség (a Szentgotthárdi és a Komáromi kistérséggel együtt) a 2. számú klaszterbe került át. A hármas klaszterezés közepes versenyképességű térségei közül 13 kistérség (Debreceni, Egri, Gödöllői, Győri, Miskolci, Nyíregyházai, Pécsi, Sopron-Fertődi, Szarvasi, Szegedi, Székesfehérvári, Szombathelyi, Veszprémi) egy relatíve erősebb versenyképességű klaszterbe került.

Öt klaszter lehatárolásának **vitathatatlan előnye** az a 13 elemszámú 5-ös klaszter, amely a közepes versenyképességű, valamint a relatíve erős versenyképességű klaszterek között hozott létre egy újabb csoportot, kiemelve a közepesen versenyképes térségek közül a leginkább versenyképeseket. A módszer **hátránya viszont** – hasonlóan a négy klaszteres eljáráshoz – az, hogy a 2-es és a 4-es számú klaszterek egymáshoz viszonyított helyzetének megállapítása matematikai-statisztikai alapon igen nehézkes, továbbá hogy a 2-es számú klaszter kevés elemszáma ellenére igen **heterogén**. Ebből kifolyólag továbbra is **amellet érvelek**, hogy az egyértelműen meghatározható és értelmezhető **három klaszteres eljárást alkalmazzuk azzal a megjegyzéssel**, hogy a négyes és ötös klaszterezés eredményeit az eredmények értékelésekor mindenképpen figyelembe kell vennünk. A négyes és ötös klaszterezés eredményeinek tanulsága továbbá, hogy **a magyar kistérségek 83,4%-ának versenyképességi típusa relatíve egyértelműnek tekinthető**.

A klaszterszám további növelésének vizsgálata

Azt, hogy **van-e értelme tovább növelni a létre hozandó klaszterek számát**, egy másik klaszterezési eljárással, az ún. **hierarchikus felépítő klaszterezéssel** tudjuk megvizsgálni. Ezen eljárás során az elemzőnek nem kell megadnia, hogy hány klaszter lehatárolását szeretné elvégezni: kezdetben minden elem különálló klaszter. Majd az eljárás azon klasztereket egyesíti, amelyek között **legkisebb az euklideszi távolság**, a hierarchiában egy szinttel feljebb újabb klasztert alakítva ki egészen addig, amíg egyetlen, minden objektumot tartalmazó klaszter ki nem alakul. Az elemző feladata hierarchikus klaszterezési eljárás során annak megállapítása, hogy az egyes összevonásokat **meddig veszi figyelembe** elemzése során. Ennek eldöntésére egyfajta lehetőséget kínál az SPSS egyik outputja, az ún. **felépítési táblázat**⁶⁷, amely megmutatja, hogy mely lépésben mely objektumokat, illetve klasztereket vonta össze, valamint hogy ezek között mekkora volt az euklideszi távolság. Az összevonásokat addig célszerű engedni, ameddig a két összevonandó klaszter közötti euklideszi távolság relatíve naggyá nem válik. A 3. számú mellékletben bemutatott felépítési táblázat szerint az összevonandó klaszterek közötti távolság relatíve egyenletesen nő a 163. lépésig, majd hirtelen szignifikánsan megnő a távolság, így **a 164. lépést már nem célszerű figyelembe venni, vagyis 5 klaszternél többet jelen esetben nem célszerű lehatárolni.**

A klaszteranalízis során tehát sikerült relatíve homogénnek feltételezett csoportokba rendezni az objektumokat, de a besorolt térségek **klaszteren belüli elhelyezkedéséről** az egyes kistérségek klaszterközépponttól vett euklideszi távolságán kívül egyebet nem lehet felelősségteljesen megállapítani. Sem a klaszteranalízis homogenitását feltáró grafikus ábra, sem pedig a klaszterezési eljárás végeredménye nem tud választ adni olyan kérdésre, hogy melyek azok a kistérségek, amelyek a relatíve gyenge versenyképességű klaszterbe kerültek besorolásra, de klasztertársaik közül a legközelebb állnak egy magasabb versenyképességű térségtípushoz. **Nincs tehát információja az elemzőnek az egyes kistérségek egymáshoz viszonyított távolságáról sem a klasztereken belül, sem pedig a klaszterek között.**

5.5.2. Többdimenziós skálázás

Ezen információigényünk kielégítését a többdimenziós skálázás (*Multidimensional Scaling, MDS*) lefolytatásától várhatjuk. Az MDS nem határoz meg klasztereket, viszont az

⁶⁷ A hierarchikus klaszterezési eljárás közismert grafikus ábrája, a dendrogram ezen táblázat alapján készül. Döntést elméletileg az alapján is lehet hozni, azonban úgy érezzük, hogy a kilistázott távolságok alapján hozott döntés kevésbé szubjektív, mint a grafikus ábra alapján hozott döntés, így inkább a táblázat alapján hoztam döntést.

objektumok geometriai reprezentációját adja (Füstös – Kovács 1989). A többdimenziós skálázást ugyanazon **78 súlyozott standardizált változóval** hajtom végre, mint a klaszteranalízist. A két módszernek azonban igen eltérő eljárása van: míg a klaszteranalízis a fentebb említett 78 változóból a **dimenziószám csökkentése nélkül** határoz meg *klasztereket*, addig a többdimenziós skálázás, mint adatredukációs módszer egy távolságmátrixból kiindulva a **dimenziószám jelentős csökkentésével** jut el az outputjáig, egy **összefüggéseket szemléltető ábrához**, amelyből szerencsés esetben kirajzolódhatnak az esetleges klaszterek (Lengyel 1999). Várakozásaim szerint tehát végeredményben egy redukált, két dimenziós térben ábrázolva egy pontdiagram rajzolódik ki, amely komplex versenyképességi szempontból jeleníti meg a 168 magyar kistérség **egymáshoz viszonyított helyzetét**.

A dimenziócsökkentésnek úgy kell megvalósulnia, hogy az elemek távolságának sorrendje ne változzék. Vagyis ha a mért változók valódi távolságát δ_{ij} -vel jelöljük, a csökkentett dimenziószám mellett előálló távolságot pedig d_{ij} -vel, akkor minden esetben érvényesülnie kell a következőnek (Székelyi – Barna 2003):

$$\text{ha } \delta_{ij} < \delta_{lk}, \text{ akkor } d_{ij} \leq d_{lk} \quad i=1,2,\dots,l \quad j=1,2,\dots,k \quad (7)$$

Ebből adódóan az SPSS outputjában szereplő S-stress érték az, amelyet először szemügyre kell vennünk (Ketskeméty – Izsó 2005). Az S-stress megmutatja, hogy a keletkezett d_{ij} -k mennyire felelnek meg a fentebbi kritériumnak:

$$S - stress = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n (\delta_{ij} - d_{ij})^2}{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n \delta_{ij}^2}} \quad (8)$$

Értelemszerűen az az optimális, ha S-stress (8) szerinti értéke minél kisebb. A mutató értéke ugyanis akkor nulla, ha minden elempárra igaz az, hogy a dimenzióredukálás után minden elem megőrizte az eredeti távolságok szerinti ranghelyét (Székelyi – Barna 2003). A kétdimenziós skálázás lefolytatása után az S-stress értéke 0,05, ami **kiváló**nak minősíthető (Petres – Tóth 2003), így a redukált dimenziószámú modell **valószínűleg minden releváns információt tartalmaz**. Ezen mutató alacsony értékéből adódóan azt is feltételezhetjük, hogy **a 168 magyar kistérség versenyképessége megjeleníthető két dimenziós térben**.

A dimenziók (vagyis a koordináta rendszer tengelyeinek) **értelmezése**, tartalommal való feltöltése sok esetben nem függetleníthető szubjektív értékítélettől. Ez a hatás csökkenthető, ha valamilyen egzakt magyarázatot tudunk adni a dimenziók mögött

meghúzódó tartalomra vonatkozó feltételezéseink alátámasztására. Szerencsés lenne, ha valamelyik dimenzió egy az egyben megfeleltethető lenne a **megvalósult versenyképesség** fogalmának. Ezen feltételezés helytállóságát úgy lehet tesztelni, ha a térségek x tengely menti elhelyezkedését összevetjük a versenyképesség alapkategóriáit reprezentáló változókból készített **versenyképességi rangsorral**. Vagyis tovább csökkentjük a dimenziószámot, és kizárólag az alapkategóriák változóinak felhasználásával egyfajta megvalósult versenyképességi rangsort hozunk létre.

Ez a rangsor igen jó közelítéssel megfeleltethető annak a rangsornak, amely a kétdimenziós térképen az x tengelyen jobbról balra haladva található. Ezen kijelentést alátámasztja az, hogy a két rangsor közötti kapcsolat erősségét és irányát számszerűsítő Spearman-féle rangkorrelációs együttható⁶⁸ értéke +0,82, tehát **a két rangsor között pozitív irányú erős kapcsolat áll fenn**. Eszerint a kétdimenziós MDS eredményeképpen létrehozott geometriai reprezentáció első dimenziója a 2004. évi adatok alapján meghatározott **statikus versenyképesség**. A második dimenzió értelmezésekor a vizsgált adathalmaz és a fogalmi háttér mélyebb átgondolása után úgy gondolom, hogy a második dimenzió alatt a **dinamikus felzárkózási potenciált** célszerű értenünk. Ezen sejtést a dimenziók által meghatározott koordináták és a magyarázó változók viszonylatában felírt korrelációs mátrix segítségével lehet igazolni: az y tengellyel, vagyis a második dimenzióval azon változók vannak szignifikáns korrelációs kapcsolatban, amelyek a felzárkózásban töltenek be lényeges szerepet.

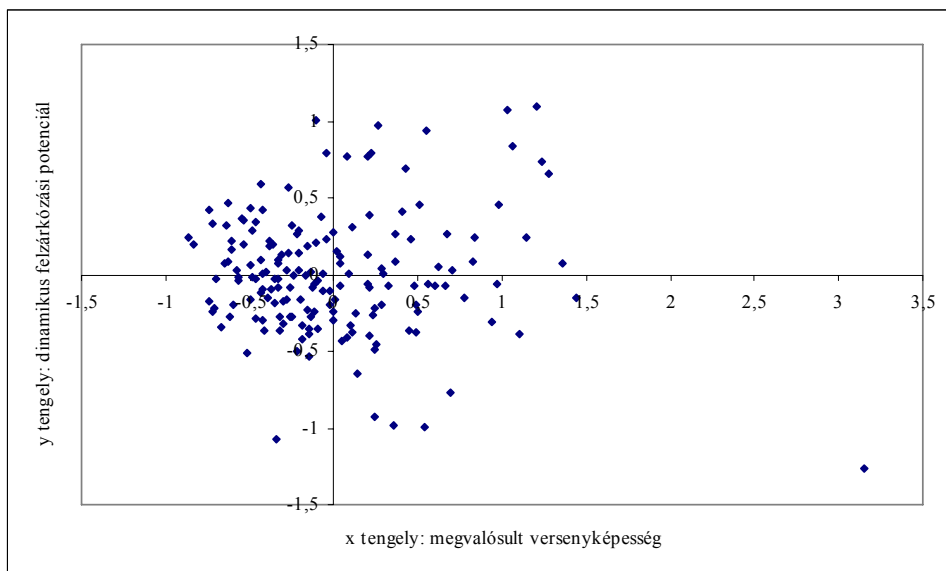
Az x tengely feletti térségek egymás közti relációban gyors felzárkózásra képesek, míg a tengely alattiak nem. Lényeges az **egymás közti reláció** kihangsúlyozása, hiszen ezáltal könnyen magyarázható Budapest x tengely alatti elhelyezkedése: Budapest, mint a legversenyképesebb vizsgált térség nem kell, hogy felzárkózzon az általa reprezentált szintre (az más kérdés, hogy az Európai Unióhoz igen). Az egyes kistérségek x , valamint y tengely szerinti koordinátáit a 4. számú mellékletben részletesen közöljük. Néhány kiragadott példát megemlítve a koordináták alapján megállapítható, hogy pl. a Kisvárdai, Hajdúhadházi, Fehérgyarmati, Bodrogházi, Csengeri kistérségek versenyképességében nem rejlik dinamikus

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^N (R_{x_i} - R_{y_i})^2}{N(N^2 - 1)} \quad (9)$$

ahol: r_s : a Spearman-féle rangkorrelációs együttható
 R_{x_i} az i -edik megfigyelési egység x szerinti rangszáma
 R_{y_i} az i -edik megfigyelési egység y szerinti rangszáma
 N a megfigyelési egységek száma

felzárkózási potenciál, viszont a Szegedi, Debreceni, Szentendrei, Veszprémi, Pécsi kistérségek versenyképességének gyors felzárkózása várható a közeljövőben (5.4. ábra).

5.4. ábra A távolságmátrixot legjobban közelítő kétdimenziós „térkép”⁶⁹

Forrás: Saját szerkesztés

A kétdimenziós skálázás által létrehozott geometriai reprezentáció dimenzióinak értelmezése – mint említettem – annak ellenére sem függetleníthető teljes mértékben az elemző szubjektív értékítéletétől, hogy a szubjektivitás egzakt feltevések bizonyításával (vagy éppen elvetésével) minimalizálható. A kétdimenziós skálázás eredményei árnyalhatóak, kiegészíthetők akkor, ha a 78 változót a piramis-modell logikája szerint **kettéválasztjuk a megvalósult versenyképességet reprezentáló alapkategóriák, valamint a fejlesztési szempontú alaptényezők és sikerességi faktorok változóira**. Amennyiben az ily módon kettéválasztott két mutatószám-csoportra külön-külön egydimenziós skálázást hajtunk végre, akkor a piramis-modell logikája szerint kistérségenként objektíven meg lehet állapítani, hogy egy-egy térség megvalósult versenyképességét, vagy pedig jövőbeni fejlődési potenciálját tekintve foglal-e el előkelőbb helyet az országos rangsorban. A dimenziószám további csökkentésére az adja az inspirációt, hogy a 78 magyarázó változó által hordozott információtartalom két dimenzióra való csökkentése kiváló S-Stress értékkel valósult meg,

⁶⁹ Az ábrán az egyes jelölőkhöz tartozó kistérségneveket nem tüntettem fel, mert az egyes jelölők koncentrációja miatt a 168 kistérség megnevezése olvashatatlanul egymásra rendeződne, ráadásul a megnevezések még e jelölőket is eltakarnák, következésképpen mindenféle szemléltetés lehetetlenné válna. Azon ábrák esetén, amelyeken mind a 168 kistérség valamely tulajdonsága látható, a továbbiakban csak a jelölőket ábrázolom a koordináta-rendszerben, és az egyes kistérségekhez tartozó koordinátákat megfelelő mellékletben közlöm.

ami magában hordozza annak lehetőségét, hogy az egydimenziós megjelenítés is minden releváns információt tartalmazni fog.

A megvalósult versenyképesség mutatói, valamint a fejlesztési szempontú mutatók szeparált elemzésekor létrehozott mindkét egydimenziós rangsor S-Stress értéke alapján elmondható, hogy **mindkét egydimenziós megjelenítés alkalmas arra, hogy helyálló következtetéseket vonjunk le belőlük**⁷⁰.

A két rangsor tanulmányozásakor szembetűnő, hogy vannak olyan kistérségek, amelyek megvalósult versenyképessége az alapkategóriák szerinti mutatók feldolgozása után igen gyengének minősíthető (pl. Keszthely-Hévízi, Balatonföldvári, Csepregi, Balatonfüredi, Fonyódi), viszont jövőbeni fejlődési lehetőségük az alaptényezők és a sikerességi faktorok szerint jó. Ugyancsak feltűnő, hogy olyan kistérségeket is találunk, amelyek jövőbeni fejlődési lehetőségeiket tekintve az első húszban találhatók, azonban megvalósult versenyképességük legalább negyven ranghellyel hátrébb rangsorolja őket (Szegedi, Nyíregyházi, Szarvasi).

Fordított a Rétsági, Adonyi, Pannonhalmi, Óriszentpéteri, Abai, Nagykállói, Pétervásárai kistérségek helyzete: megvalósult versenyképességük szerint az országos rangsor első, vagy középső harmadába rangsorolhatók, viszont fejlődési potenciáljukat tekintve csak a rangsor középső vagy harmadik harmadába.

Általánosságban elmondható, hogy a kistérségek megvalósult versenyképessége, valamint fejlődési lehetőségük között – a vázolt néhány kirívó esetet kivéve – **nincs szignifikáns különbség** (5.11. táblázat). Az alapkategóriák, valamint az alaptényezők és sikerességi faktorok szerinti rangsor **jó közelítéssel megfeleltethető egymásnak**, amit a Spearman-féle rangkorrelációs együttható 0,76-os értéke is alátámaszt.

⁷⁰ Az alaptényezők változóiból létrehozott egydimenziós skálázás S-Stress értéke 0,12 (a mutató értelmezése 0,1 és 0,2 közötti intervallumban: *elfogadható*), az alaptényezők és a sikerességi faktorok változóiból képzett egydimenziós leképezés S-Stress értéke pedig 0,09 (a mutató értelmezése 0,05 és 0,1 közötti intervallumban: *jó*) (Petres – Tóth 2003).

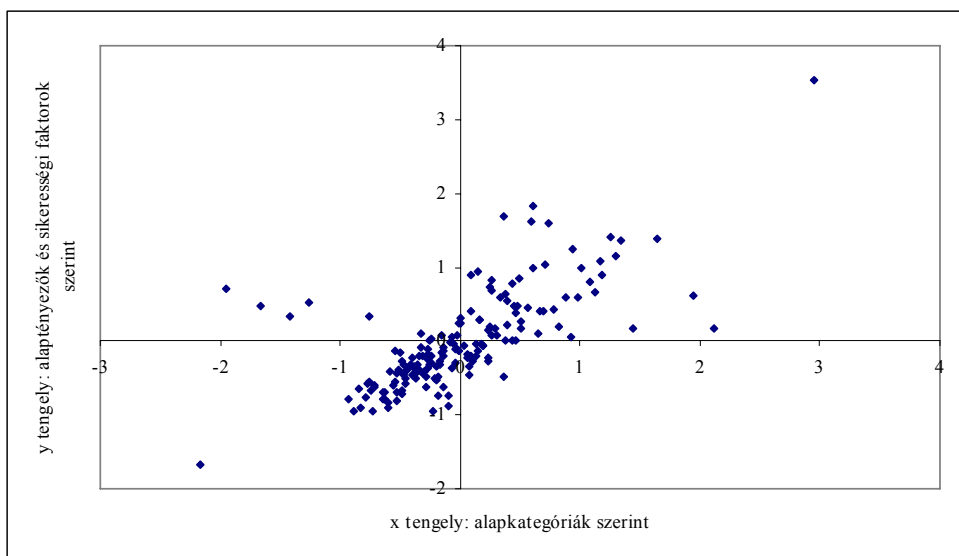
5.11. táblázat A kistérségek versenyképességi rangsorai az egydimenziós skálázások alapján

Kistérség	Alap- kategóriák szerinti rangszám	Alap- tényezők és sikerességi faktorok szerinti rangszám	Kistérség	Alap- kategóriák szerinti rangszám	Alap- tényezők és sikerességi faktorok szerinti rangszám	Kistérség	Alap- kategóriák szerinti rangszám	Alap- tényezők és sikerességi faktorok szerinti rangszám
Budapest	1	1	Jászberényi	57	72	Szentlőrinci	113	122
Bicskei	2	54	Szekszárdi	58	45	Kunszentmiklósi	114	127
Komáromi	3	27	Sátoraljaújhelyi	59	46	Nagyatádi	115	94
Budaörsi	4	7	Nyíregyházai	60	15	Komló	116	78
Monori	5	56	Aszód	61	83	Sárospataki	117	58
Szentendre	6	8	Balassagyarmati	62	74	Békési	118	92
Győri	7	10	Celldömölki	63	96	Polgári	119	120
Szombathelyi	8	6	Kisbéri	64	104	Siklósi	120	110
Tiszaújvárosi	9	17	Kaposvári	65	38	Püspökladányi	121	134
Pilisvörösvári	10	11	Csornai	66	95	Csurgói	122	124
Szentgothárdi	11	25	Szarvasi	67	16	Szécsényi	123	112
Dunakeszi	12	20	Pannonhalmai	68	114	Tamási	124	115
Székesfehérvári	13	13	Téti	69	129	Bátontyerenyei	125	97
Siófoki	14	29	Zirci	70	98	Bélapátfalvai	126	128
Gödöllői	15	9	Kapuvári	71	89	Barcsi	127	109
Móri	16	64	Pápai	72	75	Kunszentmártoni	128	119
Dabasi	17	30	Salgótarjáni	73	44	Balmazújvárosi	129	135
Hajdúszoboszlói	18	52	Gyulai	74	49	Szeghalomi	130	141
Dunaújvárosi	19	37	Lenti	75	85	Szigetvári	131	108
Veszprémi	20	5	Hódmezővásárhely	76	48	Berettyóújfalui	132	125
Egri	21	12	Tapolcai	77	61	Hevesi	133	130
Esztergomi	22	39	Ceglédi	78	82	Ibrány-Nagyhalás	134	153
Váci	23	40	Pécsváradi	79	105	Ózdi	135	101
Paksi	24	59	Orosházai	80	81	Jánoshalmai	136	148
Debreceni	25	2	Szentesi	81	73	Kiskőrösi	137	88
Veresegyházi	26	14	Kiskunhalasi	82	65	Tiszafüredi	138	118
Pécsi	27	4	Vasvári	83	117	Sásdi	139	126
Balatonalmádi	28	36	Kiskunfélegyháza	84	71	Bácsalmási	140	160
Oroszlányi	29	53	Őrszentpéteri	85	162	Mátészalkai	141	151
Gyöngyösi	30	47	Abai	86	154	Lengyeltóti	142	138
Sopron-Fertődi	31	18	Nagykálói	87	144	Tokaji	143	86
Tatabányai	32	33	Mezőkövesdi	88	93	Derecske-Létavér	144	143
Sárvári	33	68	Mohácsi	89	84	Szerencsi	145	123
Gárdonyi	34	41	Dombóvári	90	79	Mezőkovácsházai	146	161
Zalaegerszegi	35	34	Bonyhádi	91	87	Hajdúhadházi	147	164
Tatai	36	21	Bajai	92	60	Nyírbátori	148	150
Körmendi	37	69	Zalaszentgróti	93	103	Baktalórántházai	149	159
Ráckevei	38	31	Pásztói	94	111	Kisteleki	150	158
Mosonmagyaróvári	39	50	Pétervárárai	95	155	Sarkadi	151	152
Dorogi	40	70	Nagykátai	96	133	Sellyei	152	145
Szolnoki	41	26	Tiszavasvári	97	137	Mezőcsáti	153	142
Adonyi	42	131	Sümei	98	113	Fehérgyarmati	154	166
Szegedi	43	3	Letenyei	99	136	Encsi	155	149
Kecskeméti	44	28	Kisvárdai	100	165	Fonyódi	156	43
Kazincbarcikai	45	63	Karcagi	101	91	Edelényi	157	139
Gyáli	46	55	Makói	102	106	Szikszói	158	140
Miskolci	47	24	Csongrádi	103	66	Mórahalmi	159	156
Várpalotai	48	62	Mezőtúri	104	67	Csengeri	160	163
Ercsi	49	19	Törökszentmiklós	105	107	Vásárosnaményi	161	147
Békéscsabai	50	22	Marcali	106	100	Bodrogközi	162	167
Nagykanizsai	51	51	Füzesabonyi	107	116	Abauj-Hegyközi	163	157
Rétsági	52	102	Hajdúböszörményi	108	90	Keszthely-Hévízi	164	32
Kőszegi	53	57	Kalocsai	109	80	Balatonföldvári	165	42
Szobi	54	99	Kiskunmajsai	110	132	Csepregi	166	35
Hatvani	55	77	Enyingi	111	146	Balatonfüredi	167	23
Ajkai	56	76	Sárbogárdi	112	121	Tabi	168	168

Forrás: Saját szerkesztés

Az egydimenziós skálázás alapkategóriáinként, valamint alaptényezőnként és sikerességi faktoronként létrehozott két versenyképességi rangsorát az egydimenziós skálázások koordinátái alapján egy **közös koordináta-rendszerben ábrázolva** megállapítható, hogy ötvenhárom kistérségről mondható el, hogy mind megvalósult versenyképességük, mind pedig jövőbeni lehetőségeik kedvezőek (5.5. ábra). Közülük is jelentősen kiemelkedik a főváros, mely minden vizsgált mutatót tekintve kimagaslik a kistérségek közül. Budapesttől jelentősen elmaradva, azonban a pontfelhő Budapesthez közeli szegélyén helyezkedik el a Szegedi, Győri, Veszprémi, Monori, Budaörsi, Pécsi, Debreceni, Szombathelyi, Szentendrei, Gödöllői, Győri, Székesfehérvári, Komáromi, valamint a Bicskei kistérség, melyek szintén kedvező paraméterekkel rendelkeznek mindkét vizsgálati szempont szerint. Az Adonyi, Rétsági, Szobi, Hatvani, Jászberényi, Ajkai kistérségek az első síknegyedben koncentrálódnak a kistérségeknél alacsonyabb jövőbeni fejlődési lehetőséggel rendelkeznek, de megvalósult versenyképességük relatíve jónak mondható.

5.5. ábra A kistérségek relatív versenyképessége szeparált egydimenziós skálázások szerint

Forrás: Saját szerkesztés

Mindössze nyolc olyan kistérség van Magyarországon, amelyek megvalósult versenyképessége gyenge, viszont jövőbeni fejlődési lehetőségeik biztatónak mondhatók: Keszthely-Hévízi, Balatonföldvári, Balatonfüredi, Csepregi, Fonyódi, Sárospataki, Mezőtúri, Bajai. A gyenge versenyképességgel jellemezhető térségek a harmadik síknegyedben koncentrálódnak, mind megvalósult versenyképességük, mind jövőbeni fejlődési lehetőségük gyenge. Közülük a Tabi kistérség mindkét vizsgálati szempont szerint kirívóan alacsony

koordinátákkal jellemezhető. A harmadik síknegyed pontfelhőjének az origótól legtávolabbi szegélyén helyezkednek az Abaúj-Hegyközi, a Bodrogi, Csengeri, Fehérgyarmati, Vásárosnaményi, Encsi kistérségek, melyek gyenge versenyképességgel jellemezhetőek.

Az előzőekben arra használtam az egydimenziós skálázást, hogy a piramis-modell alapján a kistérségeket megvalósult versenyképesség (alapkategóriák mutatói), valamint fejlesztési lehetőségek (alaptényezők és sikerességi faktorok mutatói) szerint szeparáltan lehessen elemezni. Az egydimenziós skálázás technikája ugyanakkor magában rejt egy **komplex versenyképességi rangsor** kialakításának lehetőségét is abban az esetben, ha ezen művelet nem jár szignifikáns információvesztéssel a túlzott dimenziószám-csökkentés miatt. Amennyiben az egydimenziós skálázást az alapkategóriák, az alaptényezők és a sikerességi faktorok valamennyi, **78 változójára együttesen** hajtjuk végre, úgy **a 168 magyar kistérség 2004. évi adatok alapján létrejövő komplex versenyképességi rangsorát kapjuk**. A vizsgálat lefolytatása után kapott komplex versenyképességi rangsor esetén az S-Stress értéke 0,1, ami **jónak** minősíthető, így **a redukált dimenziószámú modell valószínűleg minden releváns információt tartalmaz**.

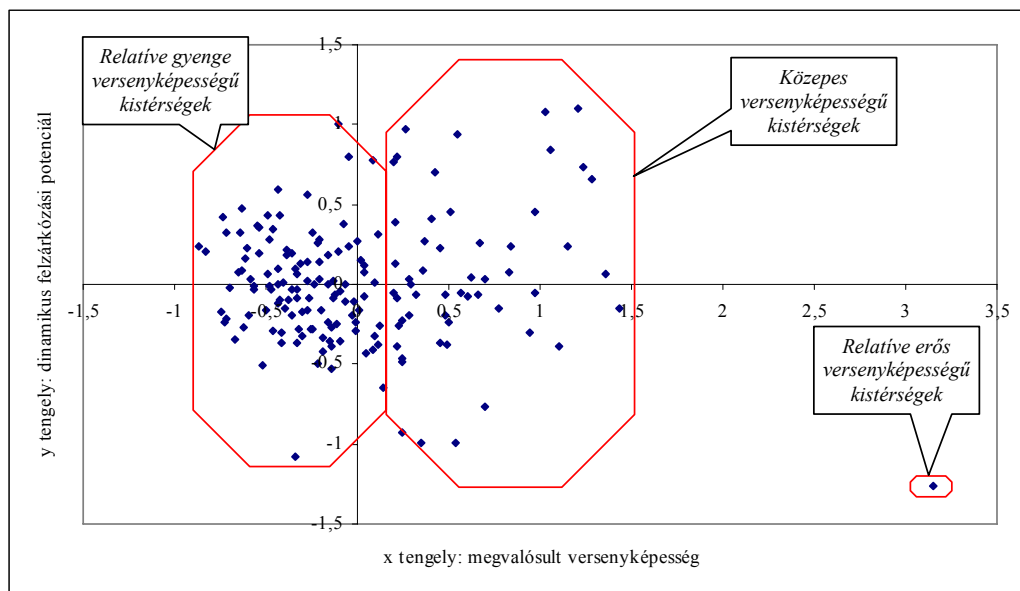
Az egydimenziós skálázás eredményeként kapott komplex versenyképességi rangsort és az egyes kistérségekhez tartozó koordinátákat a 5. számú mellékletben közlöm. Kiemelhető azonban, hogy a rangsort várakozásainknak megfelelően Budapest vezet, majd a Debreceni, Szegedi és Pécsi kistérség következik, melyek egydimenziós skálázás szerinti koordinátája számszaki értelemben megközelítőleg feleakkora, mint Budapesté. Óvatosan kell ugyanakkor értelmezni ezen koordinátákat, hiszen a kétszer akkora koordináta nem jelenti a kétszer akkora koordinátával rendelkező kistérség kétszer akkora komplex versenyképességét. A létrejött koordináták az MDS logikája szerint ugyanis **nem arányskálán, hanem különbségi (intervallum) skálán értelmezhető adatok**.

A rangsorban Budapestet tehát – Debrecen, Szeged és Pécs kistérsége után – **a közepes versenyképességű kistérségek követik**. Kiemelhető, hogy a megvalósult versenyképesség szerinti mutatók szeparált elemzésekor a rangsor utolsó harmadában elhelyezkedő, viszont a fejlesztési szempontú mutatók elemzésekor előkelőbb helyre rangsorolt kistérségek (Keszthely-Hévízi, Balatonföldvári, Csepregi, Balatonfüredi, Fonyódi) komplex versenyképessége szerint a rangsor első harmadában foglalnak helyet. Ez azt jelenti, hogy a fejlődésükhöz szükséges potenciál erősebb, mint a megvalósult versenyképességük gyenge szintjéhez hozzájáruló tényezők.

5.5.3. A klaszteranalízis és a kétdimenziós skálázás eredményének összevetése

Mint ahogy a fentiekben említettem, a kétdimenziós skálázás által létrehozott geometriai reprezentáció magában hordozhatja annak lehetőségét, hogy a térképen szabad szemmel is jól látható csoportosulásokat, **klasztereket sejtessen**. Amennyiben megpróbáljuk összevetni az összes változót dimenziószám-csökkentés nélkül három csoportba rendező klaszteranalízis eredményét a mindössze két dimenzióra lecsökkentett térben dolgozó MDS-ével, **igen hasonló megállapításra jutunk** (5.3. táblázat és 5.4. ábra). A kétdimenziós térképen körülhatárolható három klaszter **ugyanazon elemeket tartalmazza**, mint a klaszteranalízis eredményeként létrejött klaszterek (5.6. ábra).

5.6. ábra Klaszterek lehatárolása a kétdimenziós skálázás eredményei alapján három klaszter esetén

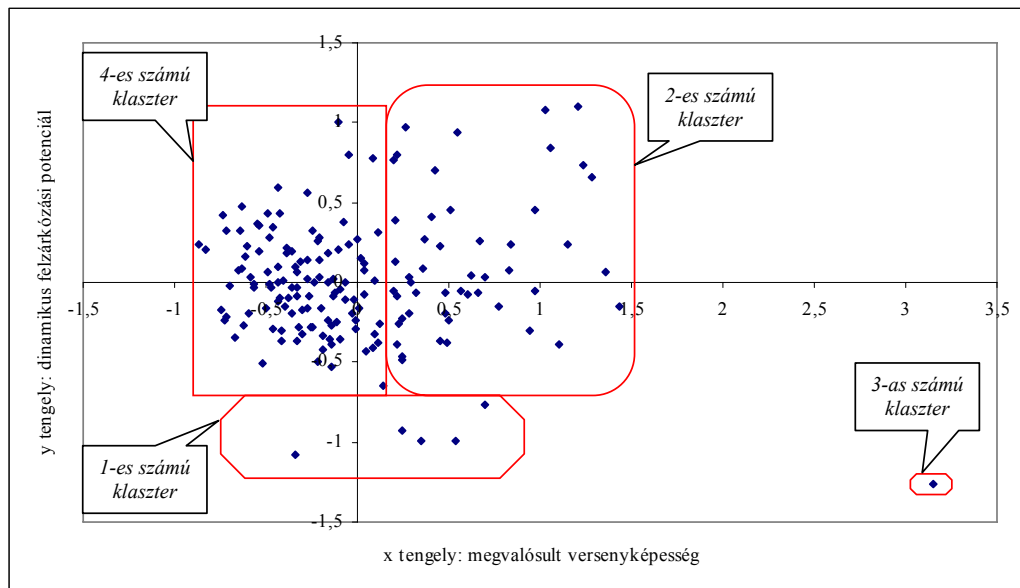
Forrás: Saját szerkesztés

A kétdimenziós térképen Budapest saját maga alkot egy csoportosulást, igen messze elhelyezkedve a másik két fürtszerű koncentrációtól. Az első és negyedik síknegyedben megközelítőleg 0,2 és 1,5 közötti x szerinti koordinátával találjuk a következő csoportosulást, ahol azon közepes versenyképességű kistérségek helyezkednek el, amelyek versenyképessége kisebb ugyan, mint Budapesté, de nagyobb, mint az alacsonyabb x szerinti koordinátával rendelkező relatív gyenge versenyképességű kistérségeké. A harmadik klaszter a második és a harmadik síknegyedben rajzolódik ki, a versenyképességi rangsor hátsó részében levő

kistérségek koncentrációjaként. Ezek egy része (az x tengely felett) hordoz felzárkózási potenciált, viszont az x tengelytől lefelé távolodva nő a további leszakadás veszélye.

Ugyancsak egyértelműen megfigyelhető egymásnak a kétdimenziós térképen körülhatárolható négy csoportosulás, valamint az a **négy klaszter**, amelyet a K-means klaszterezési eljárással hoztunk létre (5.7. ábra). Ebben az esetben Budapest kistérsége szintén egyedül alkotja a 3-as számú klasztert, igen távol elhelyezkedve a többi csoportosulástól. Ahogy három klaszter esetén, úgy jelen esetben is fennáll az $x \approx 0,2$ -es elválasztó vonal, amely ezúttal a 2-es és a 4-es klasztert választja el egymástól. A kétdimenziós skálázás grafikus ábrájából kiválóan érzékelhető a **négyes klaszteranalízisnél már felvázolt nehézség** az 1-es számú klaszter értelmezését illetően. Az 1-es klaszterbe tartozó objektumok ugyan átlagosan valóban közelebb vannak egymáshoz, mint bármely más klaszter bármelyik objektumához, de a Tabi kistérség a harmadik síknegyedben, míg a klaszter másik négy tagja (Bicskei, Komáromi, Szentgotthárdi, Tiszaújvárosi) a negyedik síknegyedben található, ennél fogva teljesen más értelmezés vonatkozik rájuk. Ebből az a következtetés vonható le, hogy a klaszteranalízis **önmagában nem elegendő módszer** a komplex versenyképességi kép kialakításához, az eredmények pontos értelmezéséhez kiváló segítséget nyújt az MDS grafikus ábrája.

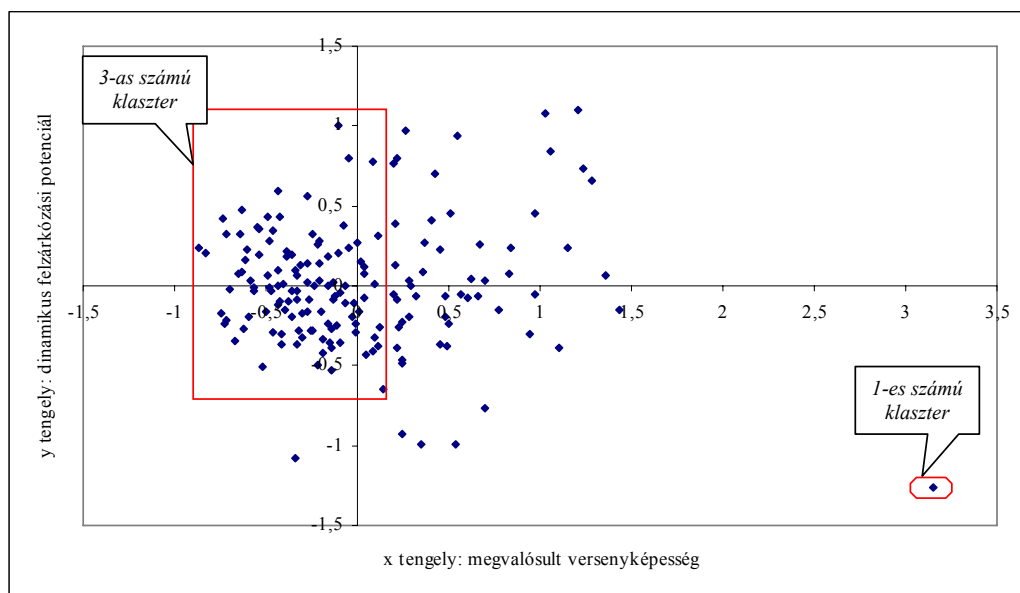
5.7. ábra Klaszterek lehatárolása a kétdimenziós skálázás eredményei alapján négy klaszter esetén

Forrás: Saját szerkesztés

Közel sem ennyire egyértelmű a helyzet akkor, amikor a kétdimenziós skálázás térképén a K-means klaszterezés által lehatárolt **öt klasztert** próbáljuk elhelyezni. Továbbra is igaz az, hogy a pontfelhőtől igen távol Budapest kistérsége található, mint az 1. számú klaszter egyetlen tagja. Ugyancsak egyértelműen lehatárolható a 3-as számú klaszter, melynek tagjai megközelítőleg 0,2-nél alacsonyabb x -szerinti koordinátával rendelkeznek. A többi három klasztert azonban **nem lehet felelősségteljesen körülhatárolni** a kétdimenziós térképen, hiszen x és y szerinti koordinátaik olyan mértékben átfedik egymást⁷¹, hogy grafikus lehatárolásuk megfelelő pontossággal nem lenne megvalósítható.

5.8. ábra Klaszterek lehatárolása a kétdimenziós skálázás eredményei alapján öt klaszter esetén

Forrás: Saját szerkesztés

A fentebbiek alapján egyértelműen megállapítható, hogy többféle, eltérő logikával dolgozó módszer eredményei a három klasztert lehatároló megoldás esetén voltak a legnagyobb pontossággal megfeleltethetők egymásnak. Emiatt Magyarország kistérségeinek **három versenyképességi típusba sorolása** mellett érvelek. Ennek ellenére természetesen bizonyos kompromisszumok, illetve mélyebb elemzések elvégzése mellett lehetőség van az

⁷¹ 2-es klaszter: $x_{\min}=-0,34$, $x_{\max}=0,53$, $y_{\min}=-1,67$, $y_{\max}=-0,92$

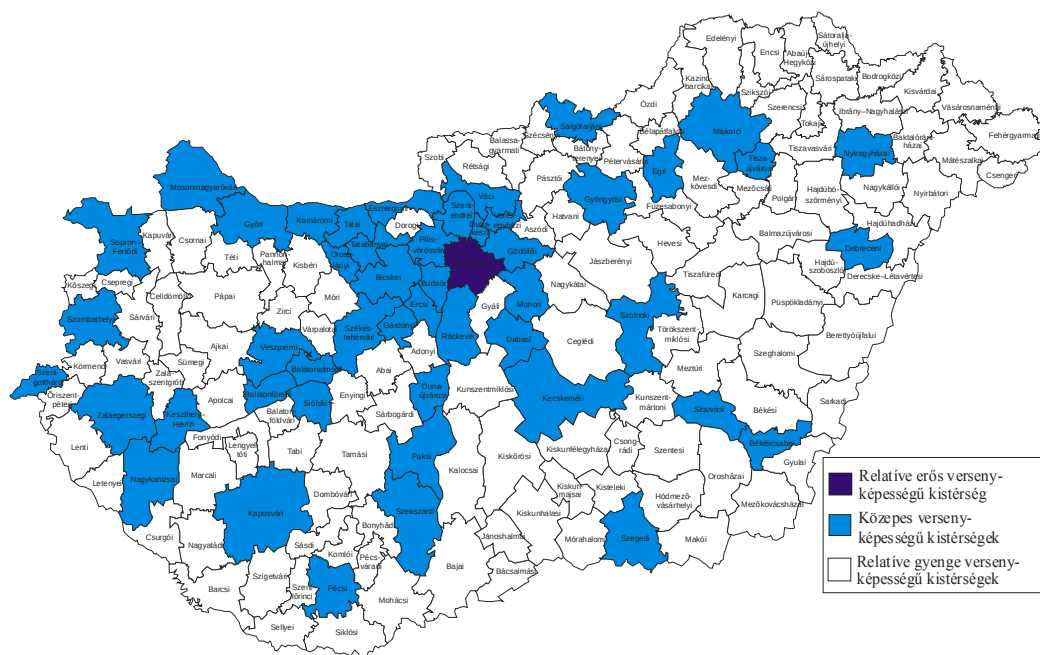
4-es klaszter: $x_{\min}=-0,1$, $x_{\max}=1,43$, $y_{\min}=-0,98$, $y_{\max}=1,0$

5-ös klaszter: $x_{\min}=0,42$, $x_{\max}=1,35$, $y_{\min}=-0,38$, $y_{\max}=1,1$

elemző szándékai szerint több klaszter lehatárolására és értelmezésére is, azonban jelen kutatásban a továbbiakban a három klaszteres eljárással dolgozom tovább.

A három versenyképességi típus térbeli elhelyezkedéséről elmondható, hogy Budapest, mint az egyetlen relatíve erős versenyképességű kistérség körül a közepes versenyképességű kistérségek szignifikáns térbeli koncentrációja alakult ki. A közepes versenyképességű térségtípus további egyértelmű megjelenése a **megyeszékhelyek**, illetve a **nagyobb városok kistérségeiben** figyelhető meg. A közepes versenyképességű térségek térbeli elhelyezkedését – úgy tűnik – befolyásolja a **fő közlekedési útvonalak** nyomvonala, hiszen jelentős közepes versenyképességű térségkoncentráció figyelhető meg az autópályák mentén, valamint a Duna mentén is. A **fejlett nyugati centrumokhoz való közelség** elemzésünk eredménye szerint szintén pozitívan befolyásolja egy-egy kistérség versenyképességét: a **nyugati határ mentén** szintén megfigyelhető a közepes versenyképességű térségek egyfajta koncentrációja, ezzel szemben a **keleti határ menti területeken jellemzően relatíve gyenge versenyképességű** kistérségek találhatók (5.9. ábra).

5.9. ábra Az elméleti versenyképességi típusok elhelyezkedése a térben, 2004

Forrás: Saját szerkesztés

Mivel többféle, egymástól eltérő logikájú módszerrel sikerült ugyanarra az eredményre jutni, így valószínűsíthető, hogy a magyar kistérségek és a főváros versenyképességét sikerült valósághűen leképezni. Mindezek alapján joggal feltételezhető,

hogy az alkalmazott elméleti modell és a rá épülő módszertan alkalmas arra, hogy a regionális versenyképességet mérhetővé tegye.

5.6. A modell dinamizálása

A modellel szemben az 5.1. alfejezetben megfogalmazott elvárás, hogy biztosítsa az **időbeli összehasonlíthatóságot**, vagyis a szelektált mutatószám-rendszerből felépülő adatbázist a publikált legfrissebb statisztikai adatokkal feltöltve **nemcsak az egyes kistérségek relatív versenyképességét, hanem annak változását is vizsgálni lehet**. Ezt a szempontot elsősorban a jövőbeni folyamatos vizsgálatok miatt látjuk indokoltnak, de bizonyos korlátok figyelembe vétele mellett lehetőség nyílik arra is, hogy visszamenőlegesen is feltérképezzük a 168 magyar kistérség versenyképességét, ezáltal annak változását.

Jelen disszertációban bázisévnek 1998-at választottam. Hazai közgazdasági elemzéseknél gyakran szokás a Bokros-csomag utáni első évet, 1996-ot választani bázisévnek, azonban a makrogazdasági folyamatok alakulásában inkább 1998-tól érezhető az a fajta stabilitás, amelyre összehasonlítható közgazdasági elemzések valóban alapozhatók. Az 1989-90-es rendszerváltozás kihívásai megrengették a gazdaságot: a tervgazdaságról piacgazdaságra történő áttérés általános gazdasági visszaeséssel járt. Az ország exportpiacai erőteljesen beszűkültek, passzívumba került a külkereskedelmi mérleg, jelenősen romlott a költségvetés helyzete és a fizetési mérleg is. Átalakult a vállalatok tulajdonosi struktúrája, a pénzügyi szektor, módosultak a termelés szervezeti keretei. Mindez a 90-es évek elejére dekonjunkturális állapotot, magas munkanélküliséget, de ezzel egyidejűleg magas inflációt eredményezett⁷². Ezen drasztikus változások alapjaiban rengették meg a nemzetgazdaságot, így a bruttó hazai termék az 1989-es érték 81%-ára esett vissza 1993-ra, a visszaesés mélypontjára (Lukovics 2006b). A termelés 1989-es drasztikus visszaesés előtti maximális értékét a bruttó hazai termék volumene csak 1998-1999-re érte el ismét, attól kezdve a közelmúltig stabilizálódó makrogazdasági folyamatok zajlottak le Magyarországon, így 1998-at indokolt a dolgozat tárgyát képező elemzés összehasonlítási időpontjaként kezelni. Néhány olyan jellegzetességet azonban ki kell hangsúlyozni, melyek ezen próbálkozásomat jelentősen megnehezítik:

⁷² A kedvezőtlen makrogazdasági folyamatok mellett a kilencvenes évek elején látványosan kiéleződtek a területi egyenlőtlenségek Magyarországon (Rechnitzer 2000, 2001).

1. A 244/2003-as kormányrendelet 168 kistérséget definiált Magyarországon, szemben az előtte létező 150 kistérséggel. Mindez megnehezíti a kistérségi szinten közölt adatok összehasonlítását, azonban a települési szintű adatokat az új kistérségi besorolás szerint aggregálva elő tudjuk állítani az új struktúra szerinti kistérségi adatokat korábbi évekre is.
2. Az adatbázis igen nagyszámú fajlagos adata miatt lényeges, hogy a népességre vonatkozó adatok 1999 és 1998 között jelentős változást mutatnak. Ennek oka a becsült, továbbvezetett népességi adatok újraszámítása.
3. A KSH létszámkategória szerinti vállalkozás nyilvántartása 1998 és 2000 között jelentősen megváltozott.
4. A munkanélküliségi ráta számítása 1998-tól követi az ILO ajánlásokat, előtte csak a Munkaügyi Központok adatait tette közzé a KSH..
5. Bizonyos indikátorok (pl. ISDN-vonalak száma, EVA-adatok) 1998-ra vonatkozóan nem elérhetőek. Ilyen esetekben az adatbázist az 1998-hoz lehető legközelebbi időpontra vonatkozó adatokkal töltöttem fel.
6. A 2004-es modellben helyet kapó 2001-es népszámlálási adatokat az 1998-as modellben az 1990-es népszámlálás adatai helyettesítik.

A mai besorolás szerinti 168 magyar kistérséget a piramis-modellre épülő 78, döntően 1998-as változó szerint 10 iterációs lépés után sikerült három klaszterbe sorolni. Az egyes klaszterekbe tartozó **objektumok száma ugyan pontosan megegyezik** a 2004. évi adatok alapján keletkezett klaszter-elemszámokkal⁷³ (5.12. táblázat), azonban mind a **klaszterek egymástól való távolsága, mind a klasztertagságok mutatnak bizonyos eltérést.**

5.12. táblázat Az egyes klaszterekbe eső objektumok (1998)

Klaszter	1	119,000
	2	48,000
	3	1,000
Ervényes		168,000
Hiányzó		0,000

Forrás: Saját szerkesztés

⁷³ Az SPSS ezúttal máshogy számozta a klasztereket. Az 1998-as adatok alapján a harmadik klaszterbe tartozó egyetlen kistérségnél a változók többségének esetében a többi klaszterben mért értéket meghaladó értéket találunk. Az 1-es számmal jelölt klaszter esetében jórészt alacsony értékekkel szembesülünk majdnem minden változó esetén, míg a 2-es számmal jelölt klaszter változónként a legtöbb esetben az 1-es és a 2-es klaszter közötti értéket adja. Mindezek, valamint az elméleti háttér alapján a klaszterek SPSS szerinti számozása a következő tartalommal ruházható fel: relatíve gyenge versenyképességű kistérség: 1-es számú klaszter, közepes versenyképességű kistérség: 2-es számú klaszter, relatíve erős versenyképességű kistérség: 3-as számú klaszter.

A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság alapján ki kell emelni, hogy **1998-ban a három klaszter közelebb helyezkedett el egymáshoz, mint 2004-ben.** 1998-ról 2004-re a relatíve gyenge versenyképességű és a közepes versenyképességű klaszter közötti távolság nem változott szignifikánsan, viszont a közepes versenyképességű és relatíve erős versenyképességű, valamint a relatíve gyenge versenyképességű és relatíve erős versenyképességű kistérségek klaszterei között szignifikánsan nőtt az euklideszi távolság, mely megállapítás **a területi egyenlőtlenségek növekedésének egyfajta alátámasztása.** Ezen felismerés nem csak a területi egyenlőtlenségek növekedését mutatja, hanem azt is, hogy a relatíve erős versenyképességű klaszter, vagyis **Budapest a másik két klasztert alkotó kistérségeknél jóval dinamikusabban fejlődött** a vizsgált két időpont között (5.13. táblázat).

5.13. táblázat A végső klaszterközéppontok közötti euklideszi távolság 1998-as és 2004-es értéke

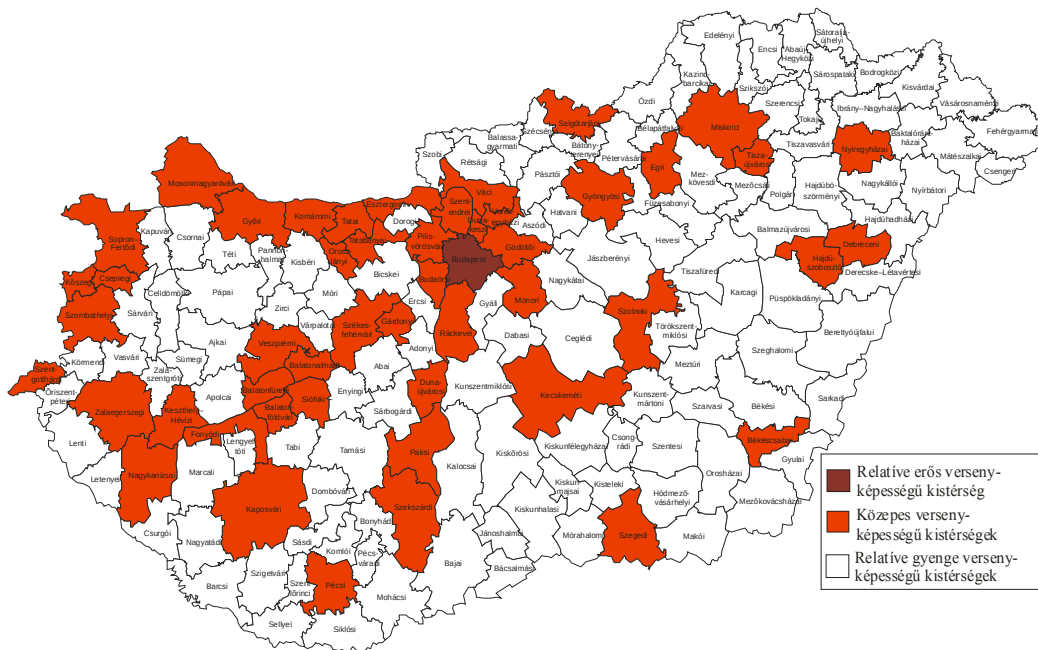
Klaszter	Relatív gyenge versenyképességű	Közepes versenyképességű	Relatív erős versenyképességű
Relatív gyenge versenyképességű		8,672 (8,511)	34,968 (40,772)
Közepes versenyképességű	8,672 (8,511)		28,997 (35,110)
Relatív erős versenyképességű	34,968 (40,772)	28,997 (35,110)	

Megjegyzés: A táblázatban zárójelben a 2004-es értékek olvashatóak.

Forrás: Saját szerkesztés

Az egyes kistérségek klasztertagságáról, valamint az egyes klaszterekbe tartozó kistérségek térbeli elhelyezkedéséről elmondható, hogy **az 1998-as és a 2004-es eredmények között nincs szignifikáns különbség.** A közepes versenyképességű kistérségek – akárcsak 2004-ben – gyűrűszerűen körülölelik az egyetlen relatíve erős versenyképességű magyar kistérséget, a főváros kistérségét, és domináns térszervező erőként jelennek meg az autópályák és a fejlett nyugati centrumokhoz való közelség. A relatíve gyenge versenyképességű kistérségek döntően az ország keleti részén koncentrálnak. A budapesti agglomerációs gyűrűt nem számítva mindössze 12 közepes versenyképességű kistérség található a Dunától keletre, míg ez a szám – szintén az agglomerációs gyűrű nélkül – a Dunától Nyugatra 28. Az 1998-as adatok alapján a Balaton dominanciája jobban kirajzolódik, a 2004. évi adatokhoz képest több közepes versenyképességű kistérség koncentrálnak a tó körül (5.10. ábra).

5.10. ábra Az elméleti versenyképességi típusok elhelyezkedése a térben, 1998

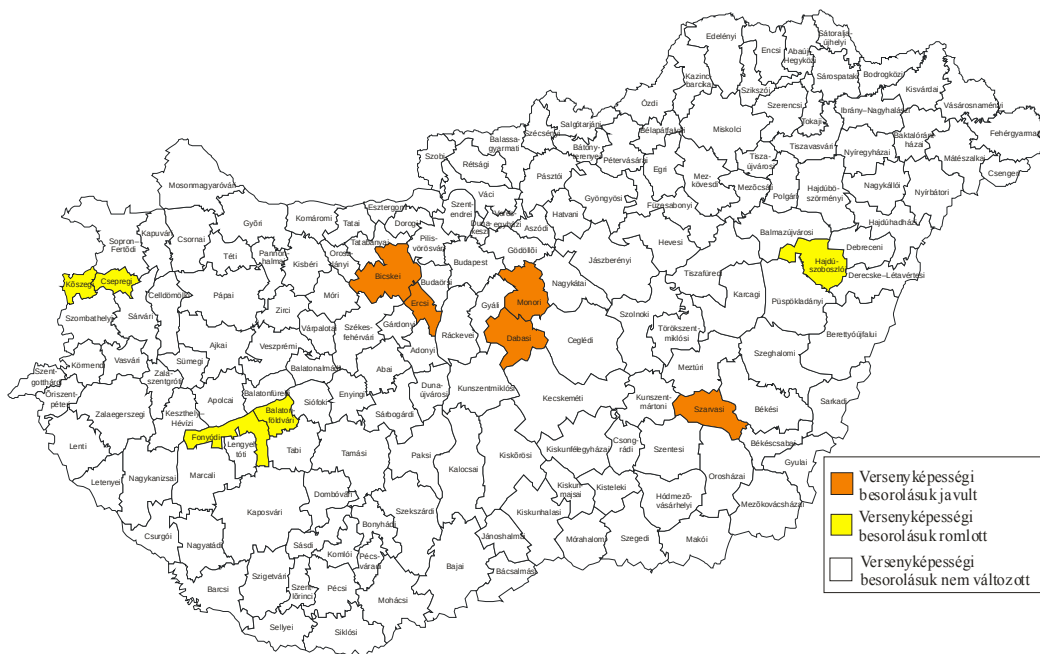
Forrás: Saját szerkesztés

1998-ról 2004-re mindössze **tíz olyan kistérséget találhatók**, amelynek az 1998-as állapothoz képest 2004-re változott a komplex versenyképesség szerinti besorolása. Kiemeljük, hogy vélhetően több térségnek is változott a versenyképessége, azonban ezen változás kizárólag ezen tíz kistérség esetében járt együtt **klasztertagság változásával** is.

A tíz kistérség közül öt (Bicskei, Dabasi, Ercsi, Monori, Szarvasi) javított versenyképességi besorolásán, öt (Balatonföldvári, Csepregi, Fonyódi, Hajdúszoboszlói, Kőszegi) pedig rontott. A versenyképességi típusok térbeli átrendeződésénél figyelemre méltó a tágabb budapesti agglomeráció versenyképességi pozíciójának növekedése (5.11. ábra).

Az 1998-as és a 2004-es klaszteranalízis eredményeinek összehasonlítása – mint említettem – csak azon kistérségek esetén tudja kimutatni a komplex versenyképességi pozíció változását, amelyek esetében ezen változás klasztertagság változásával is együtt jár. A versenyképesség piramis-modelljére épülő zárt logikájú, objektív indikátor kiválasztási és súlyozási folyamattal jellemezhető módszer arra is lehetőséget ad, hogy segítségével **évente fel lehessen mérni a magyar kistérségek egymáshoz viszonyított versenyképességi pozícióváltozását**.

5.11. ábra A kistérségek versenyképességi klaszter szerinti hovatartozásának változása (1998-2004)

Forrás: Saját szerkesztés

Az egyes években készült, a 78 súlyozott változóból létrehozott egydimenziós skálázás rangsorainak összehasonlításával megállapítható, hogy a két vizsgált év vonatkozásában a 168 kistérség közül melyek azok, amelyek a rangsorban hátrébb csúsztak (vagyis relatív versenyképességük romlott), melyek azok, amelyek a rangsorban előrébb kerültek (vagyis relatív versenyképességük javult), és melyek azok, amelyek rangszáma a két vizsgált év vonatkozásában nem változott. Ezen a ponton is ki kell hangsúlyozni, hogy az egydimenziós skálázás során kapott, a versenyképességi sorrendet meghatározó koordináták **nem arányskálán, hanem különbségi skálán** mért adatok, így értelmezésükkor erre különösen nagy hangsúlyt kell fektetni!

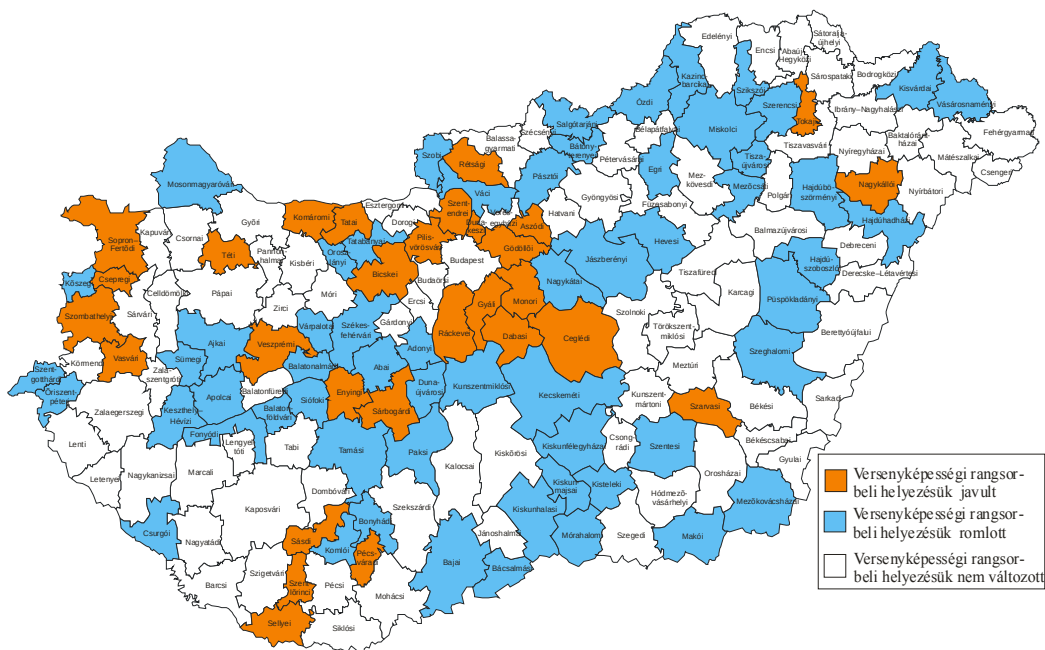
Az 1998-as súlyozott, 78 standardizált változó felhasználásával végrehajtott egydimenziós skálázás esetén az S-Stress értéke 0,13, mely elfogadhatónak minősíthető, így eredménye összehasonlítható a 2004. évi adatokra végrehajtott egydimenziós skálázás eredményével. A két versenyképességi rangsort összehasonlítva⁷⁴ megállapítható, hogy a 168-ból 14 olyan kistérséget találunk, amelyek 2004-ben ugyanazt a ranghelyet foglalják el, mint 1998-ban, vagyis relatív versenyképességük a többi magyar kistérség viszonylatában nem

⁷⁴ Az 1998-as és a 2004-es versenyképességi rangsor összehasonlítását a 6. számú mellékletben közlöm.

változott. 65 olyan kistérséget találunk, amelyek legalább egy ranghellyel előkelőbb helyezést értek el a 2004-es versenyképességi rangsorban, mint 1998-ban, míg 88 olyan kistérséget tudunk megnevezni, amelyek legalább egy ranghellyel hátrébb csúsztak a 2004-es rangsorban az 1998-as helyzetükhöz képest. Kiemelhető, hogy relatív versenyképesség-javulás a 65 kistérség vonatkozásában átlagosan 9,15 ranghelynyi növekedéssel járt együtt, míg a relatív versenyképesség-romlás a 88 kistérség vonatkozásában átlagosan 6,68 ranghelynyi csökkenéssel járt. Ki kell hangsúlyozni, hogy a relatív versenyképességi pozíció romlását elszenvedő kistérségek abszolút versenyképessége a vizsgált időszakban **vélhetően nem csökkent**, jelen módszer kizárólag a 168 kistérség egymás közti viszonylatában bekövetkezett változásokat tudja számba venni.

Megítélésem szerint **nem tekinthető szignifikánsnak a relatív versenyképességi pozícióban a két időszak között bekövetkezett egy ranghelynyi változás**. Mindez betudható akár a dimenziószám-csökkenésekor bekövetkező információvesztés által okozott hibának, vagy egyéb, jelen fejezetben nem vizsgált okoknak is. Ebből következően célszerűnek érzem egy **5%-os intervallum**, mint tűréshatár megadását, amelyen belüli ranghelyváltozást nem tekinthetünk szignifikánsnak. A 168 ranghelyre vonatkoztatva a kérdéses intervallum megközelítőleg 8 egység hosszú, vagyis az 1998-as ranghelyhez képest 4 ranghelynyi növekedés vagy csökkenés nem szignifikáns. Ezen logikát követve elmondható, hogy a 168 kistérség közül 68-nek nem változott szignifikánsan a relatív versenyképességi pozíciója a vizsgált két időpont között. 29 olyan kistérség van, amelyek relatív versenyképességi pozíciójában szignifikáns (átlagosan 17,86 ranghelynyi) javulás következett be, 50 kistérség relatív versenyképességi pozíciójában pedig (átlagosan 10,08 ranghelynyi) szignifikáns visszaesés következett be. Ezen relatív versenyképességi pozícióváltozások térbeli elhelyezkedésével kapcsolatban kiemelhető Budapest agglomerációs gyűrűjének térnyerése, a Balaton körüli kistérségek relatív versenyképesség-csökkenését, valamint azt, hogy a nagyvárosok, illetve megyeszékhelyek többsége megőrizte versenyképességi pozícióját (5.12. ábra).

5.12. ábra A kistérségek relatív versenyképességének szignifikáns változása (1998-2004)

Forrás: Saját szerkesztés

Az elemzés további részében a 2004. évi adatokkal dolgozom tovább azon megjegyzés kihangsúlyozása mellett, hogy a 2004. évi adatokra bemutatott valamennyi elemzési eszköz **magában hordozza az időbeli összehasonlítás lehetőségét**. Disszertáciomban – terjedelmi okok miatt – azon eredmények időbeli összehasonlítására vállalkoztam, amelyek megítélésem szerint igen lényegre törően és látványosan képesek szemléltetni a relatív versenyképesség időbeli alakulását.

5.7. A tipizálás kiterjesztése az urbánus-rurális dimenzió mentén történő szeparálással

A 2. fejezetben bemutatott jelentős régiótípusizálási megközelítések rávilágítanak arra, hogy a térségek versenyképességének vizsgálatánál **kiemelt figyelmet kell szentelni a térségben jelen levő „kritikus tömegre”**, vagyis a térség urbánus, avagy rurális jellegére. Ezen kihívásnak megfelelően jelen kutatás második lépésében a térségek versenyképességéről az első lépésben alkotott képet megkísérlem tovább árnyalni aszerint, hogy az adott térségtípusba sorolt kistérségek jellemzően urbánusnak vagy rurálisnak tekinthetőek-e.

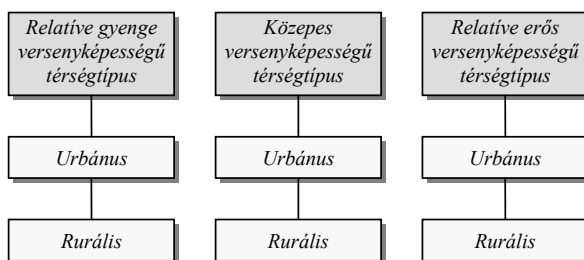
Csatári (1996) rávilágít arra, hogy a statisztikai körzethatárok szerint lehatárolt kistérségek igen sokfélék, illetve hogy „a kistérségeknek a következő funkcionálisan

meghatározható területfejlesztési típusait lehetne kialakítani, figyelemmel a gazdaság, az infrastruktúra, az ellátás, a társadalom, a településhálózat és a területszervezés várható változásaira is. A hosszú távú térségfejlesztés kidolgozásának első lépcsőjében karakteresen el kell különíteni településszerkezeti, funkcionális és fejlettségi szint szerinti alaptípusaikat.” (Csatári 1996):

- a városias (urbánus, nagy- és középvárosi, agglomerálódó) és
- a vidéki (rurális) térségeket.

Mivel ezen két kistérségi alaptípus **fejlesztési igényei szinte minden tekintetben rendkívül eltérőek**, ezért arra teszek kísérletet, hogy a háromféle elméleti régiótípus mindegyikét az urbánus-rurális dimenzió mentén differenciáljam (5.13. ábra).

5.13. ábra A háromféle elméleti régiótípus differenciálása

Forrás: Lengyel – Lukovics (2006)

Nem lehet azonban egzakt módon meghatározni, hogy **mi tekinthető egyértelmű elhatároló ismérvnek az urbánus és a rurális térségek között**. Az egyes országokban különféle mutatószámokkal határolják le azon területeket, amelyeket a különféle fejlesztési politikákban rurális területként definiálnak. Az UNECE, az Eurostat, a FAO, az OECD és a World Bank 2005-ben 26 országra kiterjedő közös vizsgálatot végzett el, melynek keretén belül az egyes országok rurális térségekre vonatkozó statisztikai rendszerét mérték fel kérdőíves módszerrel (UNECE-Eurostat-FAO-OECD-WB 2005). Áttekintve a lehatárolást valóban elvégző 22 ország indikátorait⁷⁵ (5.14. táblázat), azt találjuk, hogy megadható az indikátoroknak egy olyan közös metszete, amely általánosan elfogadott a vizsgált országokban.

⁷⁵ Mind az Európai Unió, mind az OECD, mind pedig a Világbank definiált rurális indikátorokat, amelyek több tényezőcsoportba rendezve mutatószám-rendszereken keresztül vizsgálják a kérdéskört (UNECE-Eurostat-FAO-OECD-WB 2005). Ezen mutatószám-rendszerek többsége megítélésünk szerint azonban elsősorban fejlesztési szempontú, illetve nyomon követési indikátorok, melyek nem az urbánus-rurális elkülönítést szolgálják, hanem a már lehatárolt térségek fejlődésének nyomon követésére alkalmasak.

5.14. táblázat Urbánus-rurális lehatárolási küszöbszámok néhány országban

Ország	A ruralitás meghatározásának küszöbszáma
1. Anglia	10 000 fő a küszöbérték
2. Ausztrália	A ruralitásnak nincs külön küszöbértéke, mivel a rurális területeket úgy definiálják, mint az urbánus centrumon kívül eső területek. Kis urbánus centrumok alatt olyan koncentrációkat értenek, ahol legalább 1 000 fő él, akik észrevehető városi mintákat követnek, mint pl. kialakított utcák.
3. Bulgária	A népsűrűség alacsonyabb, mint 150 fő/km ² , és a térség legnagyobb városának lakossága kevesebb, mint 30 000 fő.
4. Csehország	Kevesebb, mint 2 000 lakos a térségben
5. Dánia	Minden olyan terület, amely nem urbánus. Urbánusnak definiálnak minden, 200 főnél nagyobb lélekszámú falut.
6. Egyesült Államok	A Census Bureau belső urbánus területek alatt a legalább 1 000 fő/km ² népsűrűséget, környező urbánus területek alatt a legalább 500 fő/km ² népsűrűségű területeket érti. ERS 'Metropolitan'-'Micropolitan' besorolás: 'Metropolitan' térségek magtérképében legalább 50 000 fő él, míg a 'micropolitan' térségek magtérképében 50 000 főnél kevesebb, de 10 000 főnél több fő él. Hivatalos szövetségi besorolás: a 2 500 főnél alacsonyabb lélekszámú térségek.
7. Észtország	2 500 lakos a küszöbérték
8. Franciaország	Települések, ahol a lakosság kevesebb, mint 2 000 lakos
9. Írország	Az 1 500 főnél nagyobb klasztereken kívül eső területek
10. Kanada	Az OECD lehatárolást követve lakosság 50%-a, vagy több él olyan területeken, ahol a népsűrűség alacsonyabb, mint 150 fő. A rurális és kisvárosi módszertan alapján a 10 000 főnél kevesebb lakossal rendelkező területek, melyek kívül esnek az összeírási 'metropolitan' területek, vagy az összeírási agglomerációs területek munkaerő-vonzási körzetén.
11. Kazahsztán	A legalább 50 főnyi lakossággal rendelkező falvak, amelyekben a lakosság legalább fele a mezőgazdaságban foglalkoztatott
12. Lettország	Kisvárosok (kevesebb, mint 3 000 lakos), és falvak (a városi jegyekkel nem rendelkező települések) tartoznak a rurális térségek közé.
13. Magyarország	Szűkebb értelemben: Kevesebb, mint 120 fő/km ² népsűrűség vagy 10 000 főnél kisebb lélekszám települési szinten. Tágabb értelemben: túlnyomórészt rurális egy térség NUTS-4 szinten vizsgálva, ha a népesség 50%-a él 120 fő/km ² -nél alacsonyabb népsűrűségű területen, és szignifikánsan rurális, ha a népesség 15-50%-a és 120 fő/km ² -nél alacsonyabb népsűrűségű területeken.
14. Németország	Urbánus területek azon 100 000 főnél nagyobb lélekszámú térségközponttal rendelkező régiók, ahol a népsűrűség 100 fő/km ² -nél több, illetve azon 100 000 főnél nagyobb lélekszámú térségközponttal nem rendelkező régiók, ahol a népsűrűség 150 fő/km ² -nél több.
15. Olaszország	100 fő/km ² népsűrűség a küszöbérték
16. Románia	Jogszabályok határozzák meg a ruralitás fogalmát, semmiféle küszöbértéket nem rendelnek azonban hozzá
17. Skócia	10 000 fő a küszöbérték
18. Svájc	A 20 000-nél magasabb lélekszámú agglomerációk és a 10 000 magasabb lélekszámú különálló városokat tekintik urbánusnak.
19. Svédország	Minden olyan település rurális, ahol 1 000 lakosnál kevesebb él
20. Szlovákia	100 fő/km ² a küszöbérték
21. Törökország	Kevesebb, mint 2 000 lakos
22. Wales	150 fő/km ² a küszöbérték

Forrás: Eurostat (2005)

Az Egyesült Királyság Környezeti, Vidék- és Élelmiszerügyi Minisztériumának (DEFRA: Department for Environment, Food and Rural Affairs) lehatárolási küszöbértékei külön kiemelhetők, hiszen az Egyesült Királyság kistérségeit rendezte 6 csoportba az

urbánus-rurális dimenzió mentén. A Defra 2005-ben a 13. táblázatban közölt 10.000 fős küszöbértéknél jóval komplexebb osztályozási módszert dolgozott ki a kistérségek osztályozására azzal az indokkal, hogy olvasatukban a 10.000 fős küszöbérték elsősorban nem térségekre, hanem városokra vonatkozik. Ennek értelmében a térségek urbánus-rurális dimenziója mentén hat csoportot alakítottak ki, melyeknél a **népesség számát, valamint a népességkoncentrációt egyaránt elhatároló ismérvként** vették számba (Defra 2005):

1. **Fő urbánus:** azon térségek, ahol legalább 100.000 fő él, vagy lakosságának legalább 50%-a él 750.000 főt meghaladó lakosságú városi területen
2. **Nagy urbánus:** azon térségek, ahol legalább 50.000 fő él, vagy lakosságának legalább 50%-a 250.000 és 750.000 fő közötti lélekszámú városi területen él.
3. **Egyéb urbánus:** azon térségek, amelyek lakossága kevesebb, mint 37.000 fő, vagy kevesebb, mint 26%-uk él rurális településen.
4. **Szignifikáns rurális:** azon térségek, ahol több, mint 37.000 fő él, vagy több, mint 26%-uk él rurális településen.
5. **Rurális-50:** azon térségek, ahol a lakosság legalább 50, de legfeljebb 80%-a él rurális településen
6. **Rurális-80:** azon térségek, ahol a lakosság legalább 80%-a él rurális településen.

Megállapítható, hogy az urbánus-rurális lehatárolásokat körüljáró megközelítésekben mindenképpen közös az, hogy az urbánus térségek jellemzően **nagyvárosi térségek**, amelyekben **jelentős népességkoncentráció** figyelhető meg (ESPON 2005). Ebből kiindulva hagyományos megközelítésben elvárható az urbánusnak nevezett kistérségektől azt, hogy az ott élő népesség száma elérjen egy kritikus tömeget. Ezt nemzetközi ajánlások alapján három mutatóval közelíthetjük meg:

1. **A kistérségközpont lakosságának száma a vizsgált év végén:** az ESPON, a 2007 és 2013 közötti közösségi stratégiai iránymutatások⁷⁶, valamint az OMB ajánlásai alapján érje el az 50 000 főt⁷⁷.
2. **A 120 feletti⁷⁸ népsűrűségű településeken lakók aránya** a vizsgált kistérségben legyen legalább 75%⁷⁹.

⁷⁶ A CSG háttéranyagaként elkészült bizottsági közlemény szerint Európát kis- közepes- és nagyvárosok többközpontú szerkezete jellemzi (EC 2006d), viszont a CSG-ben egyedül az 50 000 lakos feletti kritérium került számszerűsítésre (EC 2006c).

⁷⁷ Megjegyezzük, hogy nemzetközi mércével mérve egy nagyságrenddel nagyobb lakosságszám-kritériumai is ismertek az urbánus térségeknek. *Regionális* szinten az OECD olyan régiókat tekint urbánusnak, ahol a régióközpont lakossága meghaladja az 500 000 főt, míg a közbelső típus esetén 200 000 fő az elvárt lakosságszám (OECD 2001). Florida (2004) munkájában 700 000 főt meghaladó lélekszámú térségeket tekint urbánusnak, azonban ezen értékek nem kistérségi, hanem 'metropolitan' régiókra vonatkoznak.

3. **A térségközpont lakosságának aránya** a kistérség lakosságában ne legyen kisebb, mint 75%.

Amennyiben a három fenti feltételből **legalább az egyik** teljesül, úgy a magyar kistérségek viszonylatában urbánus térségről beszélünk. Nem szabad azonban megfeledkeznünk napjaink egyik uralkodó tendenciájáról, **a tudásalapú gazdaság által támasztott kihívásokról** sem. Egy térségben ugyanis nemcsak a klasszikus értelemben vett népességgkoncentráció jelentheti az urbánus térségek számára szükséges kritikus tömeget, hanem az adott kistérségben létrejövő tudás is. Az új tudás létrehozásának első számú letéteményesei a felsőoktatási intézmények, melyek jelenléte egy-egy kistérségben szintén egyfajta kritikus tömegként fogható fel. Mindez összhangban van Malecki azon felfogásával, hogy a versenyképességet alapvetően meghatározza bizonyos intézmények kritikus tömegének jelenléte (Malecki 2002).

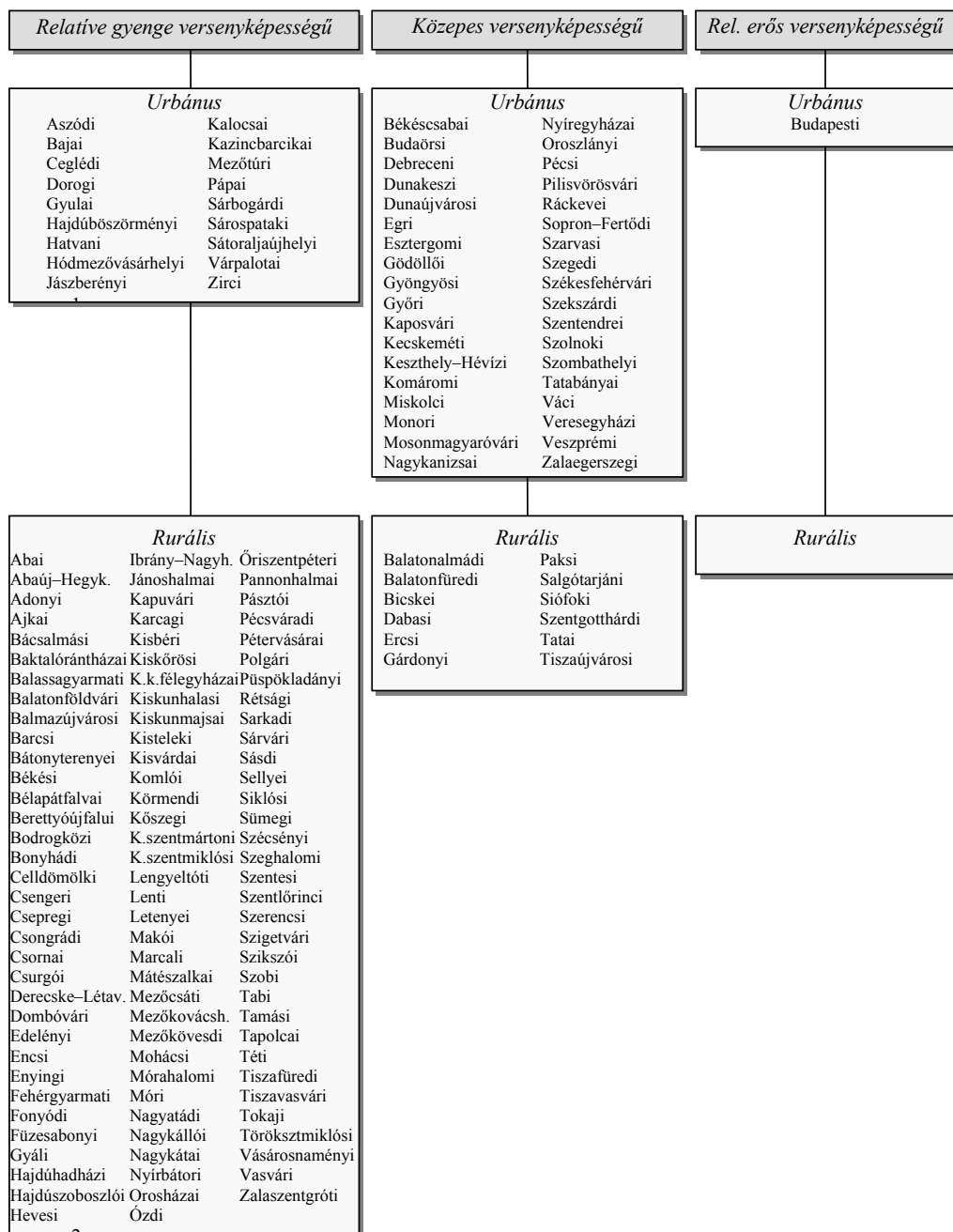
4. Mindezek alapján a fentebb definiált három mutató egyikének teljesülésén túlmenően a tudásalapú gazdaság által támasztott hallgatólagos követelményeknek megfelelően azon kistérségeket is urbánusnak tekintek, amelyekben **felsőoktatási intézmény működik**.

Az urbanizáltság és a felsőoktatási intézmény térségben való meglétének összefüggésbe hozatala Florida (2004) munkájában is visszaköszön. Érvelése szerint a felsőoktatás a fejlett országokban egyre fontosabb szerepet tölt be a kutatásokban, ráadásul a kutatások fókusza az alapkutatásokról egyre inkább elmozdul a sokkal inkább piacosítható alkalmazott kutatások felé. A felsőoktatási intézmények az innovációk motorjaivá válnak, új ötleteket generálnak, amelyek könnyen átalakíthatóak az ipar számára hasznosítható eredményekké, ezáltal a regionális fejlődés alapvető mozgatórugói. A felsőoktatási intézmények „kritikus tömeg” funkcióját, így urbanizáltság tényezőként való figyelembe vételét indokolja az a tény is, hogy a fentebbieken túlmenően ezen intézmények állítják elő a tudásvezérelt gazdaság legfontosabb mozgatórugóját, a kvalifikált, tehetséges munkaerőt (Florida 2004).

⁷⁸ Az OECD ajánlásában 150 fő/km² szerepel, a magyar statisztikai hivatal a 120 főt tekinti határértéknek.

⁷⁹ Csatári (1999), valamint a 5.14. táblázat Magyarországra vonatkozó kritériumai alapján 50%-os küszöbértékkel kellene számolni, azonban a magasabb küszöbértékkel az OECD 150 fő/km²-es küszöbértékre vonatkozó ajánlása felé kívánok közeledni.

5.15. táblázat A 168 magyar kistérség osztályozása versenyképességi szempontból

Formázott
számozás

Formázott
számozás

Forrás: Saját szerkesztés

A relatíve gyenge versenyképességű térségtípusba sorolt 119 kistérségből a fentiek szerint 18 kistérség (15%) tekinthető urbánusnak, a közepes versenyképességű kategóriájába sorolt 48 kistérség közül 36 (75%), míg a relatíve erős versenyképességű térségtípusba sorolt egyetlen kistérség urbánus (100%) (5.15. táblázat). A versenyképesebb térségtípusokban tehát

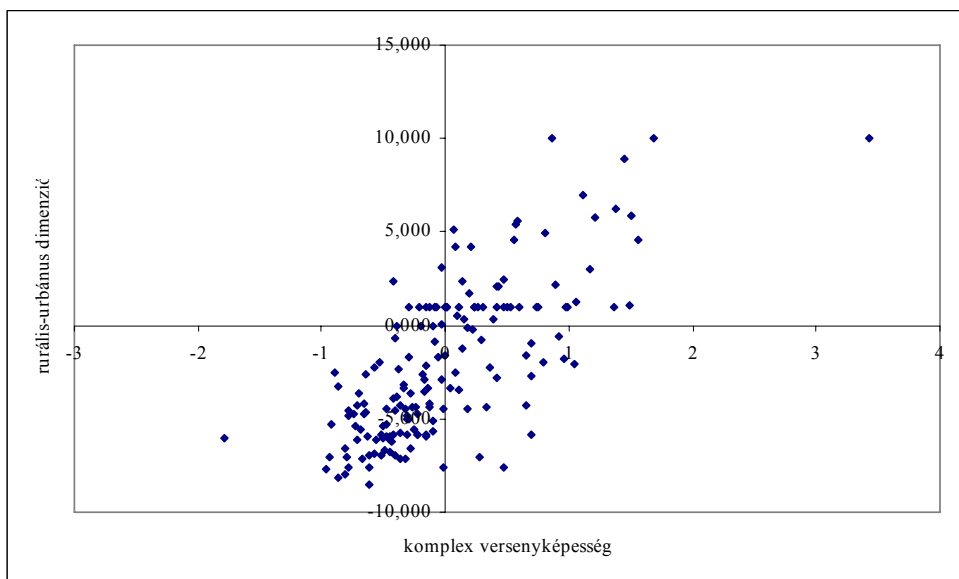
magasabb az urbánus térségek részaránya, és alacsonyabb az azok közötti teret kitöltő rurális térségeké. Az is megfigyelhető, hogy minél magasabb versenyképességű térségtípusba nyert besorolást a vizsgált kistérség, annál több, az urbanizált besoroláshoz szükséges kritériumot teljesít a fentebb említett négy kritérium közül. A relatíve gyenge versenyképességű térségtípus urbánus kistérségei átlagosan 1,04 kritérium szerint tekinthetők urbánusnak, a közepes versenyképességű térségtípus urbánus kistérségei átlagosan 2,03 kritérium szerint, a relatíve erős versenyképességű Budapesti kistérség pedig mind a négy urbanizáltsági kritérium szerint urbánusnak tekinthető. Lényeges továbbá, hogy a közepes versenyképességű urbánus kistérségek között is található öt olyan kistérség, amelyik mind a négy urbanizáltsági kritériumot teljesíti.

Az előzőekben tehát két dimenzió mentén osztályoztam a 168 magyar kistérséget. Először a versenyképességet meghatározó 78 indikátor szerint három versenyképességi típusba soroltam őket, majd az első csoportosítás eredményeit árnyaltam a kistérségek urbanizáltsági szintjének vizsgálatával. A kistérségek ezen két dimenzió menti csoportosítása **megjeleníthető egy derékszögű koordináta-rendszerben** (5.14. ábra)⁸⁰. A kistérségek x tengely mentén való elhelyezkedése teljes egészében megfelel a 78 mutató alapján elvégzett egydimenziós skálázás outputjának, vagyis ez a tengely képezi le a kistérségek **komplex versenyképességét**. Az y tengely **az urbánus-rurális dimenzió mentén differenciál**. Az egyes kistérségek y szerinti koordinátáit úgy számítottam ki, hogy a fentebb definiált három „klasszikus”, arányskálán mérhető mutató értékét mínusz 10, plusz 10-es skálára transzformáltam. A nulla értéket mindhárom mutató esetében az urbanizált minősítéshez szükséges küszöbérték jelentette, az adatsor minimális ismértéke mínusz 10, maximális ismértéke plusz 10 ponttal volt ekvivalens. A küszöbértéknél magasabb értékkel rendelkező kistérségek pozitív, míg a küszöbértéket el nem érő kistérségek negatív pontértéket kaptak. A nominális skálán mérhető negyedik kritérium (van-e felsőoktatási intézmény a kistérségben) pozitív válasz esetén plusz 1, negatív válasz esetén mínusz 1 értékkel került az adatbázisba. Végül a kistérségek y szerinti koordinátáit urbánus térségek esetén a négy kritérium transzformált értékének maximuma, míg rurális kistérségek esetén a három arányskálán mérhető indikátor maximális értéke adta⁸¹.

⁸⁰ Az egyes kistérségekhez tartozó koordinátákat a 7. számú mellékletben közlöm.

⁸¹ A rurális térségek esetén az y szerinti koordináta meghatározásához a mínusz 1-es értékre kódolt változót értelemszerűen nem vettük figyelembe, hiszen ez az indikátor csak az urbánus térségek kiemelésére hivatott, a rurális térségek differenciálására ez a változó nem alkalmas.

5.14. ábra A 168 magyar kistérség elhelyezése versenyképességi és urbanizáltsági dimenziók mentén

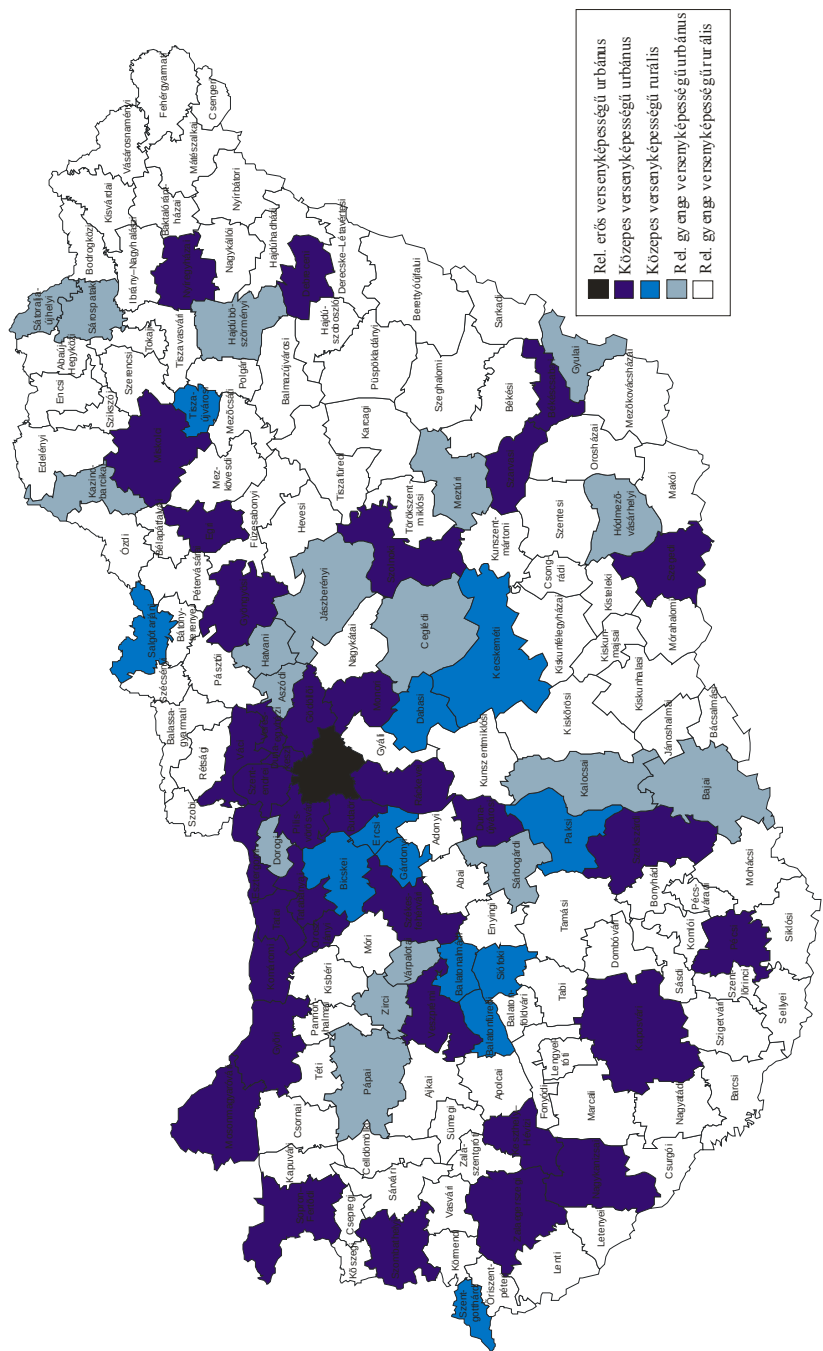
Forrás: Saját szerkesztés

Az egyes kistérségek urbanus vagy rurális típusok szerinti hovatartozását áttekintve megállapítható, hogy az urbanus típusba sorolt kistérségek esetében inkább a **nagy- és középvárosok súlya érvényesül**, míg a rurális típusba tartozó kistérségek inkább a **funkcióhiányos kisvárosokat**, mezőgazdasági területeket foglalják magukba. Ebből következően főként az urbanus kistérségek versenyképessége nagy mértékben függ a domináns nagy- illetve középváros versenyképességétől, ami előtérbe helyezi a városok versenyképességi vizsgálatának szükségességét. A **városkutatás** napjainkban igen kurrens, a regionális kutatások középpontjába kerülő téma (Grosz – Rechnitzer 2005), melyen belül a **versenyképességi elemzéseknek** várhatóan egyre fontosabb szerep jut (Webster – Muller 2000, Jones et al 2006, Parkinson 2004, 2005, 2006).

A versenyképesség és az urbanizáltság térbeli koncentrációjáról elmondható, hogy az **egyetlen relatíve erős versenyképességű, urbanizált kistérséget**, a fővárost gyűrűszerűen **körülölelik a közepes versenyképességű kistérségek**, melyeknek **90%-a urbanus**. A közepes versenyképességű, urbanus térségek ezen felül egyrészt maguk a **megyeszékhelyek kistérségei** (Salgótarján kivételével), illetve **nagyvárosok kistérségei**. A közepes versenyképességű kistérségek (urbanusak és rurálisak egyaránt) koncentrálnak a **fejlett nyugati centrumok**, valamint az **autópályák** közelében. Ezen felül elmondható, hogy a

közepes versenyképességű térségek döntően az észak-nyugati, és középső országrészben találhatók, míg a relatíve gyenge versenyképességű kistérségek az északi és keleti határmenti zónában (5.15. ábra).

5.15. ábra Az elméleti kistérség-típusok elhelyezkedése a térben

Forrás: Saját szerkesztés

5.8. A fejezet összegző megállapításai

Jelen fejezetben arra tettünk kísérletet, hogy egy lehetséges módszert mutassunk be a **lokális térségek versenyképességének minél objektívebb módon történő mérhetővé tételére**. A módszer az előző fejezetekben bemutatott nemzetközi és hazai elemzések tanulságaira épül, azonban a releváns indikátorok **szelektálására**, valamint a **súlyozásra** megfogalmazott javaslatunk kidolgozásával megítélésünk szerint sikerült előbbre lépünk a regionális versenyképesség kvantifikálására tett erőfeszítéseink során.

Bemutattuk a kidolgozott módszer **egy lehetséges alkalmazását**, melynek keretén belül a 168 magyar kistérség versenyképességének komplex elemzésére tettünk kísérletet az elérhető legfrissebb adatok alapján. Elemzésünk során igyekeztünk minél körültekintőbben eljárni, saját elemzéseink belső kontrollját gyakorolni, emiatt **igen sokféle módszerrel és eszközzel** vizsgáltuk ugyanazt a kérdést. Vizsgálataink során az ismert többváltozós adatelemzési módszerek közül a **főkomponens-analízist**, a **klaszteranalízist** (K-means, valamint hierarchikus klaszterezés), a **többdimenziós skálázást** (egy-, valamint kétdimenziós skálázás) használtuk.

Ennek keretén belül ellenőriztük a főkomponens-analízisre épülő változószelekció helyességét, megvizsgáltuk azt, hogy a rendelkezésünkre álló adatállomány tükrében **hány klasztert lenne érdemes kialakítani**. Ezen vizsgálatunk rávilágított arra, hogy **önmagában a klaszteranalízis nem elegendő a versenyképességi típusok meghatározására**, felelősségteljesen csak egyéb módszerekkel támogatva határozhatóak meg a versenyképességi típusok. Vizsgálataink eredményeképpen végül – elfogadva a 2. fejezetben bemutatott régiótípezálási munkák ajánlásait – **három versenyképességi típus lehatárolása mellett döntöttünk**.

Empirikus elemzésünket kiegészítettük továbbá a 2. fejezetben bemutatott térszervező erők kihívásaira reagálva az **urbánus-rurális dimenzió mentén történő tipizálással**, mely az egyes versenyképességi típusokat fejlődési lehetőségeikhez szükséges kritikus tömegük alapján differenciálja.

Mindezek alapján Magyarország kistérségei közül 1 relatíve erős versenyképességű urbánus, 36 közepes versenyképességű urbánus, 12 közepes versenyképességű rurális, 18 relatíve gyenge versenyképességű urbánus és 101 relatíve gyenge versenyképességű rurális kistérséget határoltunk le.

6. Összegzés

A dolgozat a kutatási célnak megfelelően arra az alapvető kérdésre kereste a választ, hogy miként lehetne **lokális térségek versenyképességét az elemzői szubjektivitást minimalizáló módon mérhetővé tenni, tipizálni**, ezáltal **fejlesztési célú területi helyzetelemzések** kidolgozását elősegíteni. Ezen kérdés megválaszolása során bemutattam egy olyan lehetséges módszert, amely az egyes területi egységek komplex versenyképességét egy zárt logikai rendszerben elemzi.

A dolgozat kifejezetten a **lokális térségek** versenyképességének vizsgálatára koncentrált, azonban a kidolgozott módszer természetesen alkalmas magasabb aggregációs szintű területi egységek (megyék, régiók, országok) versenyképességének elemzésére is. Igen lényeges azonban, hogy a magasabb aggregációs szintek területi egységei bármilyen vizsgált mutató szerint igen heterogének, ebből kifolyólag minél alacsonyabb aggregációs szintet választunk elemzésünk tárgyául, annál pontosabb képet kapunk a térség valós állapotáról.

Az elemzés alapegységének megválasztásával a **lokális szint felértékelődésének** világméretű tendenciájára, kihívására reagáltam, amely a globalizációval párhuzamosan zajlik, és egyre inkább megfigyelhető a fejlett országokban. A helyi szint felértékelődésének elsődleges indoka az, hogy **a valós gazdasági hatások és tartós versenyelőnyök egyértelműen a lokális térségben** figyelhetők meg. A globális vállalatok tartós versenyelőnyei közismerten a térségi bázisukban, vagyis egy lokális térségben koncentrálódnak, kihasználva annak adottságait. A lokális térségek globális versenynek kitett gazdasági szektorai ebből kifolyólag erőteljes specializációt mutatnak, melynek következtében a specializáció mentén lehatárolható térségtípusok függvényében lokális térségenként eltérő fejlettségi pályák valószínűsíthetőek. Ezen – igen összetett – területi folyamatokat a lehető legpontosabban fel kell tudni mérni lokális szinten is.

Az alapkérdés megválaszolásához mindenekelőtt definiálni kellett azon **alapfogalmakat**, amelyeket az értekezés során **következetesen**, mögöttes tartalmának megfelelően kívántam használni. Azt találtam, hogy a modellépítés alapjául az egységes versenyképességi definíciót célszerű választani, hiszen az igen **széles körben elfogadott, letisztult, továbbá mérhető közgazdasági kategóriákra építő** fogalom. Ezt követően megvizsgáltam három olyan demonstrációs modellt, melyek az egységes versenyképességi definícióra támaszkodnak, és amelyek potenciálisan alkalmasak lennének arra, hogy a

versenyképességi vizsgálat indikátorképzését segítsék. A modellek több szempont szerinti összehasonlítása után a **piramis-modell alkalmazása mellett döntöttem.**

Ezt követően, egyfajta benchmarking jelleggel áttekintettem a legsűrűbben hivatkozott nemzetközi versenyképességi elemzéseket, kiemelten azok **indikátorkészletét és módszertanát.** Megállapítottam, hogy a nemzetközi versenyképességi elemzések **döntően országos és regionális szinten vizsgálódnak, a lokális térségek versenyképességéről relatíve kevés elemzés született a nemzetközi szakirodalomban.** A nemzetközi áttekintést követően a hazai kistérségi szinten elvégzett fejlettségi és versenyképességi vizsgálatok módszertanát és mutatószám-rendszerét vizsgáltam meg, és értékeltem abból a szempontból, hogy azok mely elemei adaptálhatóak egy lokális térségek szintjén elvégzett versenyképességi vizsgálatba, fejlesztési célú helyzetelemzésbe. A hazai vizsgálatok áttekintése után megállapítottam, hogy a **hazai szakirodalomban kistérségek szintjén eddig túlnyomó részt fejlettségi vizsgálatok készültek,** a versenyképességi elemzések száma ennél jóval kevesebb.

Megítélésem szerint a **dolgozat egyik lehetséges erőssége** az, hogy a lokális térségek szintjén elvégzett versenyképességi vizsgálat alapját képező indikátorok szelektálását és súlyozását, valamint a kistérségek versenyképességi tipizálását egyaránt kemény statisztikai módszerek eredményei alapján végezi el, így a rendszerben **sikerült minimalizálni az elemzői szubjektivitás torzító hatását.** A modellezés körülményeire felállított 18 kritérium teljesítése miatt a kidolgozott módszer **lehetséges gyakorlati alkalmazási lehetősége az, hogy a regionális monitoring rendszer alapjául szolgáljon,** s segítségével a területi folyamatok változása nyomon követhető legyen.

A kidolgozott módszer empirikus alkalmazásának keretében többváltozós adatelemzési módszerek segítségével a magyar kistérségeket **versenyképességi típusokba** soroltam. A kistérségek komplex versenyképességi szempontú tipizálása során klaszteranalízist, valamint egy- és kétdimenziós skálázást alkalmaztam, az elemzéseket többféleképpen elvégezve.

Az értekezés három nagy logikai részből áll, az első két nagy rész a piramis-modellre épülő versenyképességi elemzés és tipizálás felvezetésére, megalapozására szolgál úgy, hogy az első részben definiáltam a dolgozatban használt fogalmakat, bemutattam a témakör legismertebb demonstrációs modelljeit, valamint a legjelentősebb régiótipizálási kísérletek eredményeit. A második részben a nemzetközi és a hazai szakirodalomban publikált legjelentősebb versenyképességi elemzések módszertanát és indikátorkészletét tekintettem át, valamint érveltem amellett, hogy napjainkban a versenyképességi elemzés alapegységének a

lokális térséget kell választani. Ezen két logikai rész megítélésem szerint nyitott kérdések nélkül, következetesen vezeti fel a versenyképességi elemzés lehetséges módszertanát, valamint ennek magyar kistérségekre való alkalmazását tartalmazó harmadik logikai részt.

A kutatási cél, a felvetett problémák megválaszolására tett erőfeszítések, az empirikus vizsgálatok eredményei, valamint **a felvázolt négy hipotézis alapján** a következő megállapításokat lehet megfogalmazni:

Tézis 1: A lokális térségek versenyképessége mérhető kategória; az elemzések során sikeresen alkalmazhatóak a többváltozós adatelemzési módszerek, az egyszerű statisztikai elemzéseknél jóval komplexebb versenyképességi elemzések készíthetők.

A versenyképesség fogalmának Európai Unió szintjén történő igen szembetűnő előtérbe kerülésére, valamint a versenyképességgel kapcsolatos nemzetközi kutatások eredményeire támaszkodva a regionális versenyképesség napjainkban egyre inkább mérhető kategóriává válik. Az áttekintett hazai és nemzetközi versenyképességi vizsgálatok többsége egyrészt a lokális térségeknél nagyobb aggregációs szinten vizsgálódik, másrészt a mérés többségében egyszerű adatelemzési módszerekre támaszkodik, és az ezekre alapozott összehasonlításra korlátozódik. A regionális versenyképesség felfogásom szerint azonban annál jóval komplexebb, bonyolultabb fogalom, hogy a területi egységek versenyképességét ilyen egyszerű módszerekkel megfelelően árnyaltan le lehessen képezni.

A lokális térségek versenyképességének mérésére a disszertációban bemutatott újszerű modell többféle, egymástól jelentősen eltérő logikájú módszer együttes, egymást kiegészítő alkalmazásával látja biztosítottnak azon célkitűzés teljesülését, hogy az elemzés során az elemzői szubjektivitást minimalizálni lehessen. Ennek megfelelően a változóselekción és a súlyozás folyamán főkomponens-analízist, míg a kidolgozott módszer empirikus alkalmazása keretén belül hierarchikus és K-közép klaszterezési eljárást, valamint egy- és kétdimenziós skálázást alkalmaztam. Az egydimenziós skálázás segítségével a kistérségek komplex versenyképességi rangsorát is sikerült megadni.

A lokális térségek versenyképességét tehát meg lehet fogalmazni, mérni is lehet, a lokális térségeket versenyképességük alapján össze lehet hasonlítani, továbbá

versenyképességi rangsort is fel lehet állítani. Ebből következően megítélésem **az első hipotézist sikerült igazolni, így azt elfogadjuk.**

Tézis 2: A regionális versenyképesség piramis-modellje alkalmas arra, hogy a lokális térségek versenyképességi elemzésének alapjául szolgáljon.

A versenyképességi vizsgálatok áttekintésekor nyilvánvalóvá vált bizonyos modellekre épülő vizsgálatok áttekinthetősége, egyszerű követhetősége, kifinomultsága. A dolgozatban több demonstrációs modell szerkezetének, alkotóelemeinek és logikájának áttekintése után sikerült a piramis-modell, mint elemzési alap alkalmazása mellett érvelni. A piramis-modell ugyanis az elemzés alapjául választott egységes versenyképességi definícióra épül, a nemzetközi ajánlásoknak megfelelő input-output-outcome felépítést követi, egyszerű, ugyanakkor szigorú logikát követő felépítésű, alkotóelemei lokális térségek szintjén is könnyedén indikátorokká alakíthatóak. A lokális térségek elemzésének szempontjából a modell erőssége a nagy számú gazdaságon kívüli tényező integrálása. Éppen ez a szint az, amely a kistérségek esetén rendkívül heterogén, így kistérségi szintű empirikus vizsgálatok során az inputtényezők vizsgálatára nagy hangsúlyt kell fektetni.

A regionális versenyképesség piramis-modellje tehát logikai szerkezete, kezelhetősége, átláthatósága, és széles körű elfogadottsága miatt alkalmas arra, hogy versenyképességi elemzés alapjául szolgáljon, az ok-okozati kapcsolatokat kimutassa, amint arra külföldi példák is utalnak. Mindez speciálisan a lokális térségek vonatkozásában is igaz: a regionális versenyképesség mérésére tett nemzetközi és hazai erőfeszítések eredményeire, valamint a piramis-modellre támaszkodva a lokális térségek versenyképessége a modellen belül objektívan, összehasonlíthatóan feltérképezhetővé válik. A megyei és kistérségi versenyképességi elemzésekhez, a gazdasági kérdések és hatások logikai összefüggéseinek áttekintéséhez és a stratégiai programok kidolgozásához ez a fajta módszertani megközelítés véleményem szerint jól felhasználható. Mindezek logikus következményeként a megfogalmazott **második hipotézist elfogadjuk.**

Tézis 3: Egy versenyképességi vizsgálat akkor tekinthető egyértelműnek, ha pontosan definiált, széles körben elfogadott definícióra, és az arra visszavezethető mérhető közgazdasági kategóriákra támaszkodik, zárt logikát követ, és az elemzői szubjektivitás torzító hatásait a lehető legnagyobb mértékben ki tudja küszöbölni.

Bármilyen empirikus elemzésről is legyen szó, kiemelten fontos azon fogalmak megadása, amelyekre az elemző kutatása folyamán támaszkodni kíván. Kiváltképpen igaz ez a megállapítás a versenyképességi elemzésekre, hiszen az elemzés tárgyát képző regionális versenyképesség fogalma – mint azt a dolgozatban bemutattam – egyrészt vitatott fogalom, másrészt pedig többféleképpen értelmezhető. Mivel a regionális versenyképességnek egymástól tartalmilag igen eltérő megközelítései is elfogadottak a regionalisták körében, ezért a versenyképességi elemzéseknél kiemelten fontos azon definíció pontos kimondása, amelyre alapozva az elemzést elvégezzük. A választott fogalom ugyanis szigorúan determinálja az elemzés további logikáját, valamint az alkalmazható módszert.

Az elemzés végső eredménye akkor válik a legkevésbé támadhatóvá, ha a kiválasztott definíció széles szakmai körökben elfogadott, továbbá az elemzésen végigvezethető a következetes fogalomhasználat. Az elemzés elméleti megalapozottsága nagy mértékben növelhető akkor, ha az alkalmazott fogalom és a végső indikátorok közé sikerül egy olyan szilárd pontként szolgáló, szintén széles szakmai körökben elfogadott sémát találni, ami a kiválasztott fogalomra épül, s ezáltal az indikátorképzést egy zárt logikai rendszerben koordinálja. Erre a célra szolgálhat például – a választott fogalomtól és az elemzés céljától függően – a rombusz-modell, a piramis-modell, a versenyképességi cylinder stb.

Az egységes versenyképességi definícióra, valamint az azt kibontó piramis-modellre épülő, a disszertációban kidolgozott modellben a potenciális indikátorok kiválasztásánál közgazdasági megfontolások, a versenyképesség fogalmának mélyebb átgondolása, valamint az elemzett 13 nemzetközi és 17 magyar vizsgálat indikátorkészletének tapasztalatai játszották a fő szerepet. Az indikátorszelekció a főkomponens-analízis kommunalitásai és loading változói, a súlyozás a főkomponens-analízis kommunalitásainak gyökei alapján történt. Nyilvánvalóan az egyes változók és az egyes kategóriák súlya az adott modellen belül tekinthető

objektívnak, abban az értelemben, hogy ezek meghatározása – korábbi vizsgálatokkal ellentétben – nem tartalmaz szubjektív elemet.

A szelektált, súlyozott változókon alapuló tipizálás rávilágított arra, hogy önmagában a klaszteranalízis nem elegendő a versenyképességi típusok meghatározására, felelősségteljesen csak egyéb módszerekkel támogatva határozhatóak meg a versenyképességi típusok.

Mivel a dolgozat elsődleges újdonsága maga a kidolgozott módszer, ezért **a harmadik hipotézist is sikerült alátámasztani a disszertációban.**

Tézis 4: A kidolgozott tipizálási eljárás alkalmas arra, hogy segítségével a magyar kistérségeket versenyképességi típusokba soroljuk.

A kidolgozott eljárás empirikus alkalmazásának keretében többváltozós adatelemzési módszerek segítségével a magyar kistérségeket versenyképességi típusokba soroltam. A kistérségek komplex versenyképességi szempontú tipizálása során klaszteranalízist, valamint egy- és kétdimenziós skálázást alkalmaztam, az elemzéseket többféleképpen elvégezve. Mivel többféle, egymástól eltérő logikájú módszerrel dolgozó technikával sikerült ugyanarra az eredményre jutni, így valószínűsíthető, hogy a magyar kistérségek versenyképességét sikerült valósághűen leképezni. Mindezek alapján, joggal feltételezhetjük, hogy az alkalmazott elméleti modell és a rá épülő módszertan alkalmas arra, hogy a regionális versenyképességet mérhetővé tegye. A regionális versenyképesség mérhetővé tételének erőfeszítésében talán a piramis-modellre, mint logikai keretre támaszkodó változók kiválasztásával, objektív szelektálásával valamint súlyozására tett kísérlettel sikerült előrelépünk.

Magyarország kistérségei közül 1 relatíve erős versenyképességű urbánus, 36 közepes versenyképességű urbánus, 12 közepes versenyképességű rurális, 18 relatíve gyenge versenyképességű urbánus, és 101 relatíve gyenge versenyképességű rurális kistérséget sikerült lehatárolni. A versenyképesség és az urbanizáltság térbeli koncentrációjáról elmondható, hogy – a 2004-es adatok alapján – az egyetlen relatíve erős versenyképességű, urbanizált kistérséget, a főváros kistérségét gyűrűszerűen körülölelik a közepes versenyképességű kistérségek, melyeknek 90%-a urbánus. A közepes versenyképességű, urbánus térségek ezen felül egyrészt maguk a megyeszékhelyek kistérségei (Salgótarján kivételével),

illetve nagyvárosok kistérségei. A közepes versenyképességű kistérségek (urbánusak és rurálisak egyaránt) koncentrálnak a fejlett nyugati centrumok, valamint az autópályák közelében. Ezen felül elmondható, hogy a közepes versenyképességű térségek döntően az észak-nyugati, és középső országrészben tömörülnek, míg a relatíve gyenge versenyképességű kistérségek az északi és keleti határ menti zónában.

Az is világossá vált, hogy a versenyképességi típusok meghatározásához nem elegendő az egyszerű statisztikai elemzések által szolgáltatott adattömeg, mutatók és az ezen alapuló helyzetértékelés, hanem úgy kell rendezni az adatokat és a belőlük képezhető mutatókat, hogy a regionális, megyei, kistérségi és települési gazdaságfejlesztési programok megalapozását is szolgálják. Ugyanis „a jó diagnózis fél terápia”, avagy a valós állapot felmérése egyértelműen megkönnyíti a területi tervezést, az adott térségtípus versenyképességéhez, sajátosságaihoz, kiinduló helyzetéhez leginkább illeszkedő területi stratégiák, prioritások, programok megfogalmazását. Az Európai Unió gyakorlatában már kb. másfél évtizede egyértelműen elfogadottá vált, hogy szükség van programozásra, harmonizált fejlesztésekre, a térségekben a fejlesztési akciók, projektek egymást erősítő, avagy kioltó hatásainak előzetes vizsgálatára és menet közbeni értékelésükre. Ezek a vizsgálatok akkor egyértelműek, eredményeik akkor fogadtathatók el, ha pontos adatokra épülnek és szakmailag korrekt elemzések támasztják alá. Mindehhez célirányos adatgyűjtések elvégzése, pontosan definiált mutatók kidolgozása és elemzése szükséges. Ha nincs alapos diagnózis, akkor a „szemrevételezés” utáni „ad hoc” terápia a területi programozásban szinte biztos kudarchoz vezet. Vagyis a kidolgozott módszer alkalmas arra, hogy arra alapozva a magyar kistérségeket versenyképességi típusokba sorolja, így **a negyedik hipotézis igazolásra került.**

A kutatás folytatására megítélésünk szerint szép lehetőséget kínál a feldolgozott témakör, hiszen várakozásaink szerint **a lokális térségek versenyképességének vizsgálata egyre inkább a regionális elemzések fókuszába kerül.** A disszertációban bemutatott modell kidolgozása, valamint az empirikus elemzés során olyan további kérdések és kihívások sora merült fel, amelyek jelen kutatás folytatásának igen széles perspektíváját vetették fel.

Természetesen – mint ahogy dolgozatunkban többször említettük – a lokális térségeket a szakirodalom elméleti jellegű munkákban általában **csomóponti régióként kezeli**, melynek kiterjedését a gazdasági interdependenciák intenzitása alapján kell megítélni. A dolgozatban

bemutatott módszertan alapján érdekes lenne a **reális munkaerő-vonzáskörzetek által meghatározott lokális térségek versenyképességét is elemezni** Magyarországon. A TeIR bizonyos adatokat települési szinten is közöl, így ezen adatokból a szomszédos települések adatainak aggregálásával szinte tetszőleges területi vizsgálati egységek képezhetők. Azaz a valódi munkaerő-vonzáskörzetek felmérése után lehetőség van **kistérségen belüli mikrotérségek** vizsgálatára is, főleg a heterogén kistérségekben, illetve a dinamikusan változó, akár megyehatárokon átnyúló városi vonzáskörzetek kijelölésére és elemzésére.

Szintén megoldásra vár az a kihívás is, amelyet a dolgozatban **Budapest-hatásként** aposztrofáltam, azonban ezen probléma kapcsán **két különböző feladat különíthető el**: egy kutatói és egy statisztikusi feladat. **A kutatói oldalon** a rendelkezésre álló mennyiségű, minőségű és aggregátságú adatállományra támaszkodva kell eredményt kimutatni, amelynek csak egyik lehetséges megoldása a dolgozat 4. fejezetében bemutatott azon módszer, amikor Budapest kihagyásával végzik el az elemzést. Annak érdekében, hogy a dolgozatban kidolgozott módszer eredményei kellőképpen karakterisztikusak legyenek, célszerű az elemzés egy következő lépcsőfokában Budapest kihagyásával, 167 kistérség relációjában is vizsgálni. Ezáltal várhatóan az egyes versenyképességi típusok megfelelő bizonyossággal elválaszthatóak, és könnyebben értelmezhetőek lesznek.

Bizonyos elemzéseknél a főváros kihagyása célravezető megoldásnak tűnik, azonban ennél szofisztikáltabb megoldást kell keresni akkor, amikor a **teljes alapsokaságra vonatkozóan** kívánunk komplex versenyképességi elemzést végrehajtani, hiszen akkor Budapesttel együtt kell elemezni. Vagyis abban az esetben, ha **mind a 168 kistérség relációjában** vizsgálni szeretnénk, **emellett** az egyes típusok **karakterisztikus elválasztására is törekszünk**, úgy meg lehet próbálni a létre hozandó klaszterek számát tovább növelni annak ellenére, hogy a hierarchikus klaszterezési eljárás maximum öt klaszter lehatárolását javasolta. Ebben az esetben a kutatási probléma megoldásának igénye felülírhatja a hierarchikus klaszterezési eljárás javaslatát.

A Budapest-hatás elemzői feladata mellett jelentkező **másik típusú feladat a statisztikus oldalon jelentkezik**, amelyet jelen módszertani elemző dolgozatban csak megemlítünk, hiszen megoldása nem az elemző-kutató feladata. A disszertáció 5.5. alfejezetében esett szó arról, hogy statisztikai értelemben mindenképpen valamiféle torzításként definiálható az a tény, hogy a Budapesten jórészt történelmi okokból koncentrálódó intézmények (pl. a kormányzati intézmények) tevékenységének nagy része annak ellenére kizárólag Budapest statisztikai adataiban jelennek meg, hogy az ország többi

részét is szolgálják. A történelmi hagyományokból ott levő tevékenységeket a statisztikai adatszolgáltatónak meg kell próbálni **letisztítania Budapestről**, vagyis „szétoosztani” az ország többi területi egységére. Ez persze nem jelentené azt, hogy Budapest kimagasló fejlettsége vagy versenyképessége megszűnne, azonban az adatállomány realitása nagy mértékben növekedne. Ezen feladattal kapcsolatban a **kutató feladata a statisztikai adatszolgáltatók felé az igény megfogalmazása** lehet.

A disszertációban az elemzés outputja a magyar kistérségek versenyképesség szerinti komplex tipizálása volt, azonban elsősorban terjedelmi korlátok miatt az **egyes típusok részletes elemzésére nem volt lehetőség**. A kutatás folytatására szép lehetőséget kínálna az egyes kistérségek **versenyképességi típus szerinti hovatartozásának mélyebb elemzése**, valamint magyarázata. A kutatás egy következő, igen hasznos lépése lehetne a **78 standardizálatlan alapadat típusonként felvett értékeinek vizsgálata**, és mutatónként a legfontosabb helyzeti és számított középértékek, valamint szóródási mutatók kiszámítása. Ezzel várakozásaim szerint **egzakt módon meg lehetne határozni** az egyes versenyképességi típusok legfontosabb jellemzőit. Ezen próbálkozás sikere esetén az egyes megfigyelési egységek versenyképességi típusok szerinti hovatartozásának magyarázatához adna egzakt támpontot, így az elemző értékelésében – az alapmodellhez hasonló módon – a **szubjektivitás minimalizálható lenne**.

Felhasznált irodalom

1996. évi XXI. tv. A területfejlesztésről és területrendezésről.
1999. évi XCII. tv. A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosításáról.
2004. évi LXXV. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról.
2004. évi CVII. törvény a települési önkormányzatok többcélú kistérségi társulásáról.
- 84/1993. (XI. 11.) OGY határozat a területfejlesztési támogatás irányelveiről és a kedvezményezett területek besorolásának feltételrendszeréről.
- 30/1997. (IV. 18.) OGY határozat a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett területek besorolásának feltételrendszeréről.
- 112/1997. (VI. 27.) Korm. rendelet a területfejlesztéssel és területrendezéssel kapcsolatos információs rendszerről és a kötelező adatközlés rendjéről.
- 24/2001. (IV. 20.) OGY határozat a területfejlesztési támogatások és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről.
- 244/2003. (XII. 18.) Korm. rendelet a kistérségek megállapításáról, lehatárolásáról és megváltoztatásának rendjéről.
- Ács J. Z. – Varga A. (2000): Térbeliség, endogén növekedés és innováció. *Tér és Társadalom*, 4, 23-38. o.
- Alexiadis, S. – Tsagdis, D. (2006): Examining the location factors of R&D labor in the regions of Greece. *The Annals of Regional Science*, 1, 43-54. o.
- Bachtler, J. – Wishlade, F. (2004): *Searching for Consensus: The Debate on Reforming EU Cohesion Policy*. European Policies Research Centre, Glasgow.
- Barkóczi Zs. (2005): A TeIR, az országos területfejlesztési és területrendezési információs rendszer. *Területi Statisztika*, 4, 340-353. o.
- Begg, I. (1999): Cities and Competitiveness. *Urban Studies*, 5-6, 795-809. o.
- Begg, I. (2002): *Urban Competitiveness. Policies for dynamic cities*. The Policy Press, Bristol.
- BHI (2006): *Metro Area and State Competitiveness Report 2005*. The Beacon Hill Institute at Suffolk University, Boston.
- Blunden, J. R. – Pryce, W. T. R. – Dreyer, P. (1998): The classification of Rural Areas in the European Context: An Exploration of a Typology Using Neural Network Applications. *Regional Studies*, 32, 149-160. o.
- Bonifert D. (2003): A kistérségek szerepe az Európai Unió országaiban és Magyarországon. *Falu-város-régió*, 5, 6-11. o.
- Boschma, R. A. (2004): The competitiveness of regions from an evolutionary perspective. *Regional Studies*, 9, 1001-1014. o.
- Bradley, J. et al (1995): HERMIN: A macroeconomic modelling framework for the EU periphery. *Economic Modelling*, 3, 221-247. o.
- Bradley, J. – Morgenroth, E. (2004): *A Study of the Macro-economic impact of the reform of EU Cohesion Policy*. The Economic and Social Research Institute, Dublin.
- Budd, L. – Hirmis, A.K. (2004): Conceptual Framework for Regional Competitiveness. *Regional Studies*, 9, 1015-1028. o.
- Camagni, R. (2002): On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? *Urban Studies*, 13, 2395-2411. o.

- Csatári B. (1996): *A magyarországi kistérségek néhány jellegzetessége*. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete, Kecskemét.
- Csatári B. (1999): *A kedvezményezett kistérségek besorolásának felülvizsgálata*. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete, Kecskemét.
- Csatári B. (2000): Kísérlet a magyarországi kistérségek komplex fejlődési típusainak meghatározására. In Dövényi Z. (szerk.): *Alföld és nagyvilág. Tanulmányok Tóth Józsefnek*. MTA FKI, Budapest. 151–167. o.
- Csatári B. (2006): *Kisvárosok és városkörnyékek*. <http://www.mrtt.hu> Letöltve: 2006. november 5.
- Cséfalvay Z. – Csizmadia N. – Csordás L. (2005): Kistérségek versenyképessége és a globális hálózatok. *Polgári Szemle*, 6-7. sz, 68-76. o.
- Defra (2005): *Defra Classification of Local Authority Districts and Unitary Authorities in England*. Department for Environment, Food and Rural Affairs, London.
- Devereux, M. P. – Griffith, R. – Simpson, H. (2004): The geographic distribution of production activity in the UK. *Regional Science and Urban Economic*, 34, 533-564. o.
- DTI (2004): *Regional Competitiveness and State of the Regions*. Department of Trade and Industry, London.
- DTI (2006a): UK Productivity and Competitiveness Indicators 2006. *DTI Economics Paper*, No. 17.
- DTI (2006b): *Regional Competitiveness & State of the Regions*. Department of Trade and Industry, London.
- Dusek T. (2003): A statisztikai adatok területi aggregálásának kérdései. *Statisztikai Szemle*, 2, 127-147. o.
- Dusek T. (2004): A területi elemzések alapjai, Regionális Tudományi Tanulmányok, 10. sz. ELTE, Budapest.
- Dusek T. (2006): Területi statisztika, valószínűségszámítás és statisztikai következtetésemélet. *Területi Statisztika*, 3, 223-239. o.
- EC (1988): A Tanács rendelete a Strukturális Alapok feladatairól. *Official Journal*, HL L 185, Luxembourg.
- EC (1992): Treaty on European Union. *Official Journal*, C 191, Luxemborug.
- EC (1999a): *Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union*. European Commission, Luxembourg.
- EC (1999b): *European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union*. European Commission, Brussels.
- EC (2000): *The Lisbon European Council – An Agenda of Economic and Social Renewal for Europe*. European Commission, Brussels.
- EC (2003a): Regulation (EC) No 1059/2003 of the European Parliament and of the Council on the establishment of a common classification of territorial units for statistics (NUTS). *Official Journal*, L 154/1, Luxembourg.
- EC (2003b): *European Competitiveness Report 2003*. European Commission, Brussels.
- EC (2004a): *A new partnership for cohesion - Third Report on Economic and Social Cohesion*. European Commission, Brussels.
- EC (2004b): *Building our Common Future. Policy Changes and Budgetary Means of the Enlarged Union 2007-2013*. European Commission, Brussels.
- EC (2004c): *Delivering Lisbon – Reforms for the Enlarged Union*. European Commission, Brussels.
- EC (2005): *Cohesion Policy in Support of Growth and Jobs: Community Strategic Guidelines, 2007-2013*. European Commission, Brussels.

- EC (2006a): A tanács 1083/2006/EK rendelete az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra és a Kohéziós Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és az 1260/1999/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről. *Official Journal*, L 210/25, Luxembourg.
- EC (2006b): *The Growth and Jobs Strategy and the Reform of European Cohesion Policy. Fourth Progress Report on Cohesion*. European Commission, Brussels.
- EC (2006c): A Tanács határozata (2006. október 6.) a kohézióra vonatkozó közösségi stratégiai iránymutatásokról (2006/702/EK). *Official Journal*, L 291/11, Luxembourg.
- EC (2006d): *Kohéziós politika és a városok: a városok és az agglomerációk hozzájárulása a régiók növekedéséhez és foglalkoztatottságához*. European Commission, Brussels.
- EC (2006e): *Gazdasági reformok és versenyképesség: a 2006-os európai versenyképességi jelentés kulcsfontosságú üzenetei*. Európai Bizottság, Brüsszel.
- Enyedi Gy. (1996): *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Ember-település-régió sorozat, Budapest.
- Enyedi Gy. (1997): A sikeres város. *Tér és Társadalom*, 4, 1-7. o.
- Enyedi Gy. (2000): Globalizáció és magyar területi fejlődés. *Tér és Társadalom*, 1, 1-10.
- ESPON (2004): *Territorial Effects of the Structural Funds in Urban Areas*. European Spatial Planning Observation Network, Luxembourg.
- ESPON (2005a): *Potentials for polycentric development in Europe*. European Spatial Planning Observation Network, Luxembourg.
- ESPON (2005b): *Urban-rural relations in Europe*. European Spatial Planning Observation Network, Luxembourg.
- Falus I. – Ollé J. (2000): *Statistikai módszerek pedagógusok számára*. Okker Kiadó, Budapest.
- Faluvégi A. (2004): Kistérségeink helyzete az EU küszöbén. *Területi Statisztika*, 5, 434-458. o.
- Faluvégi A. (2005): A társadalmi-gazdasági jellemzők területi alakulása az átmenet időszakában az új évezred küszöbén. In Fazekas K. (szerk.): *A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest.
- Florida, R. (2004): *Cities and the creative class*. Routledge, New York, London.
- Forfás (2006): *Annual Competitiveness Report 2006*. Forfás National Competitiveness Council, Dublin.
- Füstös L. – Kovács E. (1989): *A számítógépes adatelemzés statisztikai módszerei*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Gardiner, B., - Martin, R., - Tyler, P. (2004): Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions. *Regional Studies*, 9, 1045-1067. o.
- Garelli, S. (2006): Competitiveness of Nations: the Fundamentals. In *IMD World Competitiveness Yearbook*. Institute for Management and Development, Lausanne.
- Garlick, S. (2003): *Growth and Competitiveness in the Gippsland Region: Performance and Determinants 1984 – 2000*. Regional Knowledge Works, Sydney.
- GHK (2005): *Long-Term Economic and Employment Strategy for the Black Country*. West Midlands Regional Assembly, Birmingham.
- GKI (2006): *Versenyképességi Évkönyv*. GKI Gazdaságkutató Zrt, Budapest.
- Grosz A. – Rechnitzer J. (szerk.) (2005): *Régiók és nagyvárosok innovációs potenciálja Magyarországon*. MTA RKK, Pécs-Győr.
- Hajdu O. (2003): *Többváltozós statisztikai számítások. Statisztikai módszerek a társadalmi és gazdasági elemzésekben*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Holbrook, A. – Wolfe, D.A. (2002): Introduction. In Halbrook, A. – Wolfe, D.A. (ed.): *Knowledge, Clusters, and Regional Innovation: Economic Development in Canada*. McGill-Queen's University Press, Toronto.

- Horváth Gy. (szerk.) (2006): *Régiók és települések versenyképessége*. MTA RKK, Pécs.
- Huggins, R. (2003): Creating a UK Competitiveness Index: Regional and Local Benchmarking. *Regional Studies*, 1, 89-96. o.
- Hunyadi L. – Mundruczó Gy. – Vita L. (1999): *Statisztika*. Aula, Budapest.
- Huovari, J. – Kangasharju, A. – Alanen, A. (2002): Constructing an index for regional competitiveness. In Acs, Z. –de Groot, H. L. F. –Nijkamp, P. (ed.): *The Emergence of the Knowledge Economy: a Regional Perspective*. Springer, London.
- Inzelt A. (1998): *Bevezetés az innovációmenedzsmentbe: az innovációmenedzsment és a technológiamenedzsment kapcsolata*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- Jones, A. et al (2006): *Enabling Cities in the Knowledge Economy*. Department for Communities and Local Government, London.
- Kerselaers, E – Lauwers, L. – Lenders, S. – Vervae, M. (2005): *Improvement of the territorial breakdown of statistical data according to a rural-urban delimitation*. Execution report, Centrum voor Landbouweconomie, Marelbeke.
- Ketskemény L. – Izsó L. (2005): *Bevezetés az SPSS programrendszerekbe*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Kiss J. P. – Lőcsei H. (2005): Kistérségtípusok a Tisza mentén. In Nemes-Nagy J. (szerk.): *Régiók távolról és közlőrlő*. Regionális Tudományi Tanulmányok, 12. sz. ELTE, Budapest, 83-143. o.
- Kovács, P. – Lukovics, M. (2006): Classifying Hungarian Sub-regions by their Competitiveness. “Globalization Impact on Regional and Urban Statistics” SCORUS 25th Conference on Urban and Regional Statistics and Research, Wrocław.
- Kovács P. – Petres T. – Tóth L. (2004): Adatállományok redundanciájának mérése. *Statisztikai Szemle*, 6-7, 595-604. o.
- Kovács, P. – Petres, T. – Tóth, L. (2005): A New Measure of Multicollinearity in Linear Regression Models. *International Statistical Review (ISR)*, 3, 405-412. o.
- Krugman, P. (1994): Competitiveness: A dangerous obsession. *Foreign Affairs*, 2, 28-44. o.
- KSH (2004): *A statisztikai kistérségek 2002-2003-as felülvizsgálatának összefoglaló eredményei*. Munkanyag. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KSH (2005): *Területi Statisztikai Évkönyv 2004*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- LDY (2006): *The Northern Way: Quality of Place - The North's Residential Offer*. Llewelyn Davies Yeang, London.
- Lengyel I. (1999): Mérti a mérhetlent? A megyei jogú városok vizsgálata többdimenziós skálázással. *Tér és Társadalom*, 1-2, 53-74. o.
- Lengyel I. (2000a): Porter-rombusz: a regionális gazdaságfejlesztési stratégiák alapmodellje. *Tér és Társadalom*, 4, 39-86. o.
- Lengyel I. (2000b): A regionális versenyképességről. *Közgazdasági Szemle*, 12, 962-987. o.
- Lengyel I. (2002): A regionális gazdaság- és vállalkozásfejlesztés alapvető szempontjai. In Buzás N. – Lengyel I. (szerk.): *Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs folyamatok és klaszterek*. JATEPress, Szeged, 27-54. o.
- Lengyel I. (2003): *Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon*. JATEPress, Szeged.
- Lengyel, I. (2004): The Pyramid Model: Enhancing Regional Competitiveness in Hungary. *Acta Oeconomica*, 3, 323-342. o.
- Lengyel, I. (2005): On the interpretation of territorial competition and competitiveness. In Horváth, Gy. (ed): *Competitiveness of the Hungarian Regions and Places in the European Economic Space*. Centre for Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences, Pécs, 37 o. (megjelenés alatt).

- Lengyel I. (2006): A regionális versenyképesség értelmezése és piramis-modellje. *Területi Statisztika*, 2, 131-147. o.
- Lengyel, I. – Lukovics, M. (2006): *An Attempt for the Measurement of Regional Competitiveness in Hungary*. “Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean” 46th Congress of the European Regional Science Association, Volos, 29 o. Letölthető: <http://www.ersa.org/ersaconfs/ersa06/papers/350.pdf>
- Lengyel I. – Mozsár F. (2002): A külső gazdasági hatások (externáliák) térbelisége. *Tér és Társadalom*, 2, 1-20. o.
- Lengyel I. - Rechnitzer J. (2000): A városok versenyképessége. In Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. MTA RKK, Pécs, 130-152. o.
- Lengyel I. – Rechnitzer J. (2004): *Regionális gazdaságtan*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- Lukovics M. (2004): Regionális gazdaságfejlesztés: eltérő fejlettségű megyék versenyképességének összehasonlító elemzése. *Tér és Társadalom*, 4, 149-168. o.
- Lukovics M. (2006a): A magyar megyék és a főváros versenyképességének empirikus vizsgálata. *Területi Statisztika*, 2, 148-166. o.
- Lukovics M. (2006b): Az építőipar helyzete és az építési piac térbelisége. In Lengyel I. – Rechnitzer J. (szerk.): *Kihívások és válaszok: a magyar építőipari vállalkozások lehetőségei az Európai Unió csatlakozás utáni időszakban*. Novadat, Győr, 15-47. o.
- Malecki, E. J. (2002): Hard and Soft Networks for Urban Competitiveness. *Urban Studies*, 5-6, 929-945. o.
- Marteen de Vet, J. et al (2004): *The Competitiveness of Places and Spaces. A Position Paper*. ECORYS, Rotterdam/Leeds/Birmingham/Brussels.
- Martin, R. L. (2005): *In what sense do regions compete? Exploring the elusive concept of regional competitiveness*. Seminar presentation, ERINI.
- Martin, R. L. et al (2005): *A Study on the Factors of Regional Competitiveness*. A final report for The European Commission DG Regional Policy. University of Cambridge, Cambridge.
- McCauley S. R. (2006): *Methodology and Principles of Analysis*. <http://www02.imd.ch/documents/wcy/content/methodology.pdf> (letöltve: 2006. december 2.)
- Molnár L. (2002): A települési szintű relatív fejlettség meghatározása. *Közgazdasági Szemle*, 1, 74-90. o.
- MTA KTI (2006): „Új Magyarország Fejlesztési Terv: Foglalkoztatás és növekedés”. Az MTA Közgazdaságtudományi Intézet véleménye. MTA KTI, Budapest.
- Nemes Nagy J. (2003): A kistérségek funkcióiról. *Regionális Tudományi Tanulmányok*, 8. sz. ELTE, Budapest. 1-10. o.
- Nemes Nagy J. (2004): Új kistérségek, új városok. Új versenyzők? *Regionális Tudományi Tanulmányok*, 9. sz. ELTE, Budapest. 5-42. o.
- Nemes Nagy J. (2005a): Nemzetközi és hazai tendenciák a területi elemzésben. *Területi Statisztika*, 1. sz. ELTE, Budapest. 7-14. o.
- Nemes Nagy J. (szerk.) (2005b): *Regionális elemzési módszerek*. Regionális Tudományi Tanulmányok, 11. sz. ELTE, Budapest.
- Nemes Nagy J. – Németh N. (2005): Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői. In. Fazekas K. (szerk.): *A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 75-122. o.
- Németh N. (2003): A kistérségi tagoltság regresszioelemzése. In Nemes Nagy J. (szerk.): *Kistérségi mozaik*. Regionális Tudományi Tanulmányok, 8. sz. ELTE, Budapest, 107-128. o.
- O'Donoghue, D. – Gleave, B. (2004): A Note on Methods for Measuring Industrial Agglomeration. *Regional Studies*, 4, 419-427. o.
- OECD (1996): *The Knowledge-Based Economy. Science, Technology and Industry Outlook 1996*. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.

- OECD (2001): *Rural regions in EU – exploring differences in economic development*. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- OECD (2005): *Oslo Manual. Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data*. Third edition. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- OECD (2006): *The New Rural Paradigm. Policies and Governance*. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- OMB (2000): Standards for Defining Metropolitan and Micropolitan Statistical Areas. *Federal Register*, Office of Management and Budget, No. 249, 82228-82238. o.
- Ottaviano, G. L. P. – Pinelli, D. (2006): Market potential and productivity: Evidence from Finnish regions. *Regional Science and Urban Economics*, 36, 636-657. o.
- Pap N. (2004): A kistérségek helye, szerepe Magyarországon a 21. század első évtizedében. *Tér és Társadalom*, 2, 23-36. o.
- Parkinson, M. et al (2004): *Competitive European Cities: Where do the Core Cities Stand?* Office of the Deputy Prime Minister, London.
- Parkinson, M. et al (2005): *State of the Cities. A Progress Report to the Delivering Sustainable Communities Summit*. Office of the Deputy Prime Minister, London.
- Parkinson, M. et al (2006): *State of the English Cities*. Office of the Deputy Prime Minister, London.
- Pearce, D. W. (1993): *A modern közgazdaságtan ismerettára*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Petres T. – Tóth L. (2003): Válogatott fejezetek statisztikából PhD-hallgatók részére. *Kézirat*. SZTE Gazdaságtudományi Kar Statisztikai és Demográfiai Tanszék, Szeged.
- Pike, A. et al (2006): *New horizons programme, The economic viability and self-containment of geographical economies: A framework for analysis*. Office of the Deputy Prime Minister, London.
- Porter, M. E. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*. The Free Press, New York.
- Porter, M. E. (1998): *On Competition*. The Free Press, New York.
- Porter, M. E. (2003): Building the Microeconomic Foundations of Prosperity: Findings from the Microeconomic Competitiveness Index. In *The Global Competitiveness Report 2002-2003*. World Economic Forum, Geneva, 23-45. o.
- Porter, M. E. (2006): The Business Competitiveness Index (BCI) ranking. In *Global Competitiveness Report 2006-2007*. World Economic Forum, Geneva.
- PSRC (2006): *2006 Puget Sound Regional Competitiveness Indicators*. Puget Sound Regional Council, Washington.
- Pukli P. (2000): A gazdaságstatisztika regionális mutatószámai. In Farkas B. – Lengyel I. (szerk.): *Versenyképesség – regionális versenyképesség*. JATEPress, Szeged, 235-244. o.
- Pukli P. (2006): *A KSH szerepe a területi információs rendszerben*. <http://www.mrtt.hu> Letöltve: 2006. november 5.
- Rechnitzer J. (1998): *A területi stratégiák*. Dialog Campus, Budapest-Pécs.
- Rechnitzer J. (2000): Területi politika az EU csatlakozás előtt. In Farkas B. – Lengyel I. (szerk.): *Versenyképesség – regionális versenyképesség*. JATEPress, Szeged, 13-24. o.
- Rechnitzer J. (2001): *A halogatott regionalizáció mint a területi politika sajátossága az átmenetben*. *Tér és Társadalom*, 2, 3-24. o.
- Rechnitzer J. (2005): *A kistérségi krízis-előrejelzés és megelőzés módszerei*. MTA RKK NYUTI, Győr.
- Rechnitzer J. – Lados M. (2004): *A területi stratégiáktól a monitoringig*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- Ricardo, D. (1940): *A közgazdaság és adózás alapelvei*. Magyar Közgazdasági Társaság, Budapest.
- Roberts, M. (2004): The Growth Performances of the GB Counties: Some New Empirical Evidence for 1977-1993. *Regional Studies*, 2, 149-165. o.

- Salamon G. (2004): A gazdasági térszerkezet alakulásának legújabb folyamatai. *Falu város régió*, 9, 14-24. o.
- Samuelson, P. A. – Nordhaus, W. D. (2000): *Közgazdaságtan*. KJK-KERSZÖV, Budapest.
- Sipos Zs. (2002): Pest megye kistérségeinek összehasonlító vizsgálata. *Területi Statisztika*, 2, 168-180. o.
- SWRDA (2004): *The State of the Key Factors*. South West Regional Development Agency, Cambridge.
- Széchenyi I. (1830): *Hitel*. Trattner és Károlyi ny. (Reprint kiadvány). Pest. Megjelenés: Közgazdasági és Jogi Kiadó 1984, Budapest.
- Székelyi M. – Barna I. (2003): *Túlélőkészlet az SPSS-hez. Többváltozós elemzési technikákról társadalomkutatók számára*. Typotex Kiadó, Budapest.
- Török Á. (1999): *Verseny a versenyképességért*. MeH Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest.
- UNECE – Eurostat – FAO – OECD – World Bank (2005): *Handbook of Rural Households, Livelihood and Well-being*. UNECE, Eurostat, FAO, OECD, World Bank, Geneva.
- Valentinyi Á. (1995): Endogén növekedésmélelet. Áttekintés. *Közgazdasági Szemle*, 6, 582-594. o.
- Varga A. (2003): Thünen és az "Új Gazdaságföldrajz" térgazdaságtana. In Barancsuk J. (szerk.): *Tanulmányok Zinhaber Ferenc Professzor emlékére*. Pécsi Egyetemi Könyvkiadó, Pécs, 85-98. o.
- VATI (2003): *Az új gazdasági dimenziók feltárása: a gazdaság területi versenyképességének új tényezői*. VATI Területfejlesztési Igazgatóság, Budapest.
- Webster, D. – Muller, L. (2000): *Urban Competitiveness Assessment in Developing Country Urban Regions: The Road Forward*. Paper Prepared for Urban Group, INFUD, The World Bank, Washington D.C.
- WEF (2006): *Global Competitiveness Report 2006-2007*. World Economic Forum, Geneva.
- Wolfe, D.A. – Creutzberg, T. (2003): *Community Participation and Multilevel Governance in Economic Development Policy*, <http://www.law-lib.utoronto.ca/investing/reports/rp28.pdf>
- Wong, C. (2002): Developing Indicators to Inform Local Economic Development in England. *Urban Studies*, 39, 1833-1863. o.
- Worldbank (2000): *Cities in Transition. World Bank Urban and Local Government Strategy*. World Bank, Washington.

Mellékletek

I. számú melléklet A térségi versenyképesség méréséhez alkalmazott indikátorok és azok pontos adattartalma és adatforrása⁸²

Alapkategóriák

I.1. Jövedelmek

Mutató	Mértékegység	Magyarázat
1. Az egy adózóra jutó adóköteles jövedelmek	eFt	Pontos tartalom: A vállalkozások adózás előtti eredménye (AEE): a szokásos vállalkozási eredmény (az üzleti tevékenység eredménye(+ -), pénzügyi műveletek eredménye (+ -)) és a rendkívüli eredmény (+ -). EVA-s vállalkozások bevétele: Eva hatálya alá tartozó vállalkozások adóévben megszerzett bevétele Személyi jövedelemadó-alap: a magánszemély által az adóévben megszerzett összes önálló és nem önálló tevékenységből származó, valamint egyéb jövedelmének az összege. EVA-s vállalkozások száma: az EVA-t választó vállalkozások száma Személyi jövedelemadót fizető: személyi jövedelemadó fizetésre kötelezett és adót fizetők száma. Számítás: (adózás előtti eredmény+EVA-alap+összevont adóalap)/adót fizetők adónemenkénti számának összege Elérhető: 2003-tól Adatforrás: TeIR APEH Társasági adó statisztika
2. Az egy lakosra jutó személyi jövedelemadó alapot képező jövedelem	Ft	Pontos tartalom: A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Állandó népesség: Az adott területen bejelentett lakóhellyel (állandó lakással) rendelkező személyek tartoznak a bejelentett állandó népesség körébe, függetlenül attól, hogy van-e máshol bejelentett tartózkodási helyük (ideiglenes lakásuk), vagy hogy az összeírás eszmei időpontjában jelen voltak-e. Személyi jövedelemadó-alap: a magánszemély által az adóévben megszerzett összes önálló és nem önálló tevékenységből származó, valamint egyéb jövedelmének az összege. Évközepi népesség: év eleji és év végi népesség számtani átlaga Számítás: személyi jövedelemadó alapot képező jövedelem/ évközepi állandó népesség Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv
3. Az egy adófizetőre jutó munkaviszonyból származó jövedelem	Ft	Pontos tartalom: Munkaviszonyból származó jövedelem: az, amelyet a nem önálló tevékenységből származó jövedelemre vonatkozó rendelkezések szerint állapít meg a magánszemély vagy a munkáltató a munkaviszonyban folytatott tevékenységre tekintettel kifizetett és igazolt bevételből. (APEH) Munkaviszonyból származó jövedelem: minden a munkaviszonnyal összefüggésben kapott pénzbeli és természetbeni javadalmazás, amelyet a gazdálkodó szervezet a végzett munka ellenértékéként fizet a munkavállalónak. Két fő alkotórésze: a bérek és keresetek, illetve a munkáltató által fizetett társadalombiztosítási hozzájárulás. (KSH) Személyi jövedelemadót fizetők száma: személyi jövedelemadó fizetésre kötelezett és adót fizetők száma Számítás: munkaviszonyból származó jövedelem/adófizetők száma Elérhető: 1997-től

⁸² A melléklet pontosításában Szűcs Anna, a Központi Statisztikai Hivatal Szegedi Igazgatóságának tájékoztatósi osztályvezetője volt segítségemre, amit ezúton is nagyon köszönök Neki!

4. Az egy adófizetőre jutó társas vállalkozásból származó jövedelem	Ft	Adatforrás: TeIR APEH Társasági adó statisztika Pontos tartalom: Társas vállalkozás: a gazdasági társaság, a szövetkezet, a közhasznú társaság, a magánszemélyek jogi személyiséggel rendelkező munkaközössége, az ügyvédi iroda, az erdőbirtokossági társulat, valamint a társasági adóról szóló törvény hatálya alá tartozó egyéni vállalkozó. Számítás: társas vállalkozásból származó jövedelem/adófizetők száma Elérhető: 1997-től Adatforrás: TeIR APEH SZJA statisztika
5. Egy lakosra jutó bruttó hozzáadott érték	eFt	Pontos tartalom: A 2004. évi évközepe népszség: a 2004. január 1-jei és a 2005. január 1.-jei népszség számtani átlaga. Bruttó hozzáadott érték: a társasági adóbevallást nyújtó ágazatok által létrehozott kibocsátás (termelési érték) és a termelés során felhasznált termékek, szolgáltatások értékének (folyó termelő-felhasználás) különbsége. A bruttó hozzáadott érték kiszámításakor a kibocsátást alapon, a folyó termelő-felhasználást piaci beszerzési áron értékeljük. A népszség száma: 1990-ig teljes körű népszsámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népszség szám a 2001. február 1-jei népszsámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Évközepe népszség: év eleji és év végi népszség számtani átlaga Számítás: Bruttó hozzáadott érték/ évközepe népszség Elérhető: 2004. Adatforrás: TeIR APEH Társasági adó statisztika

I.2. Munkatermelékenység

<i>Mutató</i>	<i>Mérték-egység</i>	<i>Magyarázat</i>
6. Az egy foglalkoztatottra jutó adózás előtti eredmény	eFt	Pontos tartalom: Foglalkoztatott: Nemzetközi ajánlásokat követve a munkaerő-felmérés alapján foglalkoztatottaknak tekinthető mindenki, aki a vonatkozó héten legalább egy órnyi, jövedelmet biztosító munkát végzett (egyórás kritérium), vagy rendszeres munkájától csak egy óráig volt távol. Elérhető: 2001 Adatforrás: TeIR Népszsámlálási adatok A vállalkozások adózás előtti eredménye: a szokásos vállalkozási eredmény (az üzleti tevékenység eredménye(+ -), pénzügyi műveletek eredménye (+ -)) és a rendkívüli eredmény (+ -). Számítás: vállalkozások adózás előtti eredménye/foglalkoztatottak száma Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR, APEH Társasági adó statisztika
7. Az egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték	eFt	Pontos tartalom: Bruttó hozzáadott érték: a társasági adóbevallást nyújtó ágazatok által létrehozott kibocsátás (termelési érték) és a termelés során felhasznált termékek, szolgáltatások értékének (folyó termelő-felhasználás) különbsége. A bruttó hozzáadott érték kiszámításakor a kibocsátást alapon, a folyó termelő-felhasználást pedig piaci beszerzési áron értékeljük. Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR APEH Társasági adó statisztika Foglalkoztatott: Nemzetközi ajánlásokat követve a munkaerő-felmérés alapján foglalkoztatottaknak tekinthető mindenki, aki a vonatkozó héten legalább egy órnyi, jövedelmet biztosító munkát végzett (egyórás kritérium), vagy rendszeres munkájától csak egy óráig volt távol. Elérhető: 2001 Adatforrás: TeIR Népszsámlálási adatok Számítás: Bruttó hozzáadott érték/foglalkoztatottak száma

8. Az egy adózóra jutó személyi jövedelemadó alap	eFt	Pontos tartalom: Személyi jövedelemadó fizető: az adott évben személyi jövedelemadó bevallást benyújtó személyek közül adó fizetésére kötelezettek száma. Személyi jövedelemadó-alap: a magánszemély által az adóévben megszerzett összes önálló és nem önálló tevékenységből származó, valamint egyéb jövedelmének összege. Számítás: személyi jövedelemadó alap/ személyi jövedelemadó fizetők száma Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv
---	-----	--

I.3. Foglalkoztatottság

<i>Mutató</i>	<i>Mértékegység</i>	<i>Magyarázat</i>
9. A foglalkoztatottsági ráta	%	Pontos tartalom: Foglalkoztatott: minden 15 éves és idősebb személy, aki az eszmei időpontot megelőző héten legalább egy órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, vagy rendszeres foglalkozásától (pl. betegség miatti távollét vagy fizetett, illetve fizetés nélküli szabadság miatt) csak átmenetileg volt távol. Jövedelmet biztosító munkának számít annak jogi kereteitől függetlenül minden olyan tevékenység, amely pénzjövedelmet vagy természetbeni juttatást biztosít. Ennek megfelelően foglalkoztatottak mindazok, akik munkaviszonyban, köztisztviselői, közalkalmazotti jogviszonyban, bírói, ügyészi szolgálati viszonyban, munkavégzési kötelezettséggel járó tagsági viszonyban állnak bármely munkáltatóval, illetve munkaszerződéssel, vállalkozói engedéllyel rendelkeznek. Idetartozik a háztartáshoz tartozó gazdaságban vagy vállalkozásban, segítő családtagként végzett rendszeres tevékenység, az alkalmi munka, illetve a közhasznú munkában való részvétel is. A foglalkoztatottak közé tartoznak a sorkatonai vagy tartalékos katonai szolgálatot teljesítők, a nyugdíj, gyed, gyes, gyet mellett dolgozók, továbbá – amennyiben az intézetben dolgoznak – a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartottak is. Foglalkoztatottnak számítanak a 15 éves és idősebb nappali tagozatos tanulók is abban az esetben, ha az eszmei időpontot megelőző héten legalább egy órát dolgoztak. Állandó népesség: az adott területen bejelentett állandó lakhellyel (állandó lakással) rendelkező személyek tartoznak a bejelentett állandó népesség körébe, függetlenül attól, hogy van-e máshol bejelentett tartózkodási helyük (ideiglenes lakásuk), vagy hogy az összeírás eszmei időpontjában jelen voltak -e. Számítás: (foglalkoztatottak száma/ 15-64 éves népesség)*100. Elérhető: 2001. Adatforrás: TeIR KSH Népszámlálási adatok
10. A munkanélküliségi ráta	%	Pontos tartalom: Regisztrált (nyilvántartott) munkanélküli: az állami munkaközvetítő irodában nyilvántartásba vett személy, aki munkaviszonnyal nem rendelkezik, nem nyugdíjas, nem tanuló; foglalkoztatást elősegítő támogatásban nem részesül; munkát, állást vagy önálló foglalkozást keres, és ennek érdekében munka végzésre rendelkezésre áll. Munkavállalási kor: 2005-ben nők esetén: 15-59 év Férfiak esetén: 15-61 év Állandó népesség: az adott területen bejelentett állandó lakhellyel (állandó lakással) rendelkező személyek tartoznak a bejelentett állandó népesség körébe, függetlenül attól, hogy van-e máshol bejelentett tartózkodási helyük (ideiglenes lakásuk), vagy hogy az összeírás eszmei időpontjában jelen voltak -e. Számítás: regisztrált (nyilvántartott) munkanélküliek/munkavállalási korú állandó népesség)*100 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv

11. A személyi jövedelemadót fizetők ezer lakosra jutó száma	fő	Pontos tartalom: Személyi jövedelemadót fizetők száma: az adott évben személyi jövedelemadó bevallást benyújtó személyek közül adó fizetésére kötelezettek száma. Állandó népesség: az adott területen bejelentett állandó lakással rendelkező személyek adatait tartalmazza, függetlenül attól, hogy van-e máshol bejelentett ideiglenes lakásuk. Ebbe a csoportba tartoznak azok a személyek is, akik valamely okból (munkavállalás, tanulás, diplomáciai, kereskedelmi, tudományos megbízás teljesítése stb.) a megfigyelés időpontjában külföldön tartózkodtak, de állandó bejelentett lakásuk az adott területen volt. Évközepi állandó népesség száma: az adott településen az adott év eleji és év végi állandónépesség számtani átlaga. Számítás: (személyi jövedelemadót fizetők száma/ évközepi állandó népesség száma)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv
--	----	--

I.4. Globális integráltság (nyitottság)

<i>Mutató</i>	<i>Mértékegység</i>	<i>Magyarázat</i>
12. Az egy lakosra jutó exportértékesítés nettó árbevétele	eFt	Pontos tartalom: Export értékesítés nettó árbevétele: a társasági adóbevallást nyújtók saját termelésű, illetve az alvállalkozók bevonásával előállított termékek külkereskedelmi áruforgalomban külföldre, illetve külföldön történő értékesítésének, továbbá a külföldön végzett szolgáltatás nyújtásának teljesítéskori forintértékét foglalja magában, függetlenül attól, hogy azt devizában, valutában, import-beszerzéssel, vagy forintban egyenlítik ki. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: exportértékesítés nettó árbevétele/évközepi népesség Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR, KSH Területi Statisztikai Évkönyv
13. Az export aránya a bruttó hozzáadott értékből	%	Pontos tartalom: Export: saját termelésű, illetve az alvállalkozók bevonásával előállított termékek külkereskedelmi áruforgalomban külföldre, illetve külföldön történő értékesítésének, továbbá a külföldön végzett szolgáltatás nyújtásának teljesítéskori forintértékét foglalja magában, függetlenül attól, hogy azt devizában, valutában, importbeszerzéssel, vagy forintban egyenlítik ki. Bruttó hozzáadott érték: a társasági adóbevallást nyújtó ágazatok által létrehozott kibocsátás (termelési érték) és a termelés során felhasznált termékek, szolgáltatások értékének (folyó termelő-felhasználás) különbsége. A bruttó hozzáadott érték kiszámításakor a kibocsátást alapra, a folyó termelő-felhasználást pedig piaci beszerzési áron értékeljük. $\frac{\text{export}}{\text{Bruttó hozzáadott érték}}$ Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR, APEH Társasági adó statisztika
14. A külföldiek által eltöltött vendégéjszakák ezer lakosra jutó száma a kereskedelmi szálláshelyeken	Vendégéjszaka	Pontos tartalom: Kereskedelmi szálláshely: az erre a célra épített vagy átalakított és használt létesítmény, ha a hasznosított szobák száma az ötöt, az ágyak száma a tizet, kempingek esetén a hasznosított terület egységek száma az ötöt meghaladja, továbbá a létesítmény üzletszerűen, egész éven át vagy időnyelleggel, folyamatos napi üzemeltetéssel, megszakítás nélkül szálláshelyszolgáltatást nyújt. A szállásférőhelyek száma július 31.-i állapot szerinti. Külföldiek által eltöltött vendégéjszaka a kereskedelmi szálláshelyeken: az év során a kereskedelmi szálláshelyeken

		megszállt külföldi vendégek által eltöltött éjszakák összege. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Évközepi népesség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga. Számítás: (külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken/ évközepi lakónépesség)*1000 Módszertani forrás: Idegenforgalmi évkönyv, 2002 (KSH, Budapest, 2003) és a Turizmus gyorstájékoztató 2004. január-február című kiadványok Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR, KSH Területi Statisztika
15. A belföldiek által eltöltött vendégéjszakák ezer lakosra jutó száma a kereskedelmi szálláshelyeken	Vendég-éjszaka	Pontos tartalom: Kereskedelmi szálláshely: az erre a célra épített vagy átalakított és használt létesítmény, ha a hasznosított szobák száma az ötöt, az ágyak száma a tizet, kempingek esetén a hasznosított terület egységek száma az ötöt meghaladja, továbbá a létesítmény üzletszerűen, egész éven át vagy időnyelleggel, folyamatos napi üzemeltetéssel, megszakítás nélkül szálláshelyszolgáltatást nyújt. A szállásférőhelyek száma július 31.-i állapot szerinti. Belföldiek által eltöltött vendégéjszaka a kereskedelmi szálláshelyeken: az év során a kereskedelmi szálláshelyeken megszállt belföldi vendégek által eltöltött éjszakák összege. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Évközepi népesség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga. Számítás: ((vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken-külföldiek által eltöltött vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken)/ évközepi lakónépesség)*1000 Módszertani forrás: Idegenforgalmi évkönyv, 2002 (KSH, Budapest, 2003) és a Turizmus gyorstájékoztató 2004. január-február című kiadványok Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR, KSH Területi Statisztika

Alaptényezők

II.1. Kutatás-fejlesztés, technológia, innovációs kapacitás

<i>Mutató</i>	<i>Mértékegység</i>	<i>Magyarázat</i>
16. A 10000 lakosra jutó szabadalmak évi átlagos száma 2000-2004	db	Pontos tartalom: Az elektronikus nyilvántartás (korábban e-lajstrom) a Magyar Szabadalmi Hivatal új, naponta frissített, iparjogvédelmi információs szolgáltatása. Elsőként az 1984. január 1. után tett szabadalmi bejelentések megtekinthető adataira épülő szabadalmi nyilvántartást bocsátják a felhasználók rendelkezésére. Számítás: ((szabadalmak száma 2000 és 2004 között)/évközepi népesség)*10000 Elérhető: 2000-től Adatforrás: http://pipacsweb.hpo.hu
17. A 10000 lakosra jutó MTA köztestületi tagok száma	fő	Pontos tartalom: Az MTA köztestületének tagjai azok a Magyarországon szerzett vagy honosított tudományos fokozattal rendelkező személyek, akik a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló törvényben meghatározott feltételek alapján bejelentik, hogy a köztestület tagjai kívánnak lenni. Számítás: ((MTA köztestületi tagok száma)/évközepi népesség)*10000

		Elérhető: 2004-től Adatforrás: Köztestületi tagok adatbázisa: http://www.mtakshi.iif.hu/koztcim.htm
18. A 100000 lakosra jutó K+F helyek száma	db	Pontos tartalom: K+F: minden olyan tevékenység, melynek célja tudományos ismeretek gyarapítása, beleértve a természetre, az emberre, a társadalomra és a kultúrára vonatkozó ismereteket, a tudományos eredmények felhasználását, új alkalmazási lehetőségek kidolgozását. A kutatás és fejlesztés jellemzői: az alkotás, újdonság, tudományos módszerek alkalmazása, új ismeret létrehozása. Típusai: alapkutatás, alkalmazott kutatás és kísérleti fejlesztés Évközepe népe sség: az év eleji és az év végi lakónépe sség számtani átlaga. Számítás: (K+F helyek száma / évközepe lakónépe sség)*100 000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Központi Adatbázis
19. Az 1000 lakosra jutó K+F helyek tudományos kutatóinak tényleges létszáma	fő	Pontos tartalom: K+F: minden olyan tevékenység, melynek célja tudományos ismeretek gyarapítása, beleértve a természetre, az emberre, a társadalomra és a kultúrára vonatkozó ismereteket, a tudományos eredmények felhasználását, új alkalmazási lehetőségek kidolgozását. A kutatás és fejlesztés jellemzői: az alkotás, újdonság, tudományos módszerek alkalmazása, új ismeret létrehozása. Típusai: alapkutatás, alkalmazott kutatás és kísérleti fejlesztés Tudományos kutató-fejlesztő: a tudományos kutatói munkakörbe besorolt munkavállaló, továbbá bármilyen más munkakörbe sorolt olyan egyetemi, főiskolai végzettségű személy (pl. oktató, muzeológus, mérnök), aki munkaidejének legalább egy részén kutató, kísérleti fejlesztő tevékenységet folytat, vagy K+F feladatokhoz kapcsolódó koordináló, előkészítő, tervezési, vezetési munkát végez Évközepe népe sség: az év eleji és az év végi lakónépe sség számtani átlaga. Számítás: (K+F helyek tudományos kutatóinak tényleges létszámadata / évközepe lakónépe sség)*1 000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Központi Adatbázis
20. Az 1000 lakosra jutó K+F költségek	eFt	Pontos tartalom: Kutatási, fejlesztési helyek folyó költségei: a tárgyidőszaki folyamatos működéssel összefüggő költségek összege, folyó áron. Tartalma a különböző szervezeti típusokhoz tartozó K+F-helyeken nem teljesen azonos. Az adat a kapcsolódó tevékenységek (termelés, szolgáltatások) és egyéb feladatok költségeit is tartalmazza. Évközepe népe sség: az év eleji és az év végi lakónépe sség számtani átlaga. Számítás: (K+F költségek / évközepe lakónépe sség)*1 000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Központi Adatbázis
21. Az 1000 lakosra jutó K+F ráfordítások	eFt	Pontos tartalom: K+F: minden olyan tevékenység, melynek célja tudományos ismeretek gyarapítása, beleértve a természetre, az emberre, a társadalomra és a kultúrára vonatkozó ismereteket, a tudományos eredmények felhasználását, új alkalmazási lehetőségek kidolgozását. A kutatás és fejlesztés jellemzői: az alkotás, újdonság, tudományos módszerek alkalmazása, új ismeret létrehozása. Típusai: alapkutatás, alkalmazott kutatás és kísérleti fejlesztés Kutató-fejlesztő ráfordítás: a folyó költségek és a beruházások együttes összege, bármilyen hazai vagy külföldi forrásból származnak, függetlenül attól, hogy a pénzforrás eredetileg kutatásra, kísérleti fejlesztésre vagy más célra állt rendelkezésre. Számítás: (K+F ráfordítások / évközepe lakónépe sség)*1 000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Központi Adatbázis

22. Az 1000 lakosra jutó K+F beruházások értéke	eFt	Pontos tartalom: K+F: minden olyan tevékenység, melynek célja tudományos ismeretek gyarapítása, beleértve a természetre, az emberre, a társadalomra és a kultúrára vonatkozó ismereteket, a tudományos eredmények felhasználását, új alkalmazási lehetőségek kidolgozását. A kutatás és fejlesztés jellemzői: az alkotás, újdonság, tudományos módszerek alkalmazása, új ismeret létrehozása. Típusai: alapkutatás, alkalmazott kutatás és kísérleti fejlesztés K+F beruházások: a felsőoktatásban kizárólag vagy főként a kutatási tevékenység végzését elősegítő beruházásokat, a vállalkozási és az egyéb kutatóhelyeken a kizárólag K+F munkák eszközéül szolgáló beruházásokat veszik figyelembe, míg a kutató-fejlesztő intézetek az intézeti összes beruházás költségeivel számolnak Számítás: (K+F beruházások / évközepi lakónépesség)*1 000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Központi Adatbázis
---	-----	--

II.2. Kis- és középvállalkozások, vállalati szektor

<i>Mutató</i>	<i>Mértékegység</i>	<i>Magyarázat</i>
23. Működő társas vállalkozások ezer lakosra jutó száma	db	Pontos tartalom: Működő szervezet: az a vállalkozás, amely a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást (társasági adó, áfa stb.) teljesített, illetve a tárgyévben vagy az azt megelőző év során alakult. A regisztrált költségvetési és társadalombiztosítási, nonprofit, MRP szervezeteket és 1998-tól a lakásszövetkezeteket, építőközösségeket és társasházakat egyúttal működőknek is tekintjük. Társas vállalkozás: legalább két alapítója, tulajdonosa van, akik azonos gazdasági cél elérése érdekében társulnak. Ide tartozik: a gazdasági társaság, a szövetkezet, a közhasznú társaság, a magánszemélyek jogi személyiséggel rendelkező munkaközössége, az ügyvédi iroda, az erdőbirtokossági társulat, valamint a társasági adóról szóló törvény hatálya alá tartozó egyéni vállalkozó. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás alapján, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (működő társas vállalkozások dec. 31-i száma/ év végi népesség)*1000 Elérhető: 1999-től Adatforrás: TEIR, KSH Területi Statisztikai Évkönyv
24. Működő társas kisvállalkozások (10-49 alkalmazott) ezer lakosra jutó száma	db	Pontos tartalom: Működő szervezet: az a vállalkozás, amely a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást (társasági adó, áfa stb.) teljesített, illetve a tárgyévben vagy az azt megelőző év során alakult. A regisztrált költségvetési és társadalombiztosítási, nonprofit, MRP szervezeteket és 1998-tól a lakásszövetkezeteket, építőközösségeket és társasházakat egyúttal működőknek is tekintjük. Társas vállalkozás: legalább két alapítója, tulajdonosa van, akik azonos gazdasági cél elérése érdekében társulnak. Ide tartozik: a gazdasági társaság, a szövetkezet, a közhasznú társaság, a magánszemélyek jogi személyiséggel rendelkező munkaközössége, az ügyvédi iroda, az erdőbirtokossági társulat, valamint a társasági adóról szóló törvény hatálya alá tartozó egyéni vállalkozó. Kisvállalkozás: a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról szóló 2004. évi XXXIV. Törvény értelmében A KKV kategórián belül kisvállalkozásnak minősül az a vállalkozás, amelynek a) összes foglalkoztatotti létszáma 50 főnél kevesebb, és b) éves nettó árbevétele vagy mérleg főösszege legfeljebb 10 millió eurónak megfelelő forintösszeg. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás alapján, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási)

		statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (működő 10-49 fős társas vállalkozások száma dec. 31-én/ év végi népesség)*1000 Elérhető: 1999-től Adatforrás: TeIR, KSH Területi Statisztikai Évkönyv
25. Működő jogi személyiségű vállalkozások ezer lakosra jutó száma	db	Pontos tartalom: Működő szervezet: az a vállalkozás, amely a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást (társasági adó, áfa stb.) teljesített, illetve a tárgyévben vagy az azt megelőző év során alakult. A regisztrált költségvetési és társadalombiztosítási, nonprofit, MRP szervezeteket és 1998-tól a lakásszövetkezeteket, építőközösségeket és társasházakat egyúttal működőknek is tekintjük. Vállalkozások: a társaságiadó-bevallást benyújtó vállalkozások, vagyis mind a kettős, mind az egyszeres könyvvitelt vezető gazdasági társaságok Jogi személyiségű vállalkozás: tagjainak felelőssége korlátozott, a vagyoni hozzájárulás erejéig terjed. Ide tartoznak a jogi személyiségű gazdasági társaságok, a szövetkezetek, egyéb jogi személyiségű vállalkozások. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (működő jogi személyiségű vállalkozások száma dec. 31-én / év végi népesség)*1000 Elérhető: 2000-től Adatforrás: TeIR, KSH Területi Statisztikai Évkönyv
26. Működő jogi személyiségű kisvállalkozások (10-49 alkalmazott) ezer lakosra jutó száma	db	Pontos tartalom: Működő szervezet: az a vállalkozás, amely a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást (társasági adó, áfa stb.) teljesített, illetve a tárgyévben vagy az azt megelőző év során alakult. A regisztrált költségvetési és társadalombiztosítási, nonprofit, MRP szervezeteket és 1998-tól a lakásszövetkezeteket, építőközösségeket és társasházakat egyúttal működőknek is tekintjük. Jogi személyiségű vállalkozás: tagjainak felelőssége korlátozott, a vagyoni hozzájárulás erejéig terjed. Ide tartoznak a jogi személyiségű gazdasági társaságok, a szövetkezetek, egyéb jogi személyiségű vállalkozások. Kisvállalkozás: a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról szóló 2004. évi XXXIV. Törvény értelmében A KKV kategórián belül kisvállalkozásnak minősül az a vállalkozás, amelynek a) összes foglalkoztatotti létszáma 50 főnél kevesebb, és b) éves nettó árbevétele vagy mérleg főösszege legfeljebb 10 millió eurónak megfelelő forintösszeg. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás:(működő jogi személyiségű 10-49 fős vállalkozások száma dec. 31-én/ év végi népesség)*1000 Elérhető: 2000-től Adatforrás: TeIR, KSH Területi Statisztikai Évkönyv
27. Működő jogi személyiségű vállalkozások aránya a működő gazdasági szervezetekből	%	Pontos tartalom: Működő szervezet: az a vállalkozás, amely a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást (társasági adó, áfa stb.) teljesített, illetve a tárgyévben vagy az azt megelőző év során alakult. A regisztrált költségvetési és társadalombiztosítási, nonprofit, MRP szervezeteket és 1998-tól a lakásszövetkezeteket, építőközösségeket és társasházakat egyúttal működőknek is tekintjük. Vállalkozások: a társaságiadó-bevallást benyújtó vállalkozások, vagyis mind a kettős, mind az egyszeres könyvvitelt vezető gazdasági társaságok. Jogi személyiségű vállalkozás: tagjainak felelőssége korlátozott, a

		vagyoni hozzájárulás erejéig terjed. Ide tartoznak a jogi személyiségű gazdasági társaságok, a szövetkezetek, egyéb jogi személyiségű vállalkozások. Ide tartoznak a jogi személyiségű gazdasági társaságok, a szövetkezetek, egyéb jogi személyiségű vállalkozások. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (működő jogi személyiségű vállalkozások száma dec. 31-én/működő gazdasági szervezetek száma dec.31-én)*100 Elérhető: 2000-től Adatforrás: TeIR, KSH Területi Statisztika
28. A kistérség vállalkozásainak saját tőke összege ezer lakosra	eFt	Pontos tartalom: Kistérség: a települések között létező funkcionális kapcsolatrendszerek összessége alapján lehatárolható területfejlesztési-statisztikai egység. A kistérségek területe teljes mértékben és ismétlésmentesen lefedi az ország területét és illeszkedik a területfejlesztési-statisztikai régió, a megye, valamint más kistérség határaihoz. Minden település közigazgatási területe csak egy kistérségbe tartozik; Vállalkozások: a társaságiadó-bevallást benyújtó vállalkozások, vagyis mind a kettős, mind az egyszeres könyvvitelt vezető gazdasági társaságok Saját tőke: a vállalkozó vagyonának saját forrása, melyet a vállalkozás alapítói, tulajdonosai bocsátottak véglegesen rendelkezésre. A saját tőke részét képezi a vállalkozó működése során elért, adózott osztalék-, részesedésfizetéssel csökkentett eredménye is (mérleg szerinti eredmény). A saját tőke számviteli törvény szerinti tagolása. - jegyzett tőke, - jegyzett, de be nem fizetett tőke, - tőketartalék, - eredménytartalék, - értékesítési tartalék, - tárgyév mérleg szerinti eredménye. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (A kistérség vállalkozásainak saját tőkéjének értéke/év végi népesség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR APEH Társasági adó statisztika
29. A kistérség vállalkozásainak ezer lakosra jutó mérleg főösszege	eFt	Pontos tartalom: Kistérség: a települések között létező funkcionális kapcsolatrendszerek összessége alapján lehatárolható területfejlesztési-statisztikai egység. A kistérségek területe teljes mértékben és ismétlésmentesen lefedi az ország területét és illeszkedik a területfejlesztési-statisztikai régió, a megye, valamint más kistérség határaihoz. Minden település közigazgatási területe csak egy kistérségbe tartozik; Vállalkozások: a társaságiadó-bevallást benyújtó vállalkozások, vagyis mind a kettős, mind az egyszeres könyvvitelt vezető gazdasági társaságok Mérlegfőösszeg: A beszámoló mérlegének összesen sora, a vállalkozás vagyona A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (a kistérség vállalkozásainak mérleg főösszege/év végi népesség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR APEH Társasági adó statisztika

30. A kistérség vállalkozásainak ezer lakosra jutó jegyzett tőke összege	eFt	Pontos tartalom: Kistérség: a települések között létező funkcionális kapcsolatrendszerek összessége alapján lehatárolható területfejlesztési-statisztikai egység. A kistérségek területe teljes mértékben és ismétlésmentesen lefedi az ország területét és illeszkedik a területfejlesztési-statisztikai régió, a megye, valamint más kistérség határaihoz. Minden település közigazgatási területe csak egy kistérségbe tartozik; Vállalkozások: a társaságiadó-bevallást benyújtó vállalkozások, vagyis mind a kettős, mind az egyszeres könyvvitelt vezető gazdasági társaságok. Jegyzett tőke: ide tartozik a törzstőke, a részvénytőke, alapítói vagyon, szövetkezeti vagyon, szövetkezetenél lévő állami vagyon, szövetkezeti üzletrész, szövetkezeti vagyonrész. A jegyzett tőkét a társasági szerződésben rögzített névértéken kell szerepeltetni. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (a kistérség vállalkozásainak jegyzett tőkéje összesen/év végi népesség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR APEH Társasági adó statisztika
--	-----	---

II.3. Külföldi működő tőke

<i>Mutató</i>	<i>Mérték-egység</i>	<i>Magyarázat</i>
31. Külföldi érdekeltségű vállalkozások statisztikai létszámának 1000 lakosra jutó értéke	db	Pontos tartalom: Külföldi érdekeltségű vállalkozás: olyan jogi személyiségű vagy jogi személyiség nélküli vállalat, amelyben egy másik gazdaságban rezidens befektető a törzsrészcégek vagy szavazati jogok legalább 10%-ával (jogi személyiségű vállalat esetén), vagy ennek megfelelő részesedéssel (jog személyiséggel nem rendelkező vállalat esetén) rendelkezik. Tőkearány szerinti csoportosítás. - kizárólag külföldi tulajdonú vállalkozások jegyzett tőkéjében a külföldi részesedés aránya 100%. - a külföldi többségi tulajdonú vállalkozásokban a külföldi tőke aránya a jegyzett tőkének több mint 50%-a. - a hazai többségi tulajdonú vállalkozásokban a külföldi tőke aránya a jegyzett tőkéből 10-50% közötti. A statisztikai állományi létszámadat magába foglalja a munkajogi állományi létszámba tartozó személyeket a munkából meghatározott okok (születési szabadság, gyermekgondozási ellátás igénybevétele, sorkatonai szolgálat, egy hónapot meghaladó betegség, fizetés nélküli szabadság stb.) miatt távol lévők kivételével; valamint a munkajogi állományba nem tartozó, de meghatározott feltételekkel a munkáltatónál folyamatos munkát végzőket (szünidőben foglalkoztatott diákok, más munkáltatótól kölcsönvett munkavállalók stb.). A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (Külföldi érdekeltségű vállalkozások statisztikai létszáma/év végi népesség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Központi Adatbázis
32. Külföldi érdekeltségű vállalkozások saját tőkéjének egy lakosra jutó értéke	eFt	Pontos tartalom: Külföldi érdekeltségű vállalkozás: olyan jogi személyiségű vagy jogi személyiség nélküli vállalat, amelyben egy másik gazdaságban rezidens befektető a törzsrészcégek vagy szavazati jogok legalább 10%-ával (jogi személyiségű vállalat esetén), vagy ennek megfelelő részesedéssel (jog személyiséggel nem rendelkező vállalat esetén)

		rendelkezik. Tőkearány szerinti csoportosítás. - kizárólag külföldi tulajdonú vállalkozások jegyzett tőkéjében a külföldi részesedés aránya 100%. - a külföldi többségi tulajdonú vállalkozásokban a külföldi tőke aránya a jegyzett tőkének több mint 50%-a. - a hazai többségi tulajdonú vállalkozásokban a külföldi tőke aránya a jegyzett tőkéből 10-50% közötti. Saját tőke: a vállalkozó vagyonának saját forrása, melyet a vállalkozás alapítói, tulajdonosai bocsátottak véglegesen rendelkezésre. A saját tőke részét képezi a vállalkozó működése során elért, adózott osztalék-, részesedésfizetéssel csökkentett eredménye is (mérleg szerinti eredmény). A saját tőke számviteli törvény szerinti tagolása. - jegyzett tőke, - jegyzett, de be nem fizetett tőke, - tőketartalék, - eredménytartalék, - értékesítési tartalék, - tárgyév mérleg szerinti eredménye. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: Külföldi érdekeltségű vállalkozások saját tőkéjének értéke/év végi népesség Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Központi Adatbázis
33. Az 1 lakosra jutó külföldi tőke összege a külföldi érdekeltségű vállalkozásokban	eFt	Pontos tartalom: Külföldi érdekeltségű vállalkozás: olyan jogi személyiségű vagy jogi személyiség nélküli vállalat, amelyben egy másik gazdaságban rezidens befektető a törzsrészesvények vagy szavazati jogok legalább 10%-ával (jogi személyiségű vállalat esetén), vagy ennek megfelelő részesedéssel (jog személyiséggel nem rendelkező vállalat esetén) rendelkezik. Tőkearány szerinti csoportosítás. - kizárólag külföldi tulajdonú vállalkozások jegyzett tőkéjében a külföldi részesedés aránya 100%. - a külföldi többségi tulajdonú vállalkozásokban a külföldi tőke aránya a jegyzett tőkének több mint 50%-a. - a hazai többségi tulajdonú vállalkozásokban a külföldi tőke aránya a jegyzett tőkéből 10-50% közötti. Külföldi tőke: a külföldi érdekeltségű vállalkozásokban a külföldi tulajdonosok tőkerésze A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: Külföldi tőke összege/év végi népesség Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Központi Adatbázis
34. A külföldi érdekeltségű vállalkozások nettó árbevételének 1 lakosra jutó értéke	eFt	Pontos tartalom: Külföldi érdekeltségű vállalkozás: olyan jogi személyiségű vagy jogi személyiség nélküli vállalat, amelyben egy másik gazdaságban rezidens befektető a törzsrészesvények vagy szavazati jogok legalább 10%-ával (jogi személyiségű vállalat esetén), vagy ennek megfelelő részesedéssel (jog személyiséggel nem rendelkező vállalat esetén) rendelkezik. Tőkearány szerinti csoportosítás. - kizárólag külföldi tulajdonú vállalkozások jegyzett tőkéjében a külföldi részesedés aránya 100%. - a külföldi többségi tulajdonú vállalkozásokban a külföldi tőke aránya a jegyzett tőkének több mint 50%-a. - a hazai többségi tulajdonú vállalkozásokban a külföldi tőke aránya a jegyzett tőkéből 10-50% közötti.

		Nettó árbevétel: árkiegészítéssel növelt, fogyasztási és jövedéki adóval csökkentett és általános forgalmi adót nem tartalmazó árbevétel. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: Külföldi érdekeltségű vállalkozások nettó árbevételének értéke/év végi népesség Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Központi Adatbázis
--	--	---

II.4. Humán tőke és infrastruktúra

<i>Mutató</i>	<i>Mérték- egység</i>	<i>Magyarázat</i>
35. Az egyetemet, főiskolát végzett (ek) foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül	%	Pontos tartalom: Foglalkoztatott: az a személy, aki a megfigyelt héten legalább 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, illetve rendelkezett olyan munkahellyel, ahol átmenetileg (betegség, szabadság, ideértve a szülési szabadságot is) nem dolgozott. A gyermekgondozási díjban (gyed), gyermekgondozási segélyben (gyes) részesülők a nemzetközi ajánlásnak megfelelően nem tekintendők foglalkoztatottnak, hacsak nem végeztek a megfigyelt héten jövedelmet biztosító munkát. Mivel a sorkatonák nem tartoznak a magánháztartásokhoz, nem szerepelnek a foglalkoztatottak között. Számítás: (egyetemet, főiskolát végzett foglalkoztatottak/összes foglalkoztatottak száma)*100 Elérhető: 2001. Adatforrás: TeIR, KSH Népszámlálási adatok
36. A vezető, értelmiségi foglalkozású foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül	%	Pontos tartalom: Vezető, értelmiségi foglalkozású: Az ISCO-88 rendszerének tartalmilag megfelelően a vezető, értelmiségi foglalkozású összevont foglalkozási főcsoport a következő két foglalkozási főcsoport összevonásával jön létre: 1. Törvényhozók, igazgatási, érdek-képviselői vezetők, gazdasági vezetők 2. Egyetemi, főiskolai képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások Foglalkoztatott: minden 15 éves és idősebb személy, aki az eszmei időpontot megelőző héten legalább egy órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, vagy rendszeres foglalkozásától (pl. betegség miatti távollét vagy fizetett, illetve fizetés nélküli szabadság miatt) csak átmenetileg volt távol. Jövedelmet biztosító munkának számít annak jogi kereteitől függetlenül minden olyan tevékenység, amely pénzjövedelmet vagy természetbeni juttatást biztosít. Ennek megfelelően foglalkoztatottak mindazok, akik munkaviszonyban, köztisztviselői, közalkalmazotti jogviszonyban, bírói, ügyészi szolgálati viszonyban, munkavégzési kötelezettséggel járó tagsági viszonyban állnak bármely munkáltatóval, illetve munkaszerződéssel, vállalkozói engedéllyel rendelkeznek. Idetartozik a háztartáshoz tartozó gazdaságban vagy vállalkozásban, segítő családtagként végzett rendszeres tevékenység, az alkalmi munka, illetve a közhasznú munkában való részvétel is. A foglalkoztatottak közé tartoznak a sorkatonai vagy tartalékos katonai szolgálatot teljesítők, a nyugdíj, gyed, gyes, gyet mellett dolgozók, továbbá – amennyiben az intézetben dolgoznak – a büntetés-végrehajtási intézetben fogva tartottak is. Foglalkoztatottnak számítanak a 15 éves és idősebb nappali tagozatos tanulók is abban az esetben, ha az eszmei időpontot megelőző héten legalább egy órát dolgoztak. Számítás: (vezető, értelmiségi foglalkozású foglalkoztatottak/összes foglalkoztatottak száma)*100 Elérhető: 2001. Adatforrás: KSH Teir Népszámlálási adatok

37. A 25 évnél idősebb főiskolai, egyetemi diplomával rendelkező népesség aránya a megfelelő korúak %-ában	%	Pontos tartalom: Lakónépesség: az adott területen lakóhellyel rendelkező, de másutt tartózkodási hellyel nem rendelkező személyek, valamint az ugyanezen a területen tartózkodási hellyel rendelkező személyek együttes száma. Számítás: (25 évnél idősebb főiskolai, egyetemi diplomával rendelkező népesség/25 évnél idősebb népesség)*100 Elérhető: 2001. Adatforrás: TeIR, KSH Népszámlálási adatok
38. A 18 évnél idősebb középfokú végzettséggel rendelkező népesség aránya a megfelelő korúak %-ában	%	Pontos tartalom: Lakónépesség: az adott területen lakóhellyel rendelkező, de másutt tartózkodási hellyel nem rendelkező személyek, valamint az ugyanezen a területen tartózkodási hellyel rendelkező személyek együttes száma. Számítás: (18 évnél idősebb középfokú végzettséggel rendelkező népesség/18 évnél idősebb népesség)*100 Elérhető: 2001. Adatforrás: TeIR, KSH Népszámlálási adatok
39. Távközlési fővonalak ezer lakosra jutó száma	db	Pontos tartalom: Távközlési-fővonal: előfizetői szerződés alapján a ténylegesen üzemben lévő és átmenetileg szünetelő egyéni és üzleti fővonalak, továbbá a bárki által igénybe vehető nyilvános állomások, 1998-tól a távközlési szolgálati üzemi fővonalak, valamint 2000-től az ISDN-vonalak összessége. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (távközlési fővonalak száma/év végi népesség)*1000 Elérhető: 1998-tól Adatforrás: TeIR KSH Területi Statisztika
40. ISDN vonalak 1000 lakosra jutó száma	db	Pontos tartalom: ISDN: Integrated Services Digital Network, azaz integrált szolgáltatású digitális hálózat. Lényege a digitális jelátvitel mellett a szolgáltatások integrálása. Alapja az, hogy oly módon ötvözi egy hálózatba a beszéd-, az adat- és képátvitelt, hogy azok digitális úton jutnak el a küldőtől a címzetthez. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Évközponti népesség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga Számítás: (ISDN vonalak száma/év közepi népesség)*1000 Elérhető: 2003-tól Adatforrás: TeIR KSH Területi Statisztika
41. Az év folyamán épített lakások összes alapterülete	m ²	Pontos tartalom: Lakás: az eredetileg állandó emberi szállás, tartózkodás (otthon) céljára épített vagy lakással átalakított és jelenleg is lakás céljára alkalmas, meghatározott rendeltetésű (lakó-, főző-, egészségügyi stb.) helyiségek egymással általában műszakilag (építészeti) is összefüggő egysége, amely a közterületről, udvarról vagy az épületen belüli közös térből (lépcsőház, folyosó stb.) önálló bejáratral rendelkezik. Épített lakás: az adott évben használatbavételi engedélyt kapott lakás. Elérhető: 1996-tól Számítás: Az év folyamán épített lakások összes alapterülete Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv
42. Az év folyamán kiadott lakásépítési engedélyek 1000 lakosra jutó száma	db	Pontos tartalom: Lakásépítési engedély: a települési önkormányzat építésügyi feladatot ellátó szerve által lakásépítés céljára kiadott engedély. A számbavétel nem az engedélyek, hanem az ezeken szereplő lakások számára vonatkozik.

		Évközepe népe sség: az év eleji és az év végi lakónépe sség számtani átlaga Számítás: (Az év folyamán kiadott lakásépítési engedélyek száma/évközepe népe sség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Központi Adatbázis
--	--	--

II.5. Intézmények és társadalmi tőke

<i>Mutató</i>	<i>Mérték-egység</i>	<i>Magyarázat</i>
43. Korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok aránya a 40-59 éves korosztályhoz viszonyítva	%	Pontos tartalom: Korhatár alatti rokkant: az a személy, aki a reá irányadó öregségi nyugdíjkorhatárt még nem érte el és rokkantsági vagy baleseti rokkantsági nyugdíjban részesül. A népe sség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népe sség szám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. 40-59 éves népe sség: az év eleji lakónépe sségből 40-59 évesek száma. Számítás: (korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok száma/ az év eleji lakónépe sségből 40-59 évesek száma)*100 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR, KSH Területi Statisztika, Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság
44. Az ezer lakosra jutó belföldi vándorlási különbözet évi átlaga (2000-2004)	fő/év	Pontos tartalom: Belföldi vándorlás: a népe sség települések közötti, lakásbejelentési kötelezettséggel járó lakóhely-változtatása. Vándorlási különbözet: az állandó és ideiglenes odavándorlás, valamint az állandó és ideiglenes elvándorlás különbsége. A népmozgalmi adatokat a tényleges lakóhely szerint közlik. Számítás: 2000-2004. évek belföldi vándorlási különbözetének összege/5 Elérhető: 2000-től Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv
45. Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők ezer lakosra jutó száma	fő	Pontos tartalom: Nyugdíj: tartalmazza az öregségi és öregségi jellegű nyugdíjat, a korhatár alatti rokkantsági nyugdíjat, a hozzátartozói nyugdíjat, valamint az árvaellátást. Nyugdíjszerű ellátás: a mezőgazdasági szövetkezeti járadék, a baleseti járadék, a megváltozott munkaképességűek járadékai, rokkantsági járadék, házastársi pótlék, és egyéb nyugdíjszerű járadékok összege. Nyugdíj, nyugdíjszerű ellátás: a fenti kettő együttes összege Évközepe népe sség: az év eleji és az év végi lakónépe sség számtani átlaga Számítás: (Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők/évközepe népe sség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR KSH Területi Statisztika
46. A működő nonprofit szervezetek ezer lakosra jutó száma	db	Pontos tartalom: Működő szervezet: az a vállalkozás, amely a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást (társasági adó, áfa stb.) teljesített, illetve a tárgyévben vagy az azt megelőző év során alakult. A regisztrált költségvetési és társadalombiztosítási, nonprofit, MRP szervezeteket és 1998-tól a lakásszövetkezeteket, építőközösségeket és társasházakat egyúttal működőknek is tekintjük. Nonprofit szervezet: gazdasági társaság, nem jövedelem szerzésre irányuló közös gazdasági tevékenység folytatására alapították. Bármely társasági formában alapítható és működtethető. A népe sség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népe sség szám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (nonprofit szervezetek száma dec.31./év végi

		népesség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR, KSH Területi Statisztika
47. A felsőfokú intézményekben nappali tagozatos hallgatók ezer lakosra jutó száma	fő	Pontos tartalom: Felsőfokú képzési szintek 2005-ig: a) felsőfokú szakképzés; b) főiskolai szintű képzés – főiskolai szintű alapképzés, – főiskolai szintű szakirányú továbbképzés; c) egyetemi szintű alapképzés; d) posztgraduális képzés – egyetemi szakirányú továbbképzés, – doktori, illetve mesterképzés. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (felsőfokú intézmények nappali tagozatos hallgatóinak a száma/év végi népesség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv

Sikerességi faktorok

III.1. Gazdasági szerkezet

<i>Mutató</i>	<i>Mértékegység</i>	<i>Magyarázat</i>
48. Az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás nemzetgazdasági ágban (K gazdasági ág, az év végén) működő társas vállalkozások aránya az összes működő társas vállalkozáson belül	%	Pontos tartalom: Működő szervezet: az a vállalkozás, amely a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást (társasági adó, áfa stb.) teljesített, illetve a tárgyévben vagy az azt megelőző év során alakult. A regisztrált költségvetési és társadalombiztosítási, nonprofit, MRP szervezeteket és 1998-tól a lakásszövetkezeteket, építőközösségeket és társasházakat egyúttal működőknek is tekintjük. Társas vállalkozás: legalább két alapítója, tulajdonosa van, akik azonos gazdasági cél érdekében társulnak. Ide tartozik: a gazdasági társaság, a szövetkezet, a közhasznú társaság, a magánszemélyek jogi személyiséggel rendelkező munkaközössége, az ügyvédi iroda, az erdőbirtokossági társulat, valamint a társasági adóról szóló törvény hatálya alá tartozó egyéni vállalkozó. Számítás: (ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás működő társas vállalkozásainak száma/összes működő társas vállalkozások száma)*100 Elérhető: 1999-től Adatforrás: TeIR, KSH Területi statisztika
49. A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat nemzetgazdasági ágban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül	%	Pontos tartalom: Mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat gazdasági ág: a Tevékenységek Egységes Ágazati Osztályozási Rendszerében (TEÁOR) „A” és „B” betűvel jelölt gazdasági ágak. Foglalkoztatott: az a személy, aki a megfigyelt héten legalább 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, illetve rendelkezett olyan munkahellyel, ahol átmenetileg (betegség, szabadság, ideértve a szülési szabadságot is) nem dolgozott. A gyermekgondozási díjban (gyed), gyermekgondozási segélyben (gyes) részesülők a nemzetközi ajánlásnak megfelelően nem tekintendők foglalkoztatottnak, hacsak nem végeztek a megfigyelt héten jövedelmet biztosító munkát. Mivel a sorkatonák nem tartoznak a magánháztartásokhoz, nem szerepelnek a foglalkoztatottak között. Számítás: (a mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat nemzetgazdasági ágban foglalkoztatottak száma/összes foglalkoztatottak száma)*100 Elérhető: 2001 Adatforrás: TeIR, KSH Népszámlálási adatok

50. A szolgáltatás jellegű ágazatokban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottnak belül	%	Pontos tartalom: Szolgáltatás jellegű ágazatok: a Tevékenységek Egységes Ágazati Osztályozási Rendszerében (TEAOR) „G” „H” „I” „J” és „K” betűvel jelölt gazdasági ágak. Foglalkoztatott: az a személy, aki a megfigyelt héten legalább 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, illetve rendelkezett olyan munkahellyel, ahol átmenetileg (betegség, szabadság, ideértve a szülési szabadságot is) nem dolgozott. A gyermekgondozási díjban (gyed), gyermekgondozási segélyben (gyes) részesülők a nemzeti köznevelésnek megfelelően nem tekintendők foglalkoztatottnak, hacsak nem végeztek a megfigyelt héten jövedelmet biztosító munkát. Mivel a sorkatonák nem tartoznak a magánháztartásokhoz, nem szerepelnek a foglalkoztatottak között. Számítás: (a szolgáltatás jellegű ágazatokban foglalkoztatottak száma/összes foglalkoztatottak száma)*100 Elérhető: 2001 Adatforrás: TeIR, KSH Népszámlálási adatok
51. Szellemi foglalkozásúak összes foglalkoztatotthoz viszonyított aránya	%	Pontos tartalom: Szellemi foglalkozásúak: A nemzetközi foglalkozási osztályozás ISCO-88 (Rev.3) rendszerének 1-4 főcsoportjába tartozó foglalkozások tekinthetők: 3. Törvényhozók, igazgatási, érdekkép-viseleti vezetők, gazdasági vezetők 4. Egyetemi, főiskolai képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások 5. Egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások 6. Irodai és ügyviteli (ügyfélforgalmi) jellegű foglalkozások Foglalkoztatott: az a személy, aki a megfigyelt héten legalább 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, illetve rendelkezett olyan munkahellyel, ahol átmenetileg (betegség, szabadság, ideértve a szülési szabadságot is) nem dolgozott. A gyermekgondozási díjban (gyed), gyermekgondozási segélyben (gyes) részesülők a nemzeti köznevelésnek megfelelően nem tekintendők foglalkoztatottnak, hacsak nem végeztek a megfigyelt héten jövedelmet biztosító munkát. Mivel a sorkatonák nem tartoznak a magánháztartásokhoz, nem szerepelnek a foglalkoztatottak között. Számítás: (a szellemi foglalkozásúak száma/összes foglalkoztatottak száma)*100 Elérhető: 2001. Adatforrás: TeIR KSH Népszámlálási adatok

III.2. Innovációs kultúra és kapacitás

Mutató	Mértékegység	Magyarázat
52. A munkahelyi, felsőoktatási és egyéb könyvtárak beiratkozott olvasóinak ezer lakosra jutó száma	fő	Pontos tartalom: Könyvtár: Az adott településen levő összes könyvtár Beiratkozott olvasó: a könyvtárban ténylegesen beiratkozott olvasó. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Évközepi népesség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga Számítás: (a munkahelyi, felsőoktatási és egyéb könyvtárak beiratkozott olvasók száma/évközepi népesség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR, KSH Területi statisztika
53. Az 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók száma (intézmény székhelye szerint)	fő	Pontos tartalom: Felsőfokú képzési szintek 2005-ig: a) felsőfokú szakképzés; b) főiskolai szintű képzés – főiskolai szintű alapképzés, – főiskolai szintű szakirányú továbbképzés; c) egyetemi szintű alapképzés;

		d) posztgraduális képzés – egyetemi szakirányú továbbképzés, – doktori, illetve mesterképzés Évközepe népszerűség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga Számítás: ((a fenti oktatási intézményekben dolgozó oktatók száma az intézmény székhelye szerint)/évközepe népszerűség)*1000 Elérhető: 2001-től Adatforrás: TeIR, KSH Területi statisztika
54. Az 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók száma (kihelyezett tagozatok szerint)	fő	Pontos tartalom: Felsőfokú képzési szintek 2005-ig: a) felsőfokú szakképzés; b) főiskolai szintű képzés – főiskolai szintű alapképzés, – főiskolai szintű szakirányú továbbképzés; c) egyetemi szintű alapképzés; d) posztgraduális képzés – egyetemi szakirányú továbbképzés, – doktori, illetve mesterképzés Évközepe népszerűség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga Számítás: ((a fenti oktatási intézményekben dolgozó oktatók száma kihelyezett tagozatok szerint)/évközepe népszerűség)*1000 Elérhető: 2001-től Adatforrás: TeIR, KSH Területi statisztika

III.3 Regionális elérhetőség

<i>Mutató</i>	<i>Mértékegység</i>	<i>Magyarázat</i>
55. Terra Stúdió hétköznapi elérési mutató	pont	Pontos tartalom: Az elérhetőség az adott távolságok, valamint az egyes útszakaszokon engedélyezett maximális sebességek figyelembevételével valamennyi településre kiszámításra került. A mutató komplex jellegét az adja, hogy értékét 40%-ban a megyeközpont, ill. a legközelebbi megyeszékhely, 40%-ban a kistérség központ, illetve a legközelebbi kistérségi központ elérhetősége (perc), míg 20%-ban a település ellátottsági szintje határozza meg. (Az utóbbi azt mutatja, hogy az adott településen élők mennyire vannak ráutalva a különböző központok felkeresésére.) A kistérségi komplex elérési mutató a térség települési mutatóinak népességszámmal súlyozott átlaga. Kiinduláskor az összesúlyozott települési érték között a legjobb 5,00 pontot, a legkedvezőtlenebb 1,00-hoz közeli pontszámot kapott. Elérhető: 2004. Adatforrás: KSH (2004): A statisztikai kistérségek 2002-2003-as felülvizsgálatának összefoglaló eredményei. <i>Munkaanyag</i>. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
56. Terra Stúdió multi elérési mutató	perc	Pontos tartalom: 1. Az elérhetőség az adott távolságok, valamint az egyes útszakaszokon engedélyezett maximális sebességek figyelembevételével valamennyi településre kiszámításra került. A mutató az egyes kistérségek elérési idejét mutatja olyan súlyozás mellett, ahol a kistérség településeinek átlagában Budapest elérése 40%-os, a nyugati határon Hegyeshalom és Rábfűzes elérése 30%-os, az egyes régiók 3-3 megyeszékhelyének az elérése szintén 30%-os aránnyal szerepel. Az elérést közúton mutatja, az időben legkedvezőbb útvonalak megválasztásával, a megengedett sebességhatárokon. Elérhető: 2004. Adatforrás: KSH (2004): A statisztikai kistérségek 2002-2003-as felülvizsgálatának összefoglaló eredményei. <i>Munkaanyag</i>. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
57. Terra Stúdió hazai beszállítói elérési mutató	pont	Pontos tartalom: 2. Az elérhetőség az adott távolságok, valamint az egyes útszakaszokon engedélyezett maximális sebességek figyelembevételével valamennyi településre kiszámításra került. Ennél az elérési modellnél a kistérségek településeinek átlagában Budapest elérése 40, a legközelebbi két megyeszékhely és kistérségközpont 25-

		25, míg a települések intézményellátottsága alapján számított sajátérő 10%-os súlyt képvisel. Kiinduláskor az összesúlyozott települési érték között a legjobb 5,00 pontot, a legkedvezőtlenebb 1,00-hoz közeli pontszámot kapott. Elérhető: 2004. Adatforrás: KSH (2004): A statisztikai kistérségek 2002-2003-as felülvizsgálatának összefoglaló eredményei. <i>Munkaanyag</i>. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
--	--	--

III.4.A munkaerő felkészültsége

<i>Mutató</i>	<i>Mérték-egység</i>	<i>Magyarázat</i>
58. Helyben dolgozó lakónépesség legalább középiskolai érettségivel/1000 lakos	fő	Pontos tartalom: Foglalkoztatott: az a személy, aki a megfigyelt héten legalább 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, illetve rendelkezett olyan munkahellyel, ahol átmenetileg (betegség, szabadság, ideértve a szülési szabadságot is) nem dolgozott. A gyermekgondozási díjban (gyed), gyermekgondozási segélyben (gyes) részesülők a nemzetközi ajánlásnak megfelelően nem tekintendők foglalkoztatottnak, hacsak nem végeztek a megfigyelt héten jövedelmet biztosító munkát. Mivel a sorkatonák nem tartoznak a magánháztartásokhoz, nem szerepelnek a foglalkoztatottak között Lakónépesség: az adott területen lakóhellyel rendelkező, de másutt tartózkodási hellyel nem rendelkező személyek, valamint az ugyanezen a területen tartózkodási hellyel rendelkező személyek együttes száma. Helyben dolgozó: az ingázónak nem minősülő foglalkoztatottak, akik ugyanazon a településen dolgoznak, mint ahol ténylegesen laknak (mint amelyik település lakónépességébe beletartoznak), a helyben lakó és helyben dolgozó népességet, az adott település helyben dolgozó lakónépességét jelenti. Egy adott településen vagy nagyobb területi egységben helyben dolgozónak az a személy minősül, akinek az adott településen (területi egységben) van a munkahelye, függetlenül attól, hogy hol lakik (melyik település lakónépességébe tartozik). Évközepi népesség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga Számítás: (a helyben dolgozó népességből mindenki, aki legalább érettségivel rendelkezik/évközepi népesség)*1000 Elérhető: 2001. Adatforrás: TeIR, KSH Népszámlálási adatok
59. A főiskolai, egyetemi végzettséggel rendelkező helyben foglalkoztatottak 1000 lakosra jutó száma	fő	Pontos tartalom: Foglalkoztatott: az a személy, aki a megfigyelt héten legalább 1 órányi, jövedelmet biztosító munkát végzett, illetve rendelkezett olyan munkahellyel, ahol átmenetileg (betegség, szabadság, ideértve a szülési szabadságot is) nem dolgozott. A gyermekgondozási díjban (gyed), gyermekgondozási segélyben (gyes) részesülők a nemzetközi ajánlásnak megfelelően nem tekintendők foglalkoztatottnak, hacsak nem végeztek a megfigyelt héten jövedelmet biztosító munkát. Mivel a sorkatonák nem tartoznak a magánháztartásokhoz, nem szerepelnek a foglalkoztatottak között Helyben dolgozó: az ingázónak nem minősülő foglalkoztatottak, akik ugyanazon a településen dolgoznak, mint ahol ténylegesen laknak (mint amelyik település lakónépességébe beletartoznak), a helyben lakó és helyben dolgozó népességet, az adott település helyben dolgozó lakónépességét jelenti. Egy adott településen vagy nagyobb területi egységben helyben dolgozónak az a személy minősül, akinek az adott településen (területi egységben) van a munkahelye, függetlenül attól, hogy hol lakik (melyik település lakónépességébe tartozik). Évközepi népesség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga Számítás: (a helyben foglalkoztatottak közül egyetemi, főiskolai végzettségűek száma/évközepi népesség)*1000 Elérhető: 2001. Adatforrás: TeIR, KSH Népszámlálási adatok

60. Elvégzett átlagos osztály (évfolyam) szám	db	Pontos tartalom: Elvégzett összes osztályszám: a 15 éves és idősebb népesség által elvégzett összes osztályok száma Lakónépesség: az adott területen lakóhellyel rendelkező, de másutt tartózkodási hellyel nem rendelkező személyek, valamint az ugyanezen a területen tartózkodási hellyel rendelkező személyek együttes száma. Számítás: 15 éves és idősebbek által elvégzett osztályok száma/15 éves és idősebb népesség Elérhető: 2001. Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv, Népszámlálás
---	----	---

III.5. Társadalmi szerkezet

<i>Mutató</i>	<i>Mértékegység</i>	<i>Magyarázat</i>
61. A 60 éves és idősebb népesség aránya az állandó népességből	%	Pontos tartalom: A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Állandó népesség: Az adott területen bejelentett lakóhellyel (állandó lakással) rendelkező személyek tartoznak a bejelentett állandó népesség körébe, függetlenül attól, hogy van-e máshol bejelentett tartózkodási helyük (ideiglenes lakásuk), vagy hogy az összeírás <u>eszmei időpontjában</u> jelen voltak-e. Számítás: (az állandó népességből a 60 éves és idősebbek száma / állandó népesség összesen) * 100 Elérhető: 2004. Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv
62. 0-18 éves népesség aránya az állandó népességből	%	Pontos tartalom: A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Állandó népesség: Az adott területen bejelentett lakóhellyel (állandó lakással) rendelkező személyek tartoznak a bejelentett állandó népesség körébe, függetlenül attól, hogy van-e máshol bejelentett tartózkodási helyük (ideiglenes lakásuk), vagy hogy az összeírás <u>eszmei időpontjában</u> jelen voltak-e. Számítás: (az állandó népességből a 0-18 éves népesség száma / állandó népesség összesen) * 100 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR, KSH Területi statisztika
63. Élve születések száma/halálozások száma	-	Pontos tartalom: Élve születés (az ENSZ ajánlásának megfelelően): olyan magzat világrajövele, aki az életnek valamilyen jelét adja, tekintet nélkül arra, hogy mennyi ideig volt az anya méhében és mennyi ideig élt. Halálozás (az ENSZ ajánlásának megfelelően): az élet minden jelének végleges elmúlása az élve születés megtörténte után bármikor, azaz az életműködésnek a születés utáni megszűnése a feléledés képessége nélkül. Számítás: élveszületések száma/halálozások száma Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv
64. Vitalitási index	%	Pontos tartalom: A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Vitalitási index: OECD statisztikai szabvány szerint a 18-39 éves és a 18-59 éves korosztály hányadosa Számítás: (18-39 éves népesség / 18-59 éves népesség) * 100 Elérhető: 1996-tól

65. Az egyszemélyes háztartások ezer lakosra jutó száma	db	Adatforrás: TeIR, KSH Területi statisztika Pontos tartalom: Egyszemélyes háztartás: egy személy, aki egyedül él egy külön lakóegységben, vagy aki albérlőként a lakóegység egy vagy több elkülönített szobájában lakik, de nem csatlakozik a lakóegység többi lakóinak egyikéhez sem, hogy részét alkossa a külön meghatározásra kerülő többszemélyes háztartásnak. Évközepi népesség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga Számítás: (egyszemélyes háztartások száma/évközepi népesség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Központi Adatbázis
66. A 120 feletti népsűrűségű településeken lakók aránya	%	Pontos tartalom: A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Népsűrűség: az adott terület 1 km²-ére jutó lakosok száma Számítás: (a 120 fő/km² népsűrűségű települések népessége/össznépesség)*100 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv
67. A térségközpont lakosságának aránya a kistérség lakosságából	%	Pontos tartalom: Kistérség: a települések között létező funkcionális kapcsolatrendszerek összessége alapján lehatárolható területfejlesztési-statisztikai egység. A kistérségek területe teljes mértékben és ismétlésmentesen lefedi az ország területét és illeszkedik a területfejlesztési-statisztikai régió, a megye, valamint más kistérség határaihoz. Minden település közigazgatási területe csak egy kistérségbe tartozik; A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (a kistérség centrum településének a lakossága/ a kistérség lakossága)*100 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv

III.6.Döntési központok

<i>Mutató</i>	<i>Mérték-egység</i>	<i>Magyarázat</i>
68. A kistérség részesedése a 250- és több főt foglalkoztató működő jogi személyiségű vállalkozások országos számából	%	Pontos tartalom: Működő szervezet: az a vállalkozás, amely a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást (társasági adó, áfa stb.) teljesített, illetve a tárgyévben vagy az azt megelőző év során alakult. A regisztrált költségvetési és társadalombiztosítási, nonprofit, MRP szervezeteket és 1998-tól a lakásszövetkezeteket, építőközösségeket és társasházakat egyúttal működőknek is tekintjük. Jogi személyiségű vállalkozás: vállalkozás tagjainak a felelőssége korlátozott, a vagyoni hozzájárulás erejéig terjed. Ide tartoznak a jogi személyiségű gazdasági társaságok, a szövetkezetek, egyéb jogi személyiségű vállalkozások. Számítás: (250- és több főt foglalkoztató működő jogi személyiségű vállalkozások száma a kistérségben/250- és több főt foglalkoztató működő jogi személyiségű vállalkozások száma Magyarországon)*100 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR KSH Területi statisztika
69. A kistérség részesedése az 50-249 főt foglalkoztató működő jogi személyiségű vállalkozások országos számából		Pontos tartalom: Működő szervezet: az a vállalkozás, amely a tárgyévben, illetve az előző év során adóbevallást (társasági adó, áfa stb.) teljesített, illetve a tárgyévben vagy az azt megelőző év során alakult. A regisztrált költségvetési és társadalombiztosítási, nonprofit, MRP szervezeteket és 1998-tól a lakásszövetkezeteket, építőközösségeket és társasházakat egyúttal működőknek is tekintjük.

		Jogi személyiségű vállalkozás: vállalkozás tagjainak a felelőssége korlátozott, a vagyoni hozzájárulás erejéig terjed. Ide tartoznak a jogi személyiségű gazdasági társaságok, a szövetkezetek, egyéb jogi személyiségű vállalkozások. Számítás: (az 50-249 főt foglalkoztató működő jogi személyiségű vállalkozások száma a kistérségben/ az 50-249 főt foglalkoztató működő jogi személyiségű vállalkozások száma Magyarországon)*100 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR KSH Területi statisztika
--	--	--

III.7.A környezet minősége

<i>Mutató</i>	<i>Mértékegység</i>	<i>Magyarázat</i>
70. Az ismertetett vált közvétség bűncselekmények ezer lakosra jutó száma az elkövetés helye szerint	db	Pontos tartalom: Ismertté vált bűncselekmény: az a bűntett vagy vétség, amelynek ügyében a nyomozó hatóság befejezte, megszüntette vagy megtagadta a nyomozást. Az ilyen bűncselekmények száma tartalmazza „az elkövető kiléte nem állapítható meg” címen lezárt eseteket is. A bűncselekmények adatai az elkövetés helye szerint kerülnek közzétételre. Évközponti népesség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga Számítás: (az ismertetett vált közvétség bűncselekmények száma az elkövetés helye szerint/évközponti népesség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv
71. Az ismertetett vált gazdasági bűncselekmények ezer lakosra jutó száma az elkövetés helye szerint	db	Pontos tartalom: Ismertté vált bűncselekmény: az a bűntett vagy vétség, amelynek ügyében a nyomozó hatóság befejezte, megszüntette vagy megtagadta a nyomozást. Az ilyen bűncselekmények száma tartalmazza „az elkövető kiléte nem állapítható meg” címen lezárt eseteket is. A bűncselekmények adatai az elkövetés helye szerint kerülnek közzétételre. Évközponti népesség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga Számítás: (ismertté vált közvétség gazdasági bűncselekmények száma/évközponti népesség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv
72. A nappali ellátást nyújtó idősök klubjai működő férőhelyeinek száma 1000 hatvan évnél idősebb lakosra	db	Pontos tartalom: Idősök klubja: a szociális és mentális támogatásra szoruló, önmaguk ellátására részben képes időskorúak napközbeni gondozására szolgál. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (nappali ellátást nyújtó idősök klubjai működő férőhelyeinek száma /az év végi lakónépességből a 60 éves és idősebbek száma)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR, KSH Területi statisztika
73. Közcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások ezer lakosra jutó száma	db	Pontos tartalom: Zárt közcsatorna-hálózat: elvezető zárt csatornák és műtárgyak egymáshoz kapcsolt rendszere, amelyek a szenny-, használt és csapadékvizet összegyűjtik és elvezetik a szennyvíztisztító telepekre, illetve más szennyvízbefogadóba. Egyesített rendszerű zárt csatornahálózat: a szenny-, használt és csapadékvizet ugyanazon hálózaton vezeti el. Elválasztó rendszerű zárt közcsatorna-hálózat: külön szennyvízcsatorna vezeti el a szenny- és használt vizet és külön csapadékcatorna a csapadékvizet. A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Számítás: (közcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások száma/ népesség)*1000 Elérhető: 1996-tól

III.8. A régió társadalmi kohéziója

<i>Mutató</i>	<i>Mértékegység</i>	<i>Magyarázat</i>
74. Az 1000 lakosra jutó elvándorlások száma	db	Pontos tartalom: Elvándorlás: a településről az elköltözés lehet állandó és ideiglenes. Állandó vándorlás: a vándorló – lakóhelyét elhagyva – más településen lévő lakást jelöl meg lakóhelyétül. Ideiglenes vándorlás: ha a vándorló lakóhelyét fenntartva változtat lakást, s új lakását tartózkodási helynek jelöli meg, valamint akkor is, ha egyik tartózkodási helyről másik tartózkodási helyre költözik A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Évközepi népesség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga Számítás: (elvándorlások száma/év közepi népesség)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR, KSH Területi statisztika
75. Az 1000 lakosra jutó odavándorlások száma	db	Pontos tartalom: Odavándorlás: a településre az odaköltözés lehet állandó és ideiglenes. Állandó vándorlás: a vándorló – lakóhelyét elhagyva – más településen lévő lakást jelöl meg lakóhelyétül. Ideiglenes vándorlás: ha a vándorló lakóhelyét fenntartva változtat lakást, s új lakását tartózkodási helynek jelöli meg, valamint akkor is, ha egyik tartózkodási helyről másik tartózkodási helyre költözik A népesség száma: 1990-ig teljes körű népszámlálási adat. Az 1990. január 1-je utáni népességszám a 2001. február 1-jei népszámlálás bázisán, a természetes népmozgalmi (élve születési, halálozási) statisztika, valamint a belföldi és nemzetközi vándorlás adatainak felhasználásával vissza-, illetve továbbszámított adat. Évközepi népesség: az év eleji és az év végi lakónépesség számtani átlaga Számítás: (odavándorlások száma/évközepi népesség száma)*1000 Elérhető: 1996-tól Adatforrás: TeIR, KSH Területi statisztika
76. A helyben dolgozó foglalkoztatottak aránya a más megyébe eljáró foglalkoztatottakhoz	%	Pontos tartalom: Helyben dolgozó: az ingázónak nem minősülő foglalkoztatottak, akik ugyanazon a településen dolgoznak, mint ahol ténylegesen laknak (mint amelyek település lakónépességébe beletartoznak), a helyben lakó és helyben dolgozó népességet, az adott település helyben dolgozó lakónépességét jelenti. Egy adott településen vagy nagyobb területi egységben helyben dolgozónak az a személy minősül, akinek az adott településen (területi egységben) van a munkahelye, függetlenül attól, hogy hol lakik (melyik település lakónépességébe tartozik). Naponta eljáró: naponta ingázók a tényleges tartózkodási helyük szerinti település oldaláról más településre eljárók Számítás: (helyben dolgozó lakónépesség száma/más településre eljáró népesség száma)*100 Elérhető: 2001. Adatforrás: TeIR, KSH Népszámlálás
77. A helyben dolgozó vezető értelmiségi foglalkoztatottak aránya a más településre eljáró vezető értelmiségi foglalkoztatottakhoz	%	Pontos tartalom: Helyben dolgozó: az ingázónak nem minősülő foglalkoztatottak, akik ugyanazon a településen dolgoznak, mint ahol ténylegesen laknak (mint amelyek település lakónépességébe beletartoznak), a helyben lakó és helyben dolgozó népességet, az adott település helyben dolgozó lakónépességét jelenti. Egy adott településen vagy nagyobb területi egységben helyben dolgozónak az a személy minősül, akinek az adott településen (területi egységben) van a munkahelye, függetlenül attól, hogy hol lakik (melyik település lakónépességébe tartozik). Naponta eljáró: naponta ingázók a tényleges tartózkodási helyük szerinti település oldaláról más településre eljárók

		Számítás: (a helyben dolgozó vezető értelmiségi foglalkoztatottak száma/ a lakóhelyéről más településre eljáró vezető értelmiségi foglalkoztatottak száma)*100 Elérhető: 2001. Adatforrás: TeIR, KSH Népszámlálás
78. A naponta bejáró foglalkoztatottak aránya a más megyébe naponta eljáró népességben	%	Pontos tartalom: Naponta ingázó: az a foglalkoztatott, aki nem ugyanazon a településen dolgozik, mint ahol ténylegesen lakik (mint amelyik település lakónépességébe tartozik). Naponta bejárók: a munkahely szerinti település oldaláról más településről bejárók. Számítás: (naponta bejáró foglalkoztatottak száma/ más településre eljáró lakónépesség száma)*100 Elérhető: 2001. Adatforrás: TeIR, KSH Népszámlálás

2. számú melléklet A főkomponens-analízis legfontosabb adatai

I. Alapkategóriák

I.1. Jövedelmek

Megőrzött információtartalom:		74,004%	Sajátérték:	3,700
Főkomponens megnevezése:	Jövedelmek			
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>		<i>Loading változó⁸³</i>	
1. Zscore: Az egy adózóra jutó adóköteles jövedelmek (AEE+EVA-alap+összevont adóalap, leosztva az adózók adónemenkénti számával)	,718		,847	
2. Zscore: Az egy lakosra jutó személyi jövedelemadó alapot képező jövedelem	,750		,866	
3. Zscore: Az egy adófizetőre jutó munkaviszonyból származó jövedelem	,840		,916	
4. Zscore: Az egy adófizetőre jutó társas vállalkozásból származó jövedelem	,663		,814	
5. Zscore: Egy lakosra jutó bruttó hozzáadott érték	,730		,854	

I.2. Munkatermelékenység

Megőrzött információtartalom:		75,782%	Sajátérték:	2,273
Főkomponens megnevezése:	Munkatermelékenység			
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>		<i>Loading változó</i>	
6. Zscore: Az egy foglalkoztatottra jutó AEE	,758		,871	
7. Zscore: Az egy foglalkoztatottra jutó bruttó hozzáadott érték	,872		,934	
8. Zscore: Az egy adózóra jutó személyi jövedelemadó alap	,643		,802	

I.3. Foglalkoztatottság

Megőrzött információtartalom:		82,181%	Sajátérték:	2,465
Főkomponens megnevezése:	Foglalkoztatottság			
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>		<i>Loading változó</i>	
9. Zscore: A foglalkoztatottsági ráta	,867		,931	
10. Zscore: A munkanélküliségi ráta	,863		-,929	
11. Zscore: A személyi jövedelemadót fizetők ezer lakosra jutó száma	,736		,858	

I.4. Globális integráltság (nyitottság)

Megőrzött információtartalom:		83,599%	Sajátérték:	3,354
1. főkomponens megnevezése:	Kereskedelmi nyitottság			
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>		<i>Loading változó</i>	
12. Zscore: Az egy lakosra jutó exportértékesítés nettó árbevétele	,742		,822	
13. Zscore: Az export aránya a bruttó hozzáadott értékből	,734		,785	

⁸³ Az adott standardizált változó és a megfelelő főkomponens közötti korrelációs együttható. Az SPSS outputjában a Loading változó elnevezés szerepel.

2. főkomponens megnevezése:	Turisztikai nyitottság	
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>	<i>Loading változó</i>
14. Zscore: A külföldiek által eltöltött vendégéjszakák ezer lakosra jutó száma a kereskedelmi szálláshelyeken	,934	,936
15. Zscore: A belföldiek által eltöltött vendégéjszakák ezer lakosra jutó száma a kereskedelmi szálláshelyeken	,934	,926

II. Alaptényezők

II.1. Kutatás-fejlesztés, technológia, innovációs kapacitás

Megőrzött információtartalom:	74,965%	Sajátérték:	5,248
Főkomponens megnevezése:	Kutatás-fejlesztés, technológia, innovációs kapacitás		
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>	<i>Loading változó</i>	
16. Zscore: A 10000 lakosra jutó szabadalmak évi átlagos száma 2000-2004	,401	,633	
17. Zscore: A 10000 lakosra jutó MTA köztisztületi tagok száma	,859	,927	
18. Zscore: A 100000 lakosra jutó K+F helyek száma	,819	,905	
19. Zscore: Az 1000 lakosra jutó K+F helyek tudományos kutatóinak tényleges létszáma	,897	,947	
20. Zscore: Az 1000 lakosra jutó K+F költségek	,881	,939	
21. Zscore: Az 1000 lakosra jutó K+F ráfordítások	,932	,965	
22. Zscore: Az 1000 lakosra jutó K+F beruházások értéke	,458	,677	

II.2. Kis- és középvállalkozások, vállalati szektor

Megőrzött információ tartalom:	90,715%	Sajátérték:	7,257
1. főkomponens megnevezése: Kis- és középvállalkozások fajlagos száma			
Indikátorok	Kommunalitások	Loading változó	
23. Zscore: Működő társas vállalkozások ezer lakosra jutó száma	,890	,916	
24. Zscore: Működő társas kisvállalkozások (10-49 alkalmazott) ezer lakosra jutó száma	,867	,918	
25. Zscore: Működő jogi személyiségű vállalkozások ezer lakosra jutó száma	,949	,921	
26. Zscore: Működő jogi személyiségű kisvállalkozások (10-49 alkalmazott) ezer lakosra jutó száma	,895	,908	
27. Zscore: Működő jogi személyiségű vállalkozások aránya a működő gazdasági szervezetekből	,835	,858	
2. főkomponens megnevezése: Kis- és középvállalkozások számviteli mutatói			
Indikátorok	Kommunalitások	Loading változó	
28. Zscore: A kistérség vállalkozásainak ezer lakosra jutó jegyzett tőke összege	,909	,934	

29. Zscore: A kistérség vállalkozásainak ezer lakosra jutó saját tőke összege	,981	,960
30. Zscore: A kistérség vállalkozásainak ezer lakosra jutó mérleg főösszege	,931	,898

II.3. Külföldi működő tőke

Megőrzött információtartalom:	79,766%	Sajátérték:	3,191
Főkomponens megnevezése:	Külföldi működő tőke		
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>	<i>Loading változó</i>	
31. Zscore: Külföldi érdekeltségű vállalkozások statisztikai létszáma 1000 lakosra	,795	,892	
32. Zscore: Külföldi érdekeltségű vállalkozások saját tőkéjének 1 lakosra jutó értéke	,763	,874	
33. Zscore: Az 1 lakosra jutó külföldi tőke összege a külföldi érdekeltségű vállalkozásokban	,812	,901	
34. Zscore: A külföldi érdekeltségű vállalkozások nettó árbevételének 1 lakosra jutó értéke	,820	,906	

II.4. Humán tőke és infrastruktúra

Megőrzött információtartalom:	70,802%	Sajátérték:	5,664
Főkomponens megnevezése:	Humán tőke és infrastruktúra		
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>	<i>Loading változó</i>	
35. Zscore: Az egyetemet, főiskolát végzett (ek) foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül	,862	,928	
36. Zscore: A vezető, értelmiségi foglalkozású foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül	,819	,905	
37. Zscore: A 25 évnél idősebb főiskolai, egyetemi diplomával rendelkező népesség aránya a megfelelő korúak %-ában	,940	,970	
38. Zscore: A 18 évnél idősebb középfokú végzettséggel rendelkező népesség aránya a megfelelő korúak %-ában	,903	,950	
39. Zscore: Távhívvezető fővonalak ezer lakosra jutó száma	,593	,770	
40. Zscore: ISDN vonalak 1000 lakosra jutó száma	,816	,903	
41. Zscore: Az év folyamán épített lakások összes alapterülete	,495	,704	
42. Zscore: Az év folyamán kiadott építési engedélyek 1000 lakosra jutó száma	,236	,486	

II.5. Intézmények és társadalmi tőke

Megőrzött információtartalom:		71,496%	Sajátérték:	3,565
1. főkomponens megnevezése:		Társadalmi tőke		
Indikátorok		Kommunalitások	Loading változó	
43. Zscore: Korhatár alatti rokkantsági nyugdíjasok aránya a 40-59 éves korosztályhoz viszonyítva		,766	,835	
44. Zscore: Az ezer lakosra jutó belföldi vándorlási különbözet évi átlaga (2000-2004)		,648	-,740	
45. Zscore: Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők ezer lakosra jutó száma		,875	,923	
2. főkomponens megnevezése:		Intézmények		
Indikátorok		Kommunalitások	Loading változó	
46. Zscore: A működő nonprofit szervezetek ezer lakosra jutó száma		,709	-,740	
47. Zscore: A felsőfokú intézményekben nappali tagozatos hallgatók ezer lakosra jutó száma		,577	,923	

III. Sikerességi faktorok**III.1. Gazdasági szerkezet**

Megőrzött információtartalom:		70,711%	Sajátérték:	2,748
Főkomponens megnevezése:	Gazdasági szerkezet			
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>		<i>Loading változó</i>	
48. Zscore: Az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás nemzetgazdasági ágban (K gazdasági ág, az év végén) működő társas vállalkozások aránya az összes működő társas vállalkozáson belül (%)	,658		,811	
49. Zscore: A mezőgazdaság, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás és halászat nemzetgazdasági ágban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül	,641		-,801	
50. Zscore: A szolgáltatás jellegű ágazatokban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül	,553		,744	
51. Zscore: Egyéb szellemi ágazatokban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatotton belül	,895		,946	

III.2. Innovációs kultúra és kapacitás

Megőrzött információtartalom:		91,936%	Sajátérték:	2,758
Főkomponens megnevezése:	Innovációs kultúra és kapacitás			
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>		<i>Loading változó</i>	
52. Zscore: A munkahelyi, felsőoktatási és egyéb könyvtárak beiratkozott olvasóinak ezer lakosra jutó száma	.884		.940	
53. Zscore: Az 1000 lakosra jutó	.954		.977	

felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók száma (intézmény székhelye szerint)		
54. Zscore: Az 1000 lakosra jutó felsőoktatási intézményekben dolgozó oktatók száma (kihelyezett tagozatok szerint)	.920	.959

III.3. Regionális elérhetőség

Megőrzött információtartalom:	75,215%	Sajátérték:	2,256
Főkomponens megnevezése:	Regionális elérhetőség		
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>	<i>Loading változó</i>	
55. Zscore: Terra Stúdió hétköznapi elérési mutató	.610	.781	
56. Zscore: Terra Stúdió hazai beszállítói elérési mutató	.952	.976	
57. Zscore: Terra Stúdió multi elérési mutató	.694	-,833	

III.4. A munkaerő felkészültsége

Megőrzött információtartalom:	87,163%	Sajátérték:	2,615
Főkomponens megnevezése:	A munkaerő felkészültsége		
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>	<i>Loading változó</i>	
58. Zscore: A legalább középiskolai érettségivel rendelkező, helyben dolgozó lakónépesség 1000 lakosra jutó száma	.904	.951	
59. Zscore: A főiskolai, egyetemi végzettséggel rendelkező helyben foglalkoztatottak 1000 lakosra jutó száma	.954	.977	
60. Zscore: Elvégzett átlagos osztály (évfolyam) szám	.757	.870	

III.5. Társadalmi szerkezet

Megőrzött információtartalom:	75,756%	Sajátérték:	5,293
1. főkomponens megnevezése:	Demográfiai jellemzők		
Indikátorok	Kommunalitások	Loading változó	
61. Zscore: A 60 éves és idősebb népesség aránya az állandó népességből	,888	-,184	
62. Zscore: 0-18 éves népesség aránya az állandó népességből	,782	-,374	
63. Zscore: Élve születések száma/halálozások száma	,817	,242	
64. Zscore: Vitalitási index	,737	,113	
65. Zscore: Az egyszemélyes háztartások ezer lakosra jutó száma	,611	,261	
2. főkomponens megnevezése:	Népsűrűségi jellemzők		
Indikátorok	Kommunalitások	Loading változó	
66. Zscore: A 120 feletti népsűrűségű településeken lakók aránya	,723	,803	
67. Zscore: A térségközpont lakosságának aránya a kistérség lakosságából	,746	,825	

III.6. Döntési központok

Megőrzött információtartalom:	99,675%	Sajátérték:	1,993
Főkomponens megnevezése:	Döntési központok		
<i>Indikátorok</i>	<i>Kommunalitások</i>	<i>Loading változó</i>	
68. Zscore: A kistérség részesedése a 250- és több főt foglalkoztató működő jogi személyiségű vállalkozások országos számából	,997	,998	
69. Zscore: A kistérség részesedése az 50-249 főt foglalkoztató működő jogi személyiségű vállalkozások országos számából	,997	,998	

III.7. A környezet minősége

Megőrzött információk tartalmát	83,347%	Sajátérték:	3,334
1. főkomponens megnevezése:	Közbiztonság		
Indikátorok	Kommunalitások	Loading változó	
70. Zscore: Az ismertté vált közvédas bűncselekmények ezer lakosra jutó száma az elkövetés helye szerint	,945	,969	
71. Zscore: Az ismertté vált gazdasági bűncselekmények ezer lakosra jutó száma az elkövetés helye szerint	,964	,979	
2. főkomponens megnevezése:	Életminőség		
Indikátorok	Kommunalitások	Loading változó	
72. Zscore: A nappali ellátást nyújtó idősek klubjai működő férőhelyeinek száma 1000 hatvan évnél idősebb lakosra	,835	,911	
73. Zscore: Közcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások ezer lakosra jutó száma	,590	-,619	

III.8. A régió társadalmi kohéziója

Megőrzött információtartalom:		77,305%	Sajátérték:	3,765
1. főkomponens megnevezése:		Vándorlás		
Indikátorok		Kommunalitások	Loading változó	
74. Zscore: Az 1000 lakosra jutó elvándorlások száma		,820	,902	
75. Zscore: Az 1000 lakosra jutó odavándorlások száma		,786	,806	
2. főkomponens megnevezése:		Ingázás		
Indikátorok		Kommunalitások	Loading változó	
76. Zscore: A helyben dolgozó foglalkoztatottak aránya a más megyébe eljáró foglalkoztatottakhoz		,886	-,273	
77. Zscore: A helyben dolgozó vezető értelmiségi foglalkoztatottak aránya a más településre eljáró vezető értelmiségi foglalkoztatottakhoz		,612	-,475	
78. Zscore: A naponta bejáró foglalkoztatottak aránya a más megyébe naponta eljáró népességben		,761	,102	

3. számú melléklet A hierarchikus klaszterezési eljárás felépítési táblázatának releváns oszlopai

Lépés	Összevont klaszterek		Távolság	Lépés	Összevont klaszterek		Távolság	Lépés	Összevont klaszterek		Távolság
	Klaszter 1.	Klaszter 2.			Klaszter 1.	Klaszter 2.			Klaszter 1.	Klaszter 2.	
1	30	65	3,662	57	14	47	17,827	113	2	27	36,739
2	81	150	5,324	58	17	22	18,445	114	36	79	37,462
3	39	145	6,484	59	14	126	18,580	115	4	62	37,602
4	14	99	6,715	60	27	45	18,602	116	51	152	37,803
5	81	155	7,309	61	36	161	19,100	117	1	3	37,988
6	142	144	7,387	62	8	55	19,427	118	67	127	37,991
7	4	111	8,136	63	4	70	19,578	119	4	124	38,762
8	8	60	8,319	64	124	158	20,231	120	52	137	38,803
9	110	154	8,917	65	80	101	20,336	121	33	113	39,347
10	14	87	9,218	66	72	74	20,351	122	16	68	40,300
11	39	143	9,437	67	64	166	20,504	123	36	51	43,488
12	22	35	9,587	68	75	96	20,882	124	1	4	43,505
13	6	90	9,761	69	14	129	21,111	125	69	130	43,510
14	1	42	9,826	70	36	106	21,172	126	2	8	43,809
15	26	30	10,006	71	71	72	21,351	127	119	164	43,893
16	112	134	10,201	72	18	78	21,427	128	1	7	49,091
17	13	118	10,361	73	8	100	21,910	129	16	40	50,839
18	82	132	10,507	74	93	147	21,948	130	84	115	51,337
19	17	63	10,710	75	29	59	22,266	131	36	38	52,215
20	47	58	10,732	76	4	82	22,362	132	1	120	52,466
21	14	19	10,842	77	84	108	22,527	133	2	76	54,012
22	14	31	11,211	78	39	88	22,661	134	1	6	55,155
23	85	167	11,372	79	14	83	22,712	135	10	36	55,616
24	128	136	11,637	80	39	107	22,920	136	1	84	56,999
25	88	162	11,723	81	17	114	23,013	137	11	69	57,987
26	22	94	11,805	82	5	50	23,137	138	1	2	61,164
27	54	66	11,889	83	2	21	23,675	139	77	141	62,889
28	82	163	11,944	84	79	80	23,935	140	10	67	63,555
29	5	25	12,070	85	89	123	24,127	141	16	131	65,949
30	4	9	12,237	86	7	92	24,239	142	10	97	66,884
31	70	110	12,336	87	14	17	24,516	143	11	56	67,077
32	70	168	13,036	88	15	18	24,656	144	37	119	68,068
33	79	125	13,076	89	10	48	24,751	145	1	10	79,554
34	112	117	13,168	90	1	122	25,003	146	11	12	83,604
35	39	41	13,454	91	3	5	25,962	147	16	52	83,706
36	14	81	13,484	92	38	44	26,787	148	77	156	100,041
37	17	86	13,681	93	11	46	26,835	149	11	28	100,718
38	8	103	13,768	94	64	121	27,183	150	37	153	106,988
39	157	159	13,881	95	79	98	27,453	151	37	95	115,797
40	91	105	13,947	96	13	14	27,880	152	23	139	115,834
41	129	142	14,068	97	68	93	28,402	153	20	32	117,671
42	4	57	14,209	98	33	135	28,665	154	33	165	120,645
43	47	112	14,639	99	7	29	28,719	155	43	49	130,818
44	64	138	14,783	100	51	64	29,972	156	16	133	133,104
45	8	34	14,999	101	4	13	29,991	157	1	11	134,871
46	7	73	15,062	102	8	39	30,373	158	37	43	149,654
47	13	54	15,067	103	37	116	31,016	159	1	16	155,389
48	17	91	16,158	104	8	89	31,649	160	20	77	161,329
49	82	85	16,469	105	6	75	32,243	161	1	37	169,704
50	29	140	16,579	106	152	160	32,629	162	23	148	181,547
51	101	151	16,623	107	7	53	33,079	163	1	20	181,987
52	4	26	16,704	108	4	15	33,470	164	1	23	312,691
53	6	61	17,391	109	68	104	33,807	165	1	33	353,507
54	5	102	17,630	110	79	109	35,490	166	1	149	427,502
55	13	157	17,677	111	4	71	36,333	167	1	24	1581,320
56	123	128	17,807	112	62	146	36,550				

4. számú melléklet Az egyes kistérségek koordinátái a kétdimenziós skálázás eredményeképpen

Kistérség	x	y	Kistérség	x	y	Kistérség	x	y
Abai	-0,611	0,162	Hatvani	-0,007	-0,236	Pécsi	1,280	0,657
Abauj–Hegyközi	-0,717	0,327	Hevesi	-0,485	-0,011	Pécsvárad	-0,247	-0,276
Adonyi	-0,215	-0,501	Hódmezővásárhelyi	0,205	0,125	Pétersvárai	-0,519	-0,512
Ajkai	0,008	-0,159	Ibrány–Nagyhalászi	-0,607	0,225	Pilisvörösvári	0,976	0,452
Aszódi	0,018	0,147	Jánoshalmi	-0,623	-0,275	Polgári	-0,373	-0,093
Bácsalmási	-0,713	-0,214	Jászberényi	-0,006	-0,293	Püspökladányi	-0,468	-0,030
Bajai	0,040	0,120	Kalocsa	-0,165	-0,003	Ráckeve	0,403	0,408
Baktalórántházi	-0,644	0,322	Kaposvári	0,360	0,085	Rétágyi	-0,144	-0,529
Balassagyarmati	0,037	-0,077	Kapuvári	-0,117	-0,245	Salgótarjáni	0,289	0,005
Balatonalmádi	0,457	0,226	Karcagi	-0,205	0,142	Sárbogárdi	-0,247	0,324
Balatonföldvári	-0,044	0,796	Kazincbarcikai	0,045	-0,436	Sarkadi	-0,700	-0,023
Balatonfüredi	0,550	0,937	Kecskeméti	0,564	-0,058	Sárospataki	0,000	0,271
Balmazújvárosi	-0,493	0,062	Keszthely–Hévízi	0,513	0,455	Sárvári	0,082	-0,407
Barcsi	-0,337	0,093	Kisbéri	-0,190	-0,332	Sásdi	-0,495	-0,167
Bátonyterenyei	-0,301	-0,321	Kiskőrösi	-0,221	0,264	Sátoraljaújhelyi	0,250	-0,461
Békéscsabai	0,663	-0,069	Kiskunfélegyházi	-0,026	-0,198	Sellyei	-0,648	0,071
Békési	-0,240	0,000	Kiskunhalasi	0,038	0,076	Siklósi	-0,275	0,141
Bélapátfalvai	-0,465	-0,287	Kiskunmajsai	-0,418	-0,370	Siófoki	0,702	0,032
Berettyóújfalui	-0,433	0,093	Kisteleki	-0,665	-0,342	Sopron–Fertődi	0,778	-0,146
Bicskei	0,352	-0,988	Kisvárdai	-0,431	0,595	Sümegi	-0,304	-0,174
Bodrogközi	-0,866	0,238	Komáromi	0,536	-0,992	Szarvasi	0,426	0,697
Bonyhádi	-0,130	-0,081	Komlói	-0,102	0,207	Szécsényi	-0,328	-0,083
Budaörsi	1,439	-0,150	Körmendi	0,125	-0,254	Szegedi	1,031	1,076
Budapest	3,149	-1,263	Kőszegi	0,201	-0,059	Szeghalom	-0,568	-0,015
Ceglédi	-0,065	0,001	Kunszentmártoni	-0,426	-0,098	Székesfehérvári	0,943	-0,305
Celldömölki	-0,146	-0,351	Kunszentmiklósi	-0,430	-0,123	Szekszárdi	0,282	0,034
Csengeri	-0,830	0,200	Lengyeltóti	-0,569	-0,037	Szentendre	1,061	0,839
Csepregi	-0,102	1,002	Lenti	-0,189	-0,422	Szentesi	-0,092	-0,358
Csongrádi	-0,079	0,382	Letenyei	-0,419	-0,299	Szentgotthárdi	0,243	-0,925
Csornai	-0,139	-0,271	Makói	-0,355	-0,190	Szentlőrinci	-0,315	0,133
Csurgói	-0,406	0,014	Marcali	-0,260	-0,088	Szerencsi	-0,384	0,220
Dabasi	0,196	0,765	Mátészalkai	-0,421	0,426	Szigetvári	-0,334	0,069
Debreceni	1,204	1,098	Mezőcsáti	-0,629	0,085	Szikszói	-0,460	0,344
Derecske–Létavértesi	-0,541	0,192	Mezőkovácsháza	-0,747	-0,172	Szobi	-0,143	-0,392
Dombóvári	-0,096	-0,040	Mezőkövesdi	-0,202	-0,160	Szolnoki	0,601	-0,074
Dorogi	0,095	-0,327	Mezőtúri	-0,043	0,233	Szombathelyi	1,357	0,067
Dunakeszi	0,837	0,236	Miskolci	0,625	0,047	Tabi	-0,344	-1,078
Dunaújvárosi	0,491	-0,381	Mohácsi	-0,119	-0,062	Tamási	-0,397	-0,154
Edelényi	-0,484	0,285	Monori	0,081	0,772	Tapolcai	0,090	0,010
Egri	0,970	-0,059	Mórahalmi	-0,723	-0,242	Tatabányai	0,496	-0,243
Encsi	-0,493	0,436	Móri	0,138	-0,651	Tatai	0,674	0,259
Enyingi	-0,582	0,029	Mosonmagyaróvári	0,288	-0,191	Téti	-0,326	-0,368
Ercsi	0,221	0,797	Nagyatádi	-0,212	0,029	Tiszafüredi	-0,429	0,005
Esztergomi	0,448	-0,367	Nagykállói	-0,597	-0,193	Tiszaújvárosi	0,695	-0,766
Fehérgyarmati	-0,738	0,417	Nagykanizsai	0,213	-0,086	Tiszavasvári	-0,359	0,196
Fonyódi	0,207	0,391	Nagykátai	-0,388	0,181	Tokaji	-0,160	0,185
Füzesabonyi	-0,327	-0,030	Nyírbátori	-0,533	0,354	Törökszentmiklósi	-0,276	0,025
Gárdonyi	0,369	0,267	Nyíregyháza	0,828	0,080	Váci	0,483	-0,197
Gödöllői	1,148	0,238	Orosháza	-0,159	-0,233	Várpalotai	0,110	-0,374
Gyáli	0,241	-0,222	Oroszlányi	0,216	-0,394	Vásárosnaményi	-0,551	0,362
Gyöngyösi	0,324	-0,069	Ózdi	-0,357	-0,029	Vasvári	-0,322	-0,278
Győri	1,103	-0,390	Óriszentpéteri	-0,272	0,566	Veregyházi	0,260	0,972
Gyulai	0,112	0,314	Paksi	0,228	-0,259	Veszprémi	1,238	0,731
Hajdúböszörményi	-0,205	0,283	Pannonhalmi	-0,135	0,017	Zalaegerszegi	0,478	-0,070
Hajdúhadházi	-0,630	0,471	Pápai	-0,023	-0,110	Zalaszentgróti	-0,258	-0,277
Hajdúszoboszlói	0,246	-0,485	Pásztói	-0,278	-0,161	Zirci	-0,062	-0,105

5. számú melléklet A vizsgált kistérségek sorrendje az egy dimenziós skálázás komplex versenyképességi rangsora szerint

Rang-szám	Kistérség	Koordináta	Rang-szám	Kistérség	Koordináta	Rang-szám	Kistérség	Koordináta
1.	Budapest	3,422	57.	Hódmezővásárhelyi	0,142	113.	Siklósi	-0,359
2.	Debreceni	1,680	58.	Kőszegi	0,138	114.	Füzesabonyi	-0,363
3.	Szegedi	1,555	59.	Sárvári	0,115	115.	Szécsényi	-0,366
4.	Pécsi	1,505	60.	Gyulai	0,111	116.	Polgári	-0,376
5.	Veszprémi	1,486	61.	Kazincbarcikai	0,089	117.	Ózdi	-0,389
6.	Budaörsi	1,447	62.	Körmendi	0,086	118.	Barcsi	-0,396
7.	Szentendrei	1,383	63.	Várpalotai	0,085	119.	Kiskunmajsai	-0,403
8.	Szombathelyi	1,358	64.	Dorogi	0,074	120.	Szigetvári	-0,404
9.	Gödöllői	1,205	65.	Tapolcai	0,040	121.	Tamási	-0,407
10.	Győri	1,175	66.	Jászberényi	0,013	122.	Kunszentmártoni	-0,422
11.	Pilisvörösvári	1,112	67.	Sárospataki	0,009	123.	Sárbogárdi	-0,422
12.	Komáromi	1,062	68.	Bajai	0,000	124.	Szentlőrinci	-0,423
13.	Balatonfüredi	1,049	69.	Kiskunhalasi	-0,006	125.	Kunszentmiklósi	-0,438
14.	Székesfehérvári	0,988	70.	Balassagyarmati	-0,012	126.	Letenyei	-0,442
15.	Egri	0,975	71.	Rétsági	-0,014	127.	Csurgói	-0,452
16.	Tiszaújvárosi	0,958	72.	Ajkai	-0,033	128.	Tiszafüredi	-0,461
17.	Bicskei	0,920	73.	Hatvani	-0,034	129.	Püspökladányi	-0,475
18.	Veresegyházi	0,891	74.	Aszódi	-0,036	130.	Tiszavasvári	-0,477
19.	Dunakeszi	0,858	75.	Kiskunfélegyházai	-0,060	131.	Nagykátai	-0,480
20.	Nyíregyházi	0,811	76.	Pápai	-0,066	132.	Bélapátfalvai	-0,486
21.	Szentgotthárdi	0,793	77.	Mezőtúri	-0,081	133.	Berettyóújfalui	-0,501
22.	Sopron-Fertődi	0,754	78.	Szentesi	-0,084	134.	Szerencsi	-0,507
23.	Szarvasi	0,736	79.	Csongrádi	-0,093	135.	Sásdi	-0,511
24.	Tatai	0,697	80.	Lenti	-0,104	136.	Hevesi	-0,516
25.	Csepregi	0,693	81.	Szobi	-0,105	137.	Balmazújvárosi	-0,531
26.	Ercsi	0,688	82.	Ceglédi	-0,122	138.	Lengyeltóti	-0,559
27.	Siófoki	0,657	83.	Celldömölki	-0,125	139.	Szeghalomi	-0,569
28.	Dabasi	0,656	84.	Kapuvári	-0,133	140.	Enyingi	-0,572
29.	Keszthely-Hévízi	0,591	85.	Orosházai	-0,145	141.	Pétersvárai	-0,611
30.	Békéscsabai	0,588	86.	Dombóvári	-0,149	142.	Derecske-Létavértes	-0,611
31.	Miskolci	0,567	87.	Csornai	-0,149	143.	Nagykállói	-0,623
32.	Monori	0,550	88.	Zirci	-0,151	144.	Edelényi	-0,626
33.	Szolnoki	0,525	89.	Adonyi	-0,159	145.	Jánoshalmai	-0,641
34.	Kecskeméti	0,506	90.	Mohácsi	-0,175	146.	Szikszói	-0,647
35.	Dunaújvárosi	0,475	91.	Kisbéri	-0,176	147.	Mezőcsáti	-0,653
36.	Ráckevei	0,472	92.	Bonyhádi	-0,189	148.	Abai	-0,653
37.	Balatonföldvári	0,471	93.	Komlói	-0,201	149.	Sellyei	-0,674
38.	Tatabányai	0,428	94.	Kalocsai	-0,214	150.	Ibrány-Nagyhalászi	-0,690
39.	Esztergomi	0,423	95.	Mezőkövesdi	-0,219	151.	Mátészalkai	-0,701
40.	Váci	0,417	96.	Pécsváradi	-0,225	152.	Nyírbátori	-0,710
41.	Balatonalmádi	0,410	97.	Pannonhalmai	-0,226	153.	Sarkadi	-0,720
42.	Zalaegerszegi	0,391	98.	Zalaszentgróti	-0,238	154.	Vásárosnaményi	-0,733
43.	Gárdonyi	0,363	99.	Tokaji	-0,255	155.	Encsi	-0,741
44.	Móri	0,329	100.	Nagyatádi	-0,264	156.	Óriszentpéteri	-0,777
45.	Kaposvári	0,306	101.	Karcagi	-0,275	157.	Bácsalmási	-0,777
46.	Hajdúszoboszlói	0,288	102.	Kiskőrösi	-0,286	158.	Kisteleki	-0,781
47.	Fonyódi	0,279	103.	Hajdúböszörményi	-0,288	159.	Mórahalomi	-0,791
48.	Gyöngyösi	0,262	104.	Békési	-0,290	160.	Mezőkovácsházai	-0,804
49.	Mosonmagyaróvári	0,240	105.	Bátonyterenyei	-0,293	161.	Baktalórántházai	-0,817
50.	Szekszárdi	0,229	106.	Marcali	-0,303	162.	Kisvárdai	-0,869
51.	Salgótarjáni	0,216	107.	Pásztói	-0,306	163.	Abaúj-Hegyközi	-0,871
52.	Oroszlányi	0,212	108.	Vasvári	-0,312	164.	Hajdúhadházi	-0,888
53.	Sátoraljaújhelyi	0,197	109.	Sümegi	-0,320	165.	Csengeri	-0,928
54.	Paksi	0,181	110.	Téti	-0,323	166.	Fehérgyarmati	-0,938
55.	Gyáli	0,176	111.	Makói	-0,341	167.	Bodroghközi	-0,970
56.	Nagykanizsai	0,155	112.	Törökszentmiklósi	-0,343	168.	Tabi	-1,790

6. számú melléklet Az 1998-as és a 2004. évi adatok alapján készített egydimenziós skálázás (versenyképességi rangsor) rangszámai, és azok változása kistérségenként

Kistérség	Rangszám			Kistérség	Rangszám			Kistérség	Rangszám		
	1998.	2004.	Változás		1998.	2004.	Változás		1998.	2004.	Változás
Abai	140	148	8	Hatvani	76	73	-3	Pécsi	5	4	-1
Abaúj–Hegyközi	163	163	0	Hevesi	130	136	6	Pécsváradi	114	96	-18
Adonyi	75	89	14	Hódmezővásárhelyi	54	57	3	Pétervásárai	137	141	4
Ajkai	65	72	7	Ibrány–Nagyhalászi	153	150	-3	Pilisvörösvári	16	11	-5
Aszód	87	74	-13	Jánoshalmai	146	145	-1	Polgári	116	116	0
Bácsalmási	147	157	10	Jászberényi	44	66	22	Püspökladányi	124	129	5
Bajai	57	68	11	Kalocsai	93	94	1	Ráckevei	41	36	-5
Baktalórántházai	158	161	3	Kaposvári	46	45	-1	Rétsági	95	71	-24
Balassagyarmati	74	70	-4	Kapuvári	86	84	-2	Salgótarjáni	49	51	2
Balatonalmádi	31	41	10	Karcagi	97	101	4	Sárbogárdi	157	123	-34
Balatonföldvári	12	37	25	Kazincbarcikai	59	61	2	Sarkadi	152	153	1
Balatonfüredi	9	13	4	Kecskeméti	32	34	2	Sárospataki	71	67	-4
Balmazújvárosi	139	137	-2	Keszthely–Hévízi	18	29	11	Sárvári	58	59	1
Barcsi	119	118	-1	Kisbéri	91	91	0	Sásdi	161	135	-26
Bátonyterenyei	94	105	11	Kiskőrösi	105	102	-3	Sátorlajújhelyi	56	53	-3
Békéscsabai	26	30	4	Kiskunfélegyházi	70	75	5	Sellyei	164	149	-15
Békési	108	104	-4	Kiskunhalasi	64	69	5	Siklósi	113	113	0
Bélapátfalvai	128	132	4	Kiskunmajsai	104	119	15	Siófoki	20	27	7
Berettyóújfalui	133	133	0	Kisteleki	142	158	16	Sopron–Fertődi	27	22	-5
Bicskei	67	17	-50	Kisvárdai	160	162	2	Sümegi	103	109	6
Bodrogházi	168	167	-1	Komáromi	45	12	-33	Szarvasi	34	23	-11
Bonyházi	84	92	8	Komló	80	93	13	Szécsényi	117	115	-2
Budaörsi	8	6	-2	Körmendi	62	62	0	Szegedi	3	3	0
Budapest	1	1	0	Kőszegi	51	58	7	Szeghalomi	134	139	5
Ceglédi	88	82	-6	Kunszentmártoni	126	122	-4	Székesfehérvári	7	14	7
Celldömölki	85	83	-2	Kunszentmiklósi	120	125	5	Szekszárdi	50	50	0
Csengeri	165	165	0	Lengyeltóti	135	138	3	Szentendre	15	7	-8
Csepregi	38	25	-13	Lenti	77	80	3	Szentesi	69	78	9
Csongrádi	81	79	-2	Letenyei	123	126	3	Szentgotthárdi	2	21	19
Csornai	90	87	-3	Makói	106	111	5	Szentlőrinci	132	124	-8
Csurgói	122	127	5	Marcali	107	106	-1	Szerencsi	125	134	9
Dabasi	78	28	-50	Mátészalkai	151	151	0	Szigetvári	121	120	-1
Debreceni	4	2	-2	Mezőcsáti	145	147	2	Szikszói	144	146	2
Derecske–Létavért.	143	142	-1	Mezőkovácsházi	148	160	12	Szobi	68	81	13
Dombóvári	83	86	3	Mezőkövesdi	98	95	-3	Szolnoki	30	33	3
Dorogi	66	64	-2	Mezőtúri	73	77	4	Szombathelyi	21	8	-13
Dunakeszi	24	19	-5	Miskolci	29	31	2	Tabi	167	168	1
Dunaújvárosi	25	35	10	Mohácsi	89	90	1	Tamási	111	121	10
Edelényi	141	144	3	Monori	72	32	-40	Tapolcai	63	65	2
Egri	13	15	2	Mórahalmi	150	159	9	Tatabányai	33	38	5
Encsi	156	155	-1	Móri	48	44	-4	Tatai	42	24	-18
Enyingi	166	140	-26	Mosonmagyaróvári	40	49	9	Tét	131	110	-21
Ercsi	22	26	4	Nagyatádi	99	100	1	Tiszafüredi	129	128	-1
Esztergomi	36	39	3	Nagykálói	154	143	-11	Tiszaújvárosi	6	16	10
Fehérgyarmati	162	166	4	Nagykanizsai	55	56	1	Tiszavasvári	127	130	3
Fonyódi	35	47	12	Nagykátai	118	131	13	Tokaji	136	99	-37
Füzesabonyi	110	114	4	Nyírbátori	155	152	-3	Törökszentmiklósi	112	112	0
Gárdonyi	43	43	0	Nyíregyházi	17	20	3	Váci	28	40	12
Gödöllői	14	9	-5	Oroszszói	82	85	3	Várpalotai	53	63	10
Gyáli	60	55	-5	Oroszlányi	47	52	5	Vásárosnaményi	149	154	5
Gyöngyösi	52	48	-4	Ózdi	109	117	8	Vasvári	115	108	-7
Győri	10	10	0	Őriszentpéteri	138	156	18	Veregyházi	19	18	-1
Gyulai	61	60	-1	Paksi	23	54	31	Veszprémi	11	5	-6
Hajdúböszörményi	96	103	7	Pannonhalmai	101	97	-4	Zalaegerszegi	39	42	3
Hajdúhadházi	159	164	5	Pápai	79	76	-3	Zalaszentgróti	100	98	-2
Hajdúszoboszlói	37	46	9	Pásztói	102	107	5	Zirci	92	88	-4

7. számú melléklet Az egyes kistérségek koordinátái a komplex versenyképesség egydimenziós skálázása, valamint az urbánus-rurális dimenzió mentén

Kistérség	Komplex versenyképesség (x)	Urbánus-rurális dimenzió (y)	Kistérség	Komplex versenyképesség (x)	Urbánus-rurális dimenzió (y)	Kistérség	Komplex versenyképesség (x)	Urbánus-rurális dimenzió (y)
Abai	-0,653	-4,773	Hatvani	-0,034	0,040	Pécsi	-0,306	-5,040
Abaúj–Hegyközi	-0,871	-8,123	Hevesi	-0,516	-5,874	Pécsvárad	1,505	5,880
Adonyi	-0,159	-5,840	Hódmezővásárhelyi	0,142	2,397	Pétersvárai	-0,225	-5,831
Ajkai	-0,033	-2,894	Ibrány–Nagyhalászi	-0,690	-5,533	Pilisvörösvári	-0,611	-8,515
Aszódi	-0,036	3,120	Jánoshalmi	-0,641	-2,595	Polgári	1,112	6,960
Bácsalmási	-0,777	-4,551	Jászberényi	0,013	1,000	Püspökladányi	-0,376	-2,373
Bajai	0,000	1,000	Kalocsa	-0,214	1,000	Ráckevei	-0,475	-5,944
Baktalórántházi	-0,817	-6,573	Kaposvári	0,306	1,000	Rétsági	0,472	2,440
Balassagyarmati	-0,012	-4,453	Kapuvári	-0,133	-4,382	Salgótarjáni	-0,014	-7,627
Balatonalmádi	0,410	-2,787	Karcagi	-0,275	-3,669	Sárbogárdi	0,216	-0,253
Balatonföldvári	0,471	-7,633	Kazincbarcikai	0,089	0,520	Sarkadi	-0,422	2,400
Balatonfüredi	1,049	-2,092	Kecskeméti	0,506	1,000	Sárospataki	-0,720	-4,238
Balmazújvárosi	-0,531	-2,019	Keszthely–Hévízi	0,591	1,000	Sárvári	0,009	1,000
Barcsi	-0,396	-3,841	Kisbéri	-0,176	-2,907	Sásdi	0,115	-3,480
Bátonyterenyi	-0,293	-1,720	Kiskőrösi	-0,286	-6,569	Sátoraljaújhelyi	-0,511	-6,929
Békéscsaba	0,588	5,575	Kiskunfélegyházi	-0,060	-1,707	Sellyei	0,197	1,720
Békési	-0,290	-4,999	Kiskunhalasi	-0,006	-1,587	Siklói	-0,674	-7,160
Bélapátfalvai	-0,486	-6,717	Kiskunmajsai	-0,403	-0,702	Siófoki	-0,359	-4,253
Berettyóújfalui	-0,501	-6,073	Kisteleki	-0,781	-4,795	Sopron–Fertődi	0,657	-1,573
Bicskei	0,920	-0,613	Kisvárdai	-0,869	-3,280	Sümegi	0,754	1,000
Bodrogházi	-0,970	-7,715	Komáromi	1,062	1,240	Szarvasi	-0,320	-4,491
Bonyházi	-0,189	-2,587	Komlói	-0,201	-0,067	Szécsényi	0,736	1,000
Budaörsi	1,447	8,880	Körmendi	0,086	-2,533	Szegedi	-0,366	-5,794
Budapest	3,422	10,000	Kőszegi	0,138	-1,280	Szeghalom	1,555	4,600
Ceglédi	-0,122	1,000	Kunszentmártoni	-0,422	-5,893	Székesfehérvári	-0,569	-6,880
Cellőmölki	-0,125	-4,175	Kunszentmiklósi	-0,438	-6,228	Szekszárdi	0,988	1,000
Csengeri	-0,928	-5,252	Lengyeltóti	-0,559	-6,134	Szentendre	0,229	1,000
Csepregi	0,693	-5,891	Lenti	-0,104	-5,073	Szentesi	1,383	6,200
Csongrádi	-0,093	-0,058	Letenyei	-0,442	-6,798	Szentgotthárdi	-0,084	-0,877
Csornai	-0,149	-5,926	Makói	-0,341	-3,185	Szentlőrinci	0,793	-1,973
Csurgói	-0,452	-5,910	Marcali	-0,303	-4,860	Szerencsi	-0,423	-3,947
Dabai	0,656	-4,280	Mátészalkai	-0,701	-3,653	Szigetvári	-0,507	-5,387
Debreceni	1,680	10,000	Mezőcsáti	-0,653	-4,218	Szikszói	-0,404	-4,560
Derecske–Létavért.	-0,611	-7,576	Mezőkovácsházi	-0,804	-7,972	Szobi	-0,647	-4,640
Dombóvári	-0,149	-2,147	Mezőkövesdi	-0,219	-4,747	Szolnoki	-0,105	-5,680
Dorogi	0,074	5,120	Mezőtúri	-0,081	1,000	Szombathelyi	0,525	1,000
Dunakeszi	0,858	10,000	Miskolci	0,567	5,440	Tabi	1,358	1,000
Dunaújvárosi	0,475	1,000	Mohácsi	-0,175	-3,573	Tamási	-1,790	-6,013
Edelényi	-0,626	-5,946	Monori	0,550	4,600	Tapolcai	-0,407	-6,981
Egri	0,975	1,000	Mórahalmi	-0,791	-7,082	Tatabányai	0,040	-3,347
Encsi	-0,741	-4,773	Móri	0,329	-4,389	Tatai	0,428	2,093
Enyingi	-0,572	-2,267	Mosonmagyaróvári	0,240	1,000	Téti	0,697	-0,973
Ercsi	0,688	-2,707	Nagyatádi	-0,264	-4,400	Tiszafüredi	-0,323	-7,156
Esztergomi	0,423	1,000	Nagykállói	-0,623	-6,930	Tiszaújvárosi	-0,461	-6,071
Fehérgyarmati	-0,938	-7,035	Nagykanizsai	0,155	0,301	Tiszavasvári	0,958	-1,787
Fonyódi	0,279	-7,067	Nagykátai	-0,480	-4,440	Tokaji	-0,477	-5,291
Füzesabonyi	-0,363	-7,107	Nyírbátori	-0,710	-6,098	Törökszentmiklósi	-0,255	-5,547
Gárdonyi	0,363	-2,280	Nyíregyházi	0,811	4,920	Váci	-0,343	-3,373
Gödöllői	1,205	5,800	Oroszházi	-0,145	-3,360	Várpalotai	0,417	2,040
Gyáli	0,176	-0,107	Oroszlányi	0,212	4,240	Vásárosnaményi	0,085	4,200
Gyöngyösi	0,262	1,000	Ózdi	-0,389	-0,013	Vasvári	-0,733	-5,427
Győri	1,175	3,000	Óriszentpéteri	-0,777	-7,646	Veregyházi	-0,312	-5,883
Gyulai	0,111	1,000	Paksi	0,181	-4,490	Veszprémi	0,891	2,200
Hajdúböszörményi	-0,288	1,000	Pannonhalmi	-0,226	-5,827	Zalaegerszegi	1,486	1,040
Hajdúhadházi	-0,888	-2,547	Pápai	-0,066	1,000	Zalaszentgróti	0,391	0,364
Hajdúszoboszlói	0,288	-0,749	Pásztói	-0,034	0,040	Zirci	-0,238	-4,371

